

શ્રી ફાર્વસ ગુજરાતી સમા ગ્રંથમાળા

શ્રી ફાર્વસ ગુજરાતી સભાનાં
હસ્તલિખિત પુસ્તકોની

સવિસ્તર નામાવલી

તૈયાર કરનાર

રા. રા. અખાલાલ ખુલાખીરામ જાની ખી જી

પ્રકાશક

શ્રી ફાર્વસ ગુજરાતી સભા-મુંબઈ.

પ્રકટકર્તા

ફાર્બસ ગૂજરાતી સભાની વતી

માનદ મંત્રી

રા. રા ઉત્તમલાલ દેશવલાલ ત્રિવેદી

બી એ એલ એલ બી હાઇ કોર્ટ ખીડર,
ભોરારજી ગોકુળદાસ ચાલ નં ૫, સેન્ડહર્ટ રોડ, મુબઈ

‘ગુજરાતી’ પ્રિન્ટિંગ પ્રેસમાં

મણિલાલ ઈશ્વરરામ દેશાઈએ છાપ્યું
સામુન પ્રિન્ટિંગ, સર્કલ, કોટ, મુબઈ

પ્રસ્તાવના

૪૦૦૦૦૦૦૦

સ્વ એવેક્યાન્ટર કિન્દોક ફાર્મસ, જેમના ચિરસ્મરણીય સ્મારક રૂપે ગુણાધમા શ્રી ફાર્મસ ગુજરાતી સભા સન ૧૮૬૫ માં સ્થપાઈ છે, તેઓ સન ૧૮૪૬ ના નવેમ્બર માસમાં અમદાવાદમાં આસિસ્ટન્ટ નડલ થયા, તે સમયથી ગુજરાતના ઇતિહાસના તેમ જ તેના સાધનોના સંરોધનનો નવાવતાર થયો, એમ નિસરણ કઠી શકાયો તેમણે પ્રથમ તો રા જોગીવાન આ માસ્તર પાસે અને તે પછીથી સન ૧૮૪૮ ના નવેમ્બરથી કબિ દલપતરામ ડાહ્યાભાઈ પાસે ગુજરાતી બાપાનો વિશેષ અભ્યાસ કરવા માંડ્યો ધીરે ધીરે ગુજરાતનો પૂર્વ મહિમા જાણવામાં આવતા તેમણે તન, મન અને ધનના સમર્પણથી પણ એક પાસથી હસ્તવિખિત ગ્રંથોના શોધ અને સંગ્રહ કરવા માંડ્યા, અને બીજી પાસથી છુલેખોચલે બરાવેલા બાઈબલશુદ્ધિ મંચેએને જોળી તેમની પાસેની વિવિધ માહિતીઓ ગુજરાતના ઇતિહાસ, આદિત્ય અને જનસમાજને લગતી શકિ, રીવાજ વગેરેની હકીગત મેળવવા અને ઉતરાવી લેવા માટે તે જ દિધી ગુજરાતના ઇતિહાસ ઉપર પ્રકાશ પાડનારા, તેમ જ ગુજરાતના રાજ આદિઓ હિન્દના જે અન્ય પ્રાંતોમાં આઠમણ, રાજ્ય અમલ, સમાનસહાય આદિથી ભાગીતા થયા હોય તે પ્રાંતોના તદ્વિષયક ઇતિહાસના હસ્તવિખિત પ્રાચીન ગ્રંથો, શ્રમ અને દ્રવ્યના લોભે મળેલા સુધી ખરીદી લેતા અને બીજા ન જનવુ લા લઈઆએને રોકી ઉતરાવી લેતા તેમણે પૃથુરાજ રાસો ઠઠ છુદી કોટાથી અમલદારી લાગવગથી અને રૂ ૧૧૦ ના ખર્ચથી અર્ધો ઉતરાવી મગાવ્યા હતા, સાણુના બાટો પાસેથી એક પ્રતિ મહામહેનતે મેળવી હતી દ્વયાશ્રય પાટલના બાગરમાંથી ઉતરાવી લીધો હતો વળી દક્ષતરદારો, મર બારીઓ વગેરે દ્વારા મહીકાઠિ, રેવા કો, ઈડર, દાવા, કાઠીયાવાડ આદિના રાજ્યો સબધી વિવિધ હકીગતો, વૃત્તિઓ અને તવારીખો પણ ખાસ સાણુસો રાખીને મેળવી સંગ્રહી હતી વળી ગુજરાતના રાજ્યો આદિના તેમ જ ગુજરાતના ઇતિહાસને પ્રકાશ પાડનારા દાનપત્રો, મહિરાદિના શિલાલેખો, પાળીઆઓ, સ્મરાનની દેવડીઓ, આદિનાં અક્ષરાતરો અને શક્ય હોય તેના રજાંગો પણ કરાવી લીધા હતા તે સર્વના પરિણામે પૃથુરાજરાસો, રતનમાલા, ગ્રંથધર્મિતામણિ, કુમારપાવરામ, અગ્નીવિનાસ, કેસરસસ, હમીરમંથ, જગદેવપરમારનો ખ્યાલ, દશરાજનાવ, રાહોડવશાવધિ, નેપાવરાજવરા વધિ, ગોહિલતવારીખ, મહારાષ્ટ્રી, શિવાજીના સમયથી પેશ્વાઈ અમન પર્વતની બખબર, વિગેરે અનાકારરૂપ અમૂલ્ય ગ્રંથો અને અનેક મહત્વના અપસિદ્ધ તિલાલેખો અને દાન પત્રો પ્રતિવિખિત કરાવી લીધા હતા તેમણે આમ કેવળ ઇતિહાસના જ નહો, પણ ગુજરાતમાં તે કાળે વિદ્યાજ્ઞાન માટે પ્રચલિત હિન્દી ગ્રંથો, લખાણપુણ, રાજ્યનીતિ, બરદ શુગાર, બાપા યાત્રણ, છદ્દશુગાર આદિ અનેક ગ્રંથો પણ ઉતરાવ્યા હતા ઉપરાંત કેટલાક બાટોને કંઠે રહેલી ઐતિહાસિક માહિતીઓ પણ પનારૂદ કરાવી લીધી હતી તેમ બીજી

પાસ કવિ દલપતરામને પોતાની પાસે રાખી તેમણે ગુજરાતના ઇતિહાસમાં ઉપયોગી સંસ્કૃત, હિન્દી અને ગુજરાતી ગ્રંથોના નિર્ધાર્ય કદાચ અને સાથે સાથે ગુજરાતના જનસમાજના રીતિરીવાજો, સાતિર્ણધારણો, લોકવ્યવહારો આદિ વિવિધ રસિક માહિતીઓનાં તારણ પણ કરાવ્યાં. એ સઘળો સંગ્રહ શ્રીમાન કાર્જસ સાહેબના અવસાન પછી શ્રી કાર્જસ ગુજરાતી સભાએ ખરીદી લીધો છે. તેમાંના ધાળાખરાં સાધનો રાસ-માળામાં વપરાયાં છે.

સ્વ. કાર્જસ સાહેબના આ પ્રાચીન પુસ્તકોના સંગ્રહરૂપી મહત્વના અને ગ્રાંથુપ-યોગી કાર્યને ચિરંજીવ કરવાની શ્રી કાર્જસ ગુજરાતી સભાએ સન ૧૮૯૫ થી તેની સ્થાપનાના સમયથી જ તેને મૂળ હેતુરૂપ ઠરાવેલું છે, અને તે અર્થે સભા તે પછીથી પ્રાચીન હસ્તલિખિત પુસ્તકો યતનપૂર્વકી પ્રાપ્ત યતાં ખરીદતી રહી છે એટલું જ નહીં પણ કેટલીક વખત સંશોધકોને વેતન અને પ્રવાસખર્ચ વર્ષે જે વર્ષ પડેત આવે તેના પાનું પુસ્તકો તેમની દ્વારા ખરીદ્યાં છે. એ કાર્ય હજીએ ચાલુ છે. અચાર સુધીમાં સભાએ એવાં પુસ્તકો કુલ ૨૬૨ સંગ્રહ્યાં છે, અને તેમાંના પ્રત્યેકમાં ધાળાખરી વિશેષ ગ્રંથસંખ્યા છે.

આમ એક પાસ હસ્તલિખિત પુસ્તકોનો સંગ્રહ વધવા માંડ્યો, એટલે સભાની પ્રવૃત્તિના મૂળ હેતુને અનુસરીને તેમાંના ગ્રંથોને પ્રકાશમાં આણવાનો પ્રબળ મુકરનાથી વિચારી રાજ્ય તે માટે ખીલ પાસ તે ગ્રંથોનાં વિષય વિશિષ્ટતા લેખક પરિચય આદિ ઉપયોગી તત્વોનાં સંક્ષિપ્ત તારણો આપનારી એક સવિસ્તર નામાવલિ તૈયાર કરાવવાનો વિચાર શ્રી કાર્જસ ગુજરાતી સભાના વ્યવસ્થાપક મંડળે તા. ૩-૧૦-૧૯ ને રોજ કર્યો. અને તે કાર્ય માટે મારી નિયોજના તા. ૪-૧૦-૧૭ રોજથી થઈ. મેં રાજ્યાત્વમાં મુખ્યત્વે ગુજરાતી સાહિત્ય સંબંધી હસ્તલિખિત પુસ્તકોની સવિસ્તર નામાવલિ કરવાનું કામ હાથમાં લીધું. પરંતુ તે કાર્ય કેટલુંક યતાં તેની પ્રસિદ્ધિનો પ્રબળ સત્વર કરવાનું કરતાં તેનું સ્વરૂપ અને યોજના ચોક્કસ કરવામાં ઉપયોગી થઈ પડે તેવી યોગ્ય સૂચનાઓ ગુજરાતના તદ્વિષયક જ્ઞાતાઓ પાસેથી મેળવવાને નમુનાનાં 'મુદ્ર' કઢાવી દરેક વિદ્વાનોને તા. ૧૪-૭-૧૯૧૯ ને રોજ મોકલ્યાં અને તે સર્વ તરફથી યયાસમય સૂચનાઓ મળતાં તેના તેમ જ અન્ય પ્રસિદ્ધ યયકી હસ્તલિખિત પુસ્તકોની નામાવલિઓનાં ધોરણે એક ધોરણ નક્કી કરવામાં આવ્યું અને તેને આધારે પ્રસ્તુત સવિસ્તર નામાવલિ તૈયાર કરી પ્રકટ કરેલી છે—તેના આ પ્રથમ ભાગમાં ૫૦ પુસ્તકો—ને મુખ્યત્વે સ્વ. કાર્જસનો અંગત સંગ્રહ છે, તેનો સમાવેશ કરેલો છે.

પ્રસ્તુત નામાવલિ રચવામાં ગ્રંથો કરેલા ધોરણ વિષે વિવેચન કરવું એ અત્ર અનુચિત છે. માત્ર એટલો જુદાસો કરવો જરૂરી છે કે જે મહત્વનાં લાગેલાં અવતરણો મૂળ ગ્રંથમાંથી હટાયાં છે તે કેવળ પ્રતિબિંબ હોઈને તેમાં શુદ્ધિ આદિની દૃષ્ટિથી કશે ફેરફાર ક્યો નથી. તેમ ખીલું એ જણાવવાનું કે કેટલાંક અવતરણો અને સંક્ષેપો માત્ર વાનગી રૂપે આપેલાં છે અને વિસ્તારભર્યથી દેખેલાં છે. એટલે સવિસ્તર માહિતી મેળવવાની હલુકતા ધરાવનારે તે તે મૂળ ગ્રંથો જાતે જોઈ લેવા, એ વિશેષે યોગ્ય થઈ પડશે, તેમ રૂચિલેદને અગે પણ કદાચ, નહીં તારવાયેલી વિશેષ માહિતી કે વાનગી

પણ સ્વયં અવલોકનથી મળી જાય ત્રીજી એ કે કેટલાક વિષય કે અન્ય સંબંધી જે કોઈ જાણવાનું માહિતી બીજા સાધનો દ્વારા આ લેખકના જાણવામાં આવી છે તે પ્રસ્તુત નામાવલિમાં દાખી છે પણ કદાચિત તેમાં કોઈ સ્ખલન થયું હોય કે વિરોધ જાણવાનું જાણતો મર્યાદિત સાધનો અને શક્તિને અગ્રે આપવી રહી ગઈ હોય તે પણ સંભવિત છે કુકમા આપેલી હકીકત પરિપૂર્ણ છે એમ કહેવાનો દાવો કરવાનો નથી

પ્રસ્તુત નામાવલિ તૈયાર કરવામાં અને તેને મુદ્રણકાર્યમાંથી પાર પાડવામાં હરેક રીતની સહાનુભૂતિ સ્વ સા શ્રીયુત તનસુખરામ મ ત્રિપાઠી તરફથી મળી છે તેમના વિરાજ જ્ઞાન, અન્યપરિચય, સરોધનશક્તિ આદિના હરેક રીતનો લાભ પ્રસ્તુત નામાવલિની રચના અને પ્રસિદ્ધિમાં લીધેલો છે તેમ સા શ્રીયુત કૃષ્ણલાલ મોહનલાલ ઝવેરીએ પણ વખતોવખત આ કાર્ય ઉપર દેખરેખ રાખીને ઘટતી સલાહ અને સહાયતા આપેલી છે તે બન્નેનો અગ્રે આભાર માનવો ઉચિત છે

આ કાર્ય સફળ થયું છે કે અફળ, ઉપયોગી અને માર્ગદર્શક થયું છે કે અન્યથા, તે તો સમય જતો જાણાય ત્યારે ખરૂં પણ હાલ તો તદ્વિષયક જ્ઞાતાઓને એટલી જ વિનંતિ કે તે સંબંધમાં ઉપયુક્ત સૂચનાઓનો સંવેગ ગુર્જર વિદ્વાનો તરફથી મળશે તો તેનો પ્રસ્તુત નામાવલિનો બીજો ભાગ જે તૈયાર થયો છે તેની પ્રસિદ્ધિમાં યથાધીન્ય ઉપયોગ થઈ શકશે

તા. ૨૦-૨-૨૩ }
મુબાઈ

અબ્બાલાલ જુલાખીરામ જાની

सांकेतिक शब्दो

हिंदी=हिन्दी
 ऐ=ऐतिहासिक
 का=काव्य,
 प=पद्य
 लो=लोकगीत
 वृ=वृत्तान्त

र. सं=रचननो संयत
 र. श=रचननो शक
 डि.=डिपिटृत
 वृ.=वृष्ट
 ग=गद्य
 वा=वाता

र. पं=रचनान पंडित
 सं=संस्कृत
 म=मराठी
 गु=गुजराती
 सा.=साहित्य
 द.=दक्षीण

श्रीफार्वस-युजराती-सभानां हस्तलिखित पुस्तकोनी सविस्तर नामावलि.

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय

अं. १ क पृथ्वीराज रास—हिन्दी पे का—चदवरदायी—(र स) पृ. १-१८
आरम्भ—ए र्द० श्रीगणेशाय नमः ॥ अथ दसमकथा प्रथमः प्रारम्भ्यते

अथ सादृ(ट)क छंद—

सौ प्रदा सौई इन्द्र ईति भजन ईपाल ईय हरि-
प्पिठै निह कमठ साईर उर ज(ठ)राभि वारीवर ।
सौ भान विधु भाति नेत्रकमल धाहौ गिर गरभित ।
जधा अष्टकुलाचल नगभित जै जै हरिरूपय ॥ १ ॥

वरिल—

मठ कठ वाराह प्रनम्भिय ॥ नारसिंघ वामन शु(क्र)सुरम्भिय ॥
सुत दसरथ हलध्वरम्भीय ॥ बुबनि कलक नमौ दह नम्भिय ॥

छंद विराज—

कैरै मठरूप । सुरै नार नुप ॥ वधै सप धुप । वरै वैद भुप ॥
नमौ मठरूप । धरा पिठ तिठ ॥ कण जौगरिठ । जले धार दिठ ॥
नमौ ते कमठ । सुवदै वराह ॥ रदमै इलाह । हयमीव गृह्य ॥
उपम्मा तिचाह । ससीसैपराह ॥ हरिणारय दाह । नमौ ते वराह ॥

अत—

राम किमन कित्तय सरस । कहत लगै बहु वार ।
तुठ आवक फविचदकी । सीर चहुमाना भार ।
सिर चहुमाना भार । रामलीला छिन गाइय ।
सनक सुनइ-सुनत कही सुक दैव न जाइय ।
चालमीकरिवि(रिपि)राज । किसनदीया ईन धारीय ।
फौटि जनम सभवै । तोय हरिनाम अपागीय ।

માનુષ મંદ મતિ ગંદનન । પુવભાર ચહુંવાંન સીર ।

જં કહ્યો અલપમતિ સુલય કરિ । મુહર ચિત્ત ચિત્ત્યો સૂચિર ॥ ૧૧૭ ॥

इति श्रीकृष्णचंद्रविरचिते । राजाश्रीपृथ्वीराजरासके ॥

श्रीदसावतार वरननं ॥ नाम प्रस्ताव संपूर्णं ॥

વિષયાદિ-મંગળાચરણ-વિષ્ણુના દશ અવતારનું વર્ણન છે.

વિશેષ-પ્રતિ સંબંધમાં બુદ્ધિ નં ૧ ઘ

અં. ૧ શ્લ. પૃથ્વીરાજ રાસો-ચંદ્રવરદાયી પૃ. ૧-૧૩૮

આરંભ—અથ ઇચ્છિન વિવાહ સમયો લીખ્યતે ॥

દુહા-કહે સુકી સુક સંભરો નિદ ન આવે મૌહિ ॥

રયનિરવય નિય ચંદ્ર કરી કય ફક પુર્યો તૌહિ ॥ ૧ ॥

સુકીસરિસ સૂક ઉચ્ચર્યો ધર્યો નારિ સૂરન ચિત્ત ॥

સયન સંજૌગિય સંભરો મન મૈ મંડે હિત ॥ ૨ ॥

× × × ×

અન્ત—

દૌહા-કામ કલા જુટે નૃપતિ । સુગ્રીહ પઠારી દ્વાર ॥

તિન આવાશ દાશી સઘન । અહનિસિ દહિ રપવાર ॥ ૨૩ ॥

इति श्रीकृष्णचंद्रविरचिते पृथ्वीराजरासके करनाटी पात्र आगमन

नाम प्रस्तावः संपूर्ण ।

વિષયાદિ-પ્રસ્તુત પુસ્તકની અનુક્રમણિકામાં નીચેના પ્રસ્તાવો લખ્યાનું નિર્ણયે છે:-

છછની વિવાહ-પત્ર ૨૬; મુગલ ગ્રહ-પત્ર ૬; દાહીમા વિવાહ-પત્ર ૪; આ-
ખેટકનું-પત્ર ૧; કાન્હપરતાપ યુદ્ધ-પત્ર ૧૪; આખેટકે સિયેન સહ લંગરિરવ્ય આયુદ્ધ-
પત્ર ૧૪; માધાભાટવાક્યેન સાહી આગમન-પત્ર ૩૩; સમરશી યુદ્ધ-પત્ર ૬૮; સસી
મતા વિવાહ-પત્ર ૮૫; દેવગીરી યુદ્ધસમય-પત્ર ૧૩; દેવાતટે પાતીસાહગ્રહન-મોક્ષ
પત્ર ૧૬; અનગપાળ દિલી આગમન સાહગ્રહીન સુલતાન ગ્રહન-પત્ર ૨૦; ધધરશી
લડાય-પત્ર ૧૨; કરનાટી પાત્ર આગમન-પત્ર ૬.

વિશેષ:-૧ આમાંના દરેક પ્રસ્તાવનો આરંભ રીતસર સ્તુતિવચનથી કરેલો છે.
તેમ પ્રત્યેકનો હપસંહાર પણ રીતસર છે.

૨. પ્રતિ સંબંધમાં બુદ્ધિ નં ૧ ઘ.

अं. १ ग. पृथ्वीराज रासो-चद वरदायी-

पृ १-१२३

आरंभ—श्रीगणेशाय नमः ॥ क(कु)वरपनपृथराज कौ लिरयते ॥

छद पद्धरी—

द्विज कहै कप चहुआन राय ॥ द्विजनीय अवन निज दै सुनाय ॥

जिम अनगराज दिय दिह्निदान ॥ वपतैत वली कुल कमल भान ॥

x x x x

अथ चुतुर्भसित(चतुर्विंशति)असतीना लक्षणानि ॥

द्वारदेस सापनी ॥ १ ॥ पञ्चात विलोकिनी ॥ २ ॥ पुश्चली सिंगिनी ॥ ३ ॥ भोगिनी ॥ ४ ॥ गोष्टिप्रिया ॥ ५ ॥ राजसमार्गासिता ॥ ६ ॥ पतिद्वेषिनी ॥ ७ ॥ अन्यपतिहिता ॥ ८ ॥ हीनागस्य पतिश्रीना रता ॥ ९ ॥ वृद्धाभार्या पतिरता ॥ १० ॥ देवराति ॥ ११ ॥ विनोदकारिनी ॥ १२ ॥ भोगार्थिनी ॥ १३ ॥ अतिमानिनी ॥ १४ ॥ कृतमलजान्युता ॥ परिप्रीति रता ॥ १५ ॥ सततहास्या ॥ १७ ॥ प्रोषितपतिरूपतिरता ॥ १८ ॥ लोभान्युत(न्विता ?) ॥ १९ ॥ बहुभाषिणी ॥ २० ॥ क्रीडाप्रिया ॥ २१ ॥

इति चातुर्भसति दुस्ततीना लक्षणा ॥

इति श्रीरविचंद्रविरचिते प्रिथ्वीराजरासे इवरपनसमय समाप्त ॥

अन्त—

कवित्त ॥ वसि किनौ सुरतान वग जिम भ्रमै डौरि करि ॥

ज्यौ भावी वसि लौई । वचन उद्यौत बालसूर ॥

ज्यौ वसि जीवन मत । प्रात वसि जैम व्रम गुर ॥

ज्यौ वसिना(द) कुरग । वास वसि जैम मधुकर ॥

महिलासु सुकी अथ वसि भय । महिलो महिल सुमति वस ॥

एकना एक अदर महल । रहौ साह सूरतान रस ॥ १७ ॥

दोहा—प(पी?) प्रमपैरै व जिम । सून मनौहर मिष्ट ॥

सुनत कया समूल यह । आनन्य मन इष्ट ॥ १७ ॥

इति श्रीरविचंद्र ॥ विरचिते प्रथीराज रास वी चित्र रेखा पात्र वृत्पति
भांम प्रस्ताव ॥ सपूर्ण ॥

વિષયાદિ—આ પુસ્તકની અનુક્રમણિકામાં નીચેના ૬ પ્રસ્તાવ લખ્યાનું નામ લેવું છે:-

પૃથ્વીરાજકો કુંવરપન-પત્ર ૧૯; અનંગપાલ રાજ્યે પૃથ્વીરાજને દિલી આપી તે-
પત્ર ૧૩; ભૂમિ સ્વમ-પત્ર ૧૦; આખેટકે વીર વરદાન-પત્ર ૨૨; પરિહારના દર-
રાયનો પરાવચ-પત્ર ૨૩; હુશેન કથા-પત્ર ૨૫; આખેટક મધ્યે લંછુક સમર પ્રસ્તાવ-
પત્ર ૬; ચિત્રરેખા પાત્ર ઉત્પત્તિ-પત્ર ૫.

વિશેષ—પ્રતિ સંબંધમાં જુઓ નં ૧ ઘ.

અં. ૧ ઘ, પૃથ્વીરાજ રાસો-ચંદવરદાયી- પૃ. ૧-૩૮૧

આરંભ:-||૬૦|| શ્રીગણેશાય નમઃ ||

કવિત્ત ॥ મહલ ભયૌ નૃપ પ્રાત । આય સામંત સૂદ્ ભર ।
ઠઠા દિશિ ઉચ્ચરિય । ગવન ચાવંડ રાઢવર ॥
વમન વાસ સુરાજ । કોઈ મુકલિ રહ કાજં ।
ચાવદિશિ અરિ નન્હ । સિસ કઢે નહ આજં ॥
કયમાસ વુલિમં । ત્રીતહાં મંત્ર લાજ જિહિ રાજભર ।
આય પેઠો સૂઢિગ । મનહું દેવરજિ રંદર ॥ ૧ ॥

અન્ત—

દોહા-પુજાહરિ ઘન હિતકરી ધુપદીપ સવ રાજ ॥

ચંદ મટ વોલ્યો તવ ॥ ચાલ્યો સુગ્રીહ ફિરિ આજ ॥ ૫૭ ॥

ઈતિ શ્રીઋ(વિ)ચંદવિરંચતે શ્રી પ્રથ્વીરાજા રાસાકે ॥ સોફિજંગમ કથા
નામ પ્રસ્તાવ લિખ્યતે ॥ શ્રીરસ્તુ કલ્યાણમસ્તુ ॥

વિષયાદિ:—પ્રસ્તુત પુસ્તકની અનુક્રમણિકામાં નીચેના ૨૨ પ્રસ્તાવ લખ્યાનું નામ લેવું છે:-

પીપા પરીહાર દસ્તેન સુરતાન ગ્રહણ મોક્ષ-પત્ર ૨૭; કરહેડારા વર સમસ્ત
આલુક અહુઆલુ યુદ્ધ-પત્ર ૧૬; ઇંદ્રાવતી વિવાહ-પત્ર ૧૧; પરમાર નેતરાઈ પાતીસા
ગ્રહણ-પત્ર ૧૦; રાજવાણી ગ્રહણી કેશુરાયવીનય-પત્ર ૭; હંસાવતી વિવાહ-
પત્ર ૩૩; તઉવર પહાર સુરતાન ગ્રહણ મોક્ષ-પત્ર ૧૬; ચંદ્રગ્રહણ સમય-પત્ર ૭;
ભીમયુધ્ધે સોમેશ્વરવધ-પત્ર ૨૧; પળુન કછવાહા છૌગા ભીમ યુદ્ધ-પત્ર ૨; ભોલા-
ભીમ વધ-પત્ર ૨૪; સંલેગીની પૂર્વજન્મ કથા-પત્ર ૨૬; સંલેગીતા વીનય મંગલ
પદન-પત્ર ૧૬; સુક વર્ણુન પ્રસ્તાવ-પત્ર ૧૫; પળુન મહુળા યુદ્ધ-પત્ર ૪; રાગ
પળુન પાતસા ગ્રહણ-પત્ર ૮; સમરસી સામંત કે પરધાન પરસ્પર વાર્તા તથા યંગ-

સુમત યુદ્ધ-પત્ર ૨૬, સમરસી જોગ વારતા જન્યદ સમરસી જુધ-પત્ર ૧૪, હસી પ્રથમ યુદ્ધ-પત્ર ૨૦, હસી દ્વિતીય યુદ્ધ-પત્ર ૨૯, કેમ્પસ વધ-પત્ર ૩૫, સોરી જગમ કથા-પત્ર ૧૨

વિશેષ—૧ ન ૧-ક-છ-ગ-ઘ-એ સઘળી પ્રતિઓ બાલબોધ વિષિએ લખેલી છે. દરેક પાના ઉપર ૬-૭ લીટીઓ છે. વચ્ચે વચ્ચે લાલીયાએ પોતાના લખાણમાં અશુદ્ધિ જણાતા કેટલેક સ્થળે હરતાલથી અક્ષરો બુસ્થા છે. તેા કેટલેક સ્થળે એક અક્ષર ઉપર બીજો અક્ષર લખ્યો છે અને કેટલેક સ્થળે રાખ્દો કાકપદ્ધતી પણ લખેલો છે. દરેક પ્રસ્તાવના નિરનિરાળા પત્રક છે. દરેક પુસ્તકની ઉપર આપેલી અનુક્રમણિકા પણ તે તે પુસ્તકના આરંભમાં પત્રક સાથે લખેલી છે.

૨ અન્યકારે રાસાનો રચનસવત આપ્યો નથી તેમ લેખકે તેનો સિપિસવત પણ આપેલો નથી.

૩ જવયા પ્રમાણે આ પુસ્તક એક સ્થળે આખું મળવું દુર્લભ હોવાથી જોન ભ કાર્પસ સાહેબે સાણદ, જિભપુર આદિ ઠેકાણેથી તથા રેસીડન્ટ દ્વારા જુનીકોઠાની પ્રતિ મળાવી ઉતારાવ્યું હતું. તેઓને તે સબધમાં આશરે રૂ. ૧૨૦ ટપાલ ખર્ચના થયા હતા.

૪ આ સમગ્ર ગ્રંથ કવિ ચંદેજ રચેલો છે કે બીજાઓએ, તે સબધમાં પુષ્કળ વાદવિવાદ છે. સામા ય રીતિ તે પૃથ્વીરાજના સમયમાં ચંદ બારોડે રચ્યો મનાય છે. પણ તે વાદનો વિષય છે ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ આતું કઈક મહત્વ છે.

૫ આ સમસ્ત પદ્યગ્રંથ તેના ગઘ સારાચ જોડે નામરીખઆરિની સભા કાગી વરકૃષી છપાયા છે. તેના ૩૧૦૦ પૃષ્ઠ-છે અને સમસ્તનું મૂલ્ય પેશ્ટન સાથે રૂ. ૨૨ ૫૦ છે.

અ ૧ હ પૃથ્વીરાજ રાસો-હિન્દી પે કા-ચંદવરદાયા-૪ ૧-૧૦
આરંભ—યાગયનદિલિરવર્ણન ॥ પત્ર ૧૦ ॥

શ્રીગણેશાય નમઃ ॥

દોહા-સાપ સાપ મટ માપા પટ । દરસ સમવરપુર રૂઢ ।

તપે સૂર સામતપતિ । દિલીપચંદ કવિચંદ ॥ ૧ ॥

x x x x

અન્ત—

દોહા-માર ધ્રમર મજરિ નમિગ । તુહિત જાનિ હઢિ પપિ ।

ફટુ ઇતર રાજનસુ નહિ । ચૌલિ વચન દિપિ અપિ ॥ ૧૩૯૨ ॥

રસ હૃદય ઘુદત મપન । નન હુલિ મજરિ યાહ ।

માર મગત કયહ સૂનિ । જલિયલ મજરિયાહ ॥ ૧૩૯૩ ॥

ગાથા—અપં આરુહિ ધ્રંગ । મમ હરદે મુદ્ર દિપિટી નંગિ ।

પતલિ અપગધારા । હયગય કુંભયલં દનર્દ ॥ ૧૩૯૪ ॥

જંકૈ હરિતન છિનંતં । ગજમત જુથંયં દલર્દ ।

નવરમનિ રમિ રાજં ફકયલ પલં જમં મુપાર્દ ॥ ૧૩૯૫ ॥

દોહા—અલિ અલિ થર્દકત મિલિય । રસ સરવર સંજોગ ।

તે કવિ ચંદ નિપ્યવ રસ રસ । પઠ પ્રગટિત રસભોગ ॥ ૧૯૬ ॥

इति श्री कविचंदविरचिते राजा पृथ्वीराज रास कैकन वज्र प्रठनं

गमनं संजोगिता व्रतं ग्यापूरन राजा जयचंदददलचुरन

पराक्रमवर(न) न दिष्टी आगमन नाम प्रस्ताव संपूरण ॥

વિષયાદિ—પ્રસ્તુત પુસ્તકની અનુક્રમણિકામાં નીચેના પ્રસ્તાવ વર્ણવ્યાનું નજી-
વેલું છે:-

બાગવન દીક્ષી વર્ણન—પત્ર ૧૦; બાલુક રાવવધ—પત્ર ૨૮; ધંગલગ્ય વિધવંશ-
ન—પત્ર ૪; સંયુક્તાના નીમનું આચરણ—પત્ર ૧૨; હોલિકા પર્વ તથા દીપ માલિકા—
પત્ર ૧૪; બાલુક કુંભ યુદ્ધ—પત્ર ૫; પદમાવતીપાણિઅદલ—પત્ર ૮; મદુબાકો સમય—
પત્ર ૫૬; કનવલ ખંડ—પત્ર ૧૮૪.

વિશેષ-૧. આમાંના છેલ્લા ખંડ કનવલનો શરૂઆતથી પ્રસ્તુત પ્રતિમાં લખેલો
નથી. તે સંબંધમાં આવી આરંભમાં નોંધ લખેલી છે—“કનવલ ખંડકા સાણંદને ચોપડેથી
લખેલી બુકમાં અધુરો પ્રસ્તાવ છે. પત્ર ૧૮૪” આથી પ્રસ્તુત પ્રતિમાં આ ખંડ ૫૭૧ મા
શ્લોકથી લખેલો છે. આ પુસ્તક સાણંદની પ્રતિ ઉપરથી લખાયેલું છે.

૨. પ્રતિ અને તેની લિપિ વિષે જુઓ નં. ૧ વ.

અં. ૧ ચ. પૃથ્વીરાજ રાસો—હિન્દી-પે. કા.—ચંદવરદાયી—પૃ. ૧-૨૧૧

આરંભ—અથ શુકવિલસિત અંતઃપુરસ્વરૂપ નિરૂપણ

પત્ર—૨૨ તથા ધીરપુંડીરવવ પત્ર—૯૭

(હંદ—અરિલ)—ઉતર પપ આપાહ પવિત્રં । આદ્રા મંડલ મંહિ નવિત્રં ॥

દાન ભોગ ફલ હિહિ લવિગ તીય । વિલપન રાજ કરે નવ નિતીય ॥૧॥

x x

અન્ત—

કવિત્ત—ચિરંજીવ હુ ઔતાન । હાંમ મનવંછિત પુરિય ।

ચિરંજીવ હુ ઔતાન । દુષ્ય આપદ મય ચુરય ॥

ચિરજીવ હુ સૌં(શ્રૌ)તાન । પુત્ર પરિવાર સહૈ તૌ ।

ચિરજીવ હુ શ્રૌતાન । દાન કવિયન જન દેતૌ ॥

દૈં યાટ પાટ મહાર મરિ । આસ તાસ સફલી ફલય ॥

ધરિ ધ્યાન જૌગ સાધય જુગતિ જરા મૃત્યુ તિન ના કલય ॥૧૧૧॥

શ્લોક—મગલ ભગવાન વિષ્ણુ મગલ ગરુડધ્વજ ।

મગલ પુઢરીકાક્ષ । મગલાય તનૌ હરિ ॥ ૧૧૨ ॥

इति श्री कविचदविरचितै । राजाश्री प्रधीराजरासकै राजकुमर श्री
रियनसीह पट्टाभिष्यै । दिलिपह यत्रधर गौरीधरा निनै साहाबत
पतकरन पथाव परस्य जुद्ध जुरत राजा श्रीद(र)यनसीह मरन
दिलि जोहर जरन राजा जयचद श्री गंगासरना नाम

प्रस्ताव सप्तुण ॥ ६९ ॥

વિષયાદિ—મસ્તુત પુસ્તકની અનુક્રમણિકામાં નીચેના પ્રસ્તાવ હોવાનું
જણાવેલું છે -

દરબારનું વર્ણન-પત્ર ૨૨, ધીર પુઢિર વધ-પત્ર ૮૭, આખેડકે અમુસવરશ્રીદત્ત
શ્રાપ-પત્ર ૨૪, સમરની દિંદીને સહાય-પત્ર ૩૫, બાહુ વધ-પત્ર ૭૭, રત્નસીંહ
પટ્ટાભિષેક તથા મરાજી સમય-પત્ર ૩૬ આ પૃથ્વીરાજ રાસાનો અંતિમ ભાગ છે

વિશેષ —૧ પ્રતિ અને તેની લિપિ વિષે જુઓ ન ૧ ॥

૨ આ પુસ્તકના કેટલાક પાના થોડી ગયા છે, અને હખાડતા થયેલા તરડાય
છે પહેલા બે પ્રસ્તાવના પાનાના અંક લખેલા નથી

अं. १ उ पृथ्वीराज रासो-हिन्दी पे का -चदवरदायी-४ १-९९

आरंभ—

(રીતસરનો આરંભ નથી, તેમ પહેલી તુક નથી, પણ ‘પત્ર ૧’ એમ લખેલું છે)

सामंत भोराद्र पराजय ॥

સેન સત્રલ ચતુરગ ॥ વિરવીરા મસ્તુગ ॥

અતિ ઉત્તમ અનમગ ॥ ધિનય પુજૈ વલ જગ ॥

ફલિફાલ કિર્તિ મિતિ શિવિય ॥ પલયાતિ કૃતયુગ કરન ॥

મોરાન નરિંદ મીમગ વલ ॥ હમૈ દીનત કૈ સરન ॥ ૫ ॥

ગાથા—તૈકે ચાલુકરાયં ॥ ત્રૈલોકં ચરનયં સરનં ॥

મુરપ ચંડજં બલયં ॥ સાવલયં ભીમયં રાજં ॥ ૭ ॥

× × ×

અન્ત—

દોહા—જિતિ મહું વાલિયવર ઢિલિ આંનિ સુપથ ॥

જંજં કિતિ કલા વટાલિ મિલૈ સિહ જસ કથ ॥ ૨૫ ॥

ગયૌ સાહ પીર ગજને વહુ દલરિં નમે કટિ ॥

ઉમૈ હારિ અસ પતિ લહી હર અતિ સેસ અવટિ ॥ ૨૬ ॥

इति श्रीकविचंद्रविरचिते पृथ्वीराजरासके महुवा साम प्रस्ताव संपूर्णं

श्रीरस्तु कल्याणमस्तु ॥ श्री गुरुभ्यो नमः ॥

વિષયાદિ—પૃથ્વીરાજે મહોબાના રાન ઉપર વિજય મેળવ્યો તે પ્રસંગ આમર વર્ણવેલો છે.

વિશેષ—પ્રસ્તુત પ્રતિના પાના બીજા ઉપર લખેલું છે કે ‘Phithiraj Ras in sheets’ પાનાં છટાં છે. વચ્ચે વચ્ચે કાં તો હાંસિયામાં કે કાં તો મૂળ ભાગમાં પણ મ્લોકનું ઉમેરણ છે. તેમ પાઠાંતરોના શબ્દો તેમ કેટલાક શબ્દોના અર્થ પણ વચ્ચે વચ્ચે ઉપર લખેલા છે. હરતાલથી કે રાતા રંગથી પણ કેટલાક શબ્દ કે અનુસ્વારાદિ ચિહ્ન છેડેલાં છે.

૨. પાનાના કાગળો એવા તો જર્જરિત છે કે લીટીઓના અક્ષરો તૂટી પડે છે. પુસ્તક સાથે ચાર છટા કાગળોમાં છટાં છટાં અવતરણો વગેરે છે.

અં. ૧ જ. પૃથ્વીરાજરાસ-હિન્દી-પે. કા.—ચંદ વરદાયી-પૃ. ૧-૧૬૩ અપૂર્ણ

આરંભ—શ્રીગણેશાય નમઃ ॥ અથ દસાવતાર વર્ત(ન)નં ॥

છંદ વિરાજ—મહ જો કરેં મહરૂપં । સરેનારિ તૂપં । વહે સંપ ધૂપં ધરે વેદ મૂપં ॥

ધરા પિઠ તઠં । કનંગે ગરિઠં । જલધાર દિઠં । નમો તો કમંઠં ॥

અન્ત—

ગાથા—નિરપૈ રૂપ સમટં । તન વિમૂલ જરજુ ઢાઈ ।

કલત્રાનીચપપાની નિરપે અનુમૂત તેજ વિન્હાંન ॥ ૯૨ ॥

છંદ મુહલ—

વિષયાદિ—વિગત બુઝો નં. ૧ ઘ.

વિશેષ—આના પહેલા પાના ઉપર લખેલું છે કે, “પ્રથમ પુસ્તક સાણંદવાલા ચારણને ઘરથી મોકો છે. બીજું પુસ્તક આ બીજાપુરના બાટ પાસેથી મળ્યું છે.”

પાના ૧ ઉપર લખેલ છે કે —

પૃથ્વીરાજ રાસાના નાહના પુસ્ત(ક)ના પત્ર ૧૯૧ પત્ર પ્રતિ શ્લોક ૧૯

સર્વશ્લોક ૩૫૨૯ ઈં આદિ પ્રણમ્ય । इत्यादि जोरि हृत्थ फिरि तत्थ इत्यत ॥

તે પછી ઉપર જણાવેલા, ૧૮૧ પત્રવાળા નાના પૃથ્વીરાજ રાસાની અનુક્રમણિકા પત્રવાર સંસ્કૃત ભાષામાં લખેલી છે

૧ બીજા પાના ઉપર પૃથ્વીરાજ રાસામાં યુદ્ધાદિમાં મુખ્ય ભાગ લેનારા રાજવંશી ઝોની ઓળખની ટીપ આપી છે તથા નાના પુસ્તકના ૩૬ મા અને ૫૯ મા પાનાના કુરમાન અને અનગરાય સંબંધી દોઢા તારવી ઉતારેલા છે, અને પૃથ્વીરાજના જન્મનો સવત આ પ્રમાણે આપ્યો છે —

एकादशसै पचप(६?)ह विक्रम शक आनद ।

तिहि रिपुपुर जे हरजकोँ हुय प्रति(यि)राज नरिंद ॥ ४४ पत्रे ॥ ५९ ॥

૨ પાના બીજા ઉપર પૃથ્વીરાજ રાસામાંના સુબંદોના નામ તારવેલા છે

૩ આ જ પાનાના બીજા ભાગ ઉપર મસ્તુત પુસ્તકની અનુક્રમણિકા આપેલી છે પુસ્તક ૧૬૩ મા પાનાથી વરુક હોવાથી તેનો વિષય અનુક્રમણિકામાં લખેલો નથી પણ તે પહેલાના ૧૪૬ થી ૧૫૭ મા પાનાનો વિષય “પૃથ્વીરાજ રાજ મંદલ” છે, એમ જણાવેલું છે

૪ આ જ પાના ઉપર એક આવી નોંધ છે —

“પૃથ્વીરાજ રાસાનું પુસ્તક બીજી પત્ર ૧૬૩ શ્લોક ૧૦૧૦૦ તેવા પ્રથમ પત્રથી પત્ર ૧૧૩ સુધી પૃષ્ઠ ૧ હતી ૨૫, હતી ૧ અક્ષર ૩૬ શ્લોક ૨૮ એ રિતે પત્ર ૧૧૩ મધ્યે ૬૩૨૮, પત્ર ૧૧૪ થી હતી ૧ અક્ષર ૩૮ શ્લોક ૩૬-૬ ૨૮ પત્ર ૫૪ શ્લોક ૩૦૪૦

“જલદી સંખવા સાર તથા વટાવ નતે “નાશ્વ શ્લોક ૧૧૦૦૦ નું આપ્યું છે”

૫ પ્રતિ બાળમેઘ વિધિએ લખેલી છે હાસીયામાં કેટલીક જગ્યાએ ખુલાસાના શબ્દો લખેલા છે તેમ કેટલેક સ્થળે બળે નહીં શ્લોક પણ કા તો હાસીયામાં અગર મૂળમાં પણ ખાળગથી ઉમેરેલા છે કેટલેક સ્થળે પડેલા શબ્દોની જગ્યા — — — આવી નિરાસનીયી રાખેલી છે

अं १ इ पृथ्वीराज रासो-हिंदी पे का-चद वरदायी-ष्ट १-१८९
(अपूर्ण)

आरंभ—श्रीगणेशाय नमः ॥ अथ आद्यपर्व लिख्यते ॥

सादक-ॐ आदिदा प्रणम्य नम्य गुरव वाणीं च वदे प्रीया ॥

क्षि(स्त्र)ष्ट धारन धारय वसुमती लच्छी च चरणाश्रय ॥

તમગુણ તિષ્ઠંતિ રૂપ દુષ્ટ દ્વ(હ)નં સુરનાથ સિધાશ્રયં ॥
 થાવર જંગમ જીવ ચંદન ॥ મયં સખે સરવેસ વરદામયં ॥ ૧ ॥
 પ્રથમ સુમંગલ મૂલ ॥ શ્રુત નીય સમ્રતિ સત્ય જલ ॥ ॥
 સીચીઙ્ગ સુતરુ એક ॥ ધર ધ્રમ ઉત્યૌ ॥
 ત્રિપટ સાપ રમીય ત્રિપુર વરન પતિ મુખપતિ સુભૌ ॥ ૨ ॥

દોહા-કુસુમ રંગ મારહ સુફલ ॥ ડકતિ અલંબ અમીર ॥
 રસ દરસન પારસ રમીય ॥ આસ અસનક કવિ કીર ॥ ૩ ॥

અન્ત—

દોહા-પંગ પ્રપતૌ પુત્ર દિધિ ॥ કુકિ કિય મુલ દિસવાંન ॥
 વીરમંતરતે નયન ॥ ઉતર કીય પ્રમાંન ॥ ૫૬૫ ॥
 કવિત-જોરિ હથ ફિરિત થ ॥ રાજ સંમુહ ઉચારીય ॥
 અસુર સસુર નર નાગ ॥ જુદ્ધ દિધ્યૌ ન સંભારીય ॥
 અપ સથ સુનિ સાંત ॥ અરિ ન સમ્હો હકારિય ॥
 મય મારથ સુજુદ્ધ ॥ જહ આવૈ ન પ્રકારીય ॥
 ધન હથ સૂર સરમં તકે ॥ ધનિ સુહૃથ પઝ પંગમર ॥
 ઘરિ તીન મોહિ સુઙ્ગો ન કહુ ॥ સાર અગનિ અંગે સુનર ॥ ૬ (૫૬૬) ॥

વિષયાદિ-“પૃથ્વીરાજનો નાનો રાસો છે.”

મૂળ પૃષ્ઠ ૧ ઉપર તેની અનુક્રમણી નીચે પ્રમાણે આપેલી છે:-

“પત્ર ૧ આદિ પર્વ તેમાં પત્ર ૯ સુધી મંગળાચરણ, પછી હુંદા રાક્ષસથી ઉત્પત્તિ પિંગલોત્પત્તિ, ભુંગી પુત્ર પરીક્ષિત કથા પત્ર ૧૩ થી ૨૩ સુધી, આણુની ઉત્પત્તિ-પત્ર ૨૩ થી ૨૬ સુધી ક્ષત્રી ૪ ની ઉત્પત્તિ છત્રીશ વંશનાની તથા વીસલ દેવની વાર્તા. પત્ર ૨૬ થી ૪૧ સુધી આનાક ઉત્પત્તિ, વિસળદેવ રાક્ષસ બવ વરણન પત્ર ૩ જો, વિસલદેવ દેશાંતરમ યુદ્ધ વાસ્તે ગયો, ગુજરાતમાં આલુક રાય સાથે લડાઈ થઈ. વીસલ નગર વસાવ્યું. વીસલ-દેવને શાપ થયો. ૫૪૧ થી ૬૯ સુધી સર્પ કરડવાથી વીસલ મુશ્કેલી, ને રાક્ષસ થયો. વીસલદેવે હુંદાએ સારંગદેવને માર્યો પછી પોતે કાશીમાં તપ કરીને મુશ્કેલી તે સંબંધથી પૃથ્વીરાજ વગેરે વીરોની ઉત્પત્તિ, અને તેઓનાં સ્થાન, સોમેશ્વરને દીલીના ટુંવર અનંગ-પાલ સાથે અને કનોજના વિજયપાલ સાથે લડાઈ થઈ, અનંગપાલની દીકરીને સોમેશ્વર પરણ્યો, તેનો દીકરો પૃથ્વીરાજ થયો. તેની બાલયોગ્ય વય વરણન પત્ર ૬૯ થી ૭૯ સુધી રૂઢ વરણના પત્ર ૭૯ થી ૧૪૩ સુધી પૃથ્વીરાજ કનોજ જોવા આવ્યો. પત્ર ૧૪૩ થી ૧૭૨ સુધી કનોજમાં પૃથ્વીરાજ ગયો. પત્ર ૧૭૨ થી ૧૮૫ સુધી પૃથ્વીરાજને નયચન્દ્રે પકડવા માંજો લાંબી નાહો ને નયચન્દ્ર કોળ લઈને પછવાડે આવ્યો.”

અહીંથી રૂતાત અધૂરો છે

પાન ૧૮ પ્રથમ પ્રસ્તાવ, પા ૭૮ જનુવર્ણન, પા ૧૭૧ પૃથ્વીરાજ કનોજ મંથે પ્રગટન કુલ ૫૬૬ છંદ, કવિત અને દુહાઓ છે

વિશેષ-૧ આ પુસ્તક હપરનીછમેછ નેમ્વથી તે 'ધન્વન્તા વીરાર્ધ સોડાની સને ૧૮૪૮ની પ્રતિની' નકલ જણાય છે તેમા પાછળથી બૃહ લાગ્યાથી કોઈએ હાસીયામા અક્ષર તેમ રાખ્દો લખી, મૂળના તેને લગતા અક્ષર કે રાખ્દની નીચે આપી-પીળી દોરેલી છે પ્રતિનું લખાણ અશુદ્ધ છે, છંદ, કવિત, દુહા, વગેરે સમ્પાઓ લાલ સાદીએ લખેલા છે

૨ પ્રતિના સુઅધમા મૂળ પૃષ્ઠ હપર આમ લખેલુ છે -

The Chronicle of Prathi Raj copied from an (old) Mss in the possession of Ichawa Virabhai Rathod 1818 (incomplete)

અં. ૨. વાવીવિલાસ-હિન્દી પે કા -કરિ કેન્ડલરામ (૧ સં ૧૮૭૬ ટ)
૧-૧૨૨ (અપૂર્ણ)

આરંભ—અય વાવિવિલાસ લિખ્યતે

શીરસુતકો સમરન કીળ ॥ વિચન હોત સર દુર ॥

દમજાનન ફરદન હૈ ॥ માલ સદા સદૂર ॥ ૧ ॥

છદ પ્રીમગી લટન—

ગનપતિ ગનનાયક રીદ્ધિકોદાયક ॥ લાયક હૈ સર વાત કર ॥

ઉમયા આનદ જગન્મિત્ત ॥ દુ પનિકદ દેવર ॥

મીઠ દિ મજન રુદ્ર દિ રજન ॥ દારિદગમન દૈતહર ॥

કેન્ડલ ઉપકારી ગમ્મુપગારી ॥ મુપકારી સર સોદ્ધિકર ॥ ૧ ॥

x x x x

દોહા-ગિનતી પર જોરે કરુ મકલ દેવ સિર નાય ॥

અય પતિ કેન્ડલરાકો સારદ હોદુ સહાય ॥ ૩ ॥

ના ગિયા ના ધુધિયલ અવલન નહિ જોર ॥

મય યાવા દુ પદુ માતા તુમે જોર ॥ ૪ ॥

અઠારદસે પચોતરા શ્રાવન પદ દુતિયાસ ॥

ગુન્ગાર શુભ જોગ મે પીતો મય અમ્યાસ ॥ ૫ ॥

नवाव जुववांमर्दपानजु हुकुम कीयो जव आप ॥

तव कवि केवलरामने करचो ग्रंथ परताप ॥ ६ ॥

सोरठा-वावी वंस अपार ॥ कविमति अल्पजु उडुप सम ॥

कोउ न पावत पार ॥ गुणसागर गंभीर है ॥ १ ॥

दोहा-वंस पराक्रम गूढ सब जगमेह ते सुभाय ॥

वाविविलास कीनो प्रगट केवल कवि सुप पाय ॥

वडेयपांन इमामते जोही दिपायो पंथ ॥

सो कवि केवलरामने कीनो तिह विध ग्रंथ ॥ ७ ॥

नगर अहमदावाद है द्वादश जाके द्वार ॥

नवाव जुवामर्दपानजु है सूवा सिरदार ॥ ८ ॥

अहमदावादमे राजपुर तुलसीकि यह पोल ॥

केशवसुत केवल वसे नागर विप्र अमोल ॥ ९ ॥

तित्त कवि केवलरामने आग्या गुराकि पाय ॥

वाविविलास किनो प्रगट सब विधते सरसाय ॥ १० ॥

नूतन ग्रंथ कीनो प्रगट नेक न बिद्या साज ॥

चूक होय सो सोडियो छमिजो कवि बिराज ॥ ११ ॥

छप्पय ॥ हजरत अलीका—

लचक लचक महि मचक ससक सिप नागह सयो ॥

भचक भचक भए भूप रचक रत्नाकर हट्यो ॥

पैव रययो उलट हटवट दहवटे ॥

लंकापरी जुरो रसो सुरलोकह थटे ॥

होत सवारह सहज तव थर थर थर कंफे चली ॥

केवल कहत त्रैलोक मे सरस तेग हजरतअली ॥ १ ॥

अंत—

महाभारथे पारथे जोट जंगं ॥ लए षेचके जोर सो तेज तंगं ॥

अणीधारमे ओरीआ आय खंगं ॥ जुदे जोध सो जोध जोडा सुचंगं ॥ ५७ ॥

ચઢે કો એકે પ્રાન લે જાસ તજ ॥ સુને હુન કાને રહે નાહમત્ર ॥
 ચઢે હાથી દત્ત તોરિ લીલાટ ॥ ચઢે ઘેરીકે સેનમે ચીરયાટા ॥૫૮॥
 ગીરત ઘેરે આમકો મહમતા ॥ દણ રોજ મોજા રહે રગ રત્તા ॥
 ગઢે હાથ સૂઢે મરોઢે મર્દા ॥ ઘેરે પાઞ આગે હવે નાહિ સદા ॥ ૫૯ ॥
 ઠઠે કાલ વાંચા દુહૂઆર પૂરા ॥ રપે પાષ ઘકી મહાતેજ સુરા ॥
 ઘડી વાકડી મુજ સૈજે મરોઢે ॥ તીન્હે દેખી મૂપાલ કાપે કરોઢે ॥૬૦॥
 લપે કોય ફેને ન જ્યો શમુવાલા ॥ જરે જાતમે વાસકે મૂમિપાલા ॥
 સમા દેવ સોહે અનેક પઠાળ ॥ મનો હ્ર રાજે મહાવતપાન ॥ ૬૧ ॥

છદ છપે - જગહિ હોત અસવાર હય હશારવ ગજે

જગહિ હોત સવાર સફલ બન દુદુમિ વજે ॥

જગહિ હોત અસવાર પ્યાલકે વહ તાસે વાજત ॥

જગહિ હોત અસવાર જરિ જરદ નિશાન વિરાજત ॥

સપુત વહાદુરપાનકો મહાવતપાન ચઢત જન ॥

મેવાસ ત્રાસ ઘનકસ ઘૂહ ઘહુચક્ક હાથ જોટે સુતર ॥ ૧ ॥

વિષયાદિ-આ કાવ્યમા ગુજરાતના બાબી રાજવંશીઓની તવારીખ આપેલી છે. શરૂઆતમા બાબીઓના મૂળ પુરુષ સૈયદ હજરત મૂર્તમ અલિખાનને વરાવિન્તાર આપી, શાહજહાનના સમયમા બહાદુરખાનજીએ ગુજરાતમા પગદો નમાવવાનો આરંભ કર્યો, અને મેવાસના લીલોને મારી ખેડા, વાડાસીનોર આદિ તાલુકા આપી વાનો ત્યારથી તે નમામુદીખાનજીએ હામાજ ગાયકવાડ સામે મેઢયો માર્યો, તે પછેતની તવારીખ આપેલી છે.

છાપય, ફુડા, કવિત, અને સેતકામા પદબધ મુખ્યત્વે આપેલો છે. ૨૧ હંસખ્યા આપેલી નથી, તેમ વિષયના, નિરનિરાળા પ્રકરણો પણ ખાડેલા નથી. પરંતુ પ્રત્યેક પ્રસ્તાવની અલગ અલગ હંસખ્યા આપેલી છે.

પ્રસ્તુત અથ અપૂર્ણ ■

વિરોધ-૧ પ્રસ્તુત અન્ય છપાયેલો નથી એમ જુનાગઢ, રાધનપુર, તથા વાડા સિનોરના હાનના બાબી વસના રધાપકનો ઇતિહાસ છે. અમદાવાદના વીસનગરા નાગર આજ્ઞા, કેરાવસુત કેવળરામે સવત્ ૧૮૭૫મા આ અન્ય તત્કાળ જુવામર્દ ખાનજીની પ્રેરણાથી બરેલખાન હમામે પૂરી પારેલી હકીકત ઉપરથી દિન્દીમા રચ્યો છે. એ યકારના વસાને હજી અમદાવાદમા છે, અને તેઓનું ઉપનામ કવીશ્વર ચાહુ છે. આ ન વાઢીના અથ ન પ ન ઉપરથી જણાય છે કે હુલાવાડાના રાજ દીપસિંહે એ કેવલરામને ઉપર્યુક્ત કવીશ્વરની પદવી આપી હતી.

૨ સ્વ. દ્વાર્ણસ સાહેબે પ્રતિ ઉતારાવેલી છે. તે બાળબોધ લિપિએ લખેલી છે. કેટલેક સ્થળે હાંસીયામાં લાઠીયાએ અક્ષરચૂક અને રાજચૂક પાછળથી સુધારેલી છે, તેમ પાદ કે લીટી પણ ઉમેરેલી છે.

૩ પ્રતિ અર્વાચીન હોવા છતાં કાંઈ કરડની રાત્ર કરેલી છે.

૪ પાનાં ૧૨૩ થી ૧૨૭ સુધી ગુજરાતીમાં સ્ફેટ સાથે અતુકમણિકા આપેલી છે, પ્રસ્તુત કાવ્ય ગુજરાતના મોગલ સમયથી તે ગાયકવાડી સમય પર્યંતના ઇતિહાસ ઉપર સારો પ્રકાશ પાડે છે. આ સમયનાં યુદ્ધોનાં વર્ણન સારાં અને તેજદાર છે.

નં. ૩ ક. શ્રીપાલ રાસ (વચનિકા) યશોવિજય ગણિ
(૨. સં. ૧૭૩૮) (લિ. સં. ૧૯૦૪) પૃ. ૧-૮૨.

આરંભ:—શ્રી ગણેશાયનમઃ ॥

દ્વહાઃ ॥ કલપવેલિ કવિયણુ તણી ॥ સરસતી કરિ સુપસાય ॥
શ્રી સિદ્ધચક્ર ગુણુ ગાયતાં ॥ પૂરિ મનોરથ માય ॥ ૧ ॥
અલિય વિધન સવિ ઉપસમિં ॥ જપતાં જિન ચઉવિસ ॥
નમતાં નિજ ગુરુપયકમલ ॥ જગમિય ધં જગીસ ॥ ૨ ॥
ગુરુ ગૌતમ રાજગ્રહી ॥ આવ્યા પ્રભુ આદેશ ॥
શ્રીમુષિ શ્રેણિક પ્રમુખનિ ॥ ઈણિ પરિ દીર્ઘ ઉપદેશ ॥ ૩ ॥
ઉપગારી અરિહંત પ્રભુ ॥ સિદ્ધ ભબે ભગવાંત ॥
આચાર ચઉતાય તિમ ॥ સાધુ સકલ ગુણુવંત ॥ ૪ ॥
દરશણુ દુરલભ જ્ઞાનગુણુ ॥ ચારિત્ર તપ મુવિચાર ॥
સિદ્ધચક્ર એ સેવતાં ॥ પામીને ભવપાર ॥ ૫ ॥
ધહ ભવિ પર ભવે એહથી ॥ સુખ સંપદ સુવિસાલ ॥
રોગ સોગ રૌરવ ટલિં ॥ જિમ નરપતિ શ્રીપાલ ॥ ૬ ॥
પૂછે શ્રેણિક રાય પ્રભુ ॥ તે કુણુ પુણ્ય પવિત્ર ॥
ઈન્દ્રભૂતિ તવ ઉપદિશિ ॥ શ્રી શ્રીપાલ ચરિત્ર ॥ ૭ ॥

દેશી લલનાં(નાં)ની ॥

દેશ મનોહર માલવાં ॥ અતિ ઉત્તમ અધિકાર ॥ લલનાં ॥
દેશ અવર માંવુ ચિહ્ન દિશિ ॥ પરવરિયા રવાર ॥ લલનાં ॥ ૮ ॥

તસ નિર મુગટ મનોહર ॥ નિરુપમ નયરી હિજેણિ ॥
લપમી લીલા જેહનિ ॥ પાર કલી જય કેણિ ॥ લલના ॥ ૬ ॥

***

રાસ લલો શ્રીપાલનોં તેહની ॥ પહીલી દાલ ॥ લલના ॥
નિન યક દિં શ્રોતા ધરિં ॥ હોજે મગજમાલ ॥ લલના ॥ ૧૦ ॥

(દાલ પહેલી)

અત—

દાલ-તપગણ નદન મુરતરૂ પ્રગટ્યો ॥ શ્રી હીરવિજય ગુરુ રાયાણ ॥

અકછર સાહિસ જસ ઉપેદેગે ॥ પડદંહ અપાર વળયાણ ॥
હેમસૂરી જિનશાસન મુદ્રા ॥ હેમ સમાન કહાયાણ ॥
જેહિ ચોરોં જોં પ્રભુ હુતોં ॥ શાસન સોંહ ચદાયાણ ॥ ત૦ ॥ ૧ ॥

તાસ પદ પૂર્વાચય ઉદયોં ॥ દિનકર ત્વય પ્રતાપીણ ॥
ગગાજલ નિર્મલ જસ કીરત ॥ સધલેંજગમાદિ વ્યાપિણ ॥
સાહિ સભામાહિ વાદ કરીનેં ॥ જિનમત ચિરતા યાપીણ ॥
બહૂ આદર જસ સાહિ દીધો ॥ જોં મહિમાયે મહતાણ ॥
શ્રી વિજયપ્રભ તસ પટપારી ॥ મૂરી પ્રતાર્પે છાજેણ ॥
એહ રાસની રચના કીધી ॥ મુદર તેહને રાજ્યેણ ॥ ત૦ ॥ ૩ ॥

સૂરી હીર ગુરુની બહુ કીરતિ ॥ કીર્તિવિજય ઉવળયાણ ॥
શ્રોસ તાસ શ્રી વિનવિજય વર ॥ વાર્થિકમુ ગુણ સોહાયાણ ॥

વિદ્યાવિનય વિવેક વિચક્ષણ ॥ લક્ષણ લક્ષિત દેહાણ ॥
સોભાર્ગી ગીતારથ સારથ ॥ સમતિ સપર સનેહાણ ॥ ત૦ ॥ ૪ ॥

સવત સતત અઠગ્રીસા વરપે ॥ રહી રોનેર ચોમાસુણ ॥
સધતણા આગ્રહથી મંજો ॥ રાસ અધિક ઉલ્લાસેણ ॥

સાર્દ સક્તમ સત ગાથા વિરચિ ॥ પૂદતા તે સૂલોકેણ ॥
તેહના ગુણ ગાવે છો ગોરી ॥ નિલિં નિલિં ચોકે ચોકેણ ॥ ત૦ ॥ ૫ ॥

તસ નિશાસભાજન તસ પુરણ ॥ પ્રેમ પવિન કહાયાણ ॥
શ્રીનરવિજય વિશુધ પયસેવક ॥ મુ જસવિજય ઉવળયાણ ॥
લાગ યાક તો પૂરણ કીધો ॥ તાસ વચન સકેતેણ ॥
તેપું વનિ સમકિત દટી જે નર ॥ તેહ તણું દિત દેતેણ ॥ ત૦ ॥ ૬ ॥

જે લાવે એ લણસ્યે ગણસ્યે ॥ તસ ધર મંગલમાલાછ ॥
 ખંધુર સિંધુર સુંદર મંદિર ॥ મણિમેય ઢાકઝમાલાછ ॥
 દેહ સખલ સસનેહ પરિછદ ॥ રંગ અલંગરસાવર(લા?)છ ॥
 અનુક્રમે તેહ મહોદય પદવી ॥ લહસ્યે જ્ઞાન વિદ્યાલાછ ॥ નં ॥ ૭ ॥

ઇતિશ્રી શ્રીમહોપાધ્યાય શ્રીયશોવિજયગણિ વિરચિતે ॥ શ્રીપાલચરિત્રે
 પ્રાકૃત પ્રખંધે ॥ ચતુર્મૂખ ખંડ સમાપ્તઃ ૪ ॥ શ્રી શ્રીપાલરાસ સંપૂર્ણ લખ્યો છે.

॥ શુભ લખતુઃ ॥ શ્રી ॥

વિષયાદિ—માળવાના રાજાએ પોતાની એકની એક પુત્રી મયાનુસુંદરીને વિલાકળા પાત્ર કરાવી, કુરંગવત્ત દેશના સુંદર અવનિપાળ સાથે વરાનવા ઇચ્છા કરી પરંતુ તેણે તેની સાથે પરણવાની ના પાડી અને કર્મના સંતેગથી મળી આવનારા પુરુષ સાથે લગ્ન કરવાની ઇચ્છા દર્શાવી, કર્મબળથી ભાગ્યનો હાથ ચરો, અને પિતાના પરાક્રમથી નહીં, એમ આગ્રહ સાથે વળાવ્યું. આથી રાજા ક્રોધે ભરાયો અને એક કોટિયા સાથે તેને પરણાવી. શ્રીજિનના મતાપે, એક ગુરુએ સિદ્ધચક્ર મંત્ર મયાનુસુંદરીને લખી આપ્યો અને પેલો કોટિયો સાને અને અતિ સ્વરૂપવાન થયો તે મૂળે દુઃખ દેશના રાજાનો પુત્ર હતો, પરંતુ પૂર્વજન્મનાં કર્મથી કોટિયો થવાથી તે રાજા યાગવા દેશદેશાન્તર ફરતો હતો. રાજા યજ્ઞતાં તે રાજ્ય પામ્યો. તેનું નામ શ્રીપાલ હતું. તેણે અને મયાનુસુંદરી સાથે સુખવિભવ માણી, શ્રીજિન ધર્મ પ્રવર્તાવી મુક્તિ પ્રાપ્ત કરી. આ હરીકૃત પ્રસ્તુત રાસમાં વર્ણવેલી છે.

આ કથા હપરાંત પ્રસ્તુત રાસમાં શ્રીપાલના પૂર્વજન્માદિની કથા પણ કંઈક વિશેષ લંબાણથી વર્ણવેલી છે.

પ્રસ્તુત રાસના ચાર ખંડ છે; પહેલાની ટાળ ૧૧, બીજીની ૮, ત્રીજીની ૮ અને ચોથાની ૧૨ છે. કુલ ગાથા (કરી) ૩૫૦ હોવાનું કવિ કહે છે; પ્રત્યેક ટાળ-રાગ અને દેશીઓથી બદ્ધ છે.

વિશેષ—આ રાસ છપાયો છે તે સંવત્ ૧૭૩૮ માં રચાયો છે. અને સંવત્ ૧૮૦૪ માં કાર્ણસ સાહેબની ગ્રેસલાથી હતસ્ત્રેલો છે, એમ આ જ પ્રતિની રાય રાદોડ રતનજીની વચનિકાના અંતિમ હલ્લેખથી જણાય છે. પ્રતિ સ્પષ્ટ અક્ષરે બાળબોધ લિપિમાં શુદ્ધ લખાઈ છે. કેટલેક સ્થળે લાલીયાએ પુનરાવૃત્તિ કરતાં અક્ષરની કે માત્રા, રેફ આદિની ચૂક સુધારી તે હપર છોકા મૂકેલો છે, તેમ અક્ષરના ક્રમકેર માટે ક્વચિત્ ૧ અને ૨ ની સંજ્ઞા પણ તેવા તેવા અક્ષર હપર મૂકેલી છે.

આ જ પ્રતિના બીજા લેખોમાં કેટલેક સ્થળે વચ્ચે વચ્ચે બાળબોધ અક્ષરે શબ્દો અને પદો અને ચરણ પણ હમેરેલાં છે તેમ કોઈ સ્થળે ગુજરાતી લિપિમાં ટીકા જેવા પણ હમેરો થયેલો છે

અંક ૩ (સ)-રોઠોડ રાઉ રતનજીની વચ્ચનિકા-વે કા
(ચારણોની મિથ્ર ભાષામાં અને ગદ્યપદ્યમાં સચિત્ર છે)
(ર. સ. ૧૭૧૫?) (લિ. સ. ૧૯૦૪) પૃષ્ઠ ૧-૩૪.

આરભ—

શ્રીગણેશાય નમઃ ॥ અય રોઠોડ રાઉ રતનજીની વચ્ચનિકા લિખ્યતે ॥
ગાદા ॥ ગુણપતિ ગુણે ગહીગ ॥ ગુણગ્રાહક દાન ગુણ દેવ્યણુ
રિદ્ધિ સિદ્ધિ સુખુદિ સધીગ ॥ સુંદાય દેવ સુપ્રસન્ન ॥ ૧ ॥
કવિતા ॥ સમરિ વિખ્યુ સિવ સકતિ ॥ સિદ્ધિદાતા સરસ્વતિ ॥
વપાણુ કમધણુ ॥ પુહ નિરજે જનપતિ ॥
બલ જે હાય કવિ ॥ હૂઆ જિણુ વસ નરેસર ॥
પાગલાગ સોભાગ ॥ વસ જત્રીસ તણા ગુરુ ॥
ગજરાજ દેવણુ ભાજણુ ગજ ॥ ઉભે વિરદાઉ ધરે ॥
કુલ ભાણુ ધરે પ્રગટ્યો ॥ કમધ ૧ ॥ રતન ૨ મલ રીણુ મલ રે ॥ ૨ ॥
દલપતિ ઉદ્યાસિંગ ॥ માવ ૩ ગમેવ ૪ મહાબલ ॥
વાધા ૫ સુભ ૬ ભેધ ૭ ॥ કમ ધરિણુ ૮ માવ અણુકલ ॥
સુડા ૯ વિરમ ૧૦ સલપ ૧૧ ॥ સાપ તેરહ અનૂઆવા ॥
છાડા ૧૨ તીડા ૧૩ છાત્ર ॥ હૂઆ કમધણુ હઠાલા ॥
હોંદુ આણુ તિલક હોંદુ નિદહ ॥ ધુહડ ૧૪ આવા ૧૫ સિંહ ૧૬ ધન ॥
તીણુ પાટું હૂકે મહિસતણુ ॥ રૂપ ભુપ એ તો રતન ॥

૭૦ હણુદાલ ॥

રદરાણુ ભાણુ રતન ॥ કરતબ ભારત કર્ણુ ॥
નરનાહ જે મુપ નીગ ॥ ગદ્યવત ઝાંન ગીર ॥ ૪ ॥
સસિમથ્ય મેધ સુર સુકળ ॥ ગજ દેવણુ ભજણુ ગજ ॥
મિતમાત તારણુ પવિ ॥ સણુગાર તેરહ સપ ॥ ૫ ॥

અન્ત—

વચનીકા ॥ તીણુ વેલા ઝેંબરી આનાજ આકાસ વાણિ દોઈ ॥
કદિયો મહારાજ રયણુ સાજ ॥ વધાઈ વધાઈ વધાઈ ॥
અગની સનાન કરી સતી પિણુ આઈ ॥
બ્રહ્મા વીખ્પુ મહેસ ॥ હંદુ સુર સાધિ ॥ સુર નીયામા કદીયો
મહા સતીયા સામા જાઉં ॥ ધવલ માગન પુહ પવરયા કરી વધાઉં ॥

દુઃખ ॥ સ્વામી કિમ્વા કિયા ॥ આગાંઠ સંમીઠી નાઈ ॥
 મુદર મંદિર મોવતાં મોવતાં ॥ ઇંદરી કઈ વધઈ ॥ ૫૪ ॥
 મોઈ વરુદ મંદય દરખ ॥ વધિયા નેદ નવસ ॥
 મુર રતન સ્ત્રીયાં મરસ ॥ મિટીયા વઢ મરીક ॥ ૬૦ ॥
 ઉયાં મુરનર પૂર ઉદરે ॥ વેટું કીયા જ વાસ ॥
 સગલ રજગુણરત્નો ॥ જગ અવિચલ જસરાસ ॥ ૬૧ ॥
 વેશાપ પાપ નવમિ વદિ પનરોતરે વરસ ॥
 વાર શુદર વિદદ ॥ હોંદુ મુરક દમસ ॥ ૬૨ ॥
 વેદિ જ પાંપરીઉ જગો ॥ શસો રતન રસાસ ॥
 મુરો પૂરો આંકસો ॥ ભર મોટા શુપાલ ॥ ૬૩ ॥
 દસિ રાવાકા ॥ ઉગેલુ રાસાકા ॥
 આર લુગ રહેંસી ॥ કવી પાવ કદમી ॥ ૬૪ ॥

ઇતિ શ્રી રાજ રતન મહેસદાસોતરી વચનીકા સંપૂર્ણ ॥ સંવત
 ૧૯૦૪ ના વર્ષ આસો શુદ્ધ પાઠી ને ભોમવાસરે ॥ શ્રી ॥ અમદાવાદ
 માંચે ખાંનપરા દરવાજાના પાસે આંદા સુરજના મહેલમાં લખુ છે ॥
 લખાવનાર આદિળ ॥ રઘુપટેન આદિળ ॥ લખનાર ॥ લેખક ॥ ગંગાસંકર
 ગોરીસંકર ॥ આંમી પ્રત પ્રસંગે લખું છે ॥ ચાદુસં પુસ્તક દ્રષ્ટા ॥ તાદરો
 લિપિતં મયા ॥ ચદિ શુદ્ધમશુદ્ધ વા મમ દોષો ન દિયતે ॥ ૧ ॥ શુભં ભવતુ ॥
 શ્રીરમ્ કલ્યાણમસ્તુ ॥ ॥ શ્રી ॥ ॥ શ્રી ॥ ॥ શ્રી ॥

વિષયાદિ-મોગલ શાહનશાહ શાહજહાંની વૃદ્ધાવસ્થામાં રાજ્યગાદી લેવા દારા-
 શિકોને પોતાના મામા જસવંતસિંહજીની મદદથી શાહજહાંને કેદ કર્યો, ત્યારે દક્ષિણથી
 આરંગઝેબે, શુજાનગમાંથી પોતાના નાના ભાઈ મુરાદને મદદે બોલાવી તેના અને પોતાના
 સૈન્ય સાથે રાંદોડો, સાંગે યુદ્ધ ગયાવ્યું. તેમાં જલોરનો રાંદોડ રતનસિંહ મરી ગયો. આ
 યુદ્ધમાં પ્રમુખ વચનિકામાં કરેલું છે. (મૂળમાં આ યુદ્ધ લડાયા વિષે માત્ર ‘પનરોતરે’
 એવા વર્ષ સંજોગી દર્શાવેલ છે. પરંતુ શાહજહાંનો કાલ વિચારતાં) આ યુદ્ધ સં. ૧૭૧૫ માં
 થયેલું જણાય છે. અને તે સમયે હિંદુ તે પછી એક બે વર્ષમાં રચાયું અનુમાનાય છે.

કવ ગાથા ૨૬૪ છે; તેમાં કવિત, ગાથા, હંદ, ફુદા, સાંકળિયા, વચનિકા (ગદ્ય)
 વગેરે મિશ્રિત છે.

વિશેષ-૧. આ રાંદોડ કથાયો નથી. તેની બાબા અર્ધે સુન્દરની, હિન્દી, અને
 બાધે આરણી છે; લિપિ બાળબાળ છે.

૨. આ વચનિકાની ખાનાં ૧૪ થી ૧૭ માં રંગિત ચિત્રો કુલ સાત સામટાં છે.

(ખાનાં ૧૪-૧૭) ગદેલા ચિત્રમાં ૧ પ્રમુખ બાળબાળો, ૧ બંદુકવાળો અને ૧ ઢાલ
 લખાવવાળો, બીજા પ્રમુખ બંદી બંદી રિયલિમાં સર ધારણ કરેલા હિન્દુ લશ્કરીઓ ચિત્રેલા

છે બીજામાં બળદ અને ખચ્ચરથી ખેંચાતી ત્રણ તોપો સાથે મુસલમાની તોપથીઓ ચિતરેલા
 ૧૧ નીલમાં બને સૈન્યોના હથેળ અને પાયદળની સામસામી લડાઈ ચીતરી છે, મુલેદ
 યવાથી ચોપામાં બને પક્ષના લશ્કરોના લશ્કરીઓનો સમાજમ ચીતર્યા છે, પાયમામાં
 દાથી હપર આલ્લેદ થયલા દિન્દુ સરદાર અને મુસલમાન સેનાપતિને મિલનમસજ
 અને છુટામાં બનેના ઘોડેસ્વાર આગેવાનોનું મિલન ચિત્રેતુ છે સાતમાં અને આઠમાં
 ચિત્રમાં દિન્દુ પક્ષના સર્વ ભક્તિના સૈન્યનો ચિતાર અને નવમાં મુસલમાન સૈન્યની
 વિદાયગીરી ચીતરી છે

૭ ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ આ કા વ હપયો ૧૧ છે, કારણ એમાં મેગન સમયના ગુજ
 રાતની તેમ જ રાજપુતાનાની માહિતી આપેલી છે, તેમ જ આમાં મિત્ર ગુન્દાતી ચારણી છે

અ. ૩ ગ, વૈતાલપચવિશતિ-(કથા-સંસ્કૃત ગદ્યપદ્ય શિવદાસ-(૨ ૥)
 (લિ સ ૧૯૦૪) પૃ-૧૪૬

આરંભ—શ્રીગણેશાય નમઃ ॥

વિગ્નેશ મયહતાર ગણગજ ચતુર્ભુજ ॥

જનૈ સપૂજિત લોકે નમામિ ત ગજાનન ॥

અસ્તિ હસ્તિનાપુર નામ નગર તત્ર રાજા મહેશ્વરો નામ ॥ તત્ર હરિ-
 વત્તનામા વિપ્રો વસતિ ॥ તસ્ય દ્વૌ પુત્રૌ વર્તેતિ ॥ તદાસ્મિન્ દેશે દૈવગત્યા
 દુર્મિશ્વ જાત તેન વિપ્રેણ ચિંતિત ॥ દેશાતરે ગત્વા પુત્રૌ જીરાપયિષ્યામિ ॥
 વિપ્રો દેશાતર ગત ॥ તત્ર મહાવને એક યોગિન દર્શ ॥ યોગિમઠિકાયા ગતો
 વિપ્ર( ) ॥ યોગિના સમાનિત( ) ॥ નાનાપ્રકારાણિ ભોજનાનિ વત્તાનિ ॥

અન્ત—

इति सजोध(प्य) गतो वैताल( ) मृवरु(म्) तत्र समानीत दिगमरेणोक्त ॥
 साधु साधु महावीर त्वया वक्तव्य दिगमरेण मत्रै ॥ वैतालो आनीय भणित
 गजन् नमस्कार गुरु राक्षोक्त ॥ नाह जानामि त्व दर्शय ततो दिगमरेण शिर( )
 नामित ॥ ता च तेन राजा गृह्णेन प्रोटित ॥ कपालज्जोणितेन अर्घ(म्)
 दत्त्वा ॥ अष्टौ सिद्धय( ) साशिता तावद्विमानस्यै देवै ॥ जयजय पथित ॥
 ततो इद्रेणोक्त वर वृद्धि राक्षोक्त ॥ एषा मम कथा लोकप्रसिद्धा भवतु भवि
 प्यति ॥ इत्युक्त्वा इतो दिव गत ॥ राजापि स्वनगरे गत ॥ वैतालमाभिज्ञा
 राजा एकदशो जात ॥

નીતિલક્ષણમવગ્રા સર્વકામપ્રદાયિની ॥

રચિતા શિવદાસેન વૈતાલસ્ય પથા( ) શુભા ॥ ૧૭ ॥

इति पञ्चमंगति(त)म कथानर्त सप्तमम् ॥

વિપયાદિ-ખત્રીસલક્ષણ, અને સર્વ વિદ્યામાં પારંગત એવા ૧૦૦ પુરુષોનો ભોગ દેવીને આપીને સુવાર્ધની સિદ્ધિ મેળવવા છુટ્તા એક દિગંબરે એવા ૯૮ પુરુષોને પ્રથમ હપ્તયા; પછી હસ્તિનાપુરના બ્રાહ્મણના એક પુત્રને રાખી તેને એવા ૮ વિદ્યાપારંગત શ્રીયો, અને તેનો ભોગ આપવાની તૈયારી કરી, પરંતુ પેલો પુત્ર ચેત્યો; તેણે અનેક ક્લાઓથી વિવિધ રૂપ ધારણ કરી, દિગંબરના પંઝામાંથી છટકવા મથન શીયું. પરંતુ આખરે એક રાત્રની સહાયતાથી તેણે ગાંધર્વ મથાશુમાં ૧૬૫ હપર મદદા રૂપે પડેલા પેલા બ્રાહ્મણ-પુત્રને મેળવ્યો. અને તેને ૯૯ મા ભોગ તરીકે હોમીને પછી હોમી ભોગ તરીકે રાત્રને હોમી સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરવાની લાલસાગળા દિગંબરે રાત્રને દહવાની પેરવી કરી. પરંતુ રાત્ર વૈતાલની કૃપાથી બચ્યો અને દિગંબરને દહાડી પોતે સર્વ સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરી. રાત્ર રૂપ બ્રાહ્મણપુત્રને લઈ જતા રાત્રને રોકવા, અને તેનું મૌન તોડાવવા વૈતાલે જે પચીસ વાર્તાઓ રાત્રને કહી હતી, તે આ કથાનકમાં વર્ણવેલી છે.

અન્ય ગદ્યપદ્યમય છે. શ્લોકની સંખ્યા આપી નથી.

વિશેષ—આ પુસ્તક છપાયું નથી, પણ તે હપરથી વર્તમાન કાલના પંડિત છવાનંદ વિદ્યાસાગરે તે નામથી એક પોતાની કૃતિ છપાવી છે. પ્રસ્તુત પ્રતિ અશુદ્ધ છે.

અં. ૪ ક. ભક્તમાલ-(હિન્દી)-નામાજી-(ર. સં. ૧૭૬૯) (લિ સં. ૧૭૬૯)
પૃ. ૧-૧૩૯

આરંભ—શ્રીરાધાવલ્લભો જયતિ ॥

અથ શ્રી ભક્તમાલ ટીકા ભક્તિ(ર)સવોધિની સહિતઃ ॥ ટીકા-
કર્તાકૌ મંગલાચરન તથા આગ્યાનિરૂપણ કવિત્ત ॥

મહાપ્રભુ કૃષ્ણચૈતન્ય મનહરન જૂકે ॥

ચરનકૌ ધ્યાનમેં દે નામ મુપ ગાઢ્યૈ ॥

તાહી સમેં નામાજૂનેં આગ્યા દર્ડે લર્ડે ધારિ ॥

ટીકા વિસ્તાર ભક્તમાલકૌ સુનાઢ્યૈ ॥

કીજિયૈ કવિત્તવંદ છંદ અતિ પ્યારૌ લઝૌ ॥

જગૈ જગ માહિ કહિ વાની વિરમાઢ્યૈ ॥

જાનો નિજુ મતિ એ પૈ સુન્યો ભાગવત—

શુકદ્રૂમનિ પ્રવેશ કિયૌ એસૈં હિ કહાઢ્યૈ ॥ ૧ ॥

ટીકાકૌ નામ—

× × × ×

હૃદે સરસાઈ જૌં તૈં સુનિયે સદાઈ યહ ।

ભક્તિરસવોધિની સુનામ ટીકા ગાઈ હૈ ॥ ૨ ॥

× × × ×

મૂલ મંગલાચરન—

ભક્તિ ભક્ત ભગવત ગુરુ ચતુર નામ વપુ એક ॥
ઇનિકે પદ વદન ક્રિયે નાસહિં વિધન અનેક ॥ ૧ ॥

x x x x

અન્તઃ—

ચારિ જુગનિને જે ભગત તિનિકૌં પદકી ધૂમિ ॥
સર્વસુ શિર ધરિ રાપિ હો મેરી જિગની મૂરિ ॥ ૫ ॥

+ + + +

ભક્તદામ જિનિ જિનિ કયી તિનિકિ જૂઠનિ પાઈ ॥
મો મતિસાર અક્ષર દ્વે કીનોં સિંલૌ વનાઈ ॥ ૧૧ ॥
ફાટૂ પેગલ જોગ જગ્ય કૈં ફુલ કરનીકી આસ ॥
ભક્ત નામ માલા અગર ઠર વસૌ નારાયણદાસ ॥ ૧૨ ॥

इति श्री भक्तमाल श्री नारायणदामजीवृत मूल समाप्त ॥ उत्पत्ती १९७
दोहा ॥ १७ मव मिलि जोर ॥ २१४ ॥

x x x

સચત્ પ્રસિદ્ધ દશ સાત સૌં ઝન્દસતર વે
ફાગુન માસ વદિ સપ્તમી મિનાઈક ॥
નારાયણદાસ સુપરાસિ ભક્તમાલ લૈયે ॥
મિયાદાસ દાસ ઝર વસૌ રહી છાઈકે ॥ ૨૯ ॥

x x x x

इति श्री भक्तमाल टीका संपूर्ण ॥ भीरस्तु ॥ श्री ॥

વિષયાદિ-૧ મસ્તુન મ યમા પુરાણે, ઇતિદાસમ યે અને દલકથાએના આધારે
વિષ્ણુમજા લનોનાં આખ્યાન વર્ણવેલા છે

૨ મૂલ મયમા નામાછએ એકેક અક્ષરું ચરિત્ર એક કવિતમા કરેલું, તે ૬૫૧ ૫૫
બદ્ધ રીત નારાયણદાસે કરેલી તે ૬૫૧ મિયાદાસની રીત છે

૩ દુહા, કવિત્ર, ઇપ્ય અદિથી ૫૬૭૫ બાંધેલા છે મૂળની ૫૧૨ અને રીતની
૭૩૦ કાઠેલા છે

વિશેષ-૧. આ ભક્તમાલમાં પ્રથમ ભક્તિનું સ્વરૂપ, પછી અન્તમેલ, દત્તમાન આદિ આશરે ૧૭૫ ભક્તોનાં ચરિત્ર છે. તેમાં શંકરાચાર્ય, નામદેવ, જ્ઞાનદેવ, વલ્લભાચાર્ય, ધનોબક્ત, નરસિંહ મેહેતા અને ગીરાંગાધનાં ચરિત્ર પણ આવી ન્તય છે.

૨. આ સદીક અન્ય ગુણધર્મો શ્રી વેંકટેશ્વર પ્રેસમાં ૨૧. જેમરાજે છપાવેલા છે.

અં ૪ સ્વ. વિમલાચ્ચલે સૌવર્ણિકસાદૃશ્રીતેજપાલોદ્ભૂત...આદીશમૂલ-
પ્ર(પ્રા)સાદપ્રશસ્તિ:—સં-હેમવિજય-(૧. સં. ૧૬૫૦,) પ્ર. ૧-૭ શ્લોક ૬૭

આરંભ—ૐ નમઃ ॥

શ્રેયસ્વી પ્રથમપ્રભુઃ પ્રથિમભાગ્ નૈપુણ્યપુણ્યાત્મના- ॥

મસ્તુ સ્વસ્તીકરઃ સુલાઘ્નિમકરઃ શ્રીમાન્ સુદેવઃ સ વઃ

પદ્મોદ્ઘાસકરઃ કરૈરિવ રવિવ્યોમ્નિ ક્રમાંમોરુહ ॥

ન્યાસૈયસ્તિલકીવભૂવ ભગવાન્ શત્રુંજયેનેકજઃ ॥ ૧ ॥

× × × ×

યદુપદેશવશેન મુદ્દં દધ ॥ ત્રિચિલમંડલવાસિ જને નિજે ।

મૃતયનં ચ કરં ચ સુજીજિઆ ॥ મિધમકૃચ્વરભૂપતિરત્યજત્ ॥ ૧૮ ॥

(ગુજરાતના શ્રી હીરવિજયજીના ઉપદેશથી “કંકનો હરજીઓ પ્રગટ રૂપીઆ લેવા”ના કર અક્ષરે કાંઠી નાખ્યા.)

શત્રુંજયે ગાંગવાણંકલોમિતેવ્દે (૧૬૫૦) યાત્રાં ચકાર સુકૃતાય સ તૈજપાલઃ ॥

ચૈત્યસ્ય તસ્ય સુદિને ગુરુભિઃ પ્રતિષ્ઠાં ચક્રે ચ હીરવિજયાભિધ સૂરિસિંહૈઃ ॥ ૬૨ ॥

× × × ×

ચૈત્યં ચારુ ચતુર્મુખં કૃતસુખં શ્રીરામજીકારિતં ॥

પ્રોત્તુંગં જસુઠકુરેણ વિહિતં ચૈત્યં દ્વિતીયં શુભં ॥

રમ્યં કુઅરજીવિનિર્મિતમભૂચૈત્યં તૃતીયં પુનઃ ॥

મૂલં શ્રેષ્ઠીકૃતં નિકામસુભગં ચૈત્યં ચતુર્થ પુનઃ ॥ ૬૪ ॥

અન્ત—

વસ્તાભિધસ્ય વરસૂત્રધરસ્ય શિલ્પં ।

ચૈત્યં ચિરાદિદમુદીક્ષ્ય નિરીક્ષણીયં ॥

શિષ્યત્વમિચ્છતિ કલાકલિતોઽપિ વિશ્વ ॥
 કર્માસ્ય શિલ્પિપટલે ભવિતુ પ્રસિદ્ધ ॥ ૬૬ ॥
 સદાચાર્યત્રીના કમલવિજયાહ્વાનસુધિયા ।
 પદ્મદ્વાભોજધ્રમરસદૃશો દેમવિજયઃ ।
 અલકારૈરાહ્યા સ્ત્રિયમિવ શુભા યા વિહિતિવાન્ ॥
 પ્રશસ્તિ શસ્તૈવા જગતિ ચિરકાલ વિજયતા ॥ ૬૭ ॥

इति सौवर्णिकसाहस्रीतेजपालोद्भूतमिमांसाचरमडन
 श्री आदीशमूलप्रसादप्रशस्ति श्रेय ॥

બુધસહજસાગરાણા વિનેયજયસાગરોઽલિપ્તદ્વર્જો ॥
 શિલ્પિભ્યામુત્કીર્ણો ॥ પ્રાધવ્યમીમામાભિવાનાભ્યા ॥ ૬૮ ॥
 इति श्रीसिद्धाचले मूलनायकचैत्ये सामलपापाणरी प्रशस्तिरस्ति ॥

વિષયાદિ-૧ આ પ્રશસ્તિ, યતુચંચ પર્વત ઉપરના શ્રી આદીશ્વરના દેવળો શુભ રાતના સૌવર્ણિક શાહ તેજપાને ઉદ્ધાર કરાવ્યા અને સમજી, કુવરજી અને જમુ કમુર એ નજી જાણી સહાયતાથી સવત્ ૧૬૫૯ મા ચાર મહિરો બધાવ્યા તેની છે તે મૂલ મહિરની ભીંતમાં જડેલા કાળા પથ્થર ઉપર ફેંટારેલી છે તેમાં જણાવેલું છે કે, સવત્ ૧૫૮૮ મા સાધુ કર્માએ કરાવેલું મહિર ઇર્ષ્ટ યતા સ્વર્લોકનિમ્નોક્તિની પૂર્વી મૂર્તિરમેદિની શુભરાતના સૌવર્ણિક શાહ શિવરાજના પાત્રમાં વરાળ તેજપાને તે સમરાગ્ય અને અકબર શાહને જ્ઞેન ધર્મનેા ઉપદેશ આપી, જાણ્યાવેરો માફ કરાવનારા શ્રી હીર વિજયજી આદિ સૂરિઓએ તેમાં ૭૨ બિગોની પ્રતિષ્ઠા કરી. આ દેવોના યાત્રલા, બારીઓ આદિની પણ સેામા તથા ગણુત્રી આ પ્રશસ્તિમાં આપેલા છે. શાહ તેજપાને અન્યત્ર બધાવેલા દેવલો આદિનો ઉલ્લેખ પણ આ પ્રશસ્તિમાં કરેલો છે, તેમ શ્રી હીરવિજય જીની શુક્રપરપરા તથા શાહ અકબરે શુભરાતમાંથી શ્રી હીરવિજયજી આદિને જોવાની તેમની પાસેથી જ્ઞેન ધર્મનેા ઉપદેશનું શ્રવણ કર્યું એ વિષય ૩ થી ૩૧ શ્લોકમાં વર્ણવેલો છે.

૨ કુલ શ્લોક ૧૮ છે જે મહિરની આ પ્રશસ્તિ છે તે મહિરની બાજુની યાત્રના આદિ સૂરધાર (architect) વસ્તાએ કરેલા છે અને આ પ્રશસ્તિ પ્રાધવ તથા સીમા નામે સિંપીઓએ કાળા પથ્થર ઉપર ફેંટી છે.

વિરોધ-૧ આ પ્રતિમા લઘીઓએ લેખનશુદ્ધિ કરતા વચ્ચે વચ્ચે દરતાલથી 'વિસર્ગ' ની, પ્રવેદીની તેમજ અક્ષરોની ચૂક સુધારી છે. કેટલેક સ્થળે અક્ષરો પણ ઉમેરેલા છે તેમ અન્યા સાથેતિક સંખ્ડો ઉપર આંક મૂકી સાલની સમજ આપી છે, તથા દાખીયામાં તેમ સંખ્ડો ઉપર પણ ફેંટાકાના અર્થ અને શુભરાતીમાં સમજ પણ આપેલી છે. પ્રશસ્તિમાંના અડધલા સંખ્ડ બાજો આદિ નીચાનીથી સૂચવેલા છે.

૨. આ લેખ 'એપિગ્રાફીકા હિસ્ટ્રી'ના ભાગ ૨ પૃ. ૫૦ થી ૫૬ માં તથા કાન્ય-
માલાના પ્રાચીન લેખમાલા ભાગ ૨ માં પૃ. ૧૮૧ થી ૧૯૦ માં છપાયા છે. પરંતુ તેમાં
અને આમાં કેટલેક સ્થળે કેટલાક નોંધવાન્તે પાઠભેદ છે.

અં. ૪ ગ. નદુ(દુ)લપુરસ્થકીર્તિપાલસ્ય ધર્મશાસનપત્ર—(ર. સં. ૧૨૧૮)

પૃ. ૧-૩.

આરંભ—રાધાકૃષ્ણાય નમઃ ॥ ઘુલેવેશઃ ॥ નદુ(દુ)લપુરસ્થતામ્રપદ-
કત્રયમધ્યે પ્રશસ્તિઃ ॥

શ્રીસ્વસ્તિ—શ્રિયૈ ભવંતુ વો દેવાઃ બ્રહ્મશ્રીધરશંકરાઃ ॥

સદા વિરાગવંતો યે જિના જગતિ વિશ્રુતાઃ ॥ ૧ ॥

શાકંભરીનામપુરે પુરાસીચ્છ્રીચાહમાનાન્વયલઙ્ગજન્મા ॥

રાજા મહારાજનતાંઘ્રિયુગ્મઃ સ્થાતોઽવનૌ વાકપતિરાજનામા ॥ ૨ ॥

નદુ(દુ)લે સમભૂત્તદીયતનયઃ શ્રીલક્ષ્મણો મૂપતિ-

સ્તસ્માત્સર્વગુણાન્વિહો(તો ?) નૃપવરઃ શ્રીસોલિત(લોહિયા)લ્યઃ સુતઃ ॥

તસ્માચ્છ્રીવલિરાજનામનૃપતિઃ પશ્ચાત્તદીયો મહી—

સ્થાતોવિગ્રહપાલ ઇત્યભિધિયા રાજ્યે પિતૃવ્યોભવત્ ॥ ૩ ॥

× × × ×

※આખ્યાં રાજકુલશ્રીઆલ્હણદેવકુમારશ્રીકેલ્હણદેવાખ્યાં રાજપુત્રશ્રી કી-
ર્તિપાલસ્ય પ્રસાદે દત્તનહુલાઽ ૦,૦ પ્રતિવદ્ધદ્વાદશગ્રામાણિ તત્તો રાજપુત્ર-
કીર્તિપાલઃ સં. ૧૨૧૮ શ્રાવણવદિ ૫ સોમે અથ શ્રીનહુલે સ્નાત્વા ધૌતવાસસી
પરિશ્રાય તિલાક્ષતકુશપ્રણયિનં દક્ષિણકરં કૃત્વા દેવાનુદકેન સંતર્પ્ય ※ ※ ※

અંત—

પટ્ટિવર્ષે(ર્ષ) સહસ્રાણિ સ્વર્ગે તિષ્ઠતિ દાયકઃ ॥

આછેત્તા ચાનુમંતા ચ તામ્રે ચ નરકે વસેત્ ॥ ૨ ॥

વહુર્ભિર્વસુધા મુક્તા રાજભિ. સગરાદિભિઃ ॥

યસ્ય યસ્ય યદા મૂમિસ્તસ્ય તસ્ય તદા ફલં ॥ ૩ ॥

સ્વહસ્તોડય મહાગાજપુત્રશ્રીકીર્તિપાલસ્ય

નૈગમાન્વયકાયસ્થસાદ્વનતા શુભકર ।

દામોદરસુતોડલેરિ શાસન ધર્મશાસન ॥ ૧ ॥ મગલ મહાશ્રી. ॥

વિષયાદિ-૧ રાજપુતાનામાના સાગર નગરની પાસેના નક્ષ (નાડોલ) ગામમાના નજી તાબાપત્રોમાના એક ઉપર ઉપરનો લેખ છે તેમા, ચઢુઆણ વરના રાજ આદેહણ દેવના ત્રીજા રાજપુત્ર શ્રી કીર્તિપાલે નક્ષના શ્રી મહાગ્નિનવરના દેવસને નીચેના બાર ગામ સ્થાપન, વિવેપન, હીપધૂપના લોભાય સમર્પણ કર્યાનું જણાવેલું છે “૧ સૂજેર, ૨ હરિચક, ૩ વિલાડ, ૪ સોભણ, ૫ સેરકરા, ૬ હરવદ, ૭ માડા, ૮ ડોકાણ, ૯ સુવા, ૧૦ નાડાડ, ૧૧ દેવસુરી, અને ૧૨ મહચક્રી આ બાર ગામનું શાસનપત્ર ત્રીજા રાજપુત્ર કીર્તિપાલે એ ૧૨૧૮ ના શ્રવણ વદિ ૫ સોમવારે આપ્યાનો ઉલ્લેખ ઉપલા લેખમા કરેલો છે

૨ આ ધર્મશાસનનો લેખ તાબાપત્ર ઉપર કાયરથ દામોદરના સુતે કોતરેલો છે

વિશેષ-૧ આમા ચઢુઆણ વરના સ્થાપક લક્ષ્મણરાજની વસાવણ કીર્તિપાલ પર્યવતી આપેલી છે આ વરનો રાજ આદેહણ ચઢુઆણેના પ્રતિસ્પર્ધિ રાડોડ વરના રાજ રાહુલની પુત્રી અન્નવદેવીને પરણ્યો હતો અને તેનાથી થયેલા ત્રીજા રાજપુત્ર કીર્તિપાલે ઉપરનું દાનપત્ર લખાવી આપ્યું છે આ લેખમાનો કીર્તિપાલ સોનગિરા (સુવર્ણગિરિ-ઝાલોર) ચૌદાણ વરનો સ્થાપક હતો

૨ આ લેખ ચઢુઆણ વર વિષે કેટલીક ઐતિહાસિક માહિતી આપનારો હોવાથી ઉપયોગી છે પ્રતિમા કેટલેક સ્થળે હાસીયામા તેમ મૂળના રાજો ઉપર પણ તેના અર્થો આપેલા છે, તેમ મૂળના ઉકેલા અક્ષરો સુધારેલા છે

૩ આ, મારવાડના નક્ષના ચૌદાણ વરના બીજા લેખો ‘એપીમાફા હડિકા’ના ૬ મા તથા ૧૨ મા ભાગમા ઉપાયા છે

૪ આ લેખ ‘એપીમાફા હડિકા’ના નવમા ભાગમા પાના ૧૬ થી ૭૦ મા ઉપારો છે ઉપારલા લેખ કરતા આ લેખમા કેટલાક ખાડબેરો છે

૫ જ ભા એ રો એ સોના પુ ૧૮ ના પૃ ૨૬ થી ૩૪ મા સ ૧૨૧૮ નો રાજ આદેહણદેવનો લેખ ઉપાયો છે, તેથી આ જુદો છે, અને તેનાથી થોડી અધિક માહિતી આમા આપેલી છે

અ. ૪ ઘ. નટૂલપુરસ્થ તૃતીય તામ્રપટ્ટક-સ. ગય લેર-૧૮
૧૨૧૩) ટ ૧-૨

આરમ—તૃતીય તામ્રપટ્ટકે

ૐ સ ૧૦૧૩ વર્ષે માર્ગશ્રદ્ધ ૧૦ શુક્રે શ્રીમય(દ)ળદિહપાટકે સમસ્ત-
રાજાચલીસમલકૃત-પરમમદારક-મહાગાજાધિરાજ-પરમેશ્વર-ઉમાપતિવરલ

વ્યવસાદપ્રૌઢપ્રતાપનિજમુજપ્રતાપવિક્રમરણાંગણવિનિર્જિતસાકંભરીભૂપાલશ્રી
કુમારપાલદેવકલ્યાણવિજયરાજ્યે તત્પાદપદ્મોપજીવિનિ મહામાત્યચાહદેવે
શ્રીકરણદૌ(દિ)સકલમુદ્રાવ્યાપારાન્પરિપંથયતિ યથા અસ્મિન્કાલે પ્રવર્ત-
માને પોરિત્ય વોડાણાન્વયે મહારાજશ્રીયોગરાજસ્તદેતદીયસુતસંજાત-મહા-
મંડલિક શ્રીવસ્તરાજસ્તદસ્ય સુતસંજાતોઽનેકગુણગણાલંકૃતમહામંડલિકશ્રી-
પ્રતાપસિંહઃ શાસનં પ્રયચ્છતિ યથા-અત્ર નડૂલતડાગિકાયાં દેવશ્રીમહાવી-
રચૈત્યે * * *

અંત—યઃ કોપિ ચાલયતિ તસ્યાહં પાદલગ્નસ્તિષ્ઠામીતિ । ગૌડાન્વયે કાયસ્થ
પંડિતમહીપાલેન શાસનમિદં લિખિતં ॥

વિપયાદિ—ગુજરાતના અહમિદપુર પાટણના રાજના વંશજ, સાકંભરી (સાંભર)-
ના રાજા કુમારપાલ દેવના મુદ્રાવ્યાપારના અધિકારી, મહારાજ્યોગરાજના વંશજ રાજા
પ્રતાપસિંહે સંવત્ ૧૨૧૩ ના માર્ગશીર્ષ માસની વદિ ૧૦ મે નડૂલનું શ્રી મહાવીરચૈત્ય,
સીંદહડીનું અરિષ્ટનેમિચૈત્ય, અને શીલવદ્દીનું અનિતસ્વામીચૈત્ય, એ ત્રણ દેવધોને એકે
દિવસે ૭૦ કોદપક આપ્યું તેના આ તામ્રપટ છે.

વિશેષ—આ લેખ છપાયલો નળ્યામાં નથી. આ લેખમાં કુમારપાલે રાજપુતાનાનો
ભાગ નિત્યાનો હલ્લેખ હોવાથી ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ ઉપયોગી છે.

અંક ૪ ડ. નડૂલપુરસ્થે પદ્મપ્રભચૈત્યસ્ય મહાપ્રાસાદે વિંવપ્રતિષ્ઠા-પ્રદા-
સ્તિઃ-સં. ગદ્ય લેખ-(ર. સં. ૧૬૮૬) પૃ. ૩-૪

આરંભ—શ્રીધુલેવેશઃ ॥ નાઢૂલે પ્રાસાદાઃ ૩ તત્ર લોકોત્તયા સંપ્રતિ
નિર્મિતપદ્મપ્રભમહાપ્રાસ(સા)દે ॥ ॥ મૂલનાયકસ્યાધઃ ॥

સં. ૧૬૮૬ પ્ર. આપાઢ વદિ ૫ શુક્રે રાણા શ્રીજગત્સિંહ રાજ્યે ૦ રાજાધિ-
રાજ શ્રી ગજસિંહપ્રદત્તસકલરાજ્યવ્યાપારાધિકારિણા મંજેસાસુત મંજય-
મહાજીનામ્ના શ્રીચંદ્રપ્રભવિવં દ્વિ શ્રીપદ્મપ્રભવિવં કારિતં પ્રતિષ્ઠિ(ષ્ઠિ)તં વિજય-
દેવસૂરિભિઃ ॥ ૧ ॥

અંત—

દેવલસ્તત્સુતચંડદેવતપુત્રસાઢાકેન શ્રી વહ્લાદિપુત્રયુતેન વિમાતા સત્યમામા-
નિજપુત્રસેલુકનિર્મિતં શ્રીધર્મનાથવિવં કારિતમિતિ ॥

વિપયાદિ-૧ જગતસિંહના રાજ્યકાળમાં, નરૂલના શ્રી પદ્મભનાથના મદિરમાં સવત્ ૧૬૮૬ ના આવાદમાં, રાજ્ય-આપારાધિકારી મળેસામુત મજબમલ્લએ શ્રીચંદ્ર મળનું તથા શ્રીપદ્મમળનું ળિળ કરાવી અને તેની પ્રતિષ્ઠા વિજયદેવસુરિએ કરી હતી, તે સળધી આ પ્રશસ્તિ છે

૨ આ પ્રશસ્તિમાં, આ પ્રાસાદની કવલિકામાં ઠાળે બાળે જે શ્રી શાન્તિનાથની મૂર્તિ છે તેની નીચેના લેખમાં તેની પ્રતિષ્ઠા સવત્ ૧૨૧૫ ના વૈશાખમાં દેવનાગ, નાગડ અને જોગડે કરાયાનો નિર્દેશ કરેલો છે, તેમ જ વળી શ્રી શાન્તિનાથના પ્રાસાદના મૂળ નાયકની મૂર્તિ હેઠળ તેની પ્રતિષ્ઠા સવત્ ૧૧૮૧ ના આવાદમાં ચંદ્રદેવના પુત્ર સાદાકે કર્યાનો ઉલ્લેખ છે

વિશેષ—આ લેખ હપાયો નવયામાં નથી

અરુ ૪ ચ. શ્રીસિદ્ધાચલે મૂલનાયકચૈત્યે ધવલપાપાળે શાહકરમાકૃત તીર્થોદ્ધારસ્ય પ્રશસ્તિ — સ પદ્યગદ્ય ર પ લાઘવ્યસમય-
(૨ સ ૧૫૮૭) પૃ ૪-૭

આરંભ—

ૐ સ્વસ્તિ શ્રી ગૂર્જરધરિત્રયા પાતસાહમદ્દિમૂદપટ્ટપ્રમાકરપાતસાહશ્રી મદાફરસાહપટ્ટોદ્યતકારકપાતસાહશ્રીશ્રીચીવહાદરસાહવિજયરાજ્યે । સવત્ ૧૫૮૭ વર્ષે રાજ્યવ્યાપારધુરધર પાન શ્રી મદાદપાનગાચારે (વ્યાપારે ?) શત્રુજયગિરૌ શ્રી ચિત્રકૂટનાસ્તવ્ય દોઁકરમાકૃત સપ્તમોદ્ધારસ્તસ્ય પ્રસશ-
સ્તિ લિલ્પ્યતે ॥

અંત—મગલમાદિદેવસ્ય મગલ વિમલાચલે ।

મગલ સફલસઘસ્ય મગલ લેરકસ્ય ચ ॥

પ વિવેકધીરગણિના લિખિતા પ્રશસ્તિ પૂજ પઢિતસમયસ્તન્નિષ્ઠ્ય પ લાઘવ્યસમયસ્ત્રિમન્થ્ય શ્રી આદિદેવસ્ય પ્રણમતીતિ મદ્રમ શ્રી સૂ હરપતિ ઠા યસા ઠા મૂલા ઠાકર કૃણા ઠા કાલ્હા ઠા હર્પા સૂ માઘ સૂ વાદલોઁ સરજા શ્રી ગ્રા—મરતેન પ્રાપ્ય નમસ્કૃત શ્રી સિદ્ધાચલે મૂલનાયક ચૈત્યે ધવલપાપાળરી પ્રશસ્તિરસ્તિ ॥

વિપયાદિ—મેવાડના રાણા રત્નસિંહના રાજ્યકાળમાં મેવાડના ઓસવાળ જૈન શાંતિના શાહ કરમાએ પાલીતાણાના સતુજ્ય પર્વતની યાત્રાએ જતા, મુજરાતના બા.શાહ બદાશસાદની પરવાનગી લેઈ, સાતમી વાર લાના દેવળોનો ઉદ્ધાર સવત્ ૧૫૮૭ (સને ૧૫૩૧-૩૨)માં કરાવેા, તે સળધી ઉલ્લેખ પ્રસ્તુત પ્રશસ્તિમાં છે

કુલ ૪૪ શ્લોક છે, અને તે ઉપરાંત આરણ તથા અન્તનો ચારોક સંસ્કૃતગિત્રિત પ્રાકૃત ગદ્ય ભાગ છે.

વિશેષ-૧. શુન્બંધ બાગવાન શ્રી આદીશ્વરના દેવલમાં રાખી બાનુની ભીતમાં ધોળા પથ્થર ઉપર આ પ્રશસ્તિ કોતરેલી છે. આમાંનો અંતનો ગદ્ય ભાગ આધુનિક દેવનાગરી લિપિમાં લખેલો છે, એમ બાવનગરના “પ્રાકૃત સંસ્કૃત શિલાલેખો”વાળા અંગ્રેજી પુસ્તકમાં જણાવેલું છે.

૨. આ પ્રશસ્તિ બાવનગરના મહારાજના “પ્રાકૃત સંસ્કૃત શિલાલેખો”વાળા છમેજી પુસ્તકમાં (પાને ૧૩૪ મે) પ્રકટ થઈ છે; તેમ જ શ્રીમત આત્માનંદ સભા(બાવનગર)ના શ્રી શુન્બંધ તીર્થોદ્ધાર મળંધના પરિશિષ્ટમાં (પાનું ૭૨), તથા “એપીગ્રાફિયા ઇડિકા”ના વો. ૨. પાને ૪૨-૪૭ માં પણ પ્રકટ થઈ છે. પરંતુ એ મુદ્રણોમાં જે ફેટલાક પરેલા અક્ષરોની પૂર્તિ કોંસથી કરેલી છે, તે અક્ષરો પ્રસ્તુત પ્રતિમાં છે. અને જે અક્ષરો તથા શબ્દો પ્રસ્તુત પ્રતિમાં પરેલાં છે, તે એ પ્રતિઓમાં પણ પરેલાં છે. ફેટલીક જગ્યાએ પાકભેદ પણ છે. છાપેલી પ્રતિમાં પ્રસ્તુત પ્રતિનો શ્રીયા-મરતેન-થી અંત સુધીનો ભાગ નથી. એ પંક્તિ પ્રસ્તુત પુસ્તકના લેખકે લખી જાગ્યા છે.

૩ આ લેખવાળો પથ્થર શ્રી આદીશ્વરના મંદિરની રાખી બાનુની ભીતમાં જોડેલો છે. તેની લંબાઈ પહોળાઈ ૩૦”x૧૮” છે. તેમાં ઉપરની પ્રશસ્તિની ૫૯ લિટીઓ કોતરેલી છે.

૪ આ દેવળ સંબંધી વિશેષ હકીકત હેનરી કુઝેન્સે સુધારેલી “એન્ડીકવેરીયન રીમેઇન્સ”ના ૮ મા વોલ્યુમના પાને ૨૫૬ મે આપેલી છે.

૫ આ પ્રશસ્તિ પં. સમય રત્નના શિષ્ય પં. લાવળ્યસમયે બતાવી છે; અને તે પંડિત વિવેકધીરગણિએ લખેલી છે. આમાં મેવાડના રાજાઓ તથા અમદાવાદના બાદશાહોના વંશનો વિસ્તાર વર્ણવેલો છે, તથા કર્મા શાહના તેમ જ સૂરધાર ‘બાદશા’ના વંશનું પણ વર્ણન છે. એથી આ પ્રશસ્તિ ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ ઉપયોગી છે.

૬ આ પ્રશસ્તિના અંત ભાગમાં સાતમો ઉદ્ધાર કરનારા શિક્ષીઓનાં નામ કોતરેલાં છે.

અં. ૫ ક. દાદા હરિની વાવનો લેખ-સં. ગયપગ-(૨. સં. ૧૬૬૬.)-પૃ. ૧
આરંભ—નમઃ સૃષ્ટિકર્તે ॥

નમોઽધિપતયે તુભ્યં સર્વજીવનરૂપિણે ॥

વરુણાય નમસ્તુભ્યં નમઃ સુકૃતસાક્ષિણે ॥ ૧ ॥

સ્વસ્તિ શ્રી ગુર્જરધરિત્ર્યાં શ્રીમદહિમ્મદાવાદનગરં પાતુસાહ શ્રી શ્રી શ્રી
મહમદવિજયરાજ્યે રાજ્યાંતિઃ(તઃ)પૂર(૭)દ્વારિ સર્વાધિકારિણિ વાર્દશ્રી હરીર,

નામ્રી નાગરાદિ(દ્વી)ગ્રાનદિગાત્રી(ત્રિ)ત દરિરપૂરમધ્યે × × × સંવત્ ૧૫૫૬
વર્ષે શાવે ૧૪૨૧ પ્રવર્તમાન્યે પૌષ શુક્લિ ૧૩ સોમે વાપિની કાર્યામાસ × ×
અંત—

વાપીનિર્માણેઽધિકાર પરમેશ્વરાદ્યાપાલસ્મલિકત્રીરિદ્ધામિદ્ તથા ગનપર
વૈશ્યમૂત્ર(૦) (મૂ ?) વીરા તસ્યાઙ્ગસ્ત દેવા શ્રી ગિરણા મહ(૦) સાવાઆ
તથા મહ વીરા—

વિષયાદિ—આ, અમદાવાદના પાદશાહ મહમ્મદ બેગડાના સમયમા દરિરપુરની
વતની અને બારાદના અવ પુરની સર્વાધિકારિની બાઈ દરિરે અમદાવાદ નગરના
ઈશાન (અસારવામો) બુખામા સવત્ ૧૫૫૬ (સને ૧૪૯૫)મા ચેરમુ. ૧૩ વાર રોમે
૮૪ લાખ-અનુચ, ૫૨૫, ૫૩૧ આદિની તુલાના નિવાસનુ અર્ધે બધાવેલી વાવને શિલા
યેખ છે તેમા દ્રવ્ય સંખ્યા ૩,૧૯,૦૦૦ અર્થાવાનું લખાવેલુ છે

વિશેષ-૧ આ રેખ બુખાઈ ઉદામના 'ગીરાઈઝઝ લીસલ્સ બોર્ડ બેન્ડીનેરીએન
રીમે' સ' એ ૪ થમા પાને ૩૦૦ મે (આરુત્તિ ૧૮૯૭ની) તથા 'એપિમાદિઆ ઈડિ
કાના રેલ ૪ પાને ૨૬૮-૯૯ મે ઉપાધરો છે

૨ આ પ્રતિનો લેખનો ઉદારો અશુદ્ધ છે અને તેમા મુખરો પાગપી કહેલો છે
પટેલા અક્ષરો આ ડી - - - નિશાનીથી સૂચવેલા છે

અ. ૫ મ. અનુદાચતે વિમલચમદિવાયા ભેર—મ ગણપચ—વ
જ્ઞાનચન્દ્ર—(૧ મ ૧૦૦૮)—પૃ ૧-૧

આરમ—પુરુષેન્દ્રઃ ॥ અનુદાચતે વિમલચમદિવાયા પ્રવિદ્યો પામભાગે
દક્ષતિજવાલ્યાપાટાયા દયામોહલગ્નદે પ્રસન્નિ ॥ ૬૦ ॥ શ્રી અનુદતીર્થ-
પ્રગિર્લિપ્ત

અમિ(ગો)ટાપલરદો જપમામિ(ત્રિ)કોમિ
મૂર્તિર્ગાગિરિતેરિગદપદ ॥
દાનુપાદિપુત્રો ગગન્નાથ
પુષ્પારિ પન્નચતુ પ્રગિષામ મ ॥

અન્ત—

નમદાસુત્તરદાસોનિરં ॥ મન્નોર્મિપુત્રિનો નાભિપુત્રી ॥
ધોજાનકટ ઈતિ ॥ ૬૩ મુતિગમ પુત્રોરેશિરિવોનિતરમલ ॥ ૭૧ ॥

ય જ્ઞાતિ મા નય્ય(જ્ઞાતિમાનય્ય)સત્પત્રકોપે જ્ઞાતોપિ દીપ્ત સ્મગનિપ્રહાય ॥
નિમીલિતાક્ષોઽપિ સમયમ(યપ્ર)દર્શી સવ જિજ્ઞાસુઃ જિજ્ઞાસુઃ ॥૨॥

× × × ×

અન્ત—

શ્રીસોમેશ્વરદેવશ્ચલુપ્ત્યનરદેવસેવિતાત્રિયુગમ ॥

રચયાચકાર રુચિરા ધર્મસ્થાનપ્રજ્ઞસ્તિમિમા ॥ ૭૩ ॥

શ્રીનેમેરમ્વિકાયાશ્ચ પ્રસાદાદર્બુદાચલે ।

વસ્તુપાલાન્વયસ્યાસ્તુ પ્રજ્ઞસ્તિ સ્વસ્તિશાલિની ॥ ૭૪ ॥

સૂત્ર ૦ ॥ કેલ્હાણસુતધાધલપુત્રેણ ચંડશ્વરેણ પ્રજ્ઞસ્તિરિયમુત્કીર્ણા શ્રીમિત્રમ
સતત ૧૨૮૭ ॥ વર્ષે ફાલ્ગુણ વદિ ૩ રવૌ શ્રીનાગેન્દ્રગચ્છે શ્રીવિજયસે
નસૂરિમિ પ્રતિષ્ઠા કૃતાં । મ

વિષયાદિ-૧ આજી પર્વતના દેવવાસી જામગાના શ્રી આદિનાથના દેવળની
દક્ષિણે ધર્મશાળાની ભીતિમાના કાળા પથ્થર ઉપર આ શિલાએણ કોતરેલો છે. અલ્પદિવસ
પુરાના રાજા વીરધવલના બે પ્રધાન વસ્તુપાલ અને તેજપાલ એ બે બાહ્યોએ શ્રી
આદિનાથનું દેવાલય સવન ૧૨૮૭ માં સમરાવેલું તેની પ્રસરિતતા આ લેખ ॥ તેમાં
સોલસી વચની શાખા વાપેલા વચના રાત વીરધવલની વચાવલિ આપેલી છે. તેમ
વસ્તુપાલનેજપાલના ધર્મદાતાઓ પશુ વર્ણવેલા છે આ પ્રસસ્તિ નાગર કવિ સોમેશ્વરદેવે
રચેલી છે.

શ્લોક ૭૪ છે બાહ્યોને શિલ્પકાર્ય સંબંધી હસ્તેણ ગણમાં છે

વિશેષ-૧ આ લેખ સરસ્વત કીર્તિકીમુરીના પરિશિષ્ટમાં તેમજ બાવનગરના
“પ્રાકૃત સરસ્વત શિલાએણ”ના ઉમેદ પુસ્તકમાં પાના ૧૭૪ થી ૧૭૭ માં ઉપાયલો
છે. તેમ તે “એશિયાટીક રીસર્ચ” ના વોલ્યુમ ૧૬ ના પાને ૩૨ મે ઉપાયલો છે.

૨ ઉપાયલો પ્રતિમાના દેલ્હાઃ સદિગ્ધ સ્થળોના પાંચ પ્રસ્તુત પ્રતિમા ૨૫૪ છે.
કીર્તિકીમુરીના પરિશિષ્ટમાં લેખનો સવત્ ૧૨૮૩ અને બાવનગરના “પ્રાકૃત સરસ્વત
શિલાએણ”ની પ્રતિમા સવત્ ૧૨૬૭ આપેલો છે. પરંતુ આ પ્રતિમા લેખનો જે
સવત્ ૧૨૮૭ આપેલો છે, તે વધાર શબ્દ જણાય છે. વળી પ્રસ્તુત પ્રતિમા તેના
કોતરનાર્તુ નામ દેહાળ સુત ધાધલનો પુત્ર એવેશ્વર આપેલું છે, ત્યારે બાવનગરની
પ્રતિમા જગત્પર મા દડના પુત્ર કુન્દાગર્તુ નામ છે, તેમ તેમાં જ્યારે લેખનો સવત્ ૧૨૬૭
દર્શાવેલ વડ ૧૦ સૌમ્યવાર (ગુરવાર) છે, ત્યારે પ્રસ્તુત પ્રતિમા સવત્ ૧૨૮૭ ફાગન
વડ ૩ રવિવાર છે.

૩. પ્રતિમાં પાછળથી ધાગાં સ્થળોએ સ્થપ્યાર્થ કરનારાં પદો તેમ રાખેા, દાંસીયામાં તેમ મૂળના રાખેા ઉપર આવાચિદ્ધથી લખેલા છે. અશરના મરોડમાં કંઈક ફેરફાર છે, જેમ કે બને બદલે 'શે' અને બદલે ધ લખેલ છે.

અં. ૫ ઘ, રાણકપુરસીમાયાં મહાપ્રાસાદે સ્તંભવર્તિલેખ-સં. ગદ્ય-
પદ્ય પં. સોમસુંદસૂરિ—(ર. સં. ૧૪૯૬)—પૃ. ૧૪.

આરંભ—ધુલેવેશઃ ॥ રાણપુરા ઇતિ ગ્રામસીમાયાં મહાપ્રાસાદોઽસ્તિ તત્ર
કવલિકામધ્યે પ્રવિશતો દક્ષિણભાગસ્થિતસ્તંભે ॥ પ્રશસ્તિઃ —

સ્વસ્તિ શ્રીચતુર્મુખજિન યુગાદીશ્વરાય નમઃ ॥ શ્રીમદ્વિક્રમતઃ ૧૪૯૬
સંલ્ક્યવર્ષે શ્રીમેદપાટરાજાધિરાજ શ્રીવપ્ત ॥ ૧ ॥ શ્રીગુહિલ ૨ મોજ ૩
શીલ ૪ કાલમોજ ૫ મર્ત્તમટ ૬ સિંહ ૭ .....શ્રીકુન્ભકર્ણસર્વોર્વોપતિ-
સાર્વભૌમસ્ય—૪૧—વિજયમાનરાજ્યે તસ્ય પ્રસાદપાત્રેણ * * *

અન્ત —

ધારલદેપુત્રજજ્ઞો જાવડાદિપ્રવર્ધમાનસંતાનયુતેન રાણપુરનગરે રાણા-
શ્રીકુંભકર્ણનરેન્દ્રેણ સ્વનામ્ના નિવેશિતતદીયસુપ્રસાદાદંશતચ્છલોક્યદીપકા-
ભિધાનઃ શ્રીચતુર્મુખવિહારઃ કારિતઃ પ્રતિષ્ઠિતઃ શ્રીવૃહત્તપાગછે શ્રીજગચંદ્ર-
સૂરિશ્રીદેવેન્દ્રસૂરિસંતાને શ્રીમત્તદેવસુંદરસૂરિપદ્મપ્રભાકરપરમગુરુસુવિહિતપુરંદ-
રગચ્છાધિરાજશ્રીસોમસુંદરસૂરિભિઃ ॥

વિપયાદિ—આ, મારવાડ (લેધપુર)ના સાદરી ગામ પાસે, છ મૈલ દુર આવેલા
રાણકપુરના જૈન મંદિરના દ્વારપ્રવેશના ડાબી બાજુના સ્તંભ ઉપરનો લેખ છે. ઐતિહાસિક
દૃષ્ટિથી તે ધણેજ ઉપયોગી છે. એમાં મેવાડના સૂર્ય(ગોહિલ)વંશી રાજા બાપ-
(બાપા રાવળ)થી આરંભી ૪૧ મા કુંભા રાણા પર્યંત ૪૧ રાજ્યઓની યાદી આપેલી છે.
કુંભા રાણાના રાજ્યકાળમાં જૈનદેવ ચોમુખજીનો વિહાર સુલતાન અહમદની ફરમાશથી,
પોરવાડ જ્ઞાતિના રોક સાંગણના પુત્ર કુમારપાલના પુત્ર ધનાશાએ સંવત્ ૧૪૯૬-
(સને ૧૪૪૦)માં બંધાવ્યો અને બૃહત્તપાગચ્છના સોમસુંદરસૂરિએ દેવની પ્રતિષ્ઠા
તેમાં કરી, એમ આ લેખમાં જણાવેલું છે.

વિશેષ—૧.આ લેખ ભાવનગરના મહારાજ શ્રી તખ્તસિંહજીએ છપાવેલા “પ્રાકૃત
અને સંસ્કૃત શિલાલેખો”ના છયેજ પુસ્તકમાં (પાને ૧૧૩-૧૪ મે) તેમ જ રા. વિનયશંકર
અવરીશંકર ઓઝાના ભાવનગર પ્રાચીન શોધસંગ્રહ બાગ ૧ લામાં (પાને ૫૬ મે) છપાયેલો
છે. એ બે પુસ્તકોમાં પ્રસ્તુત લેખ કોતરનાર સંબંધી નીચે પ્રમાણે હકીકત આપેલી

છે, (જે પ્રસ્તુત કૃતારામા નથી) -કૃતમિદ ચ સૂત્રધારદેવાક્સ્ય અય ચ શ્રીચતુર્મુખ-
વિદ્યાર આચાર્યક નદતાત્ ॥ શુભ ભવતુ ॥ (અર્થ -આ જૈન મંદિર, સૂત્રધાર-સલાહ-દેવાનું
કરેલું છે આ ચતુર્મુખ વિદ્યાર ચોખુખજીનું મંદિર સૂર્યચન્દ્ર રહેલા સુધી આનંદ કરે-રહે.)

૨ વળી પ્રસ્તુત કૃતારામાના આરભથી ઘુલેવેશ થી પ્રગતિ પર્યંતની ઉપર્યુક્ત પંખિ
પ્રસ્તુત નકલ કરનારે લખેથી હોનાથી છપાયલા ઉપર્યુક્ત કૃતારામા નથી

અ, ૫ હ, સોલકો ચણાવલી-હિ-પે કા ગચપચ-૪ ૧-૧ (અપૂર્ણ)
આરભ-શ્રીગણેશાય નમઃ ॥

છપય-શ્રીમન્ શ્રીભાગૌ તનોમડસ્ક કહાયો
સૂર્યવસ પ્રતાપ સુજસ અમરીપ ગગાયો
દુર્ગાસા ઉતપાત ચક્ર રક્ષણ આ કીનૌ
ઉલ્લટ દિપાયૌ ત્રાસ ભગ્યૌ મુનિ દીન પ્રવીનૌ
મિત્ર વ્રહ્મા અક વિગુહ્ લૌ કોટ ના રાપ સકે સરન
ભગવતહુ કમ જામત્કપેન્દ્રો હરહિત જે સુપકગન ॥

દોહા ॥ સરમાયૌ આયૌ સરન તત્ર પાયો આનંદ
સમજાયૌ નૃપ ચક્રકો પ્રનલ હુઢાયો પ્ત ॥ ૨ ॥
દુરવાસાસે પ્રનલ કો હઢ આપ પ્રમુ દીન
મક્તરાજ અમરીપસે કો મહારાજ પ્રવીન ॥ ૩ ॥

૧ સૂર્યચન્દ્રી(શ્રી) રાજા અમરીપ ત્રીન અમરીપ રાજાક ૨ અગનરપ
રાજા અગનરપ રાજાકે ૦ ૩ નગરપ રાજા નગરપ રાજાકે x x x

અન્ત-(વીગપગમે) ૧૧૪ દીપસઘરાણા દીપસઘરાણાકે ૧૧૫ દુર્ગજનસાલ
રાણા દુર્ગજનસાલરાણાકે ૧૧૬ પ્રતાપમઘરાણા પ્રતાપસઘરાણાકે ૧૧૭ પત્ત-
મઘરાણા પત્તેમઘરાણાકે x x

વિષયાદિ-૧ સૂર્યચન્દ્રી અગરી રાખની અને તેના વચાન ધટ્ટાડરના સો ૧
શ્રીઓની વચાવલિ છે

૨. છપો, જે દોહા અને બાળ ગદ્ય બાજ છે વચાવલિ અબુરી છે તેમા ૨૨
મા વચાવલિ નામ આપેલું નથી ૪૮ થી ૭ રાખઓ ધટ્ટાડરના ૭ થી ૮૬ પા
૫

મુના, ૮૭ મો પાવાગઢનો, ૮૮ થી ૯૫ ક્ષીના અને ૯૭ થી ૧૧૭ થી વીરવરના રાખ-
ઓનાં નામ આપેલાં છે. આમાં કુલ ૧૧૭ રાખઓનાં નામ છે.

વિશેષ-ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ આ વંશાવલિ શુદ્ધ નમૂનાની નથી.

અં. ૫ ચ. લુણાવાડાના રાજા દીપસિંહનો પ્રશંસા-હિ-પં.કા.-કવિ કે-
વલરામ (ર. સં.) ષ. ૬-૯. અપૂર્ણ.

આરંભ—

(પહેલી ત્રણ તુક મૂળમાં ન પહેલી હોવાથી રીતસરનો આરંભ નહીં લખાતો નથી.)

છપૈ—લવણપુર કીચ વાસ જાસ પ્રથમં ઘર ચંપે ॥

રાણા પ્રતાપ પ્રતાપ તાપ વૈરી સઘ કંપે ॥

વળવીર વીર સઘ જીત મીત ધરનીમં થપૈ ॥

રણવીર હમરાવકો કવહૂ કર નહિ અપૈ ॥

રાઘવદેવ દેવહી સદા ગાંગો ગંગાધિપ દરસ ॥

અદોરાણ જગજાણ હુઅ વાધો વાઘહીતેં સરસ ॥ ૪ ॥

માલદેવ મહીમાંહ જાહ વિક્રમ વહ કીન્ને ॥

વળવીર ધીર ધરિ(ર)નાહ સાહ સૂપા(જા ?) લુટ લીન્ને ॥

અષેરાજ કીચ રાજ લાજ કિનહું નહીં લુપૈ ॥

કુંભરાણ વીરવાણ અરિ કરિકં સીર પુપૈ ।

દયાલદાસ દુષનાસ હુઅ ચંદસેન ચન્દ્રહ મળ ॥

વીરસંઘપુર ગુજ્જરવની આળ સઘ હારહી ગળ ॥ ૫ ॥

નાહરસંઘ કીચ કોટ ઓટ રૈયતકોં કીન્નો ।

મૈહવાસીં સઘ માર ઘાટ નિહકંટક લીંન્નો ॥

જૈતસંઘ અરિમંગંજ દછનદલ લીચ છીન્નો ।

કેવલ કહત યહ વંસમે પ્રથુ વિક્રામ સમ રાજ મૂપ ॥

કૃપાન દાંત ટુંહવિચ સરસ વપત રાણ લુસ માણ હુત ॥

અન્ત—

સવૈયા—મોહિ કવેસર ફેસ કચ્છો તાતે માનત હે નવપદકે રાજા ॥

ઔર સવે મુગલાન પઠાણ મલી વીધ યાદ કરે સીરતાજા ॥

હે(ફે?)વર હેમકઢા વકસે સિરપાવ, દુપ સનહી જસ કાજા ॥

દીપસિ રાનામુજો વીનતી અમ રાપિય કેવલરામની લાજા ॥૨૧॥

X X X X

વિષયાદિ-૧ આમા હુલ્લાવાડાના રાજા દીપસિંહે કવિ કેવલરામને કવીશ્વરપદ આપેલું તેની પ્રશંસા વર્ણવેલી છે. આરમ્ભમા હુલ્લાવાડાની માઠીની સ્થાપના રાજા વીર પ્રતાપના હમરાવ રજુનીર વરવીરે કરી ત્યાંથી તે રાજા દીપસિંહ પર્યંત સઘળા રાજાના અને તેમા મુખ્યત્વે દીપસિંહના પિતા ‘વખતેરા’ના શુભશાન કરી, પછી દીપસિંહે મહેવામી બીલોને હરાવી હુલ્લાવાડાના રાજવંશનો જસ દીપાળ્યો તેનું વર્ણન કવિએ કર્યું છે.

૨ છપ્પા, કવિતા, સવૈયા અને છદ્ધી પદબધ બાંધેનો છે, અને તેની કુલ સંખ્યા ૨૩ છે, પણ પહેલી ત્રણ કહી નહીં હોવાથી આ પ્રતિમા કુલ ૨૦ ઉતારેલી છે. કા.ય.અધુરું છે.

વિશેષ—૧ બાબીવિલાસ(જુઓ ન ૨)ના કર્તા, અમદાવાદના વિસતનગરા નાગર શ્વલરામે આ કાવ્ય રચ્યું છે. તેના વસાને જે કવીશ્વરનું પદ ધરાવે છે, તે કવિ કેવલરામને હુલ્લાવાડાના રાજા દીપસિંહે આપેલું, એમ આ ૩ યથી સમજાય છે.

૨ સાદ અકબરના સમયથી તે મરાઠાઓએ શુજરાતમા પગપેસારો કર્યો તે પર્યંતના ઇતિહાસ ઉપર આ કાવ્ય કથક પ્રકાર પાડે એવું છે, તેથી તે ઉપયોગી છે. છદ્ધા કવિવંશી જણાય છે કે જૈતસિંહ રાજાએ દક્ષીણ(પેશ્વા)ના સૈન્યને હરાવ્યું હતું અને તેના પિતા નાદરસિંહે મહેવાસ જિતી હુલ્લાવાડાના ગામ્યનો વિસ્તાર વધાર્યો હતો, મોઝરોની પટ્ટીના (ઔરમજેબ ॥) સમયમા હુલ્લાવાડાનું રાજ્ય સ્થપાયું હતું, એમ આ કાવ્યથી જણાય છે. બાપા ઓઝરિવની છે.

૩ આ કાવ્ય છપાયેલું નથી.

૪ પ્રતિમા મન્યેક લુકના બાગ પાળતી આવા ॥ ચિદ્રથી પામ્યા છે.

૫ પાના છઠ્ઠાને છેડે ૧૨મા (સરૈયા) છદ્ધા પડેલા સં. નિવ ઉપર આવું ન ચિદ્ર કરી “મસ્તિન્ત-મિલેત્રેલિ” એમ લખેલું છે.

૬ બાવનોમ લિપિ દોરા છતા કેટલાક અક્ષરોના મરેડ માથા બાંધેલી શુ જ્ઞાની લિપિનો ॥ કા.ય. ૨૩ મા ૮૦ (સરૈયા)થી અધુરું છે, અને તેને અતે બીજા સાદીથી “શ્રી ૧, રાજા ૨, નામક ૩, વજ ૪, ખત્રી ૫, તપન ૬, સોદ ૭, ઘરની ૮,” એટલું લખેલું છે.

नं. ५ छ. चारणीपिंगल-चा. छं. का.-(र. सं. १८०१) पृ. १-१४

आरंभः—श्रीगणेशाय नमः श्रीसारदाय नमः श्रीगुरुभ्यो नमः (नमः) ॥

दुदाला श्रीदंत माला उरें अरणे देअण वुहुमतं
सुडालास प्रवीत्रं ॥ आनन हसत्त नमो सत्त ईसः ॥ १ ॥

× × × ×

गाहा रूपं गाहेः । एक छावीस छंद प्रते एकं
—ठपत—ठगाहेः ऐगामाल कंठ आरोपे ॥ ५ ॥
गणेकावणे गौरनो मेकं भीनं गदो ऐस मले आ ॥
ते कालंकात्रनोसो गहण लहण सपुह चन्द्रसेनः ॥ ७ ॥

× × × ×

अथ गुरु नाम—

भा—या वजरमां अंगो : । चामर चकहार दीरघचालं : ॥
रंनो कण सारंगोः जाणणहार हरं अजमालः ॥ ११ ॥
सरसोकंकण सघणं केउरते जलजदोमतं कारं ॥
सलसोपठणठसजाणं सहगरनांम लहण चन्द्रसेन ॥ १२ ॥

अथ लघुनां नाम गाहाः ॥

उजल अटल तोरंगो : ॥ ऐतल सरमेरकार लवण अणलो : ॥
रे हारण वेलंगो : भेदण ऐता पाटरीभुष : ॥ १३ ॥
कोलंव गाह ठकणसो : ॥ अंकं रत्तमाल चोपस सआणे ॥
हिचोलो ते हंसो : ॥ जडधररूप अताल घजाणं ॥ १४ ॥

× × ×

कमला गाहा—त्रेने त्रीस वंचे ॥ एकं छावीरहार आचारं ॥
सीसतीनं संचे ॥ गाहा श्रीछिन्द भे(भु)जंग : ॥

गाहारूपः । SSSSS । SSSSS । S । SSS.SSS SSS. SSSS । SSS ।
अपर ३० गार (गुरु?) २७ लघुरू ॥

ગાહા કમલ છદ મોજગી ॥

લહે ણગણ ણ હાણ મલેષ • ॥ વલે આઠકાર અમેહારવેષ ॥
મજે ચારકાર અઠ હારમેદ ॥ વલે વેણેણ ગણ વેદેણ ॥

x x x x

અગે ચદ્રસેન હુ તેહુર સજે તેણે મેહુ અઝરસસુર ॥
ધરી રપતાર વદ તેણુ તેણે રગ મહુ મુપજાણગ છદ મોજગ ॥

અન્ત—ગાહાગોરી છદ ॥

દલતા વલ ચત્ર સત વરણ ગર ચત્ર મહણ છત્રતર લહણ સમહણ ॥
કવજન વપરપણ । અજયે ઘણ અપણ થરજસ વપણ તવ વરણ ॥
રજગદકલરાવેણ ણેણે ગણઅપણ રજગ્રમર ઘણ રધરપણ ॥
સસતલે સમો જહમે સચા ઝલહણ ચદ્રસેને લલતાલહણ ॥
વવજસનહણ રાઘમગહણ કવરહણ વવજનસપરણ ॥
હલ વપહરણ મલદધમરણ અલઅરણ ॥

સુમ મગનૂ ॥ વલાણમલુ ॥

વિષયસાદિ—આ આશ ॥ બાણાનુ પિંગવ છે આમા છત્રેની માત્રા અને અક્ષરમેય સમીપી નિરૂપણ કરેડું છે એમા બુન્ન ॥, નાશય, દોમન, વન, મધા, મોનીલામ આદિ ૨૧ છદોના લક્ષણ દર્શાવેલા છે તેના લખણોમા પાઠગીના “રાખા હરપાલ મહવાલા” ની, વડવાણુનુ રાખ્ય રથાપનારી માખાના અ રમાવ અને ચદ્રસેનના નામના લખેલો કરેલા છે

વિશેષ-૧ આ અ ધ પ્રકટ થયેલો બળ્યામા નથી, તે પાડીના રાખા ચદ્રસેનના આશ્રિત બોલો મગ આદલુ સાસળે રથેલો છે, એમ ‘અ ધ’ જના ઉચ્ચેખથી સમજાય છે તે સવનુ ૧૮૦૨ ની આસપાસ રચાયેલ છે

૨. પ્રતિમા લખુડે માત્રાના ચિન્હો લાગ માત્રીથી લખેલા છે અને તે દરેક છદમા ૧૮ ॥ આદરો ૬૧ દોના એ એ તે ખલ સૂચવે છે લટીયાની ચૂકી પટલીક જગાયે ૧ ની દોલી અક્ષરસખ્યા એકાદ ૨ે બોલી છે અને તેનું મસત ચિદ્રની મખ્યા ઉતારનામા તે ૧ ચુક હી દગે, એમ સમજાય છે

૩ વિપિ બાલગોથ છે, પણ ‘લ’ ‘અ’ ‘ધુ’ આદિ અક્ષરોનો મરો’, બાવગોથ વિપિનો નથી ૫૧ માથા બાવેલી ગુજરાતી વિપિનો છે

નં ૫ જ કેસર રાસ-આ. ઐ. કાવ્ય-ચારણગણ ચાંદણ
સાસણ-(ર. સં. ૧૮૦૨)-લિ. (સં. ૧૯૦૫)-પૃ. ૧૪-૬૧.

આરંભ:-

ઐહુ ત્વં(છં)દ અછે ધર અંતરે ॥ તણેરી ઓપતે કહાં વસંતરે;
વંશ જેણે ઝાલા વસતરે આ ॥ કવી જણુ તેણુ પ્રસંસા કરે આ:
આદે નારાએણુ તણી ઉર ઓપત: ॥ વસૂ નારાયણુ અંત તે આંપતે ॥
અંતેથકુ પરગટ નારાએણુ: નજ પરગટ હુ મુલ નારાએણુ
મુલહુત માડા તત સધંમણુ ॥ તત માહુત ઉપના સર ત્રણુ ॥

× × × × ×

અથં દહા પુરવછાઈ: ॥ કેહુર આચ્યુ કેરેટી માલ લહી મકુઆંણુ ॥
જેવારી જનમેતરી પડત કુ પરમાંણુ ॥ ૧ ॥
તવે જોઆી જનમેતરી વદચ્યુ વડત વાંણુ;
બાર માસ સારા બધા જેઠ કઠણુ કરે જાણુ ॥ ૨ ॥
કેહુરદજ સંભલ કથંન ॥ વડહથ કીધ વચાર;
કેક પવાહુ કીજીએ વાત રહ વકુ વાર ॥ ૩ ॥
સુમરીઓ લાસુ સકજ સાત વીસ સમરથ;
સધ તણે પતસા સકજ દલં સકજ કરે દયાહ

× × × ×

અણી ધરે આંહુ વસં (વંશ) ઉધોર: ॥ પ્રગટે વેરાં વંક પધોર: ॥
પારોધર આંદ તે વડપાંણુ ॥ જગં લખધીર વડા ગણુ જાંણુ: ॥
લધં ઝલ પાતલ પે થલકાલ: ॥ મહાસખલે સતણા મછરાલ: ॥
અલાસર પાટણુ બદ અધાટ : ॥ પણાંણાં ચંદ્રસેન અવડ સખ
લેસ સ અુનરણુ વાટ ॥

× × × ×

સજ દલે દષણી સકેજે નજદીના નીસાંણુ ॥
વઢવા દસ વઢવાણુથી ષડે આચ્યા પરસાંણુ ॥
દામુજી સરદાર દલે પૂલરૂ વુહુ ચાલે
સુઆદાર બાપે સહુ બજે ડઝુ ઝખરાલ ॥

અરજા સગ ઝલ અતલ બલ ॥ સખલ સગત સગ
વાળ વાહે દોમળે ॥ ધીંગાણે ભડ ધીંગ ॥
દામા રાઆણુ કલદ કલ વલકલે આ બુદ્ધ વીર
અનકે બીજા ઉભરા પડચડ ધીર પડીર ॥

અન્ત—

અછભડ આદુ વસ અજલ ॥ ભળે પરીઆ જદ અગ ભુજલ
કવદા પાવ અરદા કાવ ॥ પોષટ ધર એમ પ્રજ રપપાલ ॥
ગણે કવી આદણુ બુપતે ગાએ ॥ જગદા લઈત આ રાજાએ
પ્રમાણે આદુ ભેડ પરિપ ॥ સણે કની કીધા આપ (સ)રીપ ॥
કહ ગણુ આદણુ કેએ તાકા ॥ એરુ એ ગજબધ અજાતીએ હો ॥
મળે કવે અદ જકે મહાર ॥ ન માગ ભુપ બઆ નરધાર
અપે નવનધ સધન અનેક ॥ પરીસણુ સાસણુ સપવમેક ॥
જકે કવી અદ મહા ભળે જેદ ॥ તકા કવે મેર સમીવડ તે ॥
કનદા સારણુ કાજ સકાજ ॥ અણુધરે નાહક સુઅચરણે ॥
ભણુકે ભૂપતે આદણુ ભુલ ॥ અલા સર ચાલણુ ધ્રમ અદલે,
કવી ગણુ સાબલ અદ સકાજ ॥ વરીસણુ સાસણુ તેએ જ વાળે ॥

અપા સવત મત બેસે અઠાર ॥ સહી પલ પોસ બઅણુ પપસર
ભણુતથ બારસ વરસ લોમ ॥ ગણુ પડબારથ વાલી અગોમ
હુઓ મ(અ)થ તે અસપરણુ હોએ ત સખત જગનાથ લેસ આદણુ માએ

અથ કીત કલસક ॥ સેસ ધરા લગ મુર પુર મહારાણુ પરગટના પત્ર ચદન ધાતે ॥
સરદહ સારા સવટ અવગ ॥ સકતી ઇસ ॥ વલે પ્રસનેસ વપાણુ ॥
બુઅણુ સહજ ભારજર અગની વળણુ જે અણુણુ એ અકલ જવગત્ર ગણુ ॥
ગાત્ર પત્રી વટ રપણુ ગણુ ચદ્રસેન તાહ લગ ધર અચતત પ્રતપે સખલ સલણુ ॥
તદા તાતણુ તાણુ ભાણુણુ દાન દૂલજણુ તુ દાતા તડતાણુ ॥
રપગા સભવ રજણુ ॥ તદા તાતક તાણુ ભડે પ્રસણુ દલ ભજણુ ॥
તુ દાતા તડતા તણુ ગદ અણુગ જમજણુ ॥ ચદ્રસેન રાણુ દાતા અચલે ॥
જણી અણુગા આતુક ધણુ ॥ સાકર સવાય મામા પુ સકળે ॥
તદા તાસ બધે સતણુ ॥
સુભ ભવતું કલ્યાણુમરણુ ॥ ગણુ ચન્દ સસવડના હદ જાત છ વસન

અન વંસાઅલી ઝાંલાંમાંની લખી છે : અસલ સંવત ૧૮૦૨ના પોપ વદ ૧૨ ભોમે તે ઉપરથી આ લખી લેખક:-જાંની ખાપાલાલ ગોવીંદરામ શેહેર અમદાવાદમાંના : એ આશીષણ જડજ સાહેબ કારગસ ॥ ચાંદા સૂ(ર)જના મેહેલમાં બેસીને લખી છે:-

તે સંપૂર્ણ કરી તે દિવસે સંવત ૧૯૦૫ ના મહા વદી ૬ વાર ભોમે લખી રહા તે દિવ(સ)ના ૧૧ કલાક વાગતાં સંપૂર્ણ થઈ એટલે કેદમાંથી થેક કેદીએ બહાર નીસરી પોરાવાલા સીપાઇની તરવાર લેઈ તેજ સીપાઇને બે ત્રણ તરવારના ધા કરીને ઉધારી તરવાર લેધને નાઠો. તે કેદીને બેડી નોતી તેથી નાઠાનો ઉપાચ કરો પણ તેજ વખતે એક ડોસી ધાંચણુ જતી હતી તેને(ણે) કહુ(હું) કે તે આ કેદી નાઠો નય છે એટલે કેદીએ તેણે(ને) એ ધા તરવારનો કરો ત્યારે તે ડોસી પડી ॥-પછવાડે ગાડદી પોત રાવલો આદમી ડોડતો આવો તેણે કહુને તરવાર નાંખે દે ॥ નીકર હું તુને મારીસ તે વખતે કેદીએ ગાડદી ઉપર ધા નાંખ્યો પણ ગાડદીએ ॥ બડક ઉપ(ર) લીધો તેથી તે બંધુક પણ ભાગીને કેદીહાથની તરવાર પણ ભાગી પણ હડધી હથમાં હતી તે લેધને કાર(ર)જના સામા દક્ષણતા માહાદેવનું જગા છે તાં સુધી નોઠો અટલામા એક બે સીપાઇને પણ મારા તે ધાએલ થયા પ(ણે) હવાલદાર હાથમ તરવાર લેઈ ડોડતો આવ્યો તેણે દેખિ ગાદડ તે કેદીને વલગ્યો ને હવાલદાર પણ આવી પુગો તે વખ(તે) લીલ પચ(લ)ટણુના સીપાઈ નીગે આવી પોચી તે લીલ પચ(લ)ટણુના માણસે તે કેદી ઉપ(ર) કમનો ધા કરો તેથી તે ॥ ધખરાણો અટલે હવાલદાર તેની છાતી ઉપર ચડી બેઠો એટલે ઉપ(ર)નાને કેદીએ પડયાં પડયાં મો ઉપર ધા કરો તેથી હવાલદારે પણ તે ઉપર એક બે ત્રણ ધા કરા તેથી તે મરણ પામ્યો ને તે વખતે બીજા સીપાઈ પ(ણે) કેટલાક લેલા થયા ત(તે)ણે પણ ધા તે ઉપર કરા તે વખતે કેજદાર પણ આવ્યો તુરી પણ કરી તેથી ધણાક માણસ એકઠાં થયાં સાહેબ લોક પણ તાં આવ્યા તે ધાએલ લોકેને(કને) ધસપતાલમાં મોકલાં ને મડડાં ડટાવ્યાં એ આ ગ્રંથ પૂરો થતા એટલી હકીગત અમદાવાદમાં થઈ સં. ૧૯૦૫ ના મહા વદી ૬ વાર ભોમે એટલું ૧૬ ॥ ॥ સ અન્થ . ॥ . ॥ સંપૂર્ણ ॥ ॥

વિષયાદિ-૧ પ્રસ્તુત રાસમાં વિરમગામ પાસેના પાટડી રાજ્યના ઝાલાવંશી દરબારના પૂર્વજોએ મચાવેલાં યુધ્ધો અને પાટડીના રાજ્યની કરેલી સ્થાપનાનું વર્ણન વર્ણવેલું છે. ઝાલા વંશની ઉત્પત્તિ, ડેઠ નારાયણની નાણીમાંથી બ્રહ્મા પ્રકટ થયા, જેમણે મધુકૈટભ દાનવો સામે યુધ્ધ મચાવ્યું, તેમનાથી માંડી નંદક, કાશ્યપ, મરીચિ આદિ પરંપરાએ ૧૦૩ મો રાજ કેસર થયો તે પર્યતની વર્ણવેલી છે. તે પછી કેસરે સિંધના સુમરા સાથે મચાવેલો જંગ અને તેમાં એનું થયેલું મરણ વર્ણવેલું છે. પછી કેસરના પુત્ર હરપાલે ગુજરાતના કસળને એની રાણીનું ભૂત કાઢી મેળવેલાં ગામ અને પાટડીના રાજ્યની કરેલી ચિરસ્થ સ્થાપના વર્ણવેલી છે તે પછી કરણનું રાજ્ય ઉખડતાં તેના પુત્ર સુરજભલ અને તેના વંશજોને ગુજરાતમા સુખાઓ અને સુલતાનો તેમજ સલાબતખાન આદિ બાળી વંશી સરદારો સાથે મચેલા યુધ્ધો અને પાટડીના રાજ્યનો વધેલો વિસ્તાર, વટવાણની રાજ્યગાદીની સ્થાપના આદિ વર્ણવેલાં છે, અને અતે

અનુભવના પુત્ર એ દ્રસેને વદવાણના ગઢ આગળ દામાજી ગાયકવાડને આતરી કાડી યાનાડમા પેસતો અટકા-યો અને તેમા ખાયો, એ મસગ વર્ણવી કવિએ મસ્તુત રાસાની પૂર્ણાદિતિ કરેલી છે

૨ જાણાય છે તેમ આ રાસાના રચનાર ગણુ આદણુ સાસણે, પૃથ્વીરાજ જેને ચદ ખરતીએ જેમ સાદાજુનીન ઘોરીના યુદ્ધમા બાળ લીધો હતો, તેમ ચદ્રસેન સાથે ઉપયા યુદ્ધમા લીધો હતો

૩ હદ, દૂહા અને પૂર્ણાયાથી પદબધ બાંધેલો ૬૫ કડીઓની સમ્યા આપેલી નથી

વિશેષ-૧ મસ્તુત રાસ છપાયો નથી લલીયાએ 'ચદ સસલજ'ના હદ એવુ નામ આ મ યને આપેલુ છે, ત્યારે આ પુસ્તકના આરબે આપેલી હમેજ અનુક્રમણિકામા 'કિસર રાસો' એ નામ છે રચનાર ગણુ આદણુ સાસણુ છે તેથી અને તેમા વદવાણના રાજવગાઓના પૂર્વજ કેસરના પરાક્રમ છે તેથી, આ કાવ્ય ઐતિહાસિક હોઇને અને વાયેલા વસાના છેલ્લા રાજા કર્ણની પૂર્વના સમયથી આરંભી, મુસનમાન અને મરાઠા સમય પયતનો શુભરાતનો ઇતિહાસ આમા વર્ણવેલો હોનાથી, આ રાસ ધણેજ ઉપયોગી છે

૨ બાષા આરણી છે તે ઝડઝમકવાળી અને મવાલી છે એમા વીર રસ મુખ્યત્વે છે

૩ મતિ ચોખ્ખે અક્ષરે લખાયથી છે દરેક પંક્તિના અત લાન શાલીની બે હબી લીગીઓથી દર્શાવેલા છે વિષિ બાનબોધ છે લખાણુ અનુદ્ધ છે બાનબોધ 'ણુ' કાર લીટીઆએ, 'જ કાર જેવો લખેલો છે, તેમ 'ડને બ લે 'સુ' અને 'મ' પણ 'બ જેવો લખેલો છે કેટલીક જગ્યાએ વચ્ચે રાખેલો છે'વા છે, તેમ ખાથી અક્ષરો — — — નીશાનીથી જણાવેલા છે અક્ષરાનુક્રમમા યયથી બૂન ૧-૨ ના અકથી સુધારેલી છે, તેમ હાસીયામા પણ મેટનાક રામદોલુ ઉમેરણુ પાછળથી કરાયેલુ છે

૪ લેખક જાની બાપાનાલે મતિ પૂરી લખાઇ રીતે તે વેળાએ અમદાવાદની જેનમાથી બાગી ગયલા કેંગેએ કરેલી કાપાકાપીનો મસગ પણ સાથે સાથે લખી દીધો છે તે એના સમયના ગણ વખાણનો એક નમુનો છે રાસ સવત્ ૧૮૦૨ મા રચાયેલ છે અને તેજ વર્ષની લખાયથી મતિ ઉપરથી મસ્તુત મતિ લીટીઆએ રા ૧૮૦૫ મા સ્વ ફાર્મસ સાહેબની પ્રેરણાથી ઉતારેલી છે

અ. ૫ મ. કુમારપાલચરિત્ર (લઘુ)-સ-યે કા-ર ચારિત્રવરગનિ—
(૧૯૯) ટુ ૧-૧૮ અપૂર્ણ

(પહેલા ૩૩ પાંચ નથી તેથી રીનસરનો આરભ નથી)

આરભ—

દાનેન માનન વલેન કર્ણ-

મય સખીણાં તુ ધગિયતીતિ ॥

શ્રી કર્ણરાજેતિ સ વર્ણનીયો

નૃપોન્યપુત્રસ્ય તનુન નામ ॥ ૩૪ ॥

તાવાશ્વિનેયાવિત્ર દિવ્યરૂપૌ

પરસ્પરં પ્રીતિપરૌ કુમારૌ ॥

નિરીક્ષ્ય માતાપિતરૌ મનોત-

સ્તાવન્વભૂતાં પરમં પ્રમોદં ॥ ૩૫ ॥

અન્ત—શ્રીરત્નસિંહ ગુરુપાદસરોરુહાલી- (લિ)

આરિત્રસુંદરગણિર્યદ્દિદં વિતેને-

તસ્મિન્ કુમારચરિતે ઝમનાભિધાનઃ

સર્ગઃ(ર્ગઃ) સમાપ્તિમગમદ્ગમઃ ઝમાચઃ ॥ ૩૯ ॥

इति भट्टारक श्रीवृहत्तपोगच्छनायक भट्टारक श्रीरत्नसिंहनृरिशिष्यो-
पाध्याय श्रीचारित्रसुंदरगणिविरचिते श्रीकुमारपालचरिते दशमसर्गः(र्गः)॥

૧૬૪ સર્વગ્રન્થાગ્રં ૨૩૩૨ પરમપૂજાર્ચનીયપૂજ્યારાધ્ય પં૦ શાંતિક્ષેમ-
ગણિયોગ્યં ॥ છ ॥ સાહા શ્રીવચાસુત સાહ સહસ્રાકિરણેન પુસ્તકમિદં ગૃહીતં
સુત સા વર્ધમાન શાંતિદાસપરિપાલનાર્ય કુમારપાલચરિત્રલઘુ સમાસ્તુઃ(તઃ) ॥

વિષયાદિ—આ, શુભરાત્રીના સોલંકી વંશના રાજા કુમારપાલનું ચરિત્ર, સંસ્કૃત ભાષામાં
આરિત્રસુંદરગણિએ રચેલું છે. સર્ગ અને વર્ગથી બદ્ધ આ કાવ્ય છે. પ્રથમ સર્ગના પ્રથમ
વર્ગમાં પહેલા બીમહેવથી સોલંકી વંશ વર્ણવેલો છે. આ ગ્રન્થ શુભરાત્રીના ઇતિહાસનું
એક ઉપયોગી સાધન છે. જૈનો કુમારપાલને ધાર્મિક રાજા ગણતા હોવાથી તેના ચરિત્રને
પણ પવિત્ર માને છે તેનું આ લઘુ ચરિત્ર છે. આના કુલ સર્ગ ૧૦ છે અને દરેક
સર્ગના ૮ સુધી ઓછાવત્તા વર્ગ નામે ભાગ કરેલા છે.

વિશેષ-૧. આ ગ્રન્થ ભાવનગરમાં જૈન આત્માનંદ ગ્રન્થમાલાના અંક ૭૨ રૂપે પ્રસિદ્ધ
થયો છે. આ ગ્રન્થનો કર્તા વિક્રમની સોળમી સદીના ઉત્તરાર્ધમાં અંતભાગમાં હતો.

૨. પ્રતિ ધણી અશુદ્ધ છે. ધણે સ્થળે હરતાળ તેમ જ ખરીથી રાખ્દો, અક્ષરો, માત્રા
આદિ છેલ્લાં છે, તેમ ધણે સ્થળે રાખ્દોની ઉપર = આડું ચિહ્ન કરી હાંસીઆમાં રાખ્દો
સુધારેલા છે, તેમ કેટલેક સ્થળે તેના અર્થ પણ આપેલા છે. કેઈકે કેઈકે સ્થળે તે
નવા પાદ પણ ઉમેરેલાં છે.

अं. ६ क. भोजप्रवध-पटित बह्माल-(र. ष) (लि स
१९०६) पृ १-७-

आरभ—श्रीगणेशाय नमः ॥ श्रीमतो धाराशिवस्य प्रवधो लिख्यते ॥

आदौ धाराया राज्ये सिंधुलसहो राजा चिर भजा पालितवान् ॥
तस्य च वृद्धत्वे भोज इति पुत्रोऽभूत् ॥ स यत् पच्यर्पस्तदा आत्मनो मरणसमय
विदित्वा मुष्ट्यामात्यानाहूय अनुज ॥ मुज महाबलमालोक्य पुत्र च बाल
वीक्ष्य विचारयामास ॥ यद्यह राज्यलक्ष्मीभारधरणममर्थ सोदरमपहाय
पुत्र प्रयत्नाच्छ्रामि ॥ राज्य ॥ तदा लोकापना ॥ अथवा बालक मे पुत्र
मुजो राज्यलोभात् विपादिना मारयिष्यति ॥ तदा दत्तमपि राज्य वृथा ॥
पुत्रहानिर्गच्छेच्च ॥

लोभ स्यान् हि पापस्य प्रसृतिलोभ एव च ॥

मास्तु ते सजयश्चित्ते( ) लोभ पापस्य कारणम् ॥ १ ॥

अन्त—

देव कोऽपि विद्वान् द्वारि वर्तते राजा प्रवेशय ॥ ततः स विद्वान् सभा-
मागत्यैहमुत्त्वा प्रातः ॥

वस्त्राभोगहि भागनी नजनना प्रज्ञा इति स्यायिनी ॥

देवश्रीर्मज्जते मुज चरणयोः सत्ता च दिग्मण्डली ॥

इयालोच्य निरुद्धसगमभित सौभाग्यलक्ष्मीपते ॥

फीतिं कोपनीय भोज जलधे प्रातेषु व(व)धामत ॥ १ ॥

राजा तस्मै फवय प्रत्यक्षत लज्ज दत्तवान् ॥

इति श्रीरश्मिचन्द्राचार्यिनो राज्ञ श्रीभोगम्य प्रवध पविष्य ॥ शुभं भवतु ॥
॥ श्रीराम ॥ वन्द्यामस्तु ॥ सन् १०० वा वर्षे भगवत्प्राप्ते गुरुवरे तपो वस्त्रा
गनिरागर समामोष श्रीभोगप्रवधमय ॥ त्रिविधं तस्या मायरासनी जीवन्दास
ज्ञानि वजरा वरदरा श्रीभगवत्प्राप्तमप्ये रत्नानी वरदरा पोषमप्ये ॥ श्री ॥ लीला
पत्रं नमः ॥

विषयादि—१ श्री भगवानराज राजा भोगम्य सभा तथा नगरयोना २ लीला,
३ विषयो ४ श्री भुविष्यो अने तेने तेभने आनेना दान आदिनी वाग, ५ वि
षयान्ते भवतु नमः आनेनेनी ७

૨. પ્રત્યેક વાર્તા ગદ્ય અને શ્લોકથી બાદ ૬. પ્રત્યેક વાર્તા સંખ્યાકંથી ફરી ખરેખરી નથી તેમ તેની ૬ શ્લોકની સંખ્યા પણ આપેલી નથી.

વિશેષ—૧. આ ગ્રંથ શુંબદ્ધના નિર્ણયસાગર પ્રેસમાં છપાયો છે. પરંતુ તે પ્રસ્તુત પ્રતિથી સંકલનામાં તેમ વાર્તાના ક્રમમાં કેટલેક સ્થલે ભિન્ન છે, તથા પાકેરે પણ ઘામી છે. વળી કેટલાક શ્લોક છાપેલી પ્રતિમાં નથી તે આ પ્રતિમાં છે; અર્થ દાખલા તરીકે અન્તમાં આપેલો શ્લોક છાપેલી પ્રતિમાં નથી

૨. પ્રતિમાં ક્યમિનુ દ્વાંગીઆમાં કેટલાક સખ્દોના સંસ્કૃત અને કેટલાકના શુન્દરાની અર્થો પણ આપેલા છે.

અં. ૬ ખ. ભોજપ્રબંધ (ભાષાંતર)-ઘોડો ભાસ્કર જોશી
(૨. સં. ૧૯૦૬)-(લિ. સં. ૧૯૦૬)-૫-૧-૧૧૮.

આરંભ—શ્રી ગણેશાય નમઃ શોભાવાલા જે ધારાનગરીના રાજા તેના પ્રબંધ સિખ્યો છે.

પ્રથમ ધારાનગરીમાં સિંધુલ નામે રાજા હતા તેણે ઘણા વર્ષ સુધી પ્રજા પાલી તેને વૃદ્ધપણમાં ભોજ નામે પુત્ર થયો તે જ્યારે પાંચ વર્ષનો થયો ત્યારે સિંધુલ રાજા પોતાનો મરવાનો કાલ જાણીને મુખ્ય કામદારને બોલાવીને પોતાનો નાનાભાઈને ઘણો બલીયો દેખીને તે પુત્રને બાલક દેખીને વિચાર્યું જે રાજ્ય કરવા હુશીયાર એવો જે સગો ભાઈ મુંજ તેને મુકીને જે હું પુત્રને રાજ્ય આપું તો લોક મારી નિંદા કરશે ને બાલક એવા મારા પુત્રને મુંજ રાજ્યલોભથી ઝેર દઈ તથા હરેક ઉપાયેથી મારશે તારે પુત્રને આપ્યું જે રાજ્ય તે ન આપ્યું છે ને પુત્રનો નાશ થશે ને વંશ જશે તે ક્યમ જણ્યું તો નીતિમાં કહ્યું છે—

અન્ત—હે રાજા ! તારા મુખકમલને વિષયે સાક્ષાત્ ભારતી. એટલે વાણી રૂપી સ્ત્રી. શોભા પામે છે. અંતઃકરણને વિષયે નવી. નવી બુદ્ધિરૂપી સ્ત્રી. શોભા પામે છે. બુજને વિષયે. લક્ષ્મીરૂપી સ્ત્રી. શોભા પામે છે. અને પગને વિષયે. સરદાર પટાવત તથા માંડલીક રાજમંડલી શોભા પામે છે. એવી રીતે ચ્યાર સ્ત્રીઓ. નિલ રાજાને વિષે ક્રોડા કરે છે. તે જોધને. હે લક્ષ્મીપતે. હે સૌભાગ્યપતે. હે ભોજરાજા. તારી કીર્તિરૂપી સ્ત્રી. રીસાણી છે અને કાપીટ સ્ત્રીની પેટે(ટે) સોડાની ધર્પાથી નાસી ગઈ છે. તે. સાત સમુદ્રના પેલી પાર ભટકતી ફરે છે. તે સાંભલીને. રાજા ઘણોજ ખૂશી થયો. અને તે કવિને અક્ષર દીક લક્ષ આપી દીધું. ॥

ઇતિશ્રી ભોજપ્રબંધઃ સમાપ્તઃ આ ભાષાંતર ઘોડો ભાસ્કર શાસ્ત્રીયે

સ્વમતી મુજબ બનાવ્યું છે શ્રી સવત ૧૯૦૯ ચૈત્ર સુદ ૧૨ વાર બુ(ધ)
મુકામ પોસોના માંત ગુજરાત ઇલાકા મહીકાઠા શુભ ભવતુ સને
૧૮૫૩ માહે અપરેલ તારિખ ૥ ૨૦ ॥

વિધયાદિ-૧ પડિત બટાલે સસ્કૃતમા રચેલા, અ દ ક પ્રતિવાળી ભોજમખધનું
આ ગુજરાતી ભાષાતર છે, જો કે ભાષાતરકાર પડિત બટાલના ભોજમખધનુ ભાષાતર
પોતે કર્યું છે, એમ જણાવતો નથી

વિશેષ-૧ એક દક્ષિણી ગૃહસ્થે મલીમઠાના પોસોના મુકામે ભાષાતર કરેલું છે
ભાષા શુદ્ધ અને સરવ છે, પરંતુ બૂની ઢબની છે એટલે કે વચ્ચે વચ્ચે 'ને' 'એવો જે'
આદિ સખધક શબ્દોથી તેનો મવાહ અગ્નિખિત વહેતો નથી તેમ ભાષાતરકાર દક્ષિણી
હોવાથી જો કે તેની રૌલી મરાઠી રાખ્દાદિથી વિકૃત થયેલી જણાતી નથી, પરંતુ કેટલાક
વિભક્તિઓ જણાય છે છતાં એકદરે ભાષાતર ભાનવાટી છે

૨ પાના ફટા છે આ ભાષાતર પ્રમટ થયું નથી શાસ્ત્રી કાચીદાસ ગોવિંદજી
ભાષાતર સન ૧૮૮૬ મા વિશ્વનાથ ગોવિંદજીએ પ્રકટ કરેલું હતું, પરંતુ તેની પ્રતિઓ
હવે અવલબ છે

૩ ભાષાતરકારે પ્રસંગ કે વાર્તા અનગ બતાવનારા ફકરાઓ અવગ પાયા નથી,
તેમ પહેલા ૧૭ પાના સુની તો વચ્ચે લીંગ કે પૂર્વવિશમ આદિ ચિહ્નો પણ કર્યા
નથી પરંતુ ૧૭ મા પાના પછી બૂના લેખનોમા જણાવી દરેક રાખ્દને અતે ૦ આઝ
ચિહ્ન કરવાની પદ્ધતિ પૂરેપૂરી નહીં સ્વીકારતા કેટલેક સ્થળે એક એક રાખ્દને અતે તો
વચ્ચે વચ્ચે કેટલાક રાખ્દ સમૂહોને અતે આવુ ૦ ચિહ્ન કરેલું છે પ્રતિ બાવબાધ
લિપિએ લખેલી છે, પણ વચ્ચે કેટલેક મરાઠ ભાષાબાધી બૂની ગુજરાતી લિપિનો પણ
છ કેટલેક સ્થળે નેકાફરો બરાબર લખાયા નથી

અ. ૭ ક. વસ્તુપાલ-તેજપાલનો રાસ-૨ સમય સુદર
(૨ સ ૧૬૮૬)-(લિ સ ૧૬૦૭)-૫ ૧-૩

આરંભ-શ્રી અથ વસ્ત(રતુ)પાવ તેજપાવરો રાસ લવતે ॥

સરસતિ સાંભણિ પાવ નમી ॥ પ્રણમી સદ ગુડ પાવ ॥

વસ્તુપાલ તેજપાવનો ॥ રાસ કહુ સુ પસાય ॥ ૧ ॥

ગોરવાડ વા(વ)સે પ્રગટ ॥ જિજ્ઞાસાસણસિજ્ઞગાર ॥

કરણી મોટી જિજ્ઞ કરી ॥ સહુ જાણે સસાર ॥ ૨ ॥

પ્રયઃ ચઃ અનુક્રમે ॥ મોમ ને આસરાજ ॥

વસ્તુપાલ તેજપાવ બે ॥ તમુ નન્ન સિરતાજ ॥ ૩ ॥

અન્ત—

જયત પતાકા તેત્રીસ વાર ॥ સંગ્રામ કરિ ને પાંખી સાર ॥
 એહવી સાદી પારહ જના કીધી ॥ સેત્રુન્ય સંધ પદવી લીધી ॥ ૮ ॥
 દિવ સહુ પુણ્ય વરાની વાત ॥ જે દ્રવ્ય પરચ્યા તે કહાત ॥
 તેત્રીસ સેં દ્રાહિ ॥ ચવદહ લાપ ॥ અટાર સદસ આદ સેં સહુ ભાપ ॥ ૯ ॥
 ત્રિ હં લોહરીએ કુણા સોનલીયા ॥ પુણ્યવરે પરચ્યા તે કહીયા ॥
 જિન સાસણુ માટે સોહ ચડાવી ॥ પારે અદાંજુ સરગતિ પાર્ષ ॥ ૧૦ ॥
 વસ્તુપાલ તેજપાલ પુણ્ય પ્રધાન ॥ જૈહનૈ પગ પગ પ્રગટયા નિધ્યાન ॥
 પુણ્યથી પાંખી તેજન તૂરી ॥ દિક્ષણાવત સંપ આસ્થા પૂરી ॥ ૧૧ ॥
 ઈમ જાણી સહુ કેા વિત્ત સારુ ॥ ધન પરચો વિવહાર વાર વાર ॥
 સદ્ગલ કરેા અપણેા અવતાર ॥ જિમ તુમે પાંખો ભવનો પાર ॥ ૧૨ ॥
 શ્રી પરતર ગણ શ્રીજિનચંદ ॥ શિષ્ય સકલચંદ નામે મુશિંદ ॥
 સમયસુંદર વાચક તમુ સીસ ॥ રાસ ભણ્યો શ્રી સંધસુ જગીસ ॥ ૧૩ ॥
 સંવત સોલેસે છયાંસીયે વરપૈ ॥ રાસ રચ્યો તિમરી પુર હરપૈ ॥
 વસ્તુપાલ તેજપાલનો રાસ ॥ ભણતાં મુણતાં પરમ ઉત્સાસ ॥ ૧૪ ॥

છતિ શ્રી વસ્તુપાલ તેજપાલ રાસ સમાપ્તઃ ॥

વિષયાદિ-૧. આ રાસમાં વસ્તુપાલ અને તેજપાલ એ બે ભાઈઓએ રાત્રુંજય પર્વત ઉપરનાં દેવલોનો જે ડાહ્યોદ્ધાર કર્યો હતો તેનું વર્ણન છે. ઉપરાંત વસ્તુપાલ અને તેજપાલનાં બીજાં ધર્મદાય કૃત્યોની અને યાત્રાઓની પણ નોંધ આ રાસમાં કરેલી છે.

૨. દૂહા, દાલ અને દેશીઓથી આ રાસનો પદબંધ બાંધેલો છે. કુલ ૪૦ કડી છે ૨ દાલ, ૨ દેશી અને ૧૨ દૂહા છે.

૩. ભાપા જૂની ગુજરાતી છે, પણ તેમાં મારવાડીના સંસ્કાર ભળેલા છે

વિશેષ-૧. મુનિ સમયસુંદરે આ રાસ, સંવત ૧૬૮૬ માં રચ્યો છે. “જૈન-રાસમાળા”ની અનુક્રમણિકામાં આ રાસ રચ્યાનો સંવત ૧૬૮૨ આપેલો છે. આ રાસ પ્રકટ થયો નથી.

૨. પ્રતિ બાલબોધ લિપિએ લખેલી છે, છતાં ‘લ’, ‘સ’, ‘શ’ આદિ અક્ષરો માયાં બાંધેલી ગુજરાતી લિપિના છે અને ‘હ’ ને ‘ડ’ જૈન શૈલિના છે લલીઆએ શોભા સાદ સખ્યાંકો, લીટીઓ, આરંભ અને અન્તના પ્રસ્તાવો લાલ શાહીથી લખેલાં છે.

૩. પ્રબંધચતુર્વિંશતિકાને અન્તે આપેલી હુટીગતથી જણાય છે કે જોધપુરના નિવાસી, ખરતરગચ્છના ગોરજી યુગચંદે કાર્ણસ સાહેબના હુકમ તથા દૃપાથી સવત ૧૯૦૭ માં આ સમગ્ર પુસ્તક લખેલું છે. દરેક ઓળખાં ૧૬ અક્ષરો અને એક પત્રમાં ૨૦ શ્લોકેતું પૂર, એ પ્રમાણે લખાલું છે, એમ લલીઓ પહેલા પાનામાં જણાવે છે. કુલ ૪૩૨૦ શ્લોકેતું પૂર પ્રસ્તુત પુસ્તિકામાં છે.

અં. ૭ ખ. વસ્તુપાલ તેજપાલના ધર્મકાર્ય-ગુ. ગ.

પૃ-૩-૪.

આરભ-વસ્તુપાલ તેજપાલ ધર્મકાર્ય કીધા નિજુરી નિગત લિખ્યતે ॥

વરસ ૩૬ નો આહિયો વીર ધનલ વાધેનાસ વારે કામદાર હયા સાવત
૧૨૮૫ થી માડી વરસ તાર્ધ ધર્મકાર્ય કીધા ૧૨૫૦૦૦૧ પ્રતિમા સમ ધાતર્મે
ભાર્ધ ૧ કોડિ ૧૯૯૬૦૦૦૦૦૦ સેતુજે ઉપર દ્રવ્ય ૫૨૨૫૦ ૧૮૩૦૦૦૦૦૦
ગિરનાર પરચ્યો ૧ કોડિ ૧૨૫૩-૦૦૦૦ આખૂ ઉપર દ્રવ્ય ૫૨૨૫૦ ૧૩ હજાર
દેહરા જૈનગ કરાયા ૨૩ હજાર શુભોદ્ધાર કરાયા ૯૮૪ ઉપાસરા કરાયા
૫૦૭ ગોશાલા કરાવી ૭૭૦ મસીતા કરાવી ૯૮૨ કૂવા બધાયા ૬૮૨ સેવરા
દેહરા કરાયા ૨૫૦ પગવાવડીયા કરાવી ૩૦૧ તનાન બધાયા ૭૭૧ સનુકાર
કીધા ૧૪૦૦૦૦૦ પુસ્તક વિપાવી જતીયાને દિવહરાબા-

અન્ત-

આત્મ કરણ સાદરી ॥ અત્તી અત્તે સાદરી તેરી કરમા નામ ॥
રડોલીરા ખેટા ॥ પોસા લીધે શ્રાવ કરી બીજ ॥ જાતરા પોરવાડ પગે પગે
નિધાન ॥ નામ રરીયો પણ સતાન નહી ॥ તરગિણી ઉપદેસમાયા શાસ્ત્ર-
માહે અધિકાર કહીયો ૐ ॥ સિધ સાથે દાથી ઘોડા રયા શ્રાવક સાધલોક
સાતનાય વહિતા ॥ તિહાનો નિરવાહ કરતા ॥ એસી સાઠી બારે જના કીધી ॥

છતિશ્રી વસ્તુપાલ તેજપાલ હિતપત ધરમ કરણી સપૂર્ણ ॥

વિષયાદિ-૧ આમા વસ્તુપાન તેજપાને સવત ૧૨૮૫ થી ૧૩૦૧ સુધીમા કરેલા
ધર્મકાર્યોની માન ધીપ આપેલી છે

૨ ગલ લેખ છે મારવાડી સસ્કારવાળી બારા છે

વિરોપ-૧ આ લેખ મુક્ટ ધરો નથી

૨ મતિ અને લિપિ વિરો હુઓ આ ૭ ક,

અં. ૭ ગ રાણપુરના દેહરાનો વિચાર-ઐ. ગુ લેખ-

પૃ. ૪ થુ

આરભ-અથ ધના પોરવાડ(૩) માગ્વાડ મધ્યે ધાણેરા સાદરી પાસ
કોરા ૨ આતરે કુમલગેર ગડપાસ રાણપુરે દેહરા કરાયો તેહનો વિચાર નિયતે ॥

સત ૧૪૬૧ આસગે મુન્દરિયરિ આચારિજ ઉપદેસથી પોરવાડ ધને
દેહરા કરાયો તેની નિગત નિખિ છે ૯૯ લાખ રૂપીયા લગાયા ૧ દેહને ચોમુપ

અલાવદીન પાતિસાહરૈ વારૈ જાટ હૂઆ ॥ કવિત્ત ॥ રાવ છાડૈરા વેટારાં ॥

તીઢૌ રાયાં રાવ । છત્ર સંઘાસણ સોહે ॥

પોપર પાંડા દાંન । એકલપાંકો જોહે ॥

વાંનર વરે સુગાલ । લપસી માલ સમપૈં ।

રુદ્રપાલ પીમસી । તાસ ભય અરીયણ કંપૈ ।

કાન્હડદેવ કવ ગોપ કહિ । તર(તા ?)સ ચરણ તઢૈ ઘણા ।

એક એકથી આગલા । સાત પૂત છાડૈ તણા ॥ ૧ ॥

વિધયાદિ—આમાં ૮૪ રાત્ર છાડના સાત પુત્રોનાં નામ ગણાવેલાં છે.

અં. ૭ છ. વીરમના પુત્રો અને ચુંડાના પુત્રોનાં કવિત્ત (૨)

હિન્દી-પે. કા-ગોપ ભાટ

૫. ૬.

ચૂંઢૌ અરુ સુગાલ રાજરાજવૈ મળીજૈ ।

વીજો વીર વીરાધ । લાપમેં એક ગિળીજૈ ।

ગોગાદે ગિરમેર । દાંનપગ અવરન રાયા ।

જેસિંધો ઘણ જાણ । તાસ સરણ તઢૈ ઘણા ।

કવિ ગોપભાટ પરગટ કઢૈ પાંચ પૂત વીરમતણા ।

રિણમલ રાયાં રાવ । સુતો હરચંદ પટંતર ।

રાયાં ગુરુ રણધીર । મુજાવલ ભીમ ભીમસર ।

કાન્હો અરહ કમાલ । પુવિ પનો અરિગંજળ ।

સિવરાજ રામદે ગોપ કહિ । વીર તદાસનું મંગલા ।

ચવઢૈ નરિંદ ચૂંઢૈતણા એકએકહુ આગલા ।

इति संपूर्णं ॥

વિધયાદિ—ગોપ ભાટ ૧ લા કવિત્તમાં વીરમ રાજના પાંચ પુત્રોનાં અને ૨ ના કવિત્તમાં તેના પુત્ર ચુંડાના ૧૪ પુત્રોનાં નામ ગણુ સાથે ગાયાં છે.

વિશેષ—પ્રતિ વિધે બુધ્ધો અં ૭ ઠ.

અં. ૭ જ. રાઠોડકુલ કવિત્ત-હિ -પે. કા.

૪ ૬

અથ રાઠોડકુલ કવિત્ત—

પ્રથમ જાત કમધન । દેસ કનવજસુ આયા ।
 સાપા તેરે સરે । કુલહ રાઠોડ કહાયા ।
 ગોતમગુરુ મુક । વેદ અથગરણ તીનુ પ્રગર ।
 નાગણેસી કુલરાય । વહીવટ ગુરપરતર ।
 પ્રોહત સીવહ વાગોટ રોહહ । માટ ચડેલ હુમ દેવહા ।
 રાઠોડ વહુડે ચેતલા । હરીય ગ્યાલો પયરુગડા ।
 રૂતિ રાઠોડ કવિત્ત સપૂર્ણ ।

વિષયાદિ-રાઠોડ વંશની હત્યતિ, તેના ગુરુ, વેદ, પ્રવર, દુષ્ટદેવી, પુરોહિત, બાઠ, ખારોટ આદિ જણાવેલા છે

અ. ૭ જ ગુજરાતના રાજ્યકર્તાઓની વળાવલિ-એ. ગ.

પૃ. ૬-૧૧.

આરંભ—અથ રાજવંશાવલી લિખતે ।

સવત ૮૦૨ આવણ સુદિ ૨ મેમે વૃષ લગને આવડા વશે । શ્રી વન
 રાજ આવડે અણુદિલપુર પાટણ વસાયો ॥ વર્ષ ૬૦ । રાજ્ય કર્યો । તેહને
 પાટું । રાજ ભોગ (ધોગ) વર્ષ ૩૫ ॥ રાજ્ય । તેહને પાટું રાજ એષ (ક્ષેમ ૪) વર્ષ ૨૫
 રાજ્ય । તેહને પાટું રાજ ભોમ (ભુવડ ૨) । વર્ષ ૨૯ રાજ્ય । તે ૦ રાજ વીરમદેવ
 ૧૫ રાજ્ય । તે ૦ । રાજ રત્નાતિલ્ય વર્ષ ૧૫ રાજ્ય । તે ૦ ॥ રાજ સામતસીદ્ધ ૪
 (વર્ષ) રાજ્ય ૧ એવ ૭ પાટ આવડા વશે હના । આવડે વર્ષ ૧૯૬ રાજ્ય કીધું ।

તિવારે પછી સોલકીએ રાજ્ય કીધું । સ ૯૮૮ । વર્ષે । સોનકી વશે
 રાજ્ય આપના ॥ પ્રથમ રાજ મૂલ વર્ષે ૫૫ રાજ્ય ।

✽ ✽ ✽ ✽

સ ૧૧૨૭ વર્ષે સિદ્ધરાવ જેસિંધ રાજઈ । ચારણ કુમાર વાસે દતા
 તે પિત્રીયા પુઠે ચાખ્યા ॥

દ્વદા ॥ તોરણ મધો ચપગીટકો । જામા સહિની પાગ ।

એતો દીને ચારણા । કુમારગિ લાગ ॥ ૧ ॥

✽ ✽ ✽ ✽

મધ્ય-(પાનુ ૧૦) સં. ૧૩૮૭ વર્ષે લઘુ કર્ણ ગદિલડી । વ ૬૦ રાજ્ય । તે કર્ણ તે વારે દિવસે પોલ આડી રેતી ધીણું ગામમે ચરતાં । હડખટી હેઠે પાગ બંધાતી । તે કર્ણને નાગર બાહ્યાણુ । માધવ કેશવ પ્રધાન હતા । માધવની શ્રી (સ્ત્રી ?) પદમણી હતી તે રાજ્ય અપહરી । અને કેશવને માર્યો । માધવ દલી જઈ પાતસા અલાહીદીનને મિલ્યાં । ૮૬૦ ગંગાતુરી ભેટ કીધા । પાતસા રીંઝ્યો । અહુ ધન મોકલ્યો । તેહને સાથે એક લાપ તો અસવાર પનર હજાર હાથી । દશ હજાર કોકળાંણુ (કોકળાણુ ?) આલીસ હજાર પાલક લેખને । આબ્યો । ગુજરાત વાઘેલા કનાસૂં લીધી । સં. ૧૩૮૭ વર્ષે ગુજરાતમેં તુરકાણ્યો થયો ।

અથ અલાવદીનરી પેઠી લિખ્યતે ॥ દિલીઈ મુલગા રાજ હિદ્દ હતા । સં. ૧૨૪૮ વર્ષે । પ્રથમ પાતસાહ સૂક્તાંણુ અહલાવદીન । વ ૩૨ ।

* * * *

એતલે સોલે પાટ દલી ખેઠાં ગુજરાતની પાતસાહી ભોગવી । એવં સત્તાવીસ પાટ દલી હવા । તે સત્તાવીસ પાટ જે વારે ઉંચરાવ પાટણુ મે હતો । તિતારધાન નામે પોતાનો ખેટો પાટ ખેસારયો ॥ સંવત ૧૪૫૮ । પ્રથમ પાતસાહ કદકર । વ ૯ । રા । અહિમદસા વ ૩૨ રાજ્ય । અહિમદસા અહિમદાવાદ વસાવ્યો સં. ૧૪૬૮ વર્ષે વૈશાખે સુદિ ૭ રવો પુખ્ય નક્ષત્રે પ્રથમ પ્રહરે વસાવ્યો ।

અન્ત-સં. ૧૬૧૦ સુધી મહિમદ રાજ્ય । સં. ૧૬૧૧ મગસિર સુદિ ૧ દિને । આગરાથી પાતસાહ અકબર આયા । દૂડ કરી બંધિ આલ્યો । અકબરે ગુજરાત લીધી । ૫૫ જંગીર રાજ્ય । જંહ રાજ્ય । અવરંગસાહ રાજ્ય ।

છતિ પાટણુ મધ્યે રાજ્યાવલી સંપૂર્ણ ॥

વિષયાદિ—૧. આમાં ચાવડા વંશના રાજ વતરાજે સંવત ૮૦૨ માં આણહિલપુર પાટણુ વસાવી ગુજરાતની ગાદી પુનઃ સ્થાપી ત્યારથી તે દરણુલેલાને ઉઠાડી અલાહદીન ખીલજીએ મુસલમાની રાજ્ય સ્થાપ્યું તે પર્યંતની સાલવારી પ્રથમ આપેલી છે. તે પછી દિલ્હીની ગાદી શાહાબુદ્દીન ઘોરીએ લીધી તે સમયથી અલાહદીન ખીલજીને હસ્તક તે આવી તે પર્યંતની સાલવારી આપેલી છે. તે પછી દિલ્હીના પાદશાહના ઉમરાવોએ ગુજરાતમાં સુબાગીરી ચલાવ્યાની અને એ ઉમરાવોએ ધીરે ધીરે ગુજરાતની પાદશાહી સ્થાપી અને અકબરે તેમના હાથમાંથી તે ખુંચાવી લીધી તે પર્યંતના તેમના વહી વટની સાલવારી આપેલી છે.

૨. કર્ણ સોલંકી અને મયણલ દેવીનો, અને દરણુલેલા અને માધવનો, સિદ્ધરાજ અને રૂદ્રમાલનો, કુમારપાલ અને હેમાચાર્યનો, એ પ્રસંગે કંઈક વિશેષ વિસ્તારથી આમાં આપેલા છે; બાકીનાની તો માત્ર સાલવારી નોંધેલી છે.

૩ ભાષા જૂની ગુજરાતી જેવી લાગે છે

વિશેષ—૧ ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ આ ગદ્ય ધણુ જ લખાયો છે

૨ પ્રતિ વિરે જુઓ આકે ૭ ક

અ', ૭ મ દિલ્હીના રાજાઓની વિગતવારી

ગુ. ઐ. ગ. પૂ. ૧૧-૧૯

આરભ—અથ દિલીરી વિગતવાર લિખ્યતે

સવત ૪૨૮ વર્ષ વધગાય વદ ૧૩ દિને દિલિ ચપાણી રાજા વીસલદે કુઅર પાટ બેઠા. પ્રથમ કુઅર પાટ લિખ્યતે કાણુએ લિખાયા છે.

વીસલને. પુત્ર વસુદેવ કુઅર વર્ષ ૧૯. માશ ૫. દિન ૧૮. ધડી ૧૯ રાજ્ય. પ્રથીમલ કુઅર. વ ૨૧. મા ૩. દિ ૩. ધ ૧૮. રા જયદે વ ૨૦. મા ૭. દિ ૨૨. ધ ૧૧. રાજ નરપાલ. વ ૫. મા ૪. દિ ૪. ધડી ૯. રા.

~ ~ ~ ~ ~

સવત ૭૮૮ વર્ષે અષ્ટન સુદિ ૨ ચહુઆણુ પાટ બેઠા. તુઅર વર્ષે ઉપદે. માશ ૧૦. દિ ૨૦. ધ ૨૭. રાજ્ય કીધુ. વર્ષ ૫ લગાઈ કીધી રાજ્ય ચહુઆણે લીધી. વીસલદેવ ચહુઆણુ વર્ષ ૬. મા ૧. દિ ૪. ધ ૧૫. રા. * * * * પૃથ્વીરાજ વ ૧૮. મા ૨. દિ ૫. ધ ૧૩. રા પાતસાહે. ૭. વાર પકડ પકડને ઊઝ્યો. ૮. મા વાર પોતે પકડણે તરે ચદ બાટને પૃથીરાજને પાતસાહ તીનું મૂલ પાયા. રાજ્ય ઘોસે લીધુ. પાટ ૭. દલીમે ચહુઆણે વર્ષ ૬૭. મા ૪. દિ ૨૭. ધ ૩૨. રાજ્ય કીધુ. ચહુઆણુથી રાજ્ય ગયું.

શ્રી સવત ૮૫૬ વર્ષે આવણુ સુદિ ૧૨ દિને. રોહુચકી મુગલ આયા. તુરકાણો કીધો દિલ્હી દલી ગદ્ તુરકારે ધરે. હવે પાટ લિખ્યતે. પ્રથમ સાલ્તિખદીન ગોરી વર્ષ ૧૪. મા ૫. દિ ૧૬. ધ ૧૩. રાજ્ય.

મધ્ય-એવ ૩૩ પાટ સુધી મુગલે દલીમે રાજ્ય કીધુ. વ ૬૦૭. મા ૧૦. દિ ૮. ધ ૫૯. ઇતરો રાજ્ય કીધો. સવત ૧૪૬૩. વર્ષ. વૈશાખ વદિ ૭. રવો ચગધારો પાતસાહ દલી ઉપર આયો, લુધ કરને મુગલો દનાંડું

દલી લીધી । હવે ચગધારા પાટ કહે છે । સાહ અલાદીન વર્ષ ૫૨ । મા ૭ ।
 દિ ૫ । રાજ્ય કીધું । તિણુ અલાવદીને રાણા રતનગું ચીતોડમાં હુમલો કીધો ।
 પદમણીરે વારતે । તિણુરે પાટ પાતસાહ બખખર વ ૪ । મા ૩ । દિ ૧૩
 ધ ૫ । રાજ્ય । હુમાઈ વ ૧૪ । મા ૯ । દિ ૭ । ધ ૮ । રાજ્ય ।
 સૂરસાહ + + + + અકખર સાહ સં. ૧૫૮૯ વર્ષ કાતી (કાર્તિક) સુદિ
 ૧૪ રાત્રી દિને જન્મ ।

કાવ્ય-વસુ(સુ)ગ્રંથવાણચંદ્રે તિ(તી)ર્થ માઘ પ્રયાગે ॥

સ્ત(ત)પસી વહુલપક્ષે દ્વાદશી પૂર્વજામ્યં ॥

સુપૈસ્તનહોમ્યં સર્વ ભૌમ્યાધિપત્યં ॥

સ્વજનહિતકારી બ્રહ્મચારી મુકંદ(ઃ) ॥ ૧ ॥

એ અકખરસાહનો પાછિલો ભવ છે । તિણુ અકખરને હીરમૂર (રિ)
 મિત્યા કરામાત દિપાર્ધ । વીરબલ વિણુ તણુ સમૈ હૂઉ । કો કો કીર હૂઉ ।

* * * *

અન્ત-મહિમદસા વ ૧૭ । મા ૮ । દિ ૧૧ । ધ ૫ । તણુ પછે
 પાતસાહ ૨ । ૪ હૂઆ વિણુ તેજહીન હૂઆ । તિણુસું લિપાણા નહી । તેજહીન
 અનૈક કછવાહો રાજ સવાઈ શિંધ જોપુરવાલ । કરીસ આલાણુ કને યાગ કરાયા
 ને પાતસાહી ગાલી । તણુ પછે પાતસા સધલા હીનિકાંમ થયા । દલીરી પાતસાહી
 હૂખી । ને દપણીએ રાજ્ય લીધું । પુનાંવાલે । અ(પ)છે કિતરૈક વરસે
 ચીતોડપતિ રાજ્ય કરસી । ઈસી આગમ વાત છે । પછે તો સાંઈ જાણું ।

કવિત્ત-અનંગપાલ ગઢ રચ્યૌ ॥ નામ સ્થિર અપ્યૌ દલી ॥

રં તુંઅર મતહીણ ॥ કરી પીલી ક્યું ઢીલી ॥

મળૈ જંગમ જગજોત ॥ અગમ આગમ હૂં જાણું ॥

તુંઅરથી ચહૂંઆણ ॥ પિછૈ ફિર તુરકાણું ॥

તુરકા કંઘ ચીતોડપતિ ॥ વઢૌ રાંણ વદસી વૈ ॥

નવસત્તા અંત મેવાડપતિ ॥ દિહીછત્ર સમંધૈ ॥

इति श्रीदलीरा पाटपरंपरा समाप्तः ।

વિષયાદિ-૧. આ વિગતવારીમાં સંવત ૪૨૮ થી માંડી મોગલ રાજ્યનો અંતે બ્રંશ
 થયો તે પર્યંતના રાજ્યકર્તાઓ-હિન્દુ તેમ જ મુસલમાનોની પાટપરંપરા વર્ષ, માસ,
 દિન અને ધડી એ ક્રમે આપેલી છે. આમાં મુસલમાનો મોગલ અને તુરકો હોવાનું

જણાવેલું છે, જ્યારે પ્રચલિત વિગતવારી ધારી, શુભામ, ખીનજી, સૈયદ લોદી, અને મુગલ એ રાજ્યવરો પ્રત્યક્ષાનું જણાવે છે

૨ આખો લેખ ગદ્યબદ્ધ છે, વચ્ચે એક શ્લોક અને અંતે એક કવિત છે ભાષામાં બાદ ચારણોની ભાષાના સંસ્કાર પેડેલા છે

વિશેષ-૧ ઐતિહાસિક દૃષ્ટિથી આ લેખ ધણો ઉપયોગી છે સાતવારી ચોક્કસ આપેલી જણાય છે

૨ કીયા મૂળ ત્રયના આધારે આ પાટપરપરા ઉતારેલી છે તે પ્રતિના લેખકે જણાવેલું ન હોવાથી તેની પ્રાનીનતા કેટલી છે તે કહી શકાય એમ નથી, માત્ર કાણ્યે આ લખાણનું જણાવેલું છે આમાં હિન્દુમાં અમેજી રાજ્યનો ઉદ્દગમ થયો તે પૂર્વની દ્રષ્ટિગત આપેલી છે

૩ પ્રતિ વિરે જુઓ આ ૭ ક

અ. ૭ ૮—ગઢોની વિગત—ગુ. ઐ. ગદ્ય—પૃ ૧૪-૧૮

આરંભ—અથ ગઢારી વિગત । સ ૪૨૮ દહીં થપાણી । ૧ । સ ૮૦૨ આવડે વનરાજ પાટણ વસાઈ । સવત ૮૦૬ હુમીરપુર વસાઈ દેવડે હમીર । હમીરે ધરે દેવી આઈ । તણસુ દેનડા કહિવાંણા । સ ૩૪૮ લાહોર વસાઈ । સ ૭૧૧ । ઈડર (ઈડર) વસાઈ । રાવ ઇંદ્રસિંધ ઇડરીયો । સ ૧૦૧૧ પાદેહુજીપુર વસાઈ । પાલચી ચહુઆણી । સ ૧૧૧૨ સિદ્ધરાય ચે(જે)—સિંધ । સિંધપુર વસાઈ । રૂઢમાલો કરાઈ । + + + + સ ૧૩૦૦ ના જલોરેરા ગઢ સોનીગરે કાનડે કરાઈ । ચાવનગિર હતો । સ ૧૪૬૮ ઐમદ પાતસા ઐમદાવાદ વસાઈ ।

અન્ત—ઈત્યાદિક કિતરાયેક પેડાતો આહુ છે । કોઈ તો પાંડવારા વસાયા છે । કોઈ નારદ રૂપરા વસાયા । કેઈકે શ્રીરૂપભદેવ તથા ભરથચકવર્તરા વસાયા છે તિરે તો જુના ૫ । નાણુર્ગ દેવલ । નાદીવારા દેવલ દયાણુર્ગ દેવલ ખાભણવાડજી દેવલ એ જીવત સામ કહીજે રાગશ્રી નદીવર્ધનના કરાવ્યા છે । મહાવીર સ્વામી જીવત કરાયા । તિણુ સ જીવત સામ કહીજે છે । + + + + ઈમ આગ તો અનેક પ્ર(પ્રા)સાદ સમ્યક્તવતે કરાવ્યા । તે તો કેવલીગમ્મ છે । અકચર પાતસાઈ આગરામે ચિંતામણી પાર્વનાથજીનો પ્રસાદ કરાવ્યો । + + + સ ૧૮૧૩ । મારનાડમાં દખણી આપા । માહા રાગ વગતસિંધજી । રામસિંધજી વાદ હુઉ । સવત ૧૮૨૪ । મેવાડમાહિ વિખી હુઉ । + + + + સ ૧૮૨૮ । ગોડનાડ બેધાં હેઠે ગઈ । સ ૧૮૪૭ મારવાડ માહિ વિખી હુઉ । + + + + સ ૧૮૬૨ રા વેશાપ મુદિ ૩ માહારાગ

માંનસીધછ બલો (૨) ગદયા જોધપુર ગટ ખેડા । સંવત ૧૮૬૪ દેવનાથ થયા ।
સં. ૧૮૭૩ । વરષે સીધવા ઈડાછ દેવનાથનુ ચુક કીને જોધપુર ગટ ઉપર
ચીપાઈ મીરપાને બકાઈ મેદલમ ॥

ઈનિ શ્રી નગર વંસાવલી છે ॥

વિષયાદિ—૧. આમા મુખ્યત્વે ૬૫૨ હિન્દના અને ગુજરાતના કેટલાક જાણીતા ગદ
કાણે ક્યારે રચાવ્યા તેની વિગત સંવત ૩૪૮ થી માંડી સવત ૧૮૭૩ (સન ૧૮૧૭)
પર્યંતની આપેલી છે. તેમાં ઉત્તર હિન્દનાં ગારવાડ, મેવાડ અને આગાનાં લેન દેવસોની
વિગતો ખલુ સમાવાયલી છે.

૨. ભાષામાં ભાટ ચારણની ભાષાના સંસ્કાર ખાસ ધ્યાન ખેંચે છે.

વિશેષ-૧. આ ગદ લેખ પ્રાચીન હોય એમ જણાવું નથી. તેમાં આપેલી વિગત
ચોક્કસ અને ખરી છે.

૨. પ્રતિ માટે શુઓ અં. ૭ ઠ.

અં. ૭ ઠ. પ્રવંધ ચતુર્વિંશતિકા-રાજશેખરસૂરિ-સં. પે. ગદ્યપદ્ય-
(ર. સં૧૪૦૧) (લિ-સં. ૧૯૦૭) પત્ર ૧-૧૮૭.

આરંભ:—ૐ ॥ નમો જિનાય ॥

રાજ્યાભિષેકે કનકાસનસ્થઃ । સર્વાંગદિવ્યાભરણાભિરામઃ ॥

શ્રિયે(ડ)સુ(સ્તુ)વો મેરુશિરો(રા?)વતંસઃ । કલ્પદ્રુકલ્પઃ પ્રથમો જિનેન્દ્રઃ ॥૧॥

વિવેકકલ્પદ્રુમમારુરોહ । સૂતોદ્વિશ્વંગં ચરણં તતસૂ(સ્ત)થઃ ॥

તતઃ પરં જ્ઞાનમથોત્તરં પદં । શ્રિયં સનેમિર્દિશન્ત(વા)ત્તદોત્તરામ્ ॥ ૨ ॥

× × × ×

इह किल शिष्येण विनीतविनयेन श्रुतजलनिधिपारंगमस्य क्रियापदस्य
गुरोः समीपे विधिना सर्वमप्येतव्यम् ॥ ततो भव्योपकाराय देशना क्लेशना-
शिनां विस्तार्या तद्विधिश्चायम् । अस्खलितं अमिलितं अदी(ही)नाक्षरं सूत्रं
अग्राम्य ललितभंग्यार्थः कथनीयः । कोयगुप्तेन परितः । सभ्येषु दत्तदृष्टि-
नायावदर्थबोधवक्तव्यं । वक्तुः प्रायेण चरितैश्च प्रवर्धैश्च कार्यं तत्र श्रीचरप-
भादिवर्धमानां ताजिनांतां वक्त्यादिनां च राजामृपीणां चार्यरक्षितानां
वृत्तानि । चरितान्(नि) उच्यन्ते तत्पश्चात्कालभाविनां तु नराणां वृत्तानि
प्रवंधाः । इति इदानीं वयं गुरुमुखश्रुतानां विस्तीर्णानां रसाद्या(ह्या)नां ।
चतुर्विंशति प्रवंधानां संग्रह(हं)कुर्वाणाः स्म। तत्र सूरिप्रवंधा दश । कविप्रवंधाः
चत्वारः । राजप्रवंधाः सप्ताः (प्त) । राजांग श्रावक प्रवंधास्त्रयः । एवं

चतुर्विंशति भद्रबाहुवराहयो १ आर्यनदिलक्षप(ण)रुस्य २ श्रीजीवदेवसूरीणा
३ आर्यरपटाचार्याणा ४ पादलिप्तप्रमु(भू)त(णा) ५ वृद्धवादिसिद्धसे
नयो ६ मल(ल)वादिन (७ ?) श्रीहरिभद्रसूरीणा ८ वप्पभट्टिसूरीणा ९
श्रीहेमसूरीणा १० श्रीहर्षरुने ११ हरिहररुने १२ अमरचन्द्रकवे १३
दिगम्बरमदनकीर्तिकवे १४ सातग्राहत(न) १५ वरुचूल १६ विक्रमादित्य
१७ नागार्जुन १८ उदयन १९ लक्ष(क्ष्म)णसेन २० मदनवर्मणा २१
रत्नश्रावक २२ आभट्ट २३ वस्तुपालाना चेति २४

एषु प्रथम भद्रबाहुप्रपञ्च । दक्षिणापथे प्रतिष्ठानपुरे भद्रबाहुवराहौ
द्वौ द्विजकुमारौ । निर्धनौ निराश्रयौ प्राज्ञौ वसत । तत्र यशोभद्र नाम
चतुर्दशपूर्वा समागत । भद्रबाहुवराहौ तद्देशनाञ्च (शु)श्रुवतु ॥ यथा—

भोगा भगुरवृत्तयो बहुविधास्तैरेव वाचा(?)यभव-
सू(स्त)त्वत्व(?)स्येह कृते परिभ्रमतरे लोकासू(सृ)तवेष्टितौ (चेष्टितौ)॥
आशापाशशतोपशातिविशद धे(चे)त समाधीयताम्
काप्यात्यतिकसौत्यधामनि यदि श्रद्धेयमस्मद्वच. ॥

अन्त—

श्रीप्रभगाहने कुलकोटिकनामनि गणे जगद्विदिते ॥
श्रीमध्यमशाखाया हर्षपुरीयाभिधे गच्छे ॥ १ ॥
मलधारिभिरुद्विदित श्रीअभयोपपदसूरिसत्ताने ॥
श्रीतिलकमूरिशिष्यः सूरि श्रीराजशेखरो जयति ॥ २ ॥
तेनाय मृदुगद्यैर्मुग्धो मुग्धावगोपकामेने(न) ॥
विरचित प्रपञ्चकोश जयताञ्जिनपतिमत याया(व)त् ॥ ३ ॥
(तथा ?) कटारवीरदुस्माधग्रमुकुटो नृपौथगीतगुण ॥
वच्चूलीपुष्कारितजिनपतिसदनोऽल(ल)कीर्ति ॥ ४ ॥
याप्पकृमाधोस्तनयो गुणदेवोऽजनि सपादलक्षमुनि ॥
तदभून्नर्तकनामा तत्पुत्र सोट(ड)को दृढधी ॥ ५ ॥
तत्सुनु (साधु) सामतस्तत्कुलविलकाऽमुत्र(कोमन)ज्जगत्सिंहः ॥
दुर्भिश्चदुःखलन श्रीमहम्मदसाहिगौरवित ॥ ६ ॥
तज्जो जयत(ति) श्रीभरपट्टदशैतपो(पो)पको महर्णसिंहः॥

દિલ્યાં સ્વદત્તવસતૌ ગ્રંથમિમં કારયામાસ ॥ ૭ ॥

શરગગનમુનિમિતાબ્દે જ્યેષ્ઠાંમૂલીયધવલપંચમ્યાં ॥

નિષ્પત્તિ(ન્ન)મિદં શાસ્ત્રં શ્રોત્રધ્યેત્રોઃ મુખ્યં તન્યાન્ ॥ ૮ ॥

મતિસાગરેણ લિખિતં ફાલ્ગુન કૃ(ણ્ણ)સપ્તમીગુરુવારે ॥

નિજપરવાચનાયાષ્ટાષ્ટો(ષ્ટ) ચતુરેકમિતિ(ત) વર્ષે ॥ ૯ ॥

इति श्रीमलधारि(हर्षपुर)गच्छीय श्रीराजनेखरमरिचुनप्रबंधचतुर्विंशतिका ॥

ग्रंथाग्रं० ॥ ६००० ॥

શ્રીકલ્યાણમસ્તુ ॥ શ્રીરસ્તુ ॥ શુભં ભવતુ ॥

દૂહા ॥ જળ લગિ મેર અડગ હે ત(જ)ળ લગિ સસિહર સૂરિ
જિ(ત)ળ લગ આ પોથી સદા રહન્યો ગુણુ ભરપૂરિ ॥ ૧ ॥

દૂહા ॥ પોથી ખ્યારી પ્રાણુથી । હર દિય જનૌ હાર ।
જીવજતન કરિ રાખન્યો । પોથીસેતી ખ્યાર ॥ ૧ ॥

દૂહા ॥ કર ગાળડ કર બેવડી તીચે હરિ મુખ નંણુ ।
ધણુ કસે પોથી લપી જતન રાયે સૈણુ ॥ ૧ ॥

હિવે અન્ધની ટીપ લપંતે ॥

શ્રી ભટ્ટબાહુ વરાહ પ્રબંધ પ્રથમ ॥ ૧ ॥ પત્ર ૬ ॥ આર્યનંદિપ્રબંધ
પત્ર ૮ મે સંપૂર્ણ ॥ ૨ ॥ શ્રી ॥ શ્રીજીવદેવસૂરિપ્રબંધ પત્ર ૧૨ સં ॥ ૩ ॥
ખપટાચાર્યપ્રબંધ પત્ર ૧૫ સંપૂર્ણ ॥ ૪ ॥ અથ પાદસિંહાચાર્ય પ્રબંધ પત્ર
૧૯ સંપૂર્ણ ॥ ૫ ॥ સિદ્ધસેનવૃદ્ધવાદિપ્રબંધ પત્ર ૨૮ સંપૂર્ણ ॥ ૬ ॥ શ્રીમલ-
વાદી પ્રબંધ પત્ર ૩૨ સંપૂર્ણ ॥ ૭ ॥ શ્રીહરિભદ્રસૂરિ પ્રબંધ પત્ર ૩૬ સંપૂર્ણ
॥ ૮ ॥ બખ્ખભટ્ટ સૂરિ પ્રબંધ પત્ર ૬૪ સંપૂર્ણ ॥ ૯ ॥ શ્રી અભયદેવસૂરિ-
પ્રબંધ પત્ર ૬૬ સં ॥ ૧૦ ॥ શ્રી હેમાચાર્યસૂરિપ્રબંધ પત્ર ૭૯ । સં ॥ ૧૧ ॥
શ્રી હર્ષસૂરિ કવિપ્રબંધ પત્ર ૮૫ । સંપૂર્ણ ॥ ૧૨ ॥ શ્રી હરિહરપ્રબંધ પત્ર
૮૯ ॥ સં ॥ ૧૩ ॥ અથ અમરચંદ્રપ્રબંધ પત્ર ૯૨ સંપૂર્ણ ॥ ૧૪ ॥ મદનકીર્તિ-
પ્રબંધ । પત્ર ૯૫ । સંપૂર્ણ ॥ ૧૫ ॥ સાતવાહન પ્રબંધ । પત્ર ૧૦૯ । સંપૂર્ણ
॥ ૧૬ ॥ વંકચૂલપ્રબંધ પત્ર ૧૧૧૪ ॥ સંપૂર્ણ ॥ ૧૭ ॥ વિક્રમાદિત્યપ્રબંધ પત્ર ૧૧૮
સંપૂર્ણ ॥ ૧૮ ॥ શ્રી વિક્રમસેન પ્રબંધ । પત્ર ૧૨૩ । સંપૂર્ણ ॥ ૧૯ ॥ નાગાર્જુન
પ્રબંધ । પત્ર ૧૨૬ । સંપૂર્ણ ॥ ૨૦ ॥ વતસરાજ પ્રબંધ । પત્ર ૧૨૯ । સંપૂર્ણ ॥ ૨૧ ॥
લખણસેનપ્રબંધ । પત્ર ૧૩૨ ॥ ૨૨ ॥ મદનવર્મ । પ્રબંધ । પત્ર ૧૩૬ ॥ સંપૂર્ણ
॥ ૨૩ ॥ રત્ન શ્રાવક ॥ પ્રબંધ । પત્ર ૧૪૨ ॥ સંપૂર્ણ ॥ ૨૪ ॥ અભડપ્રબંધ । પત્ર
૧૪૬ ॥ સંપૂર્ણ ॥ ૨૫ ॥ શ્રી ॥ શ્રી વસ્તુપાલતેજપાલપ્રબંધ પત્ર ॥ ૧૮૭ ॥
સંપૂર્ણ ॥ ૨૬ ॥

ધનિત્રી સુત્ર ગ્રન્થની વિગતનાર યાદાસત પટ્ટાવલી તથા દીપ નિમ્ન પુસ્તકકે દુતી તે રીતે જોડે તથા દેખીને લખી છે ॥ પુસ્તિકા સાદિબજી શ્રી કારમસ સાદિબજીની છે વિષય ગોરજી ધુમચદ મારવાડ તપત મ જોધપુરના રવાસી કિર્કાણે સિંધપોવ શ્રી સાદિબજીને હુકમસું તથા દમ ઉપર દિપામું પુસીસે શ્રી અંહમદાવાદ નગરે ॥ સ ૧૯૦૭ વર્ષે દુતીક વંશાખ સદ ૮ રવિ ॥

વિષયાદિ-૧ આ મળધચતુર્વિંશતિમા દશ જૈન સૂત્રિઓ, આર કવિઓ, સાત રાજ ઓ, ત્રણ રાજગ્ર આવકોના એમ મળી ૨૪ મહાપુરુષોના અસ્તિ વર્ણવેલા છે ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ આ ગ્રન્થ ઉપયોગી છે ફાળવા તરીકે આર્થ ખપટાચાર્યના મળધમા સ્તબનીર્થ (ખખાત)ની ઉત્પત્તિ, હેમાચાર્યના મળધમા કુમારપારે ગુજરાતમા નિજ ધર્મની ફરેથી દૃઢ સ્થાપના આદિ વિષયો ઐતિહાસિક મહત્વના ॥

૨ ભાષા સાદી અને મધુર છે ગ્રન્થ મલમય મુખ્યત્વે છે, વચ્ચે વચ્ચે નીતિ આદિના મ્લોકોથી અંધિત છે તેમ જુની ગુજરાતી બાબાના થજુ કેટલાક હોડાઓ છે

વિશેષ-૧ આ ગ્રન્થ ઉપારો નથી, સવત્ ૧૪૦૫ મા રાજશેખર સૂરીએ રમેલો છે, એની માત્રીન શુદ્ધ મતિ અન્યત્ર માખ્ય છે, તે ઉપરથી શુદ્ધિ સાથે આ ગ્રન્થ ઉપાવા ચોખ્ય છે

૨ મસ્તુત મતિ થણી જ અશુદ્ધ છે, અન્ય મતિઓ જોતા આમા કેટલાક ખાડફેર મહત્વના છે વિધિ બાલબોધ છે, પરજુ લેખક ગોરજી હોવાથી જૈની શૈલીવાળા અક્ષરના મરોડ છે હસ્વ 'ઈકાર'નું તેમ માત્રાનું ચિહ્ન ઉપરની પક્ષિને અંતે અને તેની સાથે સળધ ધરાવતો અક્ષર બીજી પક્ષિના આરમમા એમ થણે સ્થળે રાખેલી છટ્ટું પાડેલું છે, લાડચાલીથી શોભા ખાતર વચ્ચે વચ્ચે અક્ષરો લાલચાલીથી લખેલા છે કેટલાક સ્થળે લટીઆએ પાનાને અંતે કેટલીક લીંગીઓ પાળ્યથી ઉમેરી, 'ઓળી- ની પેડ' એમ લખેલું છે હરવાલથી તેમ ખગથી કેટલેક સ્થળે અક્ષરો, અને ચિહ્નો ઉઠેલા થજુ છે

૩ આ મતિની મૂળ મતિ સ ૧૪૮૮ મા લખાયાનું ઉપર આપેલા મ્લોકોમાના ઉપરના ૮ મા મ્લોક ઉપરથી જાણ્ય છે

અ. ૭૬. વસ્તુપાલતેજપાલનો રામ-ઐ. ગુ. કા.-પામચદજી
સુરિ-(૨ મ.)-(લિ. સ ૧૯૦૭)-પૃ ૧-૬

આરખ-

નિજુ મઠીસર્ધ ચલજુ નમેઈ વીઅનુઈ મૂલ સામિણિ સાર(૬) દેવી ।
સદિ ગુરુ પાઉ પસાઉ વધએ ॥ ૧ ॥
રામ(ગ)મધિ બેડે બધવ ક(દગ)ર્ કાર્ધ કવિત કીર્તિર્ તવેર ।
વસ્તપાલ તેજગતજૂ એ ॥ ૨ ॥

અં. ૭ ત.-ઘોળકાના જિનહાર આવકનો ઇનિહાસ-

ઐ. ગુ. ગ.- (૨. સં.)-(લિ. સં. ૧૯૦૭)-પૃ. ૧-૨

આરંભ—શ્રીગણેશાય નમઃ—

ગુજરાત દેશ તિહાં ધૌલકાકે નામ નગર । તે છે શ્રી શ્રીમાલપંચ ઉપનાં પાદાનાં ખેટાં । જિણુહાસ(૨?) ઇસે નામ આવક વસે । તે નિર્દન પણ થયી ધૃતની ફૂડી કપાસ કણુને પોટલે કરે । આગવિકા કરે । એક વાર અભયદેવસૂરિને ઉપાશ્રય પહુતા । શરૂ વાંઘા । શરૂ ઉપદેશ ઘે—

યતઃ—ધર્મઃ સનાતનો યેપાં દર્શનપ્રતિભૂરભૂન્ ॥

પરિત્યજ્યતિ કિં નામ તેપાં મંદિરમિદિરા ॥ ૮ ॥

ઈસો ઉપદેસ ટાલી । જિણુહોં કહે ભગવન્ આપણું અનિર્વાદ થઈ દરિદ્રીને કિહાં ધર્મ કરિવો ॥

ઉક્તં ચ-ધણુવંતહ મુદિ મુયણુ । યંધુ જિણુ આંણુ પડિઉ ।

કર્ણ કાલિસય મેવલો ઉત્તમ હોઈ । ગિર્ધ જુહિ ।

રાવલ દેવલ ગણું । ભણું ઇસરવર્ધ તુહું સરિ ।

દારિદ્ર્ય અમનશ્ચિ હા મુ તુહું વાહિ વાહિ નીસરિ ॥ ૧ ॥

રે દારિદ્ર્ય નમસ્તુભ્યં સિદ્ધોઽહં ત્વત્પસાદતઃ ॥

અહં પદ્મ્યામિ સર્વેપાં ના માં પશ્યતિ કેચિ(ચચ્ર)ન ॥ ૨૪૦ ॥

x x x

મધ્ય—એ વાત પાટણુનો રાજ ભીમસેને સાંભલિ અમતકાર પાંખ્યાં તિ વારે જિહણાને પાટણુ તૈડાવ્યો । રાજ કનહે આવ્યો । રાજ વસવર્તિયો થયો કહે । જિણુહારો ઉધારો ખણ લેધ ગુજરાતમાંહિ દુષ્ટને નિગ્રહ સ્વજનને પાલિ । એહવો કહી ॥

+ + +

અન્ત—એકદા પ્રસ્તાવ કાષ્ઠક ચારણ હંચે ચોરી જાતો । જિણુહાને જણાવ્યો જિણુહા આગલિ આંણ્યો । એહવે જિણુહો સાદ દેવપૂજા કરે । જિણુહે કહ્યો ઉટનો ચોરણુહાર એ ચોરને સ્તું દંડ કીજે । જિણુહે આંશુલીની સંજા કીધી । અંશુલીની સંજાયે ચોરને દંડ કહિઉં । પછે તે ચારણ ચોર ઉઞે સ્વરે કહે ।

યત । ઇક જિણુહા અરુ જિણુવરહ । ન મિલે તારો તાર ।

જિણુ કર જિનહર પૂછ્યે । તિ કર કિમ મારણુહાર ॥ ૧૪૪ ॥

*

*

*

ધકા ચોરી સામકિય જી પોલડે સમાઈ,
બીજી ચોરી જે કરે ચારણ ચોર ન યાઈ ॥૧૧॥

તે ચારણને ઉચિત દાન દીધા પછે જિજ્ઞાસુ ધાલકે શ્રી પાર્શ્વનાથના પ્રસાદ કરાવ્યા । રત્નમય શ્રી પાર્શ્વનાથની મૂર્તિ કરાવી । મહાયાત્રા કીધી । શ્રી અભયદેવસૂર કીધી નવાંજની વૃત્તિ તેહના પોયા લિપાયા । ધાલકાને દશિ ૩૬ લીયા પાટણિની દાણુ ચૂકાવ્યો । તે આજ લગે પ્રનય છર્ધી ઇતિહાસ ॥

વિષયાદિ-૧ આ ઇતિહાસમા નીચેનો વૃત્તાત વર્ણવેલો છે - ધોળકાના નિર્ધન શ્રાવક જિજ્ઞાસુરે અભયદેવસૂરના આદેશ પ્રમાણે ચક્રેશ્વરીની આરાધના કરી અન્યેયપદ્મ પ્રાપ્ત કર્યું, ગુજરાતના દુષ્ટોને દાખ્યા, અને પાટણના રાજા ભીમસેને તેને પદ્મ મુદ્રા આપી ધોળકાનો અધિપતિ ક્યો તેણે ધોળકાનું દાણુ પાટણ તરફથી લેવાનું હવું તે માફ કરાવ્યું તેણે જૈન ધર્મે પ્રવર્તાવવાને અનેક કાર્યો કર્યા

૨ આ ગદ્ય લેખ ઐતિહાસિક છે બાપા મિત્ર ગુજરાતી દિવસી છે એમાં સપતિના કારણે સસ્ત્રુત શ્લોકો અને પ્રાચીન ગુજરાતી દુહાઓ આપેલા છે બાપા સાદી અને રસવતી છે

વિશેષ-આ લેખ છપાયો નથી જે કે આ પુસ્તકમા આ લેખ માત્ર ૪ પૃષ્ઠોના છે પરંતુ તેમા ૨૪૦ (૧૪૦ ?) ૧૬૧, ૧૪૨, ૧૪૩ અને ૧૪૪ એવી કડીની સખ્યા વગેરે વચ્ચે દુહાઓની આપેલી છે, તેથી જણાય છે કે આ લેખ કોઈ સમય લેખનો ભાગ હશે

અં. ૭ થ વિમલાચલે સૌર્વાર્ણિકસાદતેજપાલોદ્યુત-આદીશમૂલપ્રા-
સાદ-પ્રશસ્તિ-સ લે-દેમવિજય-(૧ સ ૧૬૧૦)-૪ ૧-૭ શ્લોક ૬૭
આરંભ—

શ્રી પાલીતાણા તથા શ્રી મેતુળ ગઢ ઉપરા દેહરે શ્રી આદીશ્વરજી છે તે દેહરામે પેસતા ઝાખી બાણુના કાલ પથર ઉપરા લેખ લીધ્યો તે ઉતાર્યો છે ॥

ત્રેયસ્ય(સ્ત્રી) પ્રથમપ્રમુ પ્રથિમભાગ્ ને(નૈપુણ્ય)પુણ્યાત્મનાં

મત્તુ સ્વસ્તી(સ્તિ)કર મુગ્યાન્નિમકર શ્રીમાન્ સુદેવ સ વ ॥

પદ્મોદ્ઘાસકર કરે(રે)રિવ રત્રિવ્યોન્નિ ક્રમામોરુદ્ધ

ન્યાસૈર્યસ્તિલકીયમૂવ મગરાન્ ગજુજયેનેન્દ્રશ(શ) ॥ ૧ ॥

અન્ત—

સન્નાચારીવ(શ્રીના ?) કમલવિજયાક્ષાત્મમુધિયાં

પદ્મદ્વાંમોજમ્રમરગ(સ)દશો દેમવિજયઃ ॥

બલંકારૈરાદ્યાં ત્રિયમિવ શુભાં ચાં વિહિતવાન્,
પ્રગાસ્તિઃ શસ્તૈષા જગતિ ચિરકાલં વિજયતામ્ ॥ ૬૭ ॥

इति सौवर्णिकमाहश्रीतेजपाद्योद्धृतविमलाच्चउमंजन
श्रीआदीशरमृष्टप्रमादप्रगस्ति श्रेयः व्रु ॥

શુભસહજસાગગણાં વિનયજગમાગરોઽલિચ્છદ્વર્ગેઃ ।
શિલ્પિભ્યામુત્કીર્ણા માધવર્મામાભિધાનાભ્યા(ભ્યાં) ॥ ૬૮ ॥

ઇતિ શ્રી સંતુલ્ય શ્રી આદીશરુચે દેશરામાંહે લખીયોછી પ્રસસ્ત ॥ ૧ ॥

વિષયાદિ—આદિતી આદિ મઠે જુઓ અં. ૪ ન. સંવત્ ૧૮૦૭ માં આ લેખ
પ્રસ્તુત પ્રતિમાં ઉતારેલો છે; એના કરતાં અ. ૪ ન વાળી પ્રતિનો લેખ વિશેષ શુદ્ધ છે.

વિશેષ—૧ જુઓ 'અં. ૪ ન-નો વિશેષ ૨'

૨ પ્રતિ અશુદ્ધ છે.

અં. ૭ દ. શ્રીસિદ્ધાચલે મૂલનાયકચૈત્યે ધવલપાપાણે શાહકરમાકૃત
તીર્થોદ્ધારસ્ય પ્રગાસ્તિઃ—સં. ગદ્યપદ્ય લેખ-૨. પં. લાવણ્યસમય—(૨. સં.
૧૦૮૭)—પૃ. ૪-૩.

આરંભ—

શ્રી સંતુલ્યશ્રી આદીશરુચે દેશરામે પેસતા શુભશ્રી આજે થોડા પથર
ઉપરા લેખ લખીયોછી પ્રક્ષીસ્ત ॥ શ્રી સંતુલ્યે ॥

સ્વસ્તિ શ્રીગુર્જરધરિત્ર્યાં પાતસાહ મહિમંદપદ્મપ્રભાકરપાતસાહશ્રી
મદાપ્તસાહ પદ્મોદયતકારક પાતસાહ શ્રી શ્રી શ્રી શ્રી વ્રહ્માદરમાહવિજય-
રાલ્યે । સંવત્ ૧૫૮૭ વર્ષે—

x x x x

અન્ત—

પં. વિવેકધારગણિના લિખિતા પ્રગાસ્તિ (:) પૂજ્ય પં. । સમયરત્ન-
ગિણ્ય પં. લાવણ્યસમયત્રિસન્ધ્યં શ્રીઆદિદેવસ્ય પ્રણમતીતિ મન્નમ્: શ્રીહરપતિ
મ. ઠા. ચસાઠા ॥ મૂલામ ઠાકર ॥ કૃષ્ણા ઠાકર ॥ કાહુ ઠાકર ॥ હપા સૂ. ૦
માધ સૂ. ૦ ॥ વાદલો ૦ ॥ સરજી શ્રીપ્રામરત્નેન પા(પ્રા)પ્ય નમસ્કૃતઃ ॥ શ્રીસિ-

ધગિગ્ગિરી પ્રસસ્ત સપૂર્ણ ॥ લિપત ગોરજી પરતરગઠના ૫ પૂનચદ ।
શ્રીરાજનગરૈ ॥ શુભ ॥

વિષયાદિ—માહિતી માટે જુઓ અ ૪ ગ

વિશેષ—જુઓ અ ૪ ગ ૧-૬

અ. ૭ ધ. યાત્રાપત્ર-હિં ગ -(૨ જ ૧૮૦૧)-(લિ સ ૧૯૦૭) પૃ ૧-૩
આરંભ—અથ નકલ લિપતે ॥

સ્વસ્તિ શ્રીપાળીપથ વકી માફ રત્નસેન લિખિતા ॥ તત્ર શ્રીહાજરાવાદ
શુભ સ્થાને ॥ માફ પદમસેન જોગ્ય ॥ અત્ર પેમ હે ॥ તુમ્હારા સદા મલા
ચાહિજૈ ॥ ઉપ(અપર)ચ ॥ હમારી માવજા ॥ જર ધીની ॥ સમસ્ત સઘ નિકલકર ॥
આગૂ હમ ચલે ॥ સવત્ ૧૮૧૯ કે વરસ માસ ફાતી(કાર્તિક)મૈ ॥ ગોમટ
સામજીકી જાત્રા ગય થે ॥ આગે દૂરપણ સન જાત્રાણ ગય થે ॥ સો
સન હકીકત લિખ્યા હૈ ॥

અન્ત—તા પાછેં હમ વાહણ ચટિકર ફિરતે ઘર આણ ॥ હમારી ધીની
ઊર માવજા સપુત્રકુટુમ્બ સન સઘ ડઝીસ ૩૬૦૦૦ હજાર મનુષ્ય દરસણ કર
સવત્ ૧૮૧૯ કે ફાતી માસ ચલે થે યો સવત્ ૧૮૨૧ કે આસાઢે ઘરે આણ
હા ॥ તુમ્હ વાચી અનુમોદના રાપજ્યો ઘરે સનહીકુ શ્રીજીનાય નમ
વહિજ્યો ॥ ૧ ॥ કિતિ નકલ લિપિ છે ॥

વિષયાદિ—આ, સઘ સાથે યાત્રાએ ગયલા આવક રત્નસેનનો દાનરાખાદના
પદમસેન ઉપરનો દિ હી આપામા લખાયેલો પત્ર છે તેમા જણાવેલ છે કે સવત ૧૮૧૬
ના કાર્તિકમા યાત્રાએ નીકળેલો સઘ સવત ૧૮૨૧ ના આપાદમા ખાઝે કુથો આ પત્રમા
દર્શિલુમા ગોમટસ્વામી ઉત્તમન નગર, ત્યાથી નાવમા તિનકપુરે અને તિનપાળીનુ મૂત,
અને દરીઆ કિનારે ચઈ પુરપટલુ, ત્યાથી કર્ણાટક અને ત્યાથી ફરને ફરતે “જૈન બદ્દી,”
એ તીર્થોની સઘે કંદેલી યાનાનુ અને તેમાના જૈન દેહરા અને પ્રતિમાઓનું વર્ણન
કરેલું છે

વિશેષ—આ પત્ર જૈન દર્શિલુમા દેવસ્થાનોની માહિતી સારી આપે છે

અં. ૮ ક. હરિશ્ચંદ્રરાસ-જિનહર્ષ-(૨. સ. ૧૭૪૪) લિ. સ. ૧૬૦૬
પૃ. ૧-૪૨

આનંભ-ફુદા ॥ વિશ જિજ્ઞેસર પામ નમુ । નિર્નિત રતિ અરતિ વીગ

વીર સુ પ્રાંણી તણો ॥ વીર ધીગ ગબીર ॥ ૧ ॥

ત્રિશલાનંદન ત્રિગંગપતિ । સિદ્ધારથ નૃપનંદ
 શાસનનાયક ચરમ જિન । આપે પરમાણંદ ॥ ૨ ॥

અનંત:- (ચલીયા મોરી રાવલ બીમ વધાર્ધ લે-એ દેસી)
 કટ ટલ્યો હરિચંદનો સળ તણું સુપસાય હો
 રાસ સુણતાં તેહનો કટ કદી નહીં ચાય હો ॥ ૧૪ ॥ દેવ.
 (દેવ કહે નૃપને વલી માંગ ગમે તુજ જોહ ॥
 હોસી દિછા મોરા સીધ્યાં નહીં, માગીણો કિમ યોગી જો તેહ હો)
 રાસ રચ્યો રલીયાંમણો સત્તરે ચમ્પાલીસ હો સાં
 આચુ પંચમ ઉજલી પૂગી સપલ જગીસ હો સાં ॥ ૧૫ ॥ દેવ.
 શ્રી છતચંદ સુરી સર પરતર ગછ સિણુગાર હો
 રાસ કીયો તસુ રાજમાં સુણતાં જય જયકાર હો ॥ સાં ॥ ૧૬ ॥ દે. ॥
 પેમશી(પિં) ક્ષ(ક્ષિ)તિમંડલે ચાત્રિ ચારે પંડ હો
 વાયક શ્રી સૌમગણિ તણો મહિમાવિચ અપંડ હો ॥ સાં ॥ ૧૭ ॥ દે. ॥
 તામુ સીસ વાયકવર શાંતિ હરય ગુણવંત હો સાં
 અતેવાસી તેહનો કવિ જિનહરપ કહંત હો ॥ સાં ॥ ૧૮ ॥ દે. ॥
 ભાવદેવ સુરિનો કીયો પાર્શ્વનાથ ચરિત્ર હો સાં
 જોઈ અધિકાર તિહાંચકી રાસ રચ્યો સુવિચિત્ર હો ॥ સાં ॥ ૧૯ ॥ દે. ॥
 લિપજ્યો લણુજ્યો વાંચજ્યો રૂડો રાસ રસાલ હો
 ગાથા એહનાં સાતમેં પ્રગટ પાંત્રીસ ઢાલ હો સાં ॥ ૨૦ ॥ દે. ॥
 સાક્ષવંત ગુણ ગાવતાં લહીયે સંવ સરીર હો
 કાયા યે નીરમલી પ્રગટ હુવે સુપ સીર હો ॥ ૨૧ ॥ દે. ॥
 અણુહીસપુર પાટણુ ભલો રહી તીહાં છો માસ હો
 રાસ રચ્યો હરિચંદનો સુપસાયે શ્રી પાસ હો સાં ॥ ૨૨ ॥ દે. ॥
 ધૃતિ શ્રી રાજ હરિચંદ ચોપાર્ધ કવિ જિનહર્ષકૃત સમાપ્ત ॥

લિપિતં લહીયા દેવીચંદણુ મેવાડયાસી

વિષયાદિ-૧. આ, ઋષિ વિશ્વામિત્રે સત્યવાદી હરિશ્ચન્દ્ર રાજનું સત્ય તાવેશું તે સંબંધી રાસ છે. આ રાસ દ્વંદ્વા રાગ, ઢાલ અને દેશીઓથી બદ્ધ છે. પાને ૩૮ મે “દક્ષિણીના ગીતની” દેશી છે. વૈદિક પુરાણોમાં આપેલા વૃત્તાંતથી કંઈક ભિન્ન વૃત્તાંત પ્રસ્તુત રાસમાં વર્ણવેલો છે. હરિશ્ચન્દ્ર રાજ જૈન હતા અને તેના નગરમાં જિન ધર્મ પ્રવર્તતો હતો, એવાં આમાં સ્પષ્ટ વર્ણનો છે.

૨. ભાષા સરલ અને રસવતી છે. ખાલુ આમાં કેટલાક મારવાડી ભાષાના શબ્દપ્રયોગો પ્રવેશ્યા છે

૩ હાય ૩૫ છે, અને મુલ કહી ૭૦૦ છે

વિશેષ-આ રાસ છપાયો નથી “જૈનરાસ માગા”ની યાદીમા જણાવેલું છે કે આ રાસની પ્રતિ ખાખુના બહારમા છે પ્રતિ વિરે જુઓ આ ૮ ખ

અં. ૮ ખ-શત્રુંજય રાસ-સમય સુદર (ર. સ. ૧૬૮૬)
(લિ. સ. ૧૬૦૬) પૃ. ૪૩-૪૬.

આરભ-કુહા-

શ્રી રિસહેસર પાય નમી । આણી મન આણુદ ॥
રાસ બણુ રલીયામણો । સેતુજનો સુપકદ ॥ ૧ ॥
સવત આર સતોતરે । દુયા ધર્મેશ્વર મૂર ॥
તિણુસેતુજય માહાતમ ખોયો ॥ સિલાદિત્ય હજુર ॥ ૨ ॥

અન્ત-

જત્રા કરી સેતુજ તણી એ ॥ સદય કીયો અવતાર ॥
કુસન યેમેસુ આવિયો એ ॥ સધ સદુ પરિવાર ॥ ૧૦૫ ॥
સેતુજ રાસ એ સુદામણો એ ॥ સંભવજ્યો સુ કોઈ ॥ સેં ॥
ધર ખેઠા બણો બાવસુ એ ॥ તચ્ચ જત્રા સદય હોઈ ॥ ૧૦૬ ॥
ગિરઈ ગાઇ પરતર ગિ(ત)ણો એ ॥ આવણુ સુદ મુખમાર ॥ મેં ॥
રાસ બણુયો સેતુજ તણો એ ॥ નગર નાગોર મજાર ॥ ૧૦૭ ॥
ગિરૈયા ગઇ પરતર તણો એ ॥ શ્રી જીનચદ સૂરીશ ॥ મેં ॥
પ્રથમ શિષ્ય શ્રી પુજના એ ॥ સકલચદ મૂરી જખીય ॥ ૧૦૮ ॥
તાસ સીસ (શિષ્ય) જગિ જણીયો એ ॥ સમયસુદર ઉપચાય
રાસ રચો નિણુ રચો એ ॥ સુણુના આણુ યાવ ॥ ૧૦૯ ॥
મેતુજ જત્રા કઈ એ ॥

છતિશ્રી સેતુજ રાસ સપૂર્ણ ॥ સમત ૧૬૦૬ ના વર્ષે ॥ મતિ માગસર વદ
દશ(મ) રવિવારે ॥ તાં ૨ ડીજબર સને ૧૮૪૯ અગરે ॥ લીપિત દેવી
ચદ ॥ શ્રી દાદાજી પ્રસાદાત ॥ સર્વ મોક સખ્યા ૧૦૦૪૦

વિષયાદિ-૧ દ્વિ સમયસુદરે મૃત્યુજય પરતની જત્રા પોતવાડ વરાના રોમજી
શાહ મહંદારની સાથે સધ ભેગા જાળને કરી, તે પ્રસા આ રાસમા વર્ણવેલો છે આમ
શત્રુંજય પરતના દેવો આદિ કોયે કોયે જાળાયા તેનો ઇતિહાસ પણ આપેલો છે,
અને કવિ બીજી પંક્તિમાં કહે છે તેમ તેને સન ૪૭૭ માં થયેલા ધનેશ્વર સુરિના
શત્રુંજય માહાત્મ્યનો આધાર આ રાસ રચનામા લીધેલો છે

૨. બાપા શુદ્ધ છે, કેટલાક જ્ઞાતી ગુજરાતીના પ્રયોગો અને શબ્દો તેમાં સમવાયલા છે.

૩. આ રાસાની કૃત્ત દાલ ૭ છે, અને કડી ૧૦૯ છે.

વિશેષ-૧. આ રાસો છપાયો નથી. નાગોર નગરમાં કવિએ આ રાસ ગાયો છે નાગોર મારવાડમાં હોઇને ત્યાં રચાયલા જૈનાના રાસોમાં મારવાડી બાપાના સંસ્કારો અને પ્રયોગો સામાન્ય રીતે પ્રવેશેલા જણાય છે. આ રાસામાં પણ એવા સંસ્કારો છે.

૨. “ધ્રાવણુ સુદ સુપકાર” એટલું પદ અંકિત છે, તેથી લાગે છે કે તેના રચન સંવતનું મિતિ, અને વારનું પાદ કદાચ લલીઆને હાથે પડ્યું હશે. “જૈન રાસમાળા”ની યાદી પ્રમાણે આ રાસ સંવત ૧૬૮૬ માં રચાયો છે.

૩. પ્રતિ બાળબોધ લિપિએ લખેલી છે. અક્ષરોનો મરોડ જૈની લિપિનો છે. કડીની તેમ ગાથાની સંખ્યા તથા દેશી લાલ સહીમાં છે.

૪. લલીયાએ પ્રતિ કડી તપાસી કેટલેક સ્થાને નવી કડીઓ અને ચરણો કાઢી પદનું ચિહ્ન કડી ઉમેરેલાં છે, તેમ હરતાલથી ચરણ તેમ અક્ષરો છંદી નાંખેલા છે. વળી તેણે કેટલેક સ્થળે લીટી પૂરી થતાં બીજા રાસ થતા અક્ષરની હ્રસ્વ ‘ઇ’ની નિશાની છંદી પાડી આગલી લીટીમાં લખી છે, તેમ ‘કાનો’ છંદો પાડી તે પછીની લીટીમાં લખ્યો છે.

૫ પ્રતિના પદુલે ખાને શ્લોકસંખ્યા ૧૨૦૦ લખેલી છે, પરંતુ પ્રતિના અંત ભાગમાં ૧૦૦૪૦ લખી છે. છતાં પ્રતિના બે ગ્રંથોનું પૂર લેતાં તે ૧૨૦૦ શ્લોકની ગણતરી ખરી જણાય છે.

અં. ૯ ક. અનેકાર્થી(ર્થ) નામમાલા-હિં. કોપ-(૧. સં.) પૃ. ૧-૧૩

આરંભ—અથ શ્રીઅનેકાર્થિ નામમાલા લિખ્યતે ॥

દોહા—પ્રમુ જ્યોતિમય જગતમય ॥ કારણ કરણ અમેવ ॥

વિચનહરન સવ સુખકરન ॥ નમો નમો હિતદેવ ॥ ૧ ॥

एक वस्तु अनेककें ॥ जगम गति जग धाम ॥

ज्युं कचनतें कंचनी ॥ कंकन कुंडल नाम ॥ २ ॥

उचरि सकत न संस्कृत ॥ अरु समझे नहिं सांमर्थ ॥

तिन हित नंद सुमति यथा ॥ भाषा अनेका अर्थ ॥ ३ ॥

गोनाम-गो इंद्रि दिक् वाक् जल ॥ स्वर्ग वस्त्र खग छंद ॥

गोधर गीतरु गोकिरण ॥ गोपालक गोविंद ॥ ४ ॥

અન્ત—

सनेह नाम-तेल सनेह सनेह घृत ॥ बहुरि सनेह सनेह ॥

सो निज चरने गिरिधर ॥ नंददासकुं देह ॥ ५ ॥

જોયે અર્થ અનેક હે ॥ પઢે સુને નર કોય ॥
તાકુ અર્થ અનત હે ॥ પુનિ પરમારથ હોય ॥ ૬ ॥
इति श्रीनददास विरचित अनेकार्थि नाममाळा संपूर्ण ॥

વિધયાદિ—આ નામમાલામા ગો, સુરભિ, મનુ, કનિ, પત્રિ, બર્હિ, કામ આદિ
૧૧૦ રાખ્દના અનેક અર્થા આપેલા છે કુલ દુહા ૧૧૬ છે
વિશેષ—આ કોષ છપાયો છે પ્રતિ વિધે જુઓ અ ૧ ર

અ. ૧ ર. દુદાહાડાનિ વેયાસરી-પે આ-(૧ સ) ૪ ૧૪-૧૧

આરંભ—દુદા હાડાનિ વેયાસરિ લલિ ડે ॥

एक अमे तु ब्रह्माणि ॥ तु बबवाणि तु रुदगणि तु सरराणि ॥
सरस तस मत समपसर राये आ ॥ सरमुहाथ समपसर रायेआ ॥
अवलवाण आप नज असर ॥ थिये प्रसन जण पूहु रणथभर ॥

x x x x

चासद्र मालकल चहुआण एकाणमे वर्तावण आण ॥

પુરણનક્ષત્ર તંજસ પ્રમાણ ॥ કુવર જનમે મુદત કલાણ ॥

વસતામ ચહુઆણ વસાણ કાનડગોકલ નાથ કહાણ ॥

જણ જાલુર અગન જાગવેઆ રત દોયે વરસ રાન પિરવેઆ ॥

જણ કાનડ વિરમ જનમેયો મેછાહૂ આચુ મનવી ધ્રમે આ ॥

કાનડ ઘાઘવ માલેવેડકણ પાહણ ઢાલા મુલક પઝાહણ ॥

સોપ ચહુઆણ રાપ જગસણેઓ ॥ ઢરત રાજ દદઅ હણેઓ ॥

અન્ત—

કવત કલસતુ—પલ પુરે પપણિ પુર ઘર સોળત પુરહ ॥

પુરે હાર સગાર સગર પુરે રમ મુરહ ॥

પ્રથમીઓ વજપુર પુરે કોતક કમ્પાપતિ ॥

પત્રાડે પુરઓ સરમ પ્રેમગુ વાહાદર મેલે ગહ ॥

પુટવેઓ ઘરપર સાળતગ મટા રણકો આહે મજેઓ ॥

ચીતુલ કટયાન અમ ॥ ૧ ॥

દુદા હાડાનિ વેચાચરિ લલિ છે ॥ લલિતંગ શ્રીવઢવાળમધે શ્રીમાલિજ્ઞાતિ
ત્રવાહિ દિનકરરામ ઢાયાના જય સ્વામિનારાયણ વાંચજો ॥ સંપૂર્ણ ॥ શ્રી ॥

વિષયાદિ-૧. આ પવાડામાં રણચંભોર અને હુંદિ કોટાના રાજા, ચંદુઆણ વંશના હાડા દુદલને અકબર બાદશાહ સાથે થયેલો રામસંગ્રામ વર્ણવેલો છે. દુદલ, બેલોરનો કિલ્લો લેતાં અલ્લાઉદ્દીનના દળ સામે થનારા કાનડદેના વંશનો હતો, એમ આ કાવ્ય જણાવે છે. કાવ્ય ઐતિહાસિક છે.

૨. બાપા ચારણી-છે; તેનો પ્રવાહ સરસ છે અને સુરસ છે. કવિ, પોતે આ કૃતિને પવાડો નામ આપે છે.

વિશેષ-૧. આ પવાડો છપાયો નથી. કવિએ પોતાના સંબંધી કોઈ માહિતી આમાં આપેલી નથી.

૨. પ્રતિ-વઢવાણના શ્રી માલી બ્રાહ્મણે લખેલી છે; લેખક-લ્હીયા કવિ દસપતરામ ડાહ્યાબાઈના બાઈ છે. પ્રતિના પુનર્વાચન વેળા કેટલેક સ્થલે તેમણે અક્ષરો ઉમેરેલા છે, તેમ રાખ્દો ચાલતી સરે લખેલા હોવાથી, ઇટા પાડવાને ॥ આવી લીટીઓ રાખ્દો ઉપર કરેલી છે. રાખ્દોના અર્થો કાં તો તેની ઉપર અગર કાં તો હાંસીયામાં આપેલા છે. લિપિ બાલબોધ હોવા છતાં 'ણ', 'આ', 'હુ' 'ઝ' આદિ અક્ષરોનો મરોડ 'માથે બાંધી' ગુજરાતી લિપિનો છે.

અં. ૯ ગ. કામસેન કામાવતીની વાર્તા-શિવદાસ-(૨. સં.) પૃ. ૩૧-૯૭.

આરંભ-દોહા ॥ પ્રથમ ગણપત્ય પ્રણુવિ કરિ ॥ સરસતિ લાગું પાય ॥

ચરિત્ર કહું કામાવતિતણું ॥ તું જસ આપે માય ॥ ૧ ॥

એક કનક દેસ કુકુમ નગર ॥ તિહા કામસેન રાજન ॥

તેને સંન્યાનિ સંખ્યા નહિ ॥ ધરિ સાતસે પરધાન ॥ ૨ ॥

કનકાવતિ ધરે ભારજ ॥ કામાવતિ કન્યાય ॥

૩૫ વિચિક્ષણુકા પુરી ॥ સકલ કલા ગુણ કાય ॥ ૩ ॥

અન્ત-એ કામાવતિ ચરિત્ર જે ગાય ॥ સાંભળતાં સુખ પામે કાય ॥

તેહને કે દી નહિ વિભેગ ॥ નરનારિ સુખ પામે ભોગ ॥ ૭૯ ॥

શ્રોતાજનનિ પુગે આસ ॥ તે રત્નપુરિ પામે વિલાસ ॥

નત નત નવલા પામે ભોગ ॥ સદા કાલ તેહને નહિ વિભેગ ॥ ૮૦ ॥

જે પ્રિત હેાય તો જુજવાય ॥ તે મેલો શ્રી વૈકુંઠરાય ॥

પ્રિતમાં કોઈ અંતરાય થાય ॥ તે તિહાં નરગ(ક) સમુલો જાય ॥ ૮૧ ॥

પ્રિત વિછોહતું મોહું પાપ ॥ પરમેશ્વર દે તેહને આપ ॥

તે માટે કહું છું સોય ॥ પ્રીતિ વિછોહ મ કરસો કાય ॥ ૮૨ ॥

કડવા ૨૮ ॥

પુરવછાયો ॥ એક મને જે સંભલે ॥ પોહયે મનનિ આસ
ખિલુ કર જોડિ વિનવે ॥ સિવદાસ હરિનો દાસ ॥ ૮૩ ॥

ઇતિ શ્રી કામસેન રાજનો અથ સપૂર્ણ

વિષયાદિ-૧ કામસેન રાજની પુત્રી કામાવતીનું લગ્ન ચંદનાવતીના રાજ ચંદ્રસેન સાથે થયું હતું, પરંતુ રાજ ચંદ્રસેન પદર વર્ષ પર્થત કામાવતીને મોહાયે ન ગયો, તેથી કામાવતીએ તેનો ત્યાગ કર્યો. એટલે તેને રાજાએ બર જાળરમાં એક શાહુકારને હરાવ્યો. તેથી, અને એ શાહુકાર તથા કામાવતી છુટ પડ્યા પરંતુ કાલજને તે જાતે પતિપત્ની થયા પછી શાહુકાર અને કામાવતીને અનેક દુઃખો પડ્યા, ખત્રે યોગી થયા, આખરે શાહુકાર રાજ થયો, અને કામાવતી તેને ગણી.

૨ આ વાર્તા દોદા, ચોપાઈ અને પૂર્વછાયામાં કડવા બંધ રચાયેલી છે. કડવા ૨૮ છે, ૬૫ કડી ૫૮૩ છે. પૂર્વછાયાએ દોદાનું નામાવર છે.

બાધામાં કાંઈક માયીનત્વના સસ્કાર રહેલા છે. રચના સાદી અને સરળ છે.

વિશેષ-વાર્તા છપાઈ નથી. રચનાર કવિ સિવદાસ છે, તે ખખાતવાળો સવત્ સત્તરના શૈક્ષામાં થયેલો નાગર સિવદાસ હશે, એમ સમજાય છે. પ્રેમાનન્દના સિંધ પીરજીએ આ વાર્તા વિશેષ રસથી બદલાવી છે. આ વાર્તાનું મૂળ હરિદાસ તથા પદ્મપુરાણમાં છે.

૨ દોદા અને ચોપાઈ પદબંધ બાવેલો દોદા છતાં 'કડવા'થી વિભાગ પાડેલા છે.

૪ મતિ વિને જુઓ. ૭૦ ૯ જ

અં. ૧૦ માનમજરી-હિં કો ર નવદાસ-(૧ જ) (ડિ સ ૧૯૦૮)-
૫ ૧-૧૧

આરંભ-શ્રીગણેશાય નમઃ ॥ અથ માનમજરી લિખ્યતે ॥

દોહા-ત નમ્રામિ પદ પરમ ગુરુ કિસન કમલદલનેન ॥

જગકારન કરુનારનવ ગોકુલ જાકે એન ॥ ૧ ॥

નામરૂપ ગુન મેદ જેતદ પ્રગટ સવ ઠૌર ॥

તિનિ વિગુ તત્ત જુ જાન પડુ પદે સૌં કવિ પદ ધોર ॥ ૨ ॥

ઉચરિ સકત ન સસરન જાન્યોં પાહત તામ ॥

તિનિ ડગિ નદ્રમુમતિ યથા રચત નામકી ટામ ॥ ૩ ॥

ગૂથન નાના નામકો અમરકોસકે લાય ॥

માનવર્તીકે માનવ મિત્ત અરથ સથ આય ॥ ૪ ॥

સ્વછ વછ હર પીયકેં નિરખી આપકી ઝાંચ ॥

તાતેં ઉપજ્યોં માંન હિય આન તીયકેં માંચ ॥ ૫ ॥

અથ માંનનામ—સ્તવ્ય દર્પ અહંકાર મદ ગર્વ સ્મય અભિમાંન ॥

માન રાધિકા કુંયરિકોં સવકો કરો કલ્યાંન ॥ ૬ ॥

સહીનાંમ—વયસા સાધ્વીચી સહી હિતૂ સહચરી આહિ ॥

અલિ કુંઅરિ નંદલાલકી ચલી મનાવત તાહિ ॥ ૭ ॥

અન્ત-મકરંદ નાંમ—સૌરભ મધુ પુનિ પુષ્પરસ કુસુમસાર મકરંદ ॥

રસકો જાનનહાર જન સુનિયૈ હૈ આનંદ ॥ ૮ ॥

માલાનાંમ—માલા સ્ત્રક્ સ્ત્રજ ગુનવતિ યહ જું નામકી ઢાંમ ॥

જો નર કંઠ કરે સુને ધૌહે છવીકો ધામ ॥ ૨૧૦ ॥

इति श्रीनंददासकृत मांनमंजिरी नाममाला संपूर्ण लः दवे वजेराम

वनमालीदासपुत्रेण संवत् १९०८ ना वीजा भादरवा

सुदी १२ ॥ श्रीरस्तु ॥ कल्याणमस्तु ॥ श्री ॥

વિષેયોદ્ધિ-૧. આમાં, અમરદોષના શબ્દભંડારમાંથી, દેડલાએક શબ્દોની ચુટણી કરી તેના સઘળા પર્યાયો, નંદદાસ કવિએ આપેલા છે, જેનો સંબંધ માનવતી રાધા સાથે કવિએ આતુર્યથી લીધો છે. સામાન્ય રીતે દરેક શબ્દનો અડકેક દૂહો, એવી ગોઠવણ કવિએ રાખેલી છે, જો કે ક્વચિત્ એક શબ્દના બે બે દૂહો પણ કવિએ રચેલા છે.

૨. દુહાબદ્ધ અન્ય છે. કુલ દૂહો ૨૯૦ છે.

વિશેષ-૧. આ અન્ય છપાયો છે. સરલતાથી કવિએ શબ્દોના પર્યાયોની યોજના સારી કરેલી છે.

૨ પ્રતિ શુદ્ધ, મોટા બાળબાળ અક્ષરે લખેલી છે. લહીએ આદ્યણું છે છતાં અક્ષરના મરોડો નૈની શૈલીના છે તેમ ‘મ,’ ‘મ,’ ‘ક્ષ,’ આદિ અક્ષરોનો મરોડ માથા બાધી બુની ગુજરાતી લિપિનો છે.

अं. ११ क. भाषाव्याकरण. (विभक्तिप्रकरण) हिं. व्या. र. कवि रत्नजित्-
(र. सं. १७७०)- पृ. १-४.

आरंभ—श्रीगणेशाय नमः । अथ भाषाव्याकर्णं लिख्यते ।

दोहा—पाणिनि पुनि अनुभूतिकुं । भै प्रसंन साक्षात् ।

યાં મો પર કરુણા કરો । હંસવાહિની માત ॥ ૧ ॥

દેવગિરા અતિ કઠિન હે । વહુ દિનસોં સમન્નાત ।

તાતે કવિ નરવાનિસોં । વહુ વિધિ ગ્રંથ વનાત ॥ ૨ ॥

सुरवानो गिरवान सों । नर किं हिंदुस्थाने ।
 अवर गिरा सो छुद्रकी । द्योत प्रवर्त्ति न जाने ॥ ३ ॥
 नरवानि नर लोकमे । सुगम पढत ससार ।
 ताकी बोलन रीतिको । कहु कछुक विचार ॥ ४ ॥
 अकलित मागर शब्दको । रुछु दिशि कहु समझाय ।
 ज्यों काशी शत कोसपर । अगुरि पथ बताय ॥ ५ ॥
 जेहि वानीकु उचरे । गमकृष्ण नररूप ।
 सो वानी सन देसमे । पढत सुनत कवि भूप ॥ ६ ॥
 देशकाल अनुसागसो । लोकगिरा फिर जात ।
 शास्त्रचित्त(न) कविनदनमे । शुद्ध सारदा आत ॥ ७ ॥
 स्यादिक सप्त विभक्तिसो । पढत गिरा गिरवान ।
 कुआदिक नग्वानिमे । पच विभक्ति प्रमान ॥ ८ ॥
 प्रथमाके प्रत्यय नही । दुतिय चोथि इक अर्थ ।
 ता दिन एक रु गहुवचन । प्रत्यय कहत समर्थ ॥ ९ ॥

अन्त—

चित्रालकारवर्णन—

विद्या नरको रूप हे । विद्या हे घड बन ।
 विद्या घडो सहाइ हे । विद्याधर घड जन ॥ ६८ ॥
 पुरन मुनि धातु शशी । सबत्सर शक केहि ।
 मकरमे कवि रत्नजित । रच्यो त्रियावन एहि ॥ ६९ ॥
 तुलसी केशव कृष्ण मुर । सुदर कवि(कृत)त प्रथ ।
 तिनकि यानि विचारिके । रच्यो शब्दको पथ ॥ ७० ॥
 विभक्ति धातुमाल पुनि । शब्दसिंधु सुविचार ।
 प्रकरन तीन बनायक । कविजनके हितकार ॥ ७१ ॥
 इति श्रीमदृष्यद्वयवृत्त-विधारक कविरत्नजितरिचिने
 भाषायाचण विभक्तिप्रण प्रथम समस्त ॥

विषयादि-१ आभा कवि ग्लानिते हिन्दी (मूल) भाषांना व्यासराजना भूषण चत्तनोना
 सार बदरेलो छे भदेल सारूत आरा दोषा छना येभाभा हिन्दीनी अत्रत्य पार्श्वीने
 इविमे सात विभक्तिमे त्रलु सिं० त्रलु द्विधामे तथा तेना द्वयभेदो, सर्वनामो
 अने तेना विभक्तिभेद, आवृत्ति, स्वर ओ व्यंजनकथन, प्रसन्नविचार, १५।

સાથે શબ્દાલંકાર અને અર્થાલંકાર તથા ચિત્રાલંકાર કલ્યાદિ વર્ણવેલાં છે. ચિત્રાલંકારના દૃષ્ટાંતમાં પિપ્પલપત્રબંધ આપ્યો છે. તેમાં પીપળાનું એક પાન ચીતરી તેની દીટડીવાળા ભાગમાં વિણ શબ્દ લખી, ચાર પાદનાં બાકીનાં વચનો કંઠે લખ્યાં છે.

૨. કવિ રતનગતે રચેલા બાપાવ્યાકરણનું આ પ્રથમ વિભાગિન-પ્રકરણ છે. તેણે આ વ્યાકરણના ત્રણ પ્રકરણ-૧ વિભાગિન પ્રકરણ ૨ ધાતુભાસા પ્રકરણ અને ૩ શબ્દસિંધુ પ્રકરણ, એમ ત્રણ પ્રકરણો રચેલાં છે. આની નીચેનો બં ૧૧ સુ ગ્રંથ તે આનું ત્રીજું પ્રકરણ છે. અને બં ૧૨ ક એ એનું બીજું પ્રકરણ છે. એમ આ ગ્રંથ સમાપ્ત થાય છે.

૩. આ વ્યાકરણ કુદા, કુમેલો, સવૈયો, એ ત્રણ છંદોથી બદ્ધ છે. ઉપરના પહેલા પ્રકરણની કુલ ૭૧ કડીઓ છે.

વિશેષ-૧. આ વ્યાકરણ સવત ૧૭૭૦ માં રચાયું છે. આ ગ્રંથની બીજી પ્રતિ ઉત્તર હિંદુસ્થાનમાં કે બીજે કહીં પણ હોવાનું જાણાયું નથી.

૨. બાપા સાદી છે, તેમ સમનવટ પણ સરલ છે.

૩. ‘કુલસકેપ’ કદના કાગળો ઉપર પ્રતિ સ્વચ્છ અને મોટા અક્ષરે બાલબોધ લિપિમાં લખાયેલી છે. લાલ શાદીથી ચાર બાજુના ચાર હાંસીયા આંધ્રી વચ્ચે લખાણ લખેલું છે. પ્રતિ પુસ્તકાકારે બાંધેલી છે.

અં. ૧૧ સ્વ. ભાપાશબ્દસિંધુ-હિં. કાં.-૨. કવિરત્નજિત-(૨. સં. ૧૭૭૦)
પૃ. ૧-૫.

આરંભ—અથ ભાપાશબ્દસિંધુ લિખ્યતે । વચનિકા । કકારાન્ત શબ્દ ॥

તિલક ॥ કિલક ॥ પલક ॥ ગનક ॥ તનક ॥ નરક ॥ વક ॥ વૃક ॥
કંટક ॥ મશક ॥ શશક ॥

અન્ત—

દોહા—નામકોશકે ગ્રંથ કિય । આગે ભાપાકારિ ।

સોડ શબ્દકું નહિ લિખ્યા યામે ચિત વિચારિ ॥ ૧ ॥

હોવ ધાતુ મૂતાર્થમે । મય એસે લિખ લેહુ ।

કવહુ ધાતુ ચકારકું । જો દ્રષ્ટા તજી દેહ ॥ ૨ ॥

મયો કંજકો સંગ કહ્યુ । મયી પ્રીતિ અલિકીન ।

મયા મિલન મન નહિ મિલે ॥ મયો બ્રંગ તે હીન ॥ ૩ ॥

મો આરુઠ ગજ ચી(ચિ)ત્રકે ॥ માન હી ઉતરત તાંહી ॥

મૈ પ્રીતિ જન સુજ્ઞકી ॥ કવહુ ઉતરત નાંહી ॥ ૪ ॥

રચન અગમ પઢિવો સુગમ । વ્રજ ભાષાકો ગ્રંથ ।

તાતે વેહુ નૃપ અનુસરત । યહ ભાષાકો પંથ ॥ ૫ ॥

જો પઢિત વિદ્યાનવિદ । તૌ પુનિ ભાષા ચાહિ ।

નિદત્ત હે વ્રજભાષકુ । પદુચત્ત ટુદ્ધિ ન જાહિ ॥ ૬ ॥

ભાષાકો રસજ્ઞાનહી । ભાષા જ્ઞાનનહાર ।

ઝ્યૌં કેસવ ગિરવાનકો । જાકી ટુદ્ધિ અપાર ॥ ૭ ॥

તત્ત્વોક્ત રશિ(સિ)ઋપ્રિયાયા શ્લોકે ।

ગિ(ગી)ર્વાણગાળીપુ વિશેષટુદ્ધિ । સ્થયાપિ ભાષારસલોહુપોહ ।

યથાડમરાણામમૃતેષુ સત્સુ । સ્વર્ગાગનાનામવરેષુ હુધ્વા(ધ્વિ) ॥૧॥

ભાષા શ્રુતેરુપાગાસ્તીત્યુક્ત ચર્ણવ્યૂહે (૧) છદોભાષામિ(મી)માસાન્યાયતર્ક
ઇત્યુપાગાનિ (૧) તસ્માત્સાગમધિત્વ (ધીત્ય) વ્રહ્મલોકે મહીયતેતિ ।

इति श्रीमद्भारवदपञ्चमहादिषारङ्ग कविरत्नजितविरचिते

भाषाव्याख्यान(ण) शब्दसिंधुप्रवर्ण कृतीय समाप्तम् ॥

વિષયાદિ-૧ ભાષા યાકરણના આ ત્રીજા મકરણ રાખેસિંધુમાં કવિ રત્નજિતે
ક'થી મારી 'ત' પર્યંત સઘળા વ્યંજનાન્ત રાખેને સમઠ અનુક્રમે કહ્યો છે એમાં
સામાન્ય રીતે ફરેલા ૩૦ રાખેલા હાખલામાં યાચ્યા છે પરંતુ 'ધકારાન્ત' રાખેલા માત્ર
પાંચ જ છે, 'હકારાન્ત' બદલે 'નકારા ત' અને બ'કારા તના હાખલામાં હાઈ, સાઈ,
માહ, સાહ, વહા, એ રાખેલા આપેલા છે, જકારાન્ત' રાખેલા આપેલા નથી આ
મકરણમાં માત્ર નાભવાચક રાખેલા આપેલા છે, કારણ કવિએ ક્રિયાવાચક રાખેલા
ઘાતુભાષા નામે દ્વિતીય મકરણમાં લખેલા છે

૨ મસ્તુત મકરણના અત્થમાં સંસ્કૃત ભાષા હોવા છતાં લોકભાષાની અગત્ય
મતિપાઠન કરનારા ૭ દુહા રસિકપ્રિયાના અનુભેદનવાળા શ્લોક સાથે કવિએ લખેલા છે
આ સાથે જ ૧૧ ક ના આરંભની છઠ્ઠી તથા સાતમી કહી પણ વિચારવા જેવી છે
એ ગુર્જર સાહિત્યના આ જ શુભમાં કવિ પ્રેમાનંદના ભાષાભિમાન સંબંધી હોવા પ્રશ્ન
ઉપર ઠીક પ્રકાશ પાડે છે

વિશેષ-મતિની વિષય ગણે છુઓ જા ૧૧ ક એ બારા યાકરણનું જ આ ત્રીજું
મકરણ છે

અ. ૧૨ ક. ભાષાઘાતુમાલા-દિ વ્યા-૨. કવિરત્નજિત-(૨ જ)
પૃ ૯-૧૨

આરંભ—અથ ઘાતુમાલા લિખ્યતે ।

દોહા-પ્રથમ પદ્યમત્રપુત્રીકું । પુનિ પુનિ કરો પ્રનામ ।

જાકી પ્રમનતાસેં રચુ । ભાષાઘાતુકિ દામ ॥ ૧ ॥

x x x x

કુંડલિયો—

જાકું મિત્રકવી (વિ) મિલે । અમર રયે મહીપાલ ।
 નાહિ મિલે જાકું કવી (વિ) । તાકું ભવિ ગયે કાલ ।
 તાકું ભવિ ગયે કાલ કોટ જુગ નામ ન જાના ।
 કહાં જનમન કહાં ડડ ગયે તૂર સમાના ।
 જ્યોં નિધિમેં ગત નીર રહે વંચિત કિય તાકું ।
 નિજ વત્તિમે લાય મિલે કવિમિત્ર જાકું ॥ ૩ ॥
 દૈવકૃપાતેં કવિ વને । ન વને । કિય અભ્યાસ ।
 તાતેં કવિકું ચાહતેં । વહુ નૃપ ગયે નિગસ ॥ ૪ ॥

અથ દેસવા વાચક (સકર્મ) ધાતુ । દેસ । અવદેસ । લસ । ઝાંસ ।
 અવલોક । વિલોક । નિરસ । નિહાર । પેસ । હેર । ચીતવ ॥ અથ અકર્મ
 ધાતુ ॥ દરસ દીસ ।

તરક લરક ચુક છિરક કહુક અટકપટક અવલોક ॥
 ચમક દમક વક ચૌક સક । હુલક વિલોક હિરોક ॥ ૫ ॥

અન્ત—

અથ હકારાન્ત—

કહ ગહ દહ રહ ગુહ લહ । મોહ સોહ અવગાહ ।
 રોહ ગાહ અવરોહ ઢહ । સહ ચહ નિવહ સરાહ ॥ ૨૩ ॥
 વ્યાહ વિવાહે વહ । રોલ વાયુવત લોપ વકારકો ।
 જ્યોં વોલનકી ચાહ । રૂપ પિછાનો ગ્રંથતે મેં દેસાયો રાહ ॥ ૨૪ ॥

इति श्रीमद्रूपदपंकज एदिधारक कविरत्नजितविरचिते
 भाषाव्याकरणं धातुमालाप्रकरणं द्वितीयं समाप्तम् ॥

વિષયાદિ—૧ બાષાવ્યાકરણના આ ખીજ પ્રકરણમાં સકર્મક અને અકર્મક ક્રિયાપદોના ધાતુઓ ‘ક’થી માંડી ‘હ’ પર્યંતના અક્ષરાન્તવાળા આપેલા છે.

૨. આ પ્રકરણમાં ૨૧ ફંદાઓ, ૧ સવૈયો અને એક ફંદાલીઓ, એમ ૨૪ ફંદાઓ છે; છઠ્ઠક ફંદક ગદ્ય ભાગ પણ છે.

વિશેષ—૨. આ પ્રકરણના આરંભમાં કવિ રત્નજિતે રાત્રીઓને કવિઓની મિત્ર તરીકે અગત્ય અને કવિ ક્યારે થાય છે, એ બાબત નિરૂપેલી છે. પ્રતિનાં પાનાં છઠ્ઠાં છે. અક્ષર મોટા અને સ્વચ્છ છે.

અ. ૧૨ સ્વ. માપાદાદસિંધુ—હિ વો-૨ કવિરત્નજિત-(૨ સ
૧૭૭૦)-પૃ ૧૩-૨૩

સર્વ બાબતમાં અ ૧૧ સ્વને મળતીજ આ પ્રતિ છે પાના છૂટા છે,
તે કે પ્રતિ પ્રાચીન નથી પણ, આ પ્રતિ ઉપરથી અ ૧૧ સ્વ લખાવલી
જણાય છે

અ ૧૩ ક-વશપર્વ-આ. ઐ કા-શઠાએત જેતસી-
(૨. સં ૧૮૧૨)-(લિ. સં. ૧૬૦૮)-પૃ. ૧-૮૩.

આરણ-શી ગણેશાએ નમ (નમ) ॥ શી સારદાએ નમ (નમ) ॥ શી
શુરબ્યો નમ (નમ) ॥ શ્રીશ્રી ॥

અથ શ્રી અથ વશપર્વ ગઠાએસ(ત) જેતા કત લક્ષતે ॥
દોહા ॥ એકે દતોસલ બિજલ ॥ વેસલ બાવ પવેસ ॥
પ્રથમ નામ સિધિ કામ નત ॥ નજ પ્રજામ ગણેસ ॥ ૧ ॥
કરેલી ખાત ફરોસકુ ॥ ફિરલી ખાત ફરોસ ॥
તીન સાત પ્રીછે તવે ॥ જગન માત જે જ્ઞેસ ॥ ૨ ॥
પણે નીગમ અતિ ગણપત ॥ આપણુ મત એકત ॥
ગાએ સસીનંસ ગોહુલા ॥ સાએ રહો સરસત ॥ ૩ ॥

× × × ×

મેધરાસ પગ મગણુ ॥ ગર મંગલ ઉપગાર ॥
વરણુ પની ગણુપો સરવ ॥ વસ પરવ વીસતાર ॥ ૫ ॥
કોણુ અપાડો ગર કવણુ ॥ કોણુ બંદુ લાઈ ॥
જોડ કરે જે જેતસી ॥ તે જેતી લાપાઈ ॥ ૬ ॥
સુર કવેસર કેકસણુ ॥ ગણુ સસી અડીઅણુ જોડ ॥
મણુ દીપક ફેલે તમત ॥ જેત પતગ સજોડ ॥ ૭ ॥
ગણુ શ્રવતત જુગોલ અન્ય ॥ સાર અરય ઉરસાએ ॥
પણી રસણી કથ કરપણા ॥ કરે વીધોગત કાએ ॥ ૮ ॥

મધ્ય-અથ ૮૯ જપતાવ

પોદણી સોલ તોપાર સાથે પડે ॥ ગજરાજ લય સાક વાજ ગડે ॥
દેસ દસે નમે ઉઠ મહિ દમે ॥ જો કીધા નમે સોએ આપે જમે ॥ ૧૬૮ ॥

સાલવાંણુ ભોળે વીક્રમ સંક્રાન્તિ ॥ કાગદં અંકીઆ વીત્ર પેદા કીઆ ॥
 શ્રોવનં શ્રીફલં વીત્રં દીધો સહી ॥ વીત્રં મુની પરં પંથ પુગો વહી ॥ ૧૯૯ ॥
 ભાલમુગી પરં વીત્ર ભેચકીઓ ॥ રાવલે પોલીએ પાલ ઉભોરીઓ ॥
 બાલણુ પોલીએ ભાવ બોલાવીઓ ॥ આવીઓ ઓરં કઠાંડ તુ આવીઓ ॥ ૨૦૦ ॥

અન્તઃ—

સંવત અઢાર સરધી ખાર સમે ॥ પણે માસ આસો વદી સોલં પ્રમે ॥
 એ દનમાન પાંમે કવી દસરો વે ॥ ગણુ એ કથાએ અનેક ગાવે ॥ ૫૫૯ ॥
 ગણુ વંશ પ્રખ કણુ સાર ગંઠ ॥ કુચર આપા હાર આરોપ કંઠ ॥
 ધરજ સરસીખંસ ઠકરાઈ ॥ પ્રતક મોજ અધકક પાઈ ॥ ૫૬૦ ॥

અથ કવીત—

આરોપ કંઠ ઈસ કનક માલા મુગતાકર ॥
 દસી ચંદ દડીચંદ દીજે રીજે ઓર ॥
 જંગ લણે જુઠા જોર ॥ પ્રીત કર સમ ધાઓ ॥
 ભાણુ વીદુર ભગવાંન ॥ લીએ કર ભોગ લગાવો ॥
 રવ દીવ વાર અંજલ રતી ॥ મેરવતી પાલ રમણો ॥
 તવ ગીત સદાં માતા દલા એણી રીત રીજે અપો ॥ ૫૬૧ ॥
 ચડે લપપત રવ ચાડ ॥ વેઓ સવ પુરવ વાટહ ॥
 ભડતા યે ગરભાલ ॥ ઘટાતણુ વીરહ ધાટહ ॥
 કસવા સુલભ કાંમ ॥ કુલ સત ખીડો ફરીઓ ॥
 વલધા ધણીઓ વાધ ॥ ગરંદ કર ખીડો ગરેઓ ॥
 કલ રીત કીત કવસ કાહા ॥ જસ સણુવા કાઠા જુઓ ॥
 અષમાલ સકલ કલ રીત એ ॥ હેમ સરીપા કર હૂવા ॥ ૫૬૨ ॥
 નવકલ નાગ નીઆલ ॥ રાવ પીઆલ રહીજે ॥
 નાગમ ગાએ ન ધાત ॥ કલાંચી પાત કહીજે ॥
 કલજસ સણુવા કાંન ॥ અવસ તેડાવણુ આવે ॥
 ઓલગુઆ આપરાં ॥ ચીત વલસે વોલાવે ॥
 નરખે આતા જાણુ નહી ॥ નાગ હાથ બાધો નસા ॥
 અણુકીત નાગરી જે અપા ॥ મેંગરીત જાણુ ભવસા ॥ ૫૬૩ ॥

ઇતિશ્રી ગ્રન્થ વંસ પરવ માહારાજ રાજેશ્રી પાંચ સુત અરજુના કુલની
 પ્યાત માહારાજે શ્રી ભાવસંગજી સુત કુવર શ્રી અપેરાજજી સુધીની બારોટ

સાઠાએત જેતસીકત સપુરણુ શ્રીભાવનમ બન્દરે માહારાજ રાજેસર અસા
અવતાર મહારાજશ્રી વીજેસગજીની વાર મધે જેવી રામચન્દ્રની વાર
તેવો સતધારી રાજની વારમા લખીત ઠકર પુજા હુસરાજ શ્રી વાગડ
દેશ મધે ગામ શ્રી આણુદપુર વાઢીઆના રેવાસી ॥ સવત ૧૬૦૮ ના
માહા વદ ૧૦ શુક્રપેતી વારે સપુરણુ ॥

જાત્રીસ પુસ્તક દ્રષ્ટવા તાદ્રસ લખીત મયા ।

જદી સુવમસુખ વા મમ દોસો ન લીજતે ॥

વિષયાદિ—૧ આ મ યમા બાવનગરના ચક્રવર્તી ગોહિવ રાજ્યોની ઉત્પત્તિ શ્રી
વિષ્ણુના નાભિકમ્બમાથી બ્રહ્મા ઉત્પન્ન થયા ત્યાથી આરણી ઠેક બાવસિંહજી (સ ૧૭૮૯)
અને તેના પુત્ર અધેરાજજી પર્યતની વર્ણવેલી છે

૨ આમા મહાભારતનો સારારા, શાલિવાહનનો સોરઠના જેઠવા ઉપરનો વિજય,
સમરસીનો લુનામઠનો વિજય, ગોહિયેનું સોરઠનું ધણીપણુ અને સ ૧૭૮૯ બાન
સિંહજીની બાવનગરની સ્થાપના આદિ મસગો રસભર વર્ણવેલા છે

૩ આ આરણી બાપાનો મ ય છે, બાપા મિથ આરણી હિન્દી અને ગુજરાતી છે
ઝડઝમક અને માસાનુમાસ ધમકભર્યા છે ૪ છદ, દુહા, બેઆખરી, મોટક, કવિત,
અને મોતીદામ, અને દોમોતીઆ (દુમોતી), એથી પંખધ બારેનો છે કહી ૬૫
૫૬૩ છે

વિશેષ—૧ આ કા ય છપાણુ નથી બાવનગરના ઇતિહાસ ઉપર અને તેમા
મુખ્યત્વે કાઠી સરદારો તથા પિનાજી આદિ દક્ષિણી સરદારો ઉપરના રાજપૂતોના વિજયનો
જતાત ગુજરાતના ઇતિહાસ ઉપર મકારા પાડે છે

૨ પ્રતિ માયાબાધી જુની ગુજરાતી વિધિએ લખેલી છે અક્ષરો મોઠા મોઠા
છે દરેક પાને ૧૫ લીંખી છે ક, ક, જ, આદિ અક્ષરોનો મરોડ બાનબોધ લિપિનો છે
પુસ્તકકાંદરે પ્રતિ છે બે બાજુએ લાલ ચાલીથી હાસીઆ પાડી, લીલા અને લાલ રંગે
વેલ કાની, મ યે કાવ્ય લખેતુ છે પાનાનો સખ્યાક દરેક પાને દરડીનો આકાર ચીતરી
તેમા લખેતો છે

૩ પ્રતિ બે કે અર્ચીચીન છે, પરંતુ તે એક જૂની પ્રતિ ઉપરથી લખેલી હોવાનું
લહીઓ ઠકર પૂન દસરાજ જણાવે છે એની લખાવટ જોતા અશુભ લેખન બહુ છે,
એમ સમજાય છે

ગા. ૧૩ બ-વગપર્વસાર-ગુ. ભા.-૨. દલપતરામ ડાહ્યાભાઈ

કવિ (ર. મં. ૧૯૦૮)-(લિ. મ. ૧૯૦૮)-પૃ ૧-૩૩

આરભ—આ વચપરવ નામનો અન્ય બાવનગરના રાજની વચાવલીનો
છે બનાવનાર આરણુ રંગાચત (રાખ્ય) જોતા

આ ગ્રંથ ચારણી લાપામાં છે તેનો સારાંશ ગુજરાતી ભાષામાં લ૦ દલપતરામ.

પ્રથમ ગણપતી (પત્ર ૧ થી) સરસ્વતીની પ્રારથના કરીને દુનીયાંની ઉત્પત્તિ (પત્ર ૨ થી) લખી છે કે પ્રથમ એક પોરપોટો પાણીનો હતો (બુદ્ધ બુદ્ધ): તેમાંથી વિઞ્નુ પેદા થયા. તે વિઞ્નુના મોટામાંથી ળંકાર પેદા થયો. પછી તે વીશ્નુ શેષ નાગ ઉપર પાણીમાં સ્થિત. તેની નાભીમાંથી કમલ પેદા થયું. તે કમલમાંથી ચાર મુખવાળા બ્રહ્મા પેદા થયા, પણ તેણે જલ વીના બીજું કંઈ દીઠું નહીં. તારે તપ કરવા માંડું. ને વેદ ભણીને પોતાના પેદા કરનારની પ્રારથના કરવા માંડી.

અન્ત-પછી લખું છે કે પોતાના આપદાનઓનાં પરાક્રમનો વીસ્તાર સાંભળવાથી મોટું પુન્ય થાય છે. રાજા પરીક્ષિતે પાંડવોનો જસ સાંભલો હતો તે એમજ જાણીને. આપદાદાનો જસ સાંભલવાથી ગંગાસ્નાનનું ફલ થાય છે. કરોડ ગાઓનાં દાન. કન્યાઓનાં દાન જેટલું પુન્ય થાય છે. ત્રીણો જસ સાંભલવાથી મુક ન લાગે. નજર ન લાગે. રોગ માત્ર મટી જાય. સંવત ૧૮૧૨ આશો વદી આ ગ્રંથ પુરો કરીને અખેરાજીને સંભલાવો. તેમણે ઘણા આદર માનથી સાંભલીને મોટું ઇનામ આપું. સંપૂરણ.

વિષયાદિ-માહિતી માટે જુઓ અક ૧૩ ક.

વિશેષ-૧. આ ગદ્ય સ્વ ડાહ્યાબાઈ દલપતરામ કવિના સમયની ગદ્યશૈલી અને તોડણી ઉપર ઠીક પ્રકાશ નાંખે છે.

૨. લાંબી લીટી દોરી ગુજરાતી લિપિએ પ્રતિ લખેલી છે. અક્ષરો મોટા અને સ્પષ્ટ છે.

અં. ૧૪-પ્રવંચર્ચિતામણિ-સં.પૈ.ગદ્યપદ્ય-૨.મેરુતુંગાચાર્ય-(ર.સં.૧૩૬૧)
પ્ર. ૧-૩૩ (અપૂર્ણ)

આરંભ—ૐ એ (એ) શ્રીસર્વજ્ઞાય નમઃ ॥

શ્રીનાભિમૂર્જિતઃ પાતુ । પરમેષ્ટી(છી) મવાંતકૃન્ ।

શ્રીમારત્યોશ્વતુર્દારમુચિતં યજ્ઞતુર્મુખી ॥ ૧ ॥

નૃણામુપલક્ષપાનાં યસ્ય દ્રાવકરં કર(રઃ) ॥

ધ્યાયામિ તં કલાવંતં ગુરું ચંદ્રપ્રમું પ્રમું ॥ ૨ ॥

પ્રંથાન્વિધૂય વિવિધાન્ સુખવોધાય ધીમતાં ॥

શ્રીમેરુતુઙ્ગસ્તુ ગદ્યવન્ધાઙ્ગથં તનોત્યમુમ્ ॥ ૩ ॥

રત્નાકરાત્સદ્ગુણપ્રદાયાત્મવન્ધચિન્તામણિમુદિધીર્ણ ॥
 શ્રીધર્મદેવઃ ગતબોધિતેતિવૃત્તેશ્ચ સાહાગ્યમિહ વ્યધત્ ॥ ૪ ॥
 શ્રીગુણચન્દ્રગણેશ પ્રગ્વન્ધચિન્તામણિ નર પ્રથમ્ ॥
 ભારતમિવાભિગમાના(ં)રામ) પ્રથમાદર્શેઽગ્ર નિર્મિતવાન્ ॥ ૫ ॥

અન્ત—

સો જયડ ફૂટનર(રુ)દ્રો તિહૂયનમદ્ધમિ જંસલ નરિંદો ।
 છિચૂણરાયચસે હ(ર્)ફ છત્ત કય જેણ ॥ ૧ ॥

અપિ ચ—મહાલયો મહાયાત્રા મહાસ્થાન મહાસર ॥
 યત્કૃત સિદ્ધરાજેન ક્રિયતે તન્ન કેનચિત્ ॥ ૨ ॥
 માત્રયાપ્યધિકં કિંચિન્નિ(ન્ન) સહતે જિગીપત ॥
 હતી(વ)ત્વ ધરાનાથ વારાનાથ મયાકૃયા ॥ ૩ ॥

x x x

શ્રીમજ્જેત્ર મૃગારિદેવ નૃપત મત્ય પ્રયાણોત્સવે ॥
 પાનીયાશયગોપણૈરુદતો ધીરશ્વણાકાક્ષિણી ॥ ૪ ॥
 સ્વીય સ્વીયપતેર્વિનાશસમય સચિત્ય ચિંતાતુરા ॥
 મત્સી ગોદિતિ મક્ષિકા ચ હમતિ ધ્યાયતિ વામધ્રુવ ॥ ૫ ॥

હૃત્યાયાત્તરીયા બહુચ પ્રગ્ધા ॥ ૬ ॥ इति श्रीमेष्टुगाचायविरचिते प्रबष
 चिन्तामणौ श्रीकर्ण—श्रीसिद्धराज—चरित्रवर्णनो नाम तृतीय प्रकाश ॥ ७ ॥ सव
 ११९० पूव श्री सिद्धराज श्रीजयदेवेन वष ४९ राज्य कृतं ॥ ८ ॥

અથ પરમાર્દત—શ્રીકુમારપાલપ્રગ્ધાઃ પ્રારમ્બ્યતે ॥ ૮ ॥

વિષયાદિ—૧ આ પ્રથમ સાહિત્યનિષય તેમ જ નૈતિકાસિક છે આમા
 ૧ નિકમ પ્રગ્ધા, ૨ સાહિત્યનિષય પ્રગ્ધા, ૩ વનરાત્રિ પ્રગ્ધા, ૪ મુગરાજ પ્રગ્ધા,
 ૫ વાનરાજ-લીમ પ્રગ્ધા, ૬ સિદ્ધરાજ પ્રગ્ધા, ૭ કુમારપાલ પ્રગ્ધા, અને ૮
 પ્રતિષ્ઠા પ્રગ્ધા, એમ ૮ પ્રગ્ધા પ્રગ્ધાની, અને આશરે સોએક અવાતર પ્રગ્ધાની
 યોજના પાંચ સર્ગથી દૈનસુરિ મેષ્ટગાચાર્ય કરેલી છે પ્રથમા આરમ્ભમા જ તેના
 નિર્માણ હેતુસગ્ધમા મેષ્ટગાચાર્ય ૬ ક્રા તથા ૭ મા શ્લોકથી જણાવે છે કે—
 “શિષ્યોની આધુનિક સંસ્કૃતિના નવરસમિશ્રિત ચરિત્ર સામગ્રીની પ્રેરણાથી ધણા
 પ્રધાનો સાર લઈ આ ગ્રન્થ રચે છે જેમ સમુદ્રમયનગથી ૧૪ રત્ન ઉદ્ધારાયા
 તેમ અનેક પ્રધાનો રનામ્ભથી શુભસમ્ભવથી અનુસાર ભારત જેવો મનોહર,
 અર્થાવીન પુરોના સવિસ્તર રાતોથી શુદ્ધિત આ પ્રગ્ધાવિતામણિથી ૨૧

ઉદ્ધરેલું છે.” આમાં ઉપર જણાવેલા રાનજોના રાન્યકાય, રાન્યસંવર્નન, વિદ્યાવ્યાસન, દિનચર્યા આદિ અનંક પ્રસંગો વર્ણવેલા હોઇને ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ આ ગ્રંથ અતિ ઉપયોગનો છે.

૨. આ ગ્રંથ સંવત્ ૧૩૬૧ ના મારા કાગાનુમાં પૂરું રચાયેલું છે. પ્રખુત પ્રતિમાં તેના માત્ર પહેલા ‘ત્રાપુ મકારા’ આપેલા છે. તે ગ્રંથ પ્રતિમાં ‘સર્ગ’ નામે સંલિખેલું છે. આ ગ્રંથ સુખ્યત્વે સંસ્કૃત ભાષામાં રચાયેલું છે, પરંતુ વચ્ચે વચ્ચે પ્રાકૃત ભાષાની ગાથાઓથી તેને સંકલિત કરેલું છે. ગદ્ય તેમ જ પદ્યથી ગુણજ છે; અને નવે રસથી પરિપૂરત છે.

વિશેષ—૧ આ ગ્રંથ અમદાવાદના રાષ્ટ્રી રામચંદ્ર દીનાનાથે સુવોચ દિપ્પલ્લીએ સાથે સંવત્ ૧૮૪૪ માં (સને ૧૮૮૮) ગુંબડમાં ગુજરાતી ભાષાંતર સાથે પ્રકટ કર્યો હતો. પરંતુ તે હાલ કેવલ અલબ્ધ છે. પ્રખુત પ્રતિમા પ્રસિદ્ધ પ્રતિના કરના કેટલાક મહત્વના પાઠભેદો છે ઐતિહાસિક મહત્તાના કારણે તે પ્રસિદ્ધ કરવા યોગ્ય છે.

૨ આ ગ્રંથનું ઇંગ્લિશ ભાષાંતર કલકત્તાની રાયલ એશીયાટીક સોસાયટીએ છપાવ્યું છે.

૩. સ્વ. કાર્ણસ સાહેબે પોને મળધચિતામણિના પ્ર ૩,૪ અંક ૫ નું દ્યેષ્ઠમાં ભાષાંતર ઇ સ. ૧૮૧૫ માં કરેલું છે, અને તે પ્રસ્તુત નામાવલિના અંક ૪૭ વાળા પુસ્તકમાં લખાયલું છે.

૪ સા. મનસુખરામ સૂર્યરામ ત્રિપાઠીએ રચેલા “કાર્ણસ યવન ચરિત”થી જણાય છે કે હો ભાઈ દાદા પારે આ ગ્રંથ સરોધન કરાવી પ્રકટ કરવાનો મળધ શ્રી કાર્ણસ ગુજરાતી સભાએ કર્યો હતો. પણ તે સર્વ હો. ભાડના સ્વર્ગવાસથી થયું નથી.

૫ પ્રતિ ઘણી પ્રાચીન છે. મોટે ભાગે ‘પટિ માત્રા’ની પદ્ધતિ લેખકે અનુસરેલી છે. દરેક પાને ૧૫ લીટીઓ છે.

પાનાની મધ્યે ચોખડો ભાગ ઢેરો રાખી તે ઉપર લાલ સાહીનો અંગુઠો કરેલો છે.

પ્રાચીનકાળમાં તાડપત્રો ઉપર ગ્રંથ લખાતા તેમાં વચ્ચે ભાગ ઢેરો રાખી છિદ્ર પાડી, તેમા ઢેરી નાંખી તે દોરીથી પુસ્તક બધાતું તેના અનુકરણરૂપે કાગળ ઉપર લખેલી ધાળી જુની પ્રતિઓમાં એમ કરેલું જણાય છે.

શ્લોકસંખ્યા તેમ પ્રત્યેક પ્રસ્તાવના આદિના, અને અંતના ભાગ લાલ સાહીથી રંગ્યા છે. પ્રતિ શુદ્ધ, સુવાચ્ય અને સુસ્મ અક્ષરે લખેલી છે, ‘જ’ ‘ઘ’ આ અક્ષરોનો મરોડ જેન ટેલીનો છે, ‘મ’ ‘જ’ ‘ન’ આદિના મરોડ માયાળાથી ગુજરાતી લિપિના છે. પાનાં ૩૩ છે. હુમારપાલ મળધના આરણ ભાગથી પ્રતિ વહે છે.

અં. ૧૫ તાપીપુરાણ-ગુ. ભા.-(૨. સં.) પૃ. ૧-૮૮

આરંભ—શ્રી ગણેશાય નમઃ ॥ ॥ શ્રી ગુરુભ્યો નમઃ ॥ ॥ અથ તાપી પુરાણ સંસ્કૃત પરથી પ્રાકૃત કર છે ॥ કઈલાશે શદાશીવે સર્વ

દેવતા આદી સ્વામી કારતેગને કહું ॥ સ્વામી કારતેગે રામશ રૂપીને કહું ॥
ગમશે ગોકરણને કહું ॥ ગોકરણે દ્વાપર જુગને અતે શરવ રૂપીને કહું ॥
શરવ રૂપી કેહે છે જે તાપીના ઉભવ્ય નટના ક્ષેત્રના માહાદેવના નામ
કાહો ॥ ॥ ગોકરણ કે છે ॥ ॥ ધરમક્ષેત્ર ॥ ધરમેશ ॥ તપનેશ ॥ તાપને-
સ્વર ॥ ગોકરણ ક્ષેત્ર ॥ સીધેસ્વર ॥

+

+

+

આ એકશે ને આઠ નામ શરાધ વખન ભણે તો પીતર મોક્ષ થાએ
અપુત્રીઆને પુત્ર આવે ॥ નીરધનને ધન મળે ॥ લોભગને ઉપદેશ ગોકરણ
મોક્ષ થાએ ॥ ફલનો પીસ્તાર કરવો ॥ ॥ ઇતિ શ્રી મ્હં પુરાણે તાપી
માહાત્મે તપત્યા અષ્ટોતરી સમાપત ॥

મધ્ય—વધી શીવ કે જે હે પુત્ર રૂપીમાયનની પાશે કપાળેશ્વર નેત્ર
છે ॥ તાં જે સ્નાન કરે તો શીવ રૂપ થાએ શી ॥ તારે સ્વામી કારતમે
પુત્ર જે હે પીતા કપાળસ્વર કેમ થયા તે મને કાહો ॥ તારે શીવ બાએલ-
જે એકવાર નારાયણનાં નાબીકમલથી ભયા પેદા થયા ॥ તેને પાંચ
મોહોડા ॥ પેહેલે મોડેથી વેદ ભણે ૧ ॥ બીજે મોહોડેથી ભોજન કરે ૨ ॥
ત્રીજે મોહોડેથી પ્રથવી સ્વરગમા દ્રષ્ટી રાખે ૩ ॥ ચોથે મોહોડે રગ વર્ધલાશ
ભોગવે ૪ ॥ પાંચમે મોડે રમજના રચો નાદ કરે છે ૫ ॥ તો પ્રથવી
ઉદગોસણુ ધણુ લાણુ છે દેવતા ભવ્ય મણુ પામે છે ॥ તેથી દેવે માહા-
દેવને કહું જે આ ભવ્ય ટાલો ॥

અન્ત—પછી તો પુરવે સમસ્ત દેવતા તો સમુદ્ર તો અગસ્ત રૂપીએ
તાપીની સ્તુતી કરી જે માતા તારા ગમાન કોઈ ક્ષેત્ર નથી ને તારા શગમને
વીરો નાથે તે પવીત્ર થાએ માહા પાપી હોએ તો પવીત્ર થાએ
હવે શીવ કે જે સગનન એ ક્ષેત્રમે એક વચ્ચે બી શહીત સ્નાન કરે ॥
તા સાત વાશના ટોપલામે સાત ધાન ભરીને નાળાએર તો અષ્ટ ગોભાગ્ય
તા સાત શોપારી તો સાત પધશ મુખને બામણને આપે તો છોકરો
થાએ ॥ ને એ તાપી પુરાણની કયા સલળાને જેને ત્રેમ જીતપન ન થાએ તેનું
જીવનુ ધીક છે તો વ્યર્થ છે ને એ તાપી પુરાણની કયા સાલમે ॥ અથવા
રામવાવે ॥ તેને ॥ ગયા ॥ તો ગયા ॥ ને વીશે સ્નાન ॥ તો દાન કરાનું
કય થાએ શુભ ॥

ઈતીશ્રી મ્હં પુરાણે તાપી માહાત્મનો નાગેશ્વર જનકારેશ્વર નામ
અધ્યાય ॥ ૫૬ ॥ આ તાપી પુરાણ સપુરણ થઈ છે ॥

વિષયાદિ-૧. આ ગદ્ય ગ્રંથ, સંસ્કૃત રકંદ પુરાણના તાપીમાહાત્મ્ય ખંડના પ્રાકૃત (ગુજરાતી) ભાષાંતરનો છે. મૂળના મ્લોકે મ્લોકનું આ ભાષાંતર નથી, પણ તે સારથ્ય છે. ભાષા સરળ છે તેમ મત્ત્યકાલની છે ફેલી શિવિલ અને એક ચરણગ્રંથ આવું છે; તેના પરિચ્છેદો નથી તેમ કોઈ પ્રસ્તાવના વિભાગ ભલગ પાડેલા નથી.

૨. પ્રતિભા ક્યારે આ ગ્રંથ રચાયો તેની સાલ આપેલી નથી; તેના ભાષાંતરનારનું નામ પણ આપેલું નથી ફક્ત અંત્યાય ૫૬ છે.

વિશેષ-૧. આ ગ્રંથ ઉપાયો નથી. મત્ત્યકાલની ગુજરાતી ભાષાના ગદ્ય ગ્રંથ હોઈને ઉપયોગી છે.

૨. પ્રતિ લાંબા પુસ્તકાકારની છે. લાટીઆએ રાજઆતનાં પાનામાં “ઓક્ષમાં અક્ષર ૩૩ પત્ર ૧માં ઓક્ષ ૨૪ મ્લોક ૨૫ પત્ર ૮૮ માં મ્લોક ૨૨૦૦”, એમ લખી, પુસ્તકનું પૂર ૨૨૦૦ અનુષ્ટુપ મ્લોકનું હોવાનું જણાવેલું છે, જે લાટીઆઓના લખામણીના માપની ભૂતી પદ્ધતિ સુચવે છે.

૩. પ્રતિ ગુજરાતી લિપિએ લખેલી છે. પરંતુ કટલેક સ્થલે ‘ક’, ‘જ’, આદિ અક્ષરોનો મરોડ બાલગોષ્ઠ લિપિનો છે. લાટીઆએ પાછળથી ક્વચિન્ ક્વચિન્ રાખ્દો ઉમેરેલા છે. પૂર્ણ વિરામ આદિ સાંપ્રત કાલનાં ચિહ્નો પ્રતિમાં નથી પરંતુ ॥ બે પાત્રોથી આંતરા પૂર્યા છે, જે કે તે પાત્રો વાક્ય પૂરે યતાં તેનો અત બતાવવાને જ વપરાઈ નથી, પણ ગુજરાતી લિપિવાળા ગદ્યબદ્ધ ગ્રંથોની ભૂતી પ્રતિઓમાં જેમ અમુક રાખ્દ સમૂહો ૦ ચિહ્નોથી ચિહ્નિત કરેલા હોય છે તેમ અહીં તે ॥ બે પાત્રોથી ચિહ્નિત છે.

અં. ૧૬—કોકળમધ્યવર્તિકશેલિગ્રામસ્ય દાનસ્ય પ્રશસ્તિઃ (દાનપત્ર)
સં. ગદ્યપદ્ય લેખ—(ગ. નં. ૧૧૧૩)— પૃ. ૧-૩

આરંભ—

સ્વસ્તિ શ્રીઃ—જયત્યાવિષ્કૃતં વિષ્ણોર્વારાહં ક્ષોભિતાર્ણવં ॥

દક્ષિણોન્નતંદષ્ટાગ્રં વિશ્રાંતભુવનં વપુઃ ॥ ૧ ॥

આસીદ્વિધાધરઃ પૂર્વં નામ્ના જીમૂતવાહનઃ ॥

પરાર્થં જીવિતં થેન ગરુડાય નિવેદિતં ॥ ૨ ॥

શિલાહારાચ્યવંશોઽયં તંગરેશ્વરભૂમૃતાં ॥

તદ્ગંઠે જતિગો રાજાઽજનિ ભૂમૃચ્છિલ્લામણિઃ ॥ ૩ ॥

અન્ત—

સ્વસ્તિ સમા(મ)ધિગતપંચમહાશન્દમહામંડલેશ્વરતંગરપુરવગાધીશ્વરજગન્મનો-
નુરાગપ્રવર્ધનહારચંદ્ર શ્રી શિલ્પહાર (શિહાર) નરેન્દ્રવિદ્વજ્જનમનોરથપ્રદપારિજાત

જીમૂતવાહનાન્વયપ્રસૂત +++++ શ્રીવિજયાદિત્યદેવ +++++ પ્રશસ્તવસ્તુ-
વિતાપ્રસંગવિનિધર્મનિર્માણનિત્યપ્રમોદશ્રીમહાલક્ષ્મીદવીલધ્રવરપ્રસાદાદિસમ-
સ્તરાજાવલિવિરાજિતશ્રીમન્મહામહલેશ્વરશ્રીભોજદેવઃ પદ્મચાલદુર્ગ સુમ્મસ
વધાવિનોદેન રાજ્ય કુર્વાણ ગચ્છવેષુ સ ત્રયોદશગતાધિકસદસેષુ ૧૧૧૩
ગતેષુ વર્તમાનવિરોધિઠ્ઠત(ત્)સવસ્તરે આપાદ શુદ્ધ ચતુર્વ્યાવૃહસ્પતિવારે
દક્ષિણાણનસન્નમણપરેનિમિત્ત કુમારગ(ગ)ઢરાદિત્યવિજ્ઞાપનેન તસ્યામ્યુ-
દયાર્થ અટ્ટવીરે કોરુણમયવર્તિકરોલિગ્રામે પ્રવિદિન દ્વાદશપ્રાક્ષણભો-
જનાર્થ તત્રામપિંઢા(ઢ)દાનદ્રવ્ય સર્વ તત્રત્યગોવિંદ્રભટ્ટ(ટ્ટ)હસ્તે ધાગાપૂર્વક સર્વ
નમસ્યસર્વવાધાપરિહારરાજક્રીયાનામનગુલિપ્રશ્નણીયમાચત્રાર્ક(ર્ક)પ્રાદાત્ ॥

તત્ય પ્રામસીમા ॥ પૂર્વસ્યા દિગિ કુરુલ નામ નદી ।

મર્તુર્નિશ્રેયસે યુક્ત મપ્રામાભિમુરગ હતા ।

તા ગતિ નાપ્નુરતીહ ભૂમિદાયાદરાનુયુ ॥ ૭ ॥

સામાન્યોડ્ય ધર્મસંતુર્નરાણા કાલેકાલે પાલનીયો મનઙ્ગિ ॥

સર્ગનૈતાન્માવિન પાર્થિવન્દ્રાન્મૂયોમૂયો યાચતે રામચન્દ્ર ॥ ૮ ॥

ઉદકઠિતપ્રિવરમાયણને મગલ માહાય ॥

વિષયાદિ—૧ આ દાનપત્ર, પદ્મવાસ દુર્ગના રામ ભોજદેવે કોમલુમા કુલ નદીના
પશ્ચિમ ભાગે આવેલ કશેલી નામનું મામ નિત્ય નિત્ય બાર પ્રાક્ષણને બોળન
કરાવવા નિમિત્ત પોતાના કુવર અ(ગ)દશદિત્યની પ્રેરણાથી, આતુર્ભાસ બેસવા અગાઉ
સંવત્ ૧૧૧૩ મા આપાદ શુદ્ધ ૪ ને દિને ગોવિંદબદ્ધને બેઠ આપ્યું તે સંબંધી છે

૨ આ પ્રશસ્તિમા વિદ્યાધર દમ્ભવાદનથી આરંભી ચિતાદાર વરાની ઉત્પત્તિ
વર્ણવાયેલી છે એ રાજ્યવરા વગરપુરમા રાજ્ય કરનો દનો તેનો પડેડો રામ
'નવિગ' હોનો તેનો નાદિયમ, તેનો ચદ્રશટ, તેનો ગોલ્ડ, તેનો રૂપરેશ, તેનો બાધ
પ્રતિશાળ, તેનો પુત્ર ચદ્રદિત્ય, તેનો મારસિહ, તેનો શૂરવ, તેનો બાઈ ભોજદેવ,
તેનો બંધાવદેન, તેનો બાઈ ગ'શદિત્ય, (જોને પુષ્કળ માથે દાનમા દીધી હતી અને
તેથી યેનુઆય એ તેનું રાજ્યચિહ્ન ગણાવું હતું), તેનો વિજ્યાકર્કેવ ઉર્ધ્વ વિજ્યાદિત્ય અને
તેનો (મસ્તુન દાનપત્રનો દાતા રામ) ભોજદેવ, તેનો કુમાર અ(ગ)દશદિત્ય એ રીતે વર્ગ
વર્ણવેડો છે

૩ આ દાનપત્રની પ્રશસ્તિ પદ્ય અને ગદ્યથી બને છે, આગળમા મ્લોક ૧૫ છે,
તે પછી ૫૫ બાજ છે અને બીજા પાગ ૮ મ્લોક છે

વિરોધ—૧ ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ આ દાનપત્ર ઉપરોક્ત ૭

૨. પ્રતિ કાગળના હુઆમાંથી યનાવેલાં ત્રણ પુઠા ઉપરનાં ચાર પૃષ્ઠ ઉપર લખેલી છે. પહેલું અને છઠું એ એ પૃષ્ઠ લાક્ષર્યે રંગેલાં છે. તેનાં એ લાલ રંગનાં ૫૪ ઘણાંખરાં ઉખડી ગયાં છે અને તેના હેઠળ લીલા રંગનું ૫૪ વાળાય છે. પહેલા પૃષ્ઠ ઉપર હાથે ખુલ્લે ચંદ્ર અને મધ્યે દ્વિગુણિભુષી ઉન્મત્ત ગાય, જે બદલાલ દેવના બાઈ ચંદ્રાદિત્યનું રામ્યચિત્ર હતું તે, કાઢેલી છે, અને તેની હેઠળ તેનું ઉન્મત્ત વાનાભિભુષ વાછડું ચીતરેલું છે. પુઠાના આસપાસના બાગ ખવાવા લાગ્યા છે અને કીટના સાર, પાટુ ન્યાં ત્યા પડેલા છે.

૩. પ્રતિ મોટા ૨૫૪ અક્ષરે લખેલી છે.

અં. ૧૭—સિંહાસનદ્વાવિંશિકા—સં. કથા. ગદ્યપદ્ય ૨—શ્લોક ૨ મુનિ-(૨. સં. પૃ. ૨-૨૯ (અર્પણ)

આરંભ—(પહેલું પાનું નથી એટલે રીતસરનો આરંભ નથી.)

આરંભ—વેદ્યા નીચલી મમ કિમડજરામરત્વેનેતિ તયા પુનસ્તત્કલ્ રાજ્ઞે દત્તં । રાજા તુ તત્કલમુપલદ્ય તત્પારંપર્ય(ય?)વિન (વિચિત્ય ?) વૈગવ્યાન્મનમિ ચિતિતવાન્ ।

યાં ચિતયામિ સતતં મયિ સા વિરક્તા ।

સાપ્યન્યમિચ્છતિ જનં સ જનોડન્યસક્તઃ ॥

અસ્મત્કૃતે ચ પરિસ્થિત્યતિ કાચિદન્યા ।

થિક્તાં તાં ચ તં ચ મદનં ચ (હ)માં ચ માં ચ ॥ ૧॥

સંમોહયંતિ મદયંતિ વિહંચયંતિ ।

નિર્ભર્ત્સયંતિ દમયંતિ વિપાદયંતિ ॥

પ્રતાઃ પ્રવિઙ્ઘ્ય હૃદયં સદયં નરાણાં ।

કિં નામ વામનયન્તા ન સમાચરંતિ ॥ ૨ ॥

+

+

+

+

इति विरक्तः । श्री भर्तृहर(रि)नृपोऽमंदपरमानंदकंदपल्लवन्तबुदसोदरं साम्यजीतलीभूतस्वांतोपयोगं । यामाभियोगमतजत् तत्सवती (तत्सर्व) राज्यं शु(शू)न्यमेकेनाग्निवेत(वैता)लनाम्ना देवेनाधिष्ठितं । तत्र नवीनं राजानं कुर्वन्ति मित्र(मंत्रि ?)णस्तं तं स रात्रौ मारयति केनोपायेन न शाम्यति । ततः किंकर्तव्यतामृढोऽभूद्राजवर्गः । अत्रांतरे देशान्तरात्सामान्यवृत्त्या विक्रमादित्य उपलक्ष्यमानेनागत्य मंत्रिणि(त्रिणा) प्रोक्तः किमिदं राज्यं शून्यमिति । ते तस्याग्रे वेतालच्छरेयं प्रोक्तं ।

अन्त—एतत्कर्ण्य राजा स सभ्रान्तश्चितितयान् । आहा यदि पुरपत्य
सत्त्व गत । तर्हि किं स्थित ॥ यत ।

प्रयातु लक्ष्मीश्चपलम्बभावा गुणा विवेकप्रमुखा (प्रयान्तु) ।

प्राणाश्च गच्छतु कृतप्रणामा न यातु सत्त्वं तु नृणा कदापि ॥१॥

ततो राज्ञा प्रोक्त भो सत्त्वं सर्वमप्यपद यातु पर त्व मा याहि । तता(त)
सत्त्वं प्राह । राजन् यत्र दारिद्र्य(द्व?) तत्राह न क्षणमपि तिष्ठामीति राज्ञा प्रोक्त ।
तर्हि गृहाणेद ममोत्ते(त्त)माग त्व विना प्राणो (णै) [१] किं प्रयोजनमिति खड्ग
मादाय । यात्रच्छिरश्चेद करोति ताव(त्) राजा धृताकारसत्त्वेन तता(त)
समायातो तत्सहचारिणो । लक्ष्मी विवेको । अतो राजनीदृश सत्त्वं यदि त्वयि
स्यात्तदाऽस्मिन् सिंहासने त्वमुपविश ॥७॥ इति सि० द्वारिज(त्) कथा ॥३२॥

इति चन्द्रकान्तरत्नमयद्वारिजशुभिकाभि श्रीभोजराजसभाया ।
श्रीविक्रमादित्यगुणोत्कीर्तन कृत्वा पुनश्चल्लङ्कलाभरणदिया(व्य)रूपधारिण्यो
द्वारिज देवागना । प्रत्यक्षीभूय प्रोचु ॥ राजाऽस्माकं तत्र प्रसादेन शब्दपर
तु ग्राहाऽभून् । ततो राज्ञा वृष्ट । श्रीविक्रमादित्यगुणोत्कीर्तन कृत्वा पुनश्च
ल्लङ्कलाभरणारिजदेवागना ॥ जया १ विजया २ जयती ३ अपराजिता
४ जयघोषा ५ मजुघोषा ६ लीलावती ७ प्रजयवती ८ जयासना ९ मन्ना
सना १० मदनमञ्जरी ११ शृंगारकलिका १२ रतिप्रिया १३ नर्मोहिनी
१४ भागनिधि १५ प्रभावती १६ सुप्रभा १७ चन्द्रमुखी १८ अनगध्वजा
१९ कुलगनयना २० लावण्यवती २१ सौभाग्यमञ्जरी २२ चद्रिका २३
हसगमना २४ विगुह्यया २५ आनन्दप्रभा २६ चन्द्रकान्ता २७ रूपकान्ता
२८ सुरप्रिया २९ दनना ३० पद्मावती ३१ पद्मिनी ३२ इति नामका ।
श्रीपुद्गलस्यागशुभ्रपका । अन्यथा नन्वनने कमपि हि शृङ्गदर मन्मलि
नगाग्र च दृष्ट्वाऽस्माभि प्रमादा सहित । तस्मात्वा क्षुपितन श्रीपुद्गलं शापो
दत्तो यथा २ दुराचारो यूय पापणस्य निश्चेष्टा भवत्विति नदिव्यज-
त्तया च य तादृशो जाता शत्रेण च स्वसिंहासने स्थापिता । सतस्तस्मिन्हा
सन यदा तुष्टेन शत्रेण विजयमृपाय दत्त तदनि प्रोक्त । यदा मनुष्यलो-
भोजराजसभाया श्री विक्रमादित्यस्य यथास्थित गुणोत्कीर्तन वगिष्यथ तदा

યુગ્માકં પુનર્દિવ્યદેહં સ્વર્ગાગમનં ભવિષ્યતિ નાન્યથા । મો ગ(જ)ન્નડસ્માકં
તવ પ્રસાદેન શાપાનુગ્રહોડ્મૂતેન તુષ્ટા વયં । તવ યાચમ્વ ક્ષિમપિ પરં તતો
રાજા પ્રાહ । નાહં યાચ્ચાં કુર્વે ન ચ મે કેનાપિ પ્રયોજનં । તતસ્તાઃ પ્રાહુઃ । શ્રી-
મોજરાજ યઃ કશ્ચિદંતત વિક્રમાદિત્યચરિતં દેવાંગનાસંવાદમુંદરં પઠિષ્યતિ
શ્રોષ્યતિ વાચયિષ્યતિ સમાચરયિષ્યતિ તસ્ય મૃતિકીર્તિલક્ષ્મીસકલસૌ-
ખ્યાવાપ્તિર્ભવિષ્યતીતિ । વરં દત્ત્વા દેવાંગનાઃ સ્વર્ગ જગુઃ । શ્રીમોજરાજસ્તુ
જલધિમેશ્વલાયામશ્વંડયાસનશ્રિરં રરાજ લક્ષ્મ્યા ॥ છ ॥

इति सिंहासनद्वात्रिंशका समाप्ता । श्रीविक्रमादित्यनरेश्वरस्य
चरित्रमेतत्कविभिर्निबद्धं । पुरा महाराष्ट्रवरिष्ठभाषामयं महाश्चर्यकरं
नराणां (॥) क्षेमंकरेण मुनिना वरगद्यपद्यवंशेन युक्तिकृतसंस्कृतवंधुरेण
विश्वोपकारविलसनगुणकीर्तनाय चक्रं पि(चि)रादऽमग्नंपंडितहर्षहेतु ॥ ग्रंथा
ग्रंथ] १३३० ॥ छ ॥ श्री ॥ श्रीरस्तु ॥ छ ॥

વિષય-૧ ઉદ્ધિયિનીના રાજ ભર્તૃદરિને પોતાની પત્નીના વ્યભિચારની વાત
જાણતાં વૈરાગ્ય થયાનું અને રાજ્ય છોડી વનમાં સંચર્યાનું તથા તેની પછી વૈતાહને
હાય ગયલી નગરીનું રાજ્ય વિક્રમાદિત્યે સંપાદન કર્યાનું જણાવી, ઇન્દ્રની દૃષ્ટીથી ખત્રીસ
પુતળીવાળું ઉત્તમ સિંહાસન પ્રાપ્ત થયાની વાર્તા પ્રથમ વર્ણવેલી છે. પછી કાલાન્તરે
ભૂમિમાં દટાયેલું એ સિંહાસન તેના વંશજ ભોજ રાજાને પ્રાપ્ત થતાં એને નિર્મલ
કરાવી તે ઉપર, આરોહણ કરવા ગયા ત્યારે ખત્રીશ પુતળીઓએ ક્રમે ક્રમે વિક્રમનાં
ઉદાર ચારિત્રોનું જો ગાન કર્યું હતું તે આ ખત્રીસ વાર્તાઓમાં વર્ણવેલું છે. આમાં પર-
દુઃખભજનને અર્થે વિક્રમે શાં શાં સફટા, મશ્તુવધિની આરીશ્ક પીડા સુદ્ધાંત સદાં
હતાં અને યાચકોની અભિલાષા કેમ પૂરી હતી, એ રસભર વર્ણવેલું છે.

૨. ભાષા સુરસ અને ઓજસ્વિની છે, અદ્ભુતરસથી પ્રચુર છે. અન્ય ગદ્યપદ્યમય
છે. અન્યનું પૂર ૧૩૩૦ અનુષ્ટુપ્ શ્લોકનું છે, એમ અન્યને અતે જણાવાયેલું છે.

વિશેષ-આ ગ્રન્થ છપાયો નથી. પરંતુ આ તેમજ આવા અન્ય અન્યો ઉપરથી
વર્તમાન કાલના પડિત જ્ઞાનદેવ વિદ્યાસાગરે આ નામનો એક વાર્તા ગ્રન્થ ઉપજાવી
સને ૧૮૮૧ માં કલકત્તામાં પ્રથમ પ્રકટ કર્યો છે. પંડિત જ્ઞાનદેવી પ્રતિમા અને આ
પ્રતિમાં ઘણી વાર્તાઓના ઉદાહરણ તેમ વસ્તુમાં પણ ઘણાક ફેર છે, તેમ આ પ્રસ્તુત
પ્રતિમાં તેના કરતા નીતિ આદિના શ્લોકો વધારે છે. તેમ ખત્રીશ પુતળીવાળું સિંહાસન
વિક્રમને ક્રમ પ્રાપ્ત થયું તે પ્રસંગ પણ પડિત જ્ઞાનદેવી પ્રતિ કરતાં આ પ્રતિમાં
ઘણો જ ભિન્ન રીતે વર્ણવાયેલો છે વળી ખત્રીશ પુતળીઓનાં નામ આદિમાં પણ
ઘણો જ ફેર છે

૨ આ ગ્રન્થના રચનાર જૈન મુનિ ક્ષેમંકર ઉપસંહારમાં જણાવે છે કે તેણે (પ્રાકૃત)
મહારાષ્ટ્રી ભાષામાં પ્રાચીન કવિઓએ રચેલા ખત્રીશ પુતળીના ગ્રન્થો અવલોકીને તે ઉપરથી

આ સંસ્કૃત ગ્રંથ જ્યાં છે લેખકનું મરાઠી બારા પ્રતિ અભિમાન મહારાષ્ટ્રચરિત્રમાયો
એ વચનથી હંમરાઈ નીકળે છે તે આ ગ્રંથની રચનાનો પોતાનો હેતુ 'પરિતર્કહેતુ',
અને વિશ્લેષકાર અર્થે ગુણકીર્તનહેતુ' હોવાનો જણાય છે.

૩ પ્રતિ ધારી જ લૂની છે તેના ૧૮ પાના છે, લિપિ બાવળોધ છે, ખડિમાત્રાએ
ગ્રંથ લખાયેલો છે, અક્ષરોના મરાઠા જૈન સૈલિના છે, તેથી લટીયો જૈન દરો એમ
સમજાય છે. અક્ષરો ઝીલા છતાં આ ઊંચું છે, દરેક પાને ૧૭ લીની છે, અને દરેક
લીનીમાં સરાસરી અક્ષરો ૭૩-૭૫ છે કાગળ ધણા જ પાતળા છે, છતાં ચિસ્લુ છે જેમ
તાડપત્ર ઉપર લખેના ગ્રંથોમાં વચ્ચે સાગની જગ્યા રાખવામાં આવે છે તેમ પ્રસ્તુત
પ્રતિમાં પણ વચ્ચે ઝેની અછાણી જગ્યા રાખેલી છે. માત્ર પટ્ટેડ પાનું નથી બાકી
પ્રતિ અખડ છે પ્રતિ ઝર્લ થતા પાખી છે.

૪ ગ્રંથ બાવા થોડો છે તેમ પ્રતિ પુનઃપ્રતિબિંબિત કરાવવા જેવી પણ છે.

અ ૧૮-સમયસાર પ્રકરણ-માગધી-સૂત્રાણા સંસ્કૃત વૃત્તિ-ગદ્ય-વૈદ્યા
નદ-(૨ સ) (લિ સ ૧૭૮૪)-પત્ર ૩૫ અધ્યાય ૧૦

આરંભ—(મૂલ સૂત્ર) ઓ નમોઽર્હજ્ય સય ભૂમોરક મરફતિ
ચટવગમિ ઉત્તમ સુહ વદતિ વગમિદિ હુ ણગતિમ ન હુ ૧ ધમ્મા ઉ હેમ
નિગલો વમ જીવા સમજ્ઞિહ પુણ્યમ્મ મરેતતિ સુહા માસેણ ગવિઆ ૨
અટયહ એવ વહ વગ્ગહ અદુહ લહતા ફિરદીમવા અજ્ઞણર રક એ વિમ ૩
લસત સુહમે લયમ પરત વિરસ્મય કહ પસસાકામ સ્સગ્ગુત્તાદુગ્ગ હૈ હળા ૪
ટીકા—

અક્ષરાર્થોભિગીયતે સર્વજ્ઞા પ્રતિપૂર્ણજ્ઞાનાલોચિત્તલોકાલોકા અર્હતો
ધર્માર્થકામલક્ષણે ચતુર્વર્ગે ઉત્તમ પ્રવૃત્ત મોક્ષમાદ્યાતિ વદતિ કુત ઇત્યાદિ
યત્તસ્ત્રિગોધર્માર્થકામસ્વરૂપે હુ નિશ્ચિત ઇત્યાદિક સુત્ર ન દૃષ્ટ નાવલો-
ચિત્તિ પ્રવ્રમાત્સવકો ૧ લમન્સુગલંજસ્ય પર્વત વિગ્સસીર કામત્યપ્રદાના
પપ યુત્તા દુર્ગતિહેતો દુર્ગતિકારણસ્ય ૨ તત્રાદૌ મમ્યગ્જ્ઞાનપ્રરૂપણાય સૂત્ર
માહ તત્રેતિ તપુ મમ્યગ્જ્ઞાનાદિ ન સમયેધ્યાદીનામષ્ટોત્તરપર્યવાના સં તથા
અનેકમિદ્ધા ણ્વ ગૃહિલિંગસિદ્ધા અપિ મરુદન્યા અપિ મરુદન્યાદય ૩
ઈતેકમિન્ સમયે ઈત્યગમત્તાદકમિદ્ધા ૪

અન્ત—(મૂત્ર) મમયમ્મા માગમ અ ગપ્પરાણુમગાય મગહિઅ
ખાણ ૩ પાલ ૩. જો તત્તમ તિગિદિ આ મિદ્ધી ૨ લો ખાણ દેવનુદ્ધ ઘટિઆ

પડસપ્પહા જિણેસપયા દેવાણંદ સમુત્તરુદ્ધ ઉસયયં સિવં દિત્ત રૂ રૂ આ-
રાહણા વિરાહણા ફલ નિરૂપણો નામં સમયસારસ્સ વસમો અધ્વાત ૧૦
સમય સારનામં પમરણં પડિપુત્તં ॥ ગ્રંથાત્ર સં. ૧૭૮૪ વર્ષે માહમાસે
સિતે પક્ષે ૫ દિને લખીકૃતં ॥

(ટીકા) સંપ્રતિ દેવાનંદાઃ સ્વગુરુણાં સ્તુત્યા શ્રિષ્ટાં જિનમ્તુતિમાહ ॥
અર્હતઃ તેષાં મોક્ષં દદાતુ જિનેશપદાન્ વિશિનષ્ટિ ॥ દેવાનાં ચતુર્નિકાયાનાં
આનંદસ્ય હેતવઃ ચ્યવનજન્મદ્વીશ્વાજ્ઞાનનિર્વાણકલ્યાણેષુ મં વિવિત્સયાં
પ્રતીતમેવ અથ ગુરુસ્તુતિપક્ષઃ શ્રીપદ્મવ્રતનામાનો ગુરવઃ શિવં વદત્તિવિ પ્રા-
ચ્ચન્ ચથા દેવચંદ્રનામાનઃ લોપધ્યા વમૂવઃ તથા રૂઅથ જિનેશપ્રજા જિનાનાં
પ્રજા અપત્યં જૈનર્પાણાં સર્વજ્ઞપુત્રત્વેન કૂટલ્લાન અથવા જિનેશપ્રજાઃ અર્હ-
તીત્યર્થઃ રામ્ લક્ષ્મીં પ્રદદાતિ ઇતિ રામપ્રજાઃ હેતુદ્ગ્રાહરણાદિભિર્ભગવતા દૃષ્ટી-
કરણાન્ હ્રસ્વં પ્રાં જિનામર્હતાં મા લક્ષ્મીઃ સર્વજ્ઞત્વ સદ્ભૂતવાદિં અનેન
પરમતાપોહત્કત્વં પ્રદર્શિતં અથવા જિનોર્હ ઉદ્વિષ્ણુષુ ઇતિ વચનાન્ જનો
વિષ્ણુઃ રૂશઃ શંભુસ્તદ્વત્પુરુષોત્તમાદિં વેષાં તે જિનેશપ્રજાઃ અથવા રૂપદ્ગતૈ
અપણામેષઃ જિનામર્હતાં તેષાં ગતિઃ જિનર્પા મુક્તિરિતિતોત્યર્થ જિનાનાં
ગતિચતુષ્કપરિહારેણ મુક્તિગતેરેવ ભાવાન્ મુગમં ઇતિ દેવાનંદસમુત્તરિદે
તવે દેવાનંદનાત્રઃ સ્વશિષ્યસ્ય સમુર્તાતકારા સંગ્રહોડય સંગ્રહજ્ઞાનાદિપ્રાપ્ત-
પદસ્થાપનપ્રવણસ્વગુરુપ્રસાદમૂલા હિ શિષ્યસ્ય સર્વાપિ ગુણવૃદ્ધિઃ ॥

વિષયાદિ-૧. આ તૈવ દર્શનનો ગ્રંથ છે. આ દર્શનના નીચે બહુવિધ દર્શ
અધ્યાય-અધિકાર પાડેલા છે—

૧ ઉત્પત્તિનિરૂપણ, ૨ આતિઉત્પત્તિનિરૂપણ, ૩ આસ્રવતત્ત્વનિરૂપણ, ૪ બંધતત્ત્વ-
નિરૂપણ, ૫ સંવરણતત્ત્વનિરૂપણ, ૬ નિર્વરાતત્ત્વનિરૂપણ, ૭ મોક્ષતત્ત્વનિરૂપણ, ૮
સમ્યક્જ્ઞાનંદતત્ત્વનિરૂપણ (સમ્ય નાહુંદ સણો) ૯ સમ્યક્ચરણનિરૂપણ અને ૧૦
આરોહણવિરોહણરૂપણનિરૂપણ.

૨. આ પુસ્તકનાં પ્રથમ માગધી બાપાનાં સૂત્રો અને પછી તેની સંસ્કૃત ટીકા
હતારેલી છે. સૂત્રોની સંખ્યા ક્રમસર આપેલી નથી.

વિશેષ-૧. આ ગ્રંથ છપાયો છે. પ્રસ્તુત પ્રતિ અશુદ્ધ છે તેમ વચ્ચે વચ્ચે
શબ્દો તેમ અક્ષરો પડનાથી ખંડિત છે.

૨. દરેક પાને મધ્ય બાજમા મૂલ માગધી સૂત્રોની સારાંબંધ ચાર પાંચ
પંક્તિઓ અને આસપાસ ટીકાની સારાંબંધ છ સાત પંક્તિઓ લખેલી છે, એક પાનાનો

મન્ય ખાત ખાતી છે ૧૮ મા પાનાના હાથીયામા સૂત્ર ભાગનો મેળે હમેશ પાછળથી
ક વે છે શીખભાગના લેખનમા કવચિત્ કવચિન્ ખાતી જગ્યા પડેની રાખી છે તેથી
તે દ્વારા લાગીયાએ જે પ્રતિ ઉપરથી પાને પ્રસ્તુત પ્રતિ ઉતારેની છે તેના પડેના અક્ષરોની
સખ્યાનું સૂચન કરેલું છે, એમ સમજાય છે અક્ષરોનો મરોડ દેની રીતોનો છે, 'જ
અક્ષર જના જેવો અને કેટલેક સ્થળે 'ચ' અક્ષર વ જેવો લખેલો છે લેખન અત્યુક્ત લાગે
છે કેટલીક જગ્યાએ, સ્વ 'ઇ' નું, તેમનું ચિહ્ન ઉપથી લીંગમા અને અક્ષર નીચેની
લીંગમા એમ લખેલું છે

અ. ૧૯—દિગમ્વરમત્સરહન—સ ધર્મચિત્રાર—(૨ સ) પૃ ૧-૮

આરંભ—દિગમ્વરચિત્રાર પરિધાપનિકા ૧ જિનમૂર્તિ ૨ ઘણિ ૩
વસ્તુરિકા ૪ યોગવટ્ટક ૫ મુલત્રમ્નિકા ૬ પાત્રાણિ પાત્રત્વેપુ દોષા ૭ વ્રત્તાદિ-
ગ્નત્કલ ૮ તીર્થકર્મલુકાર ૯ શિવ્યાણામપિ ૧૦ જિનસ્ત્વરીત્યભિમાન ૧૦
તત્ત્વિયા ૧૧ નમત્તમાત્રેણ તદ્લુકાર ૧૨ શ્વેતામ્બરાણામર્વાચીનત્વ ૧૩
સ્ત્રીનિર્જા(ચ)ળ ૧૪ અગલિતજ્જલાદિપ્ત્વિ શુભેપુ મિત્રાકથ ૧૫ વસ્તુનાપાવિ-
ન્યા પાત્રિન્ય વિભાગ ૧૬ મૃષ્ટાશ્વપ્રવિપ્યસ્મૃતિ ૧૭ મિતિઽધિકારેપુ વિચાર

નતુ યદિ ભવત પવિત્રાપનિકા નિરવધ્યાપ્રત્યચેલ્લગ્નગ્નવતો ન શુભ્યંતિ
તદા કથ ત્નાત્ત(ન?)વિત્તેપનપુષ્પપૂવાદિપૂજા સાવન શુભ્યંતિ ચૈત્ય વા સાયન
નિયાચરણરૂપ કથ વાગ્યતિ ન હિ જિનશ્ચૈત(ત્ય)ગમી ૧ યદિ મયઙ્ગિ
યથાસ્થિતમેય વિન વાગ્યંતિ તન્ના કથ સ્મશ્નુગોમાદિ ન તન્માત્રસાદનીયનેર્ગર્ભિ
વાગ્યિતુ યુક્ત ૨

અન્ત—મૃષ્ટાનામપિ શૃંગેણ જગ્મગ્નહન ગજમાગળ વ્ય સચગ્ન મશ્નિ-
કાળા ચ મોજનમાજનાગાગેહન મ્વપરચક્રપ્રદીપન ત્રિયાત્વર્ગપનામ્પિ પ્રવહના-
દિપુ ઘાલાના મૃષ્ટાશ્વપ્રેરગ્નગ્નન વચિદેશકાપ્રાશ્વ કચિદ્વ્યમ્યાઽમ્પર્ગમૃષ્ટમ્યા
પિનાઽમ્ભૂ(મ્યુ)મ્ભણકચિદ્ગે જગ્મેન લેદ્દેત ર્ણુગાઽમૃષ્ટમ(દ્ય) મૃષ્ટાના વાગુતા
ગોતનમિયાની ૧૬

મશ્નિકા સત્તી ખારા રાજમાર્ગપ્રગીપા ।

સ્ત્રીનુચ વાગ્મૃષ્ટી વ ન દુગ્ધનિ કદાચા ॥ ૧ ॥

દરમાગાવિગાતાદૌ મમ્ભમે ગજદર્શન ।

સમામે દદ્મમાર્ગ વ મૃષ્ટામૃષ્ટિ ૭ દુગ્ધતિ ॥ ૨ ॥

रत्नम्वर्णमहानिधेः पुरमिव त्रातुं सशेषः स्थितः
प्राकारः सुधया शितौघनशिखः संरक्षते वृत्तने ॥ २६ ॥

× × × ×

लक्ष्मांकलक्षाणि भृता(लक्ष्मीकुलक्षोणिभुजो)दधानः
प्राढोदयाधिष्ठितविप्रहोड्यं ।
विभाजतं (विभ्राजते) नागरकाम्यवृत्ति(ष्टिः)
वप्रश्च चौलुक्यनराधिपश्च ॥ २८ ॥

यावत्पृथ्वी पृथुविरचिता(शेष)प्रमृ(भूभृ)न्निदे(वि)शः(शा)
यावत्कीर्तिः(ः)सगरनृपतेवि(वि)द्यते सागरोयं ॥
तावन्नद्या(न्या)द्विजवरमहास्थानरक्षामुदारः निदानं
श्रीचौलुक्यक्षितिपतियशः कि(की)र्तनं विप्रवर्धः (वप्रपः)॥ २९ ॥
एकाहनिष्पन्न महाप्रबन्धः

श्रीसिद्धराजप्रतिपन्नवधुः
श्रीपालनामा कविचक्रवर्ती
प्रशस्त(स्ति)मेतामकरोत्प्रशस्तां ॥ ३० ॥

संवत् १२०८ वर्षे आश्विन सुदि २ शुभौ लिखित नागरब्राह्मण
पंडित बालगणेन ॥

चौलुक्यनाम्नाधिपेन कारिता
प्रतोलिकामार्जुनवा(वा)रिका(को)पतनू(गां)
पुनर्नवीनालुफुल्लवेगा
मर्जाभिधानेन नृपेण कारिता ॥ १ ॥

चैत्रमासेऽर्जुने पक्षे प्रतिपद् गुरुवासरे ॥
नंदाष्टमे नृपे (१६८९) वर्षे प्रशस्ति(ः)लिखिता पुनः ॥ २ ॥

नागरब्राह्मणवेणीमुतेन विष्णुजीकेन लिखिता प्रशस्तिः ॥ श्री
शुभं भवतु ॥

વિષયાદિ-૧ આ પ્રશસ્તિ વડનગરનો કીલ્લો ચૌહુકચનગી રાજ કુમારપાને સવત ૧૨૦૮ મા બધા થો તે સખધી છે કીલ્લાના, સમિવા તળાવ તરફના, અર્જુન ખારીને નામે ઓળખાતા, પૂર્વ-ઉત્તર દ્વારમા પેસતા જમાળી બા તુએ આગરે પુરપ્રમાણ હોયે હેગી પરધરમા આ પ્રશસ્તિ કોતરેલી છે એના સત્તર શ્લોકોમા ગુજરાતના ચૌહુકચ વગી આઠ રાજઓના સૌર્યાદિ સખવી જાણનાલેગ દુકીગત આપેલી છે તેમાની કેટલીક દુકીગત ઇતિહાસમા નથી આપેલી તેની, તેમ કેટલીક પ્રચલિત ઇતિહાસની વિગતોને ખોટી પાડનારી પા છે મીં બહદુર 'એપીગ્રાફા દિડિગ'ના પહેલા અન્યમા પાને ૨૪ મે જણાવે છે કે હમચન્દ્રના દ્વાયમય પ્રબધ જોટલી આ મતારિત પુરાણી છે ૫ મે શ્લોક મૂલરાજે ગુજરાત આજકાલેના હાયમાથી જિલ્લાનું જણાવે છે, જ્યારે પ્રમો તો જાકપરથી પોતાના સગાને માગીને ગુજરાત મેગવાનું જણાવે છે મસ્તુત પ્રશસ્તિની આ દુકીગતને મૂનરાજનું એક દાનપત્ર (જુઓ ઇળિયન એન્ડીકવરી ચ ૬ પાનું ૧૮૨) પા દેકો આપે છે શ્લોક ૪૬૦ આશુડે સિંધુરાજને હરાધ્યાનું જણાવે છે આ દુકીગત ઇતિહાસમા નોંધી ન જણાતી નથી શ્લોક ૭ મે વલ્લભરાજે માવવા ઉપર હમલો કર્યાનું જણાવે છે, જ્યારે હમચન્દ્રે તેની નોંધ કરેલી ૧૫ ૮ મે શ્લોક જુહીમરાજે લાટ દેશ જિલ્લાનું, અને ૮ મે શ્લોક લીમરે ધારાનગર જિલ્લાનું જણાવે છે સિદ્ધરાજ સખધી દુકીગત આપનારા શ્લોક ૧૨-૧૩ શિના લેખમાથી ઉખગયવા છે શ્લોક ૧૪ થી ૧૮ મા કુમારપાવની પ્રશસ્તિ ૧૮ થી ૨૬ શ્લોકમા નાગરાના પ્રાચીન નિવાસ આનહપુર-વડનગરનું ઓ કુમારપાને બધવેવા કીલ્લાનું વર્ણન છે

૨ આ પ્રશસ્તિ શ્લોકખંડ છે મૂળ શ્લોક ૩૦ છે પરતુ અર્જુન ખારી તરફની પ્રતોલિકા સવત ૧૬૮૮ ફરીથી ચઈ સારે નાગર જાણજી જોગી વેણીસુત વિશ્વજીકે ઉત્તરના બે શ્લોકો ઉમેરેલા છે તેમા તેજે એ પ્રતોલિકા અત્યુલ બેગ મીરજાએ નરી કરાધ્યાનું નોંધ છે કુલ પંક્તિ ૪૦ છે

૩ આ પ્રશસ્તિવાગો પચાસ ૩૫૫ હ્ય લાખો અને ૩૨ હ્ય પદોળો છે ૧૭, ૧૮, અને ૨૦ મી પંક્તિમાના પલાક અક્ષરો ઉખડી ગયા છે, સારે ૧૮ મી પંક્તિ (શ્લોક ૧૩) આખીએ અને ૨૦ મી પંક્તિના ચોથો ભાગ ઉખજો છે તેજ પ્રમાણે પંક્તિ ૨૧, ૨૨, ૨૭, ૨૮, ૪૩ અને ૪૫ મીના ચોક્કસ અક્ષરો પડેલા છે

વિશેષ-૧ આ પ્રશસ્તિ મૂળમા જ પાળી અત્યુલ કોતરાયતી છે એટલે તેની તુલ્ય આવૃત્તિ કરવી મુશ્કેલ છે "એપીગ્રાફા દિડિગ"ના પહેલા અન્યમા પાના ૨૮૬-૩૦૧ આ પ્રશસ્તિ કોતરેલી છે અને મીં બહદુરે તેમા કેટલીક શુદ્ધિઓ નીચે નોંધમા સૂચવેલી છે, છતાં તે લખે છે કે "Spelling is simply execrable The corrections in the notes to the text rectify only the worst cases"

૨ તેમજ આ પ્રશસ્તિ કાવ્યમાનની પ્રાચીન લેખમાજ માં પચ્ચ છપાઈ છે

૩ મૈત્રિદાસિક દૃષ્ટિએ આ પ્રશસ્તિ ધર્મીજ ઉપયોગી છે મસ્તુત પ્રતિમા અને 'એપીગ્રાફા દિડિગ' ની પ્રતિમા કેવાં મદદવાળા પાડ, ર છે અને તે અક્ષરો ઉકેડરાગ પડેલા ફેરના આના છે, એમ લાગે છે

૪ આ પ્રશસ્તિનો મૂલ લેખક મીપાલ સિદ્ધરાજના પ્રતિપત્રનું દનો, તે સિદ્ધરાજનો રાજકવિ દનો, એમ પ્રબોધથી જાણાય છે તેને "વૈરાવન પરાવય" નામનો ચ ૫, તેમ 'લંબરાજનો', રૂદ્રમદાવય આદિ ની પ્રશસ્તિઓ લખેલી છે

अं. २१—छंदशृङ्गारपिङ्गल-महासिन्धु-हिन्दी का.—(र. सं. १८५३)—
पृ. १-२२.

आरंभ—श्रीभक्तिधर्मात्मजाय नमः अथ श्रीभाषाछंदशृङ्गारपिङ्गल
लिख्यते ॥

छपय छंद ॥

अरुन वरन गजवदन सदन बुधिवर सुखदायक ॥
अष्टसिद्धि नवनिष्ठि वृद्धि नित प्रत गणनाय(क) ॥
विमल ग्यांन वरदांन तिमिर अग्यांन निकंदन ॥
सब कारज सिध लहे प्रसन जासौं जगवंदन ॥
गवरी सुनंद आनंदमय विघनव्याधिभवभयहरन ॥ १ ॥

× × × ×

श्रीगुरुदेवप्रतापते मया अविनिरमल होव ॥
जाके पदशिर नाय कहूं भाषापिङ्गलछंद ॥ ३ ॥
छंदबोध यातें लहे रसिकनको रससार ॥
नामधर्यो इन ग्रंथको तातें छंदशृङ्गार ॥ ४ ॥

अथ छंदपचडी (पद्वरी ?)—

अवकहु प्रथम अष्ट हि प्रकार । दूती प्रभाव गनके विचार ।
भन तृ(ती)य छंद मत्तासु चाल । सुभर्वन छंद चौथे रसाल ॥ ५ ॥

अथ अष्टप्रकार कथन ॥

दोहा—संख्या पुनि प्रस्तारविधि ॥ शूची नष्ट उद्दिष्ट ॥
मेरु, पताका, मर्कटी, अष्टप्रकारविष्ट ॥ ६ ॥

अन्त—

दोहा—मेरि मती जेसो रच्यो भाषाग्रंथ वनाय ।

भूलचूक कष्ट जो परी छीमाकर हु कविराय ॥ २२२ ॥

× × × ×

मणि मुक्ताके जटित अलि पहिरत धनवंत लोय ।

निरखन काच कथीरकों पहिरि खुसी हिय होय ॥ २२५ ॥

× × × ×

નામ છદ્દશૂગાર હે પદ્ધતી પ્રગટ સમોદ્ધ ॥

છદ્દમેદ્ધ અરુ નાયકા જાકો લહત પ્રતોધ ॥ ૨૨૭ ॥

ચોપાયા ઉદ્ધ—

મારદ્વાજ ગોત્ર પોષ્કરણા સેવક ગ્યાતિ કહાવે ।

મહાસિંધ કવિ નગર મેરતે વસે પરમ સુલ પાવે ।

જો કવિતાજન મયે અગાઠ જાકે વદન પાયા ।

છદ્દશૂગાર પ્રથમ યદ્ધ કીનો તા સવિ હરિગુન ગાયા ॥ ૨૨૮ ॥

કવિત ॥ સંવત્ લોક પાદવ નગ ચદ્ધ નમ માસ

ધવલ પચમી કુજ વાર ઠાનિયો ।

સ્વાતિ નક્ષત્ર સુદર ચદ્ધ તુલ રાસ આયે

મધ્ય રવિ સમે શુભ દિન જોગ આનિયો ।

યા છદ્દશૂગાર નામ પ્રથમ સમાપત મયો

નવેનગર સેદ્ધ નીજ મન માનિયો ।

ફદ્ધ કવિ મહાસિંધ જોદ્ધ પદ્ધો વાચો સોદ્ધ

મેરો નિતનિત પ્રતે જૈ શ્રીકૃષ્ણ જાનિયો ॥ ૨૯ ॥

હતિ શ્રીમેવકમહાસિંધનિરચિતે છદ્દશૂગારપિંગલ નામ પ્રથમ સપૂર્ણ ॥ ૪ ॥

વિધિમાદિ-૧ આ, હિન્દી પિંગલના પ્રથમ એના ચાર પ્રભાવ છે પહેલા પ્રભાવમાં માત્રામેળ હોવાના આઠ પ્રકાર કહેલા છે બીજા પ્રભાવમાં ગણવિચાર અને અક્ષરમેળ હોવાના પ્રકાર કહેલા છે ત્રીજા પ્રભાવમાં હોવાના ભેદનું વર્ણન છે, અને વિવિધ હોવા દર્શાવવા સાથે વર્ણવેલા છે અને ચોથા પ્રભાવમાં નાવિકાના ભેદ વિવિધ હોવાના દર્શાવવા વર્ણવેલા છે

૨ ૬૪ કડીની સંખ્યા ૨૨૬ છે

વિશેષ-૧ પહેલા પ્રભાવમાં પતાકાઓની આકૃતિઓ આઠ સાથે કાઢેલી છે

૨ વિધિ બાવબોધ છે, છતાં 'બ' 'દ્વ' આદિ અક્ષરોના ઘેરોડ માધાબાવેથી ગુજરાતી લિપિના છે પ્રતિ શબ્દ છે અક્ષરો ભાગ છે છતાં પાના ૨૨ છે

અં. ૨૨-રાસિકપ્રિયા-હિં. સા.-ગુ. મા.-૨. કેજવદાસ-ગુ. મા. કુશલ-
ધીર ઉપાધ્યાય-(૨. સં. ૧૯૪૨)-પૃ. ૧-૩૬ અપૂર્ણ

આરંભ-શ્રી રાધાકૃષ્ણાય નમઃ પ્રત્યક્ષરતા દેશવદાસ કવિ ગણપતિનું
વર્ણન રૂપ મંગલાચરણ કરે છે. એક રદન કેતાં એકે દંત છે ગળ હસ્તીના જેવું
વદન મુખ છે શુધિનું ધર છે મદન કામનો કદર્થનદાર જે મદાદેવ તેનો
મૃત છે ॥ ગવરી જે પાર્વતીનો નંદન પુત્ર છે હર્ષનું મુલ છે જગતમાં વંદ-
નિક છે ભાલમાં ચંદ્રમા છે શુખના દાતાર છે રૂઢિ દિર્ઘિના દાતા છે ગણ-
નાયકને આઃ ગણ નંદિ પ્રમુખ તેના નાયક મુખિયા છે ॥ દુષ્ટના ક્ષાતકિ
દલિદ્રના ક્ષાતકિ છે સર્વલાયક યોગ્ય તેમાદિ યોગ્ય છે ! શુરુશુન જે મોટા
શુણુ અનંત જેમાં છે એવા ભગવંત । ભવ શિવં તે જિ ભગતિવંત છે ભવ
સસારનો ભવ હરતા છે । તે દેશવ કહે છે સહિને જ્યન્મજ્યકાર થાઓ ॥ ૧ ॥

છપય-एकरदन गजवदन बुधिसदन मदनकदनमुत

गवर्गिनंद आनंदकंद जगवंद चंदमु(यु?)न

सुखदायक दायक मुकीर्ति गननायक नायक

खलदायक दायकदलिद्र सवलायक लायक

गुरुगुन अनंत भगवंत भवभगतिवंत भवभयहरन

जय कैशवदास निवासनिधि लंबोदर असरनसरन ॥ ૧ ॥

અથ શ્રીકૃષ્ણનું વર્ણન ॥ શ્રીકૃષ્ણ દેવા છે । નવરસમય છે ॥ શ્રીરાધા-
છને કાળે શૃંગારરૂપ થયા । ગોપીનાં વસ્ત્ર હથ્થાં તિહાં હાસરસ થયો ॥
માતાપે યંધાવું તિહાં કરુણારસ યથા (યથો) । દેશિ દૈન માર્યો નિહાં રૂદ્રમય
થયો વત્સાસુર માર્યો નિહાં વીરરસ યથા । ભયરસે દાવાનલ પિધો । નંદારસે
કરિને પુતનાના પ્રાણ લિધા । અતિ અદ્ભુત રસે વિરંચિ બ્રહ્માનિ ભિ(મ)તિને
બચિ કે હરિ નવમે સાંત રસ તે । સંતનકે ૦ નિરંતન ચિતને વિષે વિચાર
તિહાં કવિ દેસવ દેછે રસિકજન નચાવે રસમય પ્રજરાજ તે શ્રીકૃષ્ણને
સેવે ॥ ૨ ॥

अथ नवरसवर्णनं—

श्रीवृषभानुकुमारि हेन शृंगार रूप भय ॥

वत्स हास रस हरे मातु वंवन करुणामय

केशि प्रति अतिरुद्र वीर मायो वत्सासुर

भय दावानलपान पीयो वीमत्स वकीडर

અતિ અદ્ભુત ઘચિ ત્રિરચિ મતિ સાત સુસતન સોચિ ચિત
કહિ કેસવ સેનહુ રસિકજન નરસમય ઘજરાજૂ નિત ॥ ૨ ॥

હવે કવિ પોતાનું સ્થાનક કહે છે જ્યાં વેત્રવતિ નદિ છે । આ તુગારણ્ય નામે તિર્થ છે । તિહા નગર ઓડછૂ । બહુ વસે છે । તે પ્રથવી માદિ ધન્ય કે હિત્યમ છે ૧ ॥ તિહા આર આશ્રમ વસે છે ।... તથા આર વર્ણુ રૂા કર્મવાળા છે । તપ જપ વિદ્યા વેદ તેહનિ વિધિ બની છે ૩ ॥ તિહા . . મધુકરસાહુ નામે રાજા તેનિ ગહિરવાર જાનિ છે ૫ ॥ તેનો પુત્ર નામ દુલહરામ ॥ છે તેનો અનુજ કેતા લઘુ-ભાત ઈદ્રજિત સર્વ ધરમનું સ્થાનક છે ॥ ૬ ॥ તેણે કેસવદાસ કવિ સાથે ધર્મસનેહે કયો વનિ સગવ સુખ આપિને એમ કહું જે રસિક પ્રિયા કરિ આપો ॥ ૮ ॥ તે સવતસર કહિયે છે જે સવત ૧૬૪૮ કારતિક શુદ્ધ ૭ ચાર કેતા બયો વાર રજનીશ કેતા સોમવાર ॥ ૯ ॥ આઝી પ્રીત રતિ કેતા ॥ અને આઝિ ગતિ કરિ અને આઝી મતિ શુદ્ધિ કરી વિવિધ કેતા નાના પ્રકારને વિવેકે કરિને વિલાસો કરીને રસિક જનને વાણિ એ રસિકપ્રિયા કેશનપાસ કવિયે કિધિ છે ॥ ૧૦ ॥

નદી વેતરહ તીર તિહા તીરથ તુગારણ્ય
નગર ઓડછુ વહુ વસિ ધર્મનિલસિ ઘન્યુ ॥

× × × ×

રન્યો ત્રિરચિ વિચારિ તિહા નૃપમતિ મધુકરસાહિ
ગહરવાર કાળી સગવિ કુલમહન જસુ જાહિ ॥ ૫ ॥

તાકુ પુત્ર પ્રસિદ્ધ મહિમહન દુલહરામ
ઇન્દ્રજીત તાકો અનુજ સફલ ધર્મકો ભામ ॥

× × × ×

તિનકવિ કેસવ દાસસૌ મિયો ધર્મકો નેહુ
સન સુગ દૈ કરિ ચો કહ્યો રસિકપ્રિયા કરિ દેહુ ॥ ૮ ॥

સવત સોરહસ વરસ વીતે અઝતારીસ
કાતિક શુન્નિ તિથિ સપ્તમી ચારુ વાર રજનીસ ॥ ૯ ॥

અતિ ગતિમતિરતિ એક કરી વિવિધ વિવેક વિલાસ

રસીક જનકું રસિકપ્રિયા કીન્હી કેશવદાસ ॥ ૧૦ ॥

અન્ત-કૃષ્ણદે પ્રકાશ સ્વયં દુતત્વં । એક સમે હરિ રાધાગિર્જિને સંભ-
લાવિને કે છે ચાલો વા(વ)નમાં જૈયે તારે રાધા કહે કાચ દાલી નિકામી છે હે
કે તમ સાથે આવવાને । તમે હેતુના હેતુ શત્રુના શત્રુ છો હરિ કહે હૈયે
હેત છે ક્રિયા હેત નથી તારે રાધા કહે હેત નથી હૈયે તો શું લાલા વદશો
તારે હરિ કહે અમ સાથે ધમ તમને ઘટે એ વિવા

શ્લોક—અનુલાપો મુદુર્ભાષા વિલાપઃ પરિદેવનમ્ ।

વિપ્રલાપો વિરોચોક્તિઃ સંલાપો ભાષણં મિથઃ ॥

તો ટા છો ને તો તારે રાધા કહે કયું તો કયું શું કરશો હરિ કહે તારે કાંધક
રમિયે કે ભૂલી ગયાં આજ રમતાં નથી આવડતુ રાધા કહે ભૂલું તો નહિ
ને ભૂલ્યાં તો શું ગલે પડ્યો ॥૭૨॥ કેસવદાસ કે છે ધટધટ નાચતા ફરે છે
ગાક ને એક તો છકિને પડા છે તે મુવા જ ગણિયે છંયે સ્વભાવે એક મદિ-
રાને પાને બલભદ્રગિર્જિયે ક્રિયા છે સખા સર્વ તે સંગે કાણુ જાય એવા દુખિ
દેખિ માયું ધુણિયે મુને તો વનમાં ગિયે દિવસ દાવા લાસો લોલને નીલેતુ
સામ રહે સખ ખરે આણુ વૃન્દરાનો જ પ્રાપ્ત થાય અને ગાયુંને સમારવી
જેસું ધારિવાનુ ચિતને રાજ વિચારનો અહાર છે

કૃષ્ણકો પ્રકાસ સ્વયં દુતત્વં ।

વનિ જૈ જૈ ચલૌ કૌઢ ઢીલી હૈ કેસવ હું તુમ્હ હૈ તુ અરી અરિ હૌ ।

હિતુ હૈ હિયૈહ કિયૌ નાંહિ તેહુ હિતું નાંહિ હિયૈ તોલ લાલરિ હૌ ॥

હમસૌં હહ વુઝિયેં એસિ ક—

વિષયાદિ-૧. આ રસપ્રકાશનો ગ્રંથ છે. એના ‘પ્રભાવ’ એ નામે વિભાગ
પાડેલા છે. પહેલો પ્રભાવ, ‘પ્રચ્છન પ્રકાશ સંયોગો વિયોગ વર્ણન’નો છે; બીજો પ્રભાવ
‘પ્રચ્છન પ્રકાશ ચતુર્વિધ નાયક વર્ણન’નો છે; ત્રીજો પ્રભાવ નાયિકાલક્ષણવર્ણનનો,
‘સ્વક્રીયાપરક્રીયાનાયિકાવર્ણન’નો છે; ચોથો પ્રભાવ પ્રચ્છન ‘પ્રકાશ દર્શન વર્ણન’-
રાધિકાને કૃષ્ણનું દર્શન થયું તે સમયના ભાવના વર્ણનનો છે. પાંચમો પ્રભાવ ‘પ્રચ્છન
પ્રકાશ નાયક નાયિકા ચેષ્ટા વર્ણન’નો છે. પાંચમો પ્રભાવ અપૂર્ણ છે.

૨. આ ગ્રંથ રસ સંબંધી-નાયક નાયિકા બેદનો-છે, અને હતાહરણો મુખ્યત્વે કૃષ્ણ
અને રાધિકાની પ્રેમચેષ્ટાનાં છે.

૩. પ્રસ્તુત પ્રતિમાં હતારેલી કુલ કડીની સંખ્યા અચોક્કસ છે, બે બુદ્ધી બુદ્ધી
સંખ્યા જણાય છે, એકની ૮૫ અને બીજીની ૭૨ છે, તેમાં ૭૨ મી કડીના અર્થ
ભાગથી પ્રતિ તૃક છે. પ્રત્યેક પ્રભાવને અંતે “इति श्री मन्महाराज कुमार इंद्रजित द्वि (वि)रचितायां
प्रच्छन प्रकाश प्रभाव” એવો ઉલ્લેખ છે.

વિશેષ-૧ આ, અન્યનું ગુજરાતી બાષાતર સાથે જ સામેન છે પહેલું બાષાતર અને પછી દિન્દી મૂલ એ ક્રમે પ્રતિમા પ્રત્યેક પાને વસ્તુ લખાયેલું છે બાષાતરના પ્રત્યેક પ્રભાવને અંતે આવેલો હૃદયેષ કરે છે, -“છતિ થી મહારાજ કુવર ઇન્દ્રજિતનિ કરેલિ કવિતા તેમા શ્રી કુશલધીરોપાધ્યાય કૃતે વાર્તિકે પ્રભાવ થયો ॥” પરંતુ ત્રીજા પ્રભાવને અંતે ‘કુશલધીરોપાધ્યાય કૃતે વાર્તિકે’ એટલા સંખ્દો નથી

૨ આ લેખક કુશલધીર ઉપાધ્યાય કોણ હોતો અને કયાનો તે જાણ્યામા નથી તેની શૈલીથી તે કાવિયાવાદી જોઈ હોવાનું સમજાય છે

૩ બાષા બહુ જૂની નથી, તેમ અર્વાચીન પણ નથી બાષા સાદી અને સુરસ છે, તેની વાર્તિકની પદ્ધતિ વસ્તુને વિશેષ સ્પષ્ટતાથી સમજાવનારી છે મૂળ પાત્રમા પ્રભાવની દિન્દી ઉર મી વક્રથી અપૂરુ છે, ત્યારે બાષાતર ઉઝ મી કઠીથી અધુરુ છે

૪ પ્રસ્તુત પ્રતિ અર્વાચીન છે, તિપિ જો કે બાળબોધ છે પણ ઘણાખરા અક્ષરોના મરોડ ગુજરાતી લિપિના છે પ્રસ્તુત પ્રતિ કોઈ પ્રાચીન પ્રતિ ઉપરથી ઉતારેલી લાગે છે કારણ કે કેટલેક સ્થળે લટીઆએ પડેલા અક્ષરો ચિહ્નોથી સૂચવેલા છે

૫ આ ત્રય બાષાતરનો હોધને ઉપયોગી છે દિન્દી મધ મૂન, તેમ જ ગુજરાતીમાં નવીન બાષાતર સાથે ઉપાયો છે

અ. ૨૩ ક. ક્ષત્રિયની ઉત્પત્તિ-ગુ ઐ. કા કવિ ગદ-

(૨. સં) પૃ. ૧

આરભ—અથ ક્ષત્રિયની ઉત્પત્તિ લખ્યતે ॥

પેહેવા ક્ષત્રી પય ॥ અગ મહે આચારે જાણીએ ॥
નામે કામે કુલ થઈ ॥ તેહેની સાય બહુ વધાણીએ ॥
પેહેવા ક્ષત્રી પરમાર ॥ સાય પાનીસે જાણૂ ॥
ખીજ થયા રાડોડ ॥ ગા(ગા)ને ધા(ધ્યા)ને સાય તેર વધાણૂ ॥
ગોદો નામ જાદવ ॥ બીસે કુમે કપ્પે તારા ॥
ચોયુ નામ ચૂદવાણૂ ॥ સાય ચોનીએ પધારા ॥
પાયમૂ નામ સોલધી તણૂ ॥ સાતે સાયે સૂઝીએ ॥
નવાહુ સાય સતજુગ તણી ॥ ખીજ અડીયન ખૂઝીએ ॥

અથ પાત્રીય સાય પરમારનિ લખ્યતે ॥

જકો વસ ને જલ ॥ પગી પેર રેહેવાઝ ને પટાણા ॥
ગાડમા ગોદવ ગોદલ સેજવા ॥ પીસ લોલા ને પનાજા ॥
ઉમર જટ ને ચાવડ વજુદર ને વજુદોલા ॥
પર પસ પરીવા ॥ વસનાન પુને રોલા ॥

રાજસીયા ને મંદૂરા ॥ બોડાણા મકુવણા ॥
 પોપર ઢાંપર ને પેર પેરા ॥ થયા તથડીયા ને મકરણા ॥
 હેબોલા હડી ઉલા કારંગ ॥ રાવલ રાય કુગરપર ધણી ॥
 કવી ગદ કહે સૂણો ઠકરો ॥ પાંત્રીસ સાપ પરમારાંતણી ॥

અથ તેર સાપ રાઠોડાંની લખ્યતે ॥
 મેરવ સાંઠી ને મેઢીયા ॥ સૂર સૂરમા અતલીક બલ ॥
 પલેલ નર રાઠોડ ॥ ધંમેલીયા વાઢેલ વલ ॥
 વલયાવલ ધઢીયા વાથેલવલ ॥ વાવંસવલ રાણવલ ॥
 કવી ગદ કહે સૂણો ઠકરો ॥ તેર સાપ રાઠોડમાં ઝલ ॥ ૨ ॥

અથ વીસ સાપ જાદવની લખ્યતે ॥
 અલક ને ભાધ્યાણી ॥ અલસી બોલૂવા ॥
 હલદલ ને દાંના ॥ જલ ને જોડૂવા ॥
 ડોડિયા ને માંડિયા ॥ જાડેયા ને પૂમડ ॥
 સીઠિરા ને સંપેલા ॥ પઢારીયા ને પાચડ ॥
 માલા ને મણુકા ॥ બાબર વાધા જરકસીયા ॥
 કવી ગત(દ) કહે સૂણો ઠકરો ॥ વીસ સાપે જાદવ વસીયા ॥ ૩ ॥

અથ ચોવીસ સા(પ) ચૂહવાંણની લખ્યતે ॥
 ગોલ ગલેયા ને ડોડીયા ॥ ધીચી રાઠોડ ॥
 ઉડેયા ને દાંણુમા ॥ કોઠારી ને ચાંહોડ ॥
 ટાક છડવી સીરવી ॥ વીહોલ ને સધયણા ॥
 પેવા કુંભાલ ને દેવડા ॥ તુવર ને વધયણા ॥
 લંડારી ને સીસોદીયા ॥ ચંડોલ ચતુરાર્ધ રાપતા ધણી ॥
 કવી ગદ કહે સૂણો ઠકરો ॥ ચોવીસ સાપ ચૂહવાંણ તણી ॥

વિષયાદિ-૧. ઉપલાં ચાર કવિતોમાં ક્ષત્રિયની મૂળ પાંચ જાત અને એમાંની પહેલી ચાર જાતની શાખાઓનાં નામ ગણાવેલાં છે.

૨. ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ આ કવિતો ઉપયોગી છે.

વિશેષ-પ્રતિ મુંદર મોઠા અક્ષરે બાળબોધ લિપિએ લખેલી છે. થોડાક અક્ષરોના મરોડ નૈન શૈલીના છે. લઘીઆએ શોભા ખાતર પાનાની ચાર બાજુએ લાલ લીટીએ હાંસીયા આંકી વચ્ચે પીળો રંગ પૂરેલો છે અને વચ્ચે પણ બધી લાલ પાણી વચ્ચે પીળો રંગ પૂરેલો છે. આંક અને મથાળું પણ લાલ શાહીનું છે.

અં. ૨૩ ખ-સોલકીની સાત સાપ-ગુ. ઐ. કા.-ગૌતમ.-પૃ. ૧

અથ સાત સાપ સોલકીની લખ્યતે ॥

વીરપર વીર વસીયા ॥ ગાજણે ગાજણા ને વીહોલા ॥

મહીકઠિ મહીડા ॥ વાધલ યલ વાધરોલા ॥

ઝાઝા(લા ?) ઝલે કરે ઝંકાલ ॥ કાલરી ગજતે રાતે કરા ॥

ભાદરવાસૂત ગૌતમ ભણે ॥ સાત સાપે સોલકી નરા ॥

વિષયાદિ-આમા સોનકીઓની માન સાત શાખાઓના નામ તેમના રહેવાના

મથક સાથે આપેલા ॥

વિશેષ-પ્રતિ માટે જુઓ અં ૨૩ ૬

અં ૨૩ ગ છત્રીસ ગઢ-ગુ ઐ. કા. કવિ ગઢ-પૃ. ૧-૨.

આરભ-અથ છત્રીસ ગઢ લખ્યતે ॥

આઘ ઈંકાર ॥ ઈંકારથી ઉતપત

ચૂડ દેસે આર ॥ પ્રથમ આઘ પરમાર ॥

પ્રથમી તેા પરમારા તણી ॥ ધરા ઉર્જાવલ (ઉજ્જવલ ?) ને ધાર ॥

ધઢ આપૂ બેસણુ ॥ અર્જત ધઢ એકાણુ ॥

સોનધઢ ઉતપત ॥ નાગોર ધઢ ચૂડૂવાણુ ॥

આસધઢ ઘેહેલોતર ॥ બ્રહ્માધઢ બાહોરોડ ॥

બોડગઢ બોડાણુ ॥ આસધઢ ટાક ॥

કરસનગઢ ડોડીયા ॥ જેતલગઢ ડોડા ॥

સૂદેધઢ પઢારીયા ॥ બાકરોલ ધઢ મહીડા ॥

રોહડી ધઢ કજવા ॥ વાડીધઢ પડચડ ॥

પોડાણુ ધઢ ગોહલ ॥ પાટડી ધઢ ઝાલા ॥

પાટણુ ધઢ ચાવડા ॥ પાટધઢ સીસોદીયા ॥

ભ(શુ)જધઢ નડેચા ॥ રાણવટ સપચ ॥

મેતધઢ કાળા ॥ રાડધઢ મોદી ॥

માડવ ધઢ લકુમ ॥ દલીગઢ તુલિ(વ)ર ॥

જેસલધઢ ભાટી ॥ પાપરગઢ કાડી ॥

ધૂમલી ધઢ જોડૂવા ॥ વેજલપર વેજ ॥

તારગ ધઢ રેહેવોર ॥ કપડવજ ઝાળી ॥

મધૂ(યુ)રામ નદવ ॥ લાલધઢ સોનકી ॥

કામધજ રોહડ ॥ બૃદિધઢ હાડા ॥

ડભાણુ ધઢ વાધરોલા ॥ અગ્રધઢ વાસોદા ॥
 વાયસધઢ મકુવાંણુ ॥ ડુગરપર રાવોલ ॥
 ધઢ અજમેર રેડી સાથે વાઘેલા ॥ ધન ધન ક્ષત્રિયાં વારવલી ॥
 કવી ગઢ કહે સૂણો ઠકરો ધઢ છત્રીસે રાજકલી ॥

ધતિ શ્રી છત્રીસ ગઢ સંપૂર્ણ ॥ શ્રી ॥

વિષયાદિ-આમાં, રાજપુતાના અને ગુજરાતના મુખ્ય મુખ્ય ગઢ અને તેના રાજકુલનાં નામ આપેલાં છે. તેમ એ છત્રીસ ગઢનાં છત્રીસ રાજકુલનાં માત્ર નામ આપેલાં છે.

વિશેષ-પ્રતિ વિષે બુઝો અં. ૨૩ ક.

અં. ૩૩ ધ લવાઈના સ્વાંગ-પૃ. ૧-૩ (અપૂર્ણ).

આરંભ-અથ સ્વાંગની વીગત લખી છે ॥ શ્રી ॥

- ૧ પેહેસો ગણપતિનો સ્વાંગ આવેઃ ॥ પછે કાલીનો સ્વાંગ આવેઃ ॥
 પછે ભરડાનો સ્વાંગ આવેઃ ॥
- ૨ ખીજે બુઢણુ મીયાંનો આવેઃ મીઆંની જોડ આવે
- ૩ ત્રીજે મીયાં ખીખીનો સ્વાંગ આવે તેને સંગાથે સામલીઈ આવે
- ૪ ચોથો અડવાનો સ્વાંગ આવે તાર પછી તેનાં વાણીયણુ આવે તાર પછી જંઢાનો સ્વાંગ આવે તેને પછવાડે તેહના ચેશા આવે
- ૫ પાંચમો ઢેડાનો સ્વાંગ આવે તેની ખે નારીઓ આવે
- ૬ છઠો જોગણીનો સ્વાંગ આવે તાર પછી જોગીને ચેલા આવે
- ૭ સાતમો વીપ્રનો વેસ આવે પછે જટનો વેસ આવે પછે જટડી આવે
- ૮ આઠમો પાતસાઈ પે(ખે ?)ગ આવે પછે છેલ જટાઉ આવે રાણી મોહના આવે
- ૯ નવમો અડવો આવે પછે વાણીયાણી આવે પછે સાહેબને મઢમ આવે પછે ચોર આવે
- ૧૦ દસમો મનીયારનો ખીખી જલ્લાલ આવે બાંદી ગણાલા
- ૧૧ ઇગ્યારમો કસારાનો કસારી આવે પાચ તથા છ મૂડા આવે
- ૧૨ બારમો રામ લખમણનો આવે સીતાનો આવે ખે વીપ્ર આવે હનુમાનનો આવે રાવણુ આવે
- ૧૩ તેરમો દરજનો આવે દરજણુ આવે વાઘોછ આવે
- ૧૪ ચઉદમો વીપ્રનો જટનો આવે જટડીનો આવે
- ૧૫ પનરમો લાલ વાદી ફૂલવાદીનો આવે

- ૧૬ સોલમો વોગે પસડીઈ આવે છતથા સાત વોરા આવે પઝે વોરી આવે મલાછ આવે
- ૧૭ સતરમો વીકા સીસોદીયાનો માગણુ મોતીઈ આવે જડપવી આરે ગૂ(ગો)વીઈ આવે રતનાનળ આવે
- ૧૮ અદારમો સૂરો રોઠોડ આવે
- ૧૯ ઉગણીસમો દેડનો આવે દેડડી આવે મૂગલનો આવે મૂગલાણીઈ બે આવે
- ૨૦ વીસમો ગાગડીઈ દાણી આવે પાચ તથા સાત વણુઝાર આવે વણુઝારી આવે
- ૨૧ એકવીસમો મેવમનો આવે ૫ મણી આવે ડોડીઆ દશ ચઢને આવે
- ૨૨ બાવીશમો વામનનો આવે
- ૨૩ તેવીસમો ચનુબુજનો આવે
- ૨૪ ચોવીસમો અર્ધાગનાનો અ(આ)વે
- ૨૫ પચીસમો કાડીનો આવે ઠઠીયાની આવે
- ૨૬ છવીસમો ગોલાનો આવે
- ૨૭ સતાવીસમો ધાયજનો આવે ધાયછ આવે
- ૨૮ અઠાવીસમો વાધરીનો આવે વાધરણુ આવે
- ૨૯ ઉગણીસમો બે કાછીયા આવે ફદાલી આવે
- ૩૦ ત્રીસમો ભાડનો આવે
- ૩૧ એકત્રીસમો માદાદેવનો
- ૩૨ બત્રીસમો ફેરખાનો
- ૩૩ તેત્રીસમો જોગીના ચેના આવે જોગણી આવે
- ૩૪ ચોત્રીસમો પાવધનો આરે પ(ક)માવીઈ આરે
- ૩૫ પાત્રીસમો ગાગસો મોચીનો માના માચણનો આવે રપોછ ઠકાર આવે
- ૩૬ છત્રીસમો રામદેવનો આવે રગયો સલૂણનો આવે

વિષયાદિ-અવાઈના છત્રીસ વેડ અને તેમા કઈ કઈ વ્યક્તિઓ આરે તેતુ માન નામરૂચન આમા ઠરેડુ આ વિચ પ્રતિમા અધૂરા છે

વિરોધ-પ્રતિ વિરોધીઓ આ ૨૩ છે

અં. ૨૪-કલિયુગનો ગરબો-ગુ. કા.-(૨, સં. ૧૭૬૦)-પૃ. ૧-૭.

આરંભ-શ્રી ગણેશાય નમઃ અથ કલયુગનો ગરબો લખ્યો છે
સરસ્વતી શાં(સ્વા)મીને વેનવું હો જોયરી ગણપત લાગું પાય
દિન જાણી દયા કરો હો જોયરિ વાંણિ આપો મુજ માય
પરમેસ્વરીને પાએ પકુ હો બહુચરિ કહું કું(ક)લીનાં કર્મ
અકલ નથિ કાંઈ એવડી હો બહુચરી શકતી રાખજે સ(શ)ર્મ ॥

મધ્ય-સંવત સત્તર સત્યાશીએ હો બહુચરિ સર્વ સૃષ્ટિ તજવી સમત
અકળાવ્યાં અઘ્યાશિએ હો બહુચરિ વિધવિધ પાડી વિપત

x x x x x

અન્ત-નેવાસ્થકી નારાઅણી હો બહુચરિ ધરોધેર નવનીધ
દેવી સદા સુખ દીછએ એ બહુચરિ પરમેસ્વરી પરરીધ
ગરબો સુણે કું(ક)લી કાલનો હો બહુચરિ જથાશક્ત દે દાંન
પ્રતો (પરચો) જોયર બાલનો હો બહુચરી પાંમે ધન સુલતાન
વરણી અધિકારી વેદમાં હો બહુચરિ લગવતી ભ્રાંહ્મણુ એહ
ભિચરૂં અધીક ઉમેદસુ હો બહુચરિ ત્રીપુરે તણ્યે નહી ટેક
તમે છો ત્રણ્ય ભોવનપતી હો બહુચરિ સુરપત્ય ને સલમાં(તાં)ન
વલ્લભ ગુલામની વીનતિ હો બહુચરિ આપજી સુણજે કાંન
વલ્લભ સેવક તાહારો હો બહુચરિ સેલી દયાને આંણુ
ઢોર માણસે વેપારિએ હો બહુચરિ આપજી કરોને કલ્યાણુ
વલ્લભ ધોલાભાઈની હો બહુચરિ ઉ(અ)મર રાખજે જોડ.

ઇતિ સંમપૂર્ણ:

વિષયાદિ-આ ગરબામાં કલિયુગમાં થતા અધર્મ અને અનાચાર જોરદાર વાણીમાં
કવિએ વર્ણવેલ છે અને તે ટાળવા દેવીને વિનતિ કરેલી છે. આમાં સંવત્ ૧૭૮૭ અને
૧૭૮૮ માં પડેલા આકરા દુકાળનું હૃદયભેદક વર્ણન છે.

વિશેષ-૧ આ ગરબો જૃહકાવ્યદોહન ભાગ ૧ લામાં (પાને ૬૬૩-૬૬૭ તથા
દેવે બાલાજી ભગવાનજીના 'અભિકેન્દુ રોખર કાવ્ય'માં છપાયેલો છે.

૨ છપાયેલી પ્રતોમાં અને આમાં કેટલોક પાઠફેર છે. દાખલા તરીકે પ્રસ્તુત
પ્રતિની કડી ૧લી અને છેલ્લી કડી છાપેલી પ્રતિઓમાં નથી છેલ્લી લીટીથી જણાય છે
કે વલ્લભ અને ધોળો એ બે બાઈ હતા.

૩ પ્રતિ મોટા અક્ષરે બાલબોધ લિપિએ લખેલી છે.

અં. ૨૫ હુમીરઅખંધ-ગુ. ઐ. કા -૨. મૂલાણુદાસ-(૨. સં.)

પૃ. ૧-૨૬

આરભ-શ્રી ગણેશાય નમઃ ॥ અથ હમિર અમધ વિખ્યતે ।

દોહા ॥ શ્રી ગણુપતિ પ્રણુમુ સદા સરસતી સમર સાર ।

રણુથભર હુમીર દે ॥ સતધારી સસાર ॥ ૧ ॥

ડાપે દાન દે આગવે ॥ આવે વસ ચહુવાણુ ॥

બીમ જમો ભડ આક્રમી ॥ તેના વિવિધ કરે વખાણુ ॥ ૨ ॥

વલી અખલ પતસાહ બલ ॥ રણુથભર હુમીર

કુણુ ઠાણુ ભડબુધ કરણુ ॥ ધનવડ સુણુને ધીર ॥ ૩ ॥

મામુ સારહ હમીર દેસ ॥ સેવાર અટક તણે જ ॥

નરસો રેતા દીલી સહર ॥ પાતસાહરા ભાણેજ ॥ ૪ ॥

સોહ હમીર રારણે રખ્યે ॥ અટિવટ હડી ખાગ

રાણુ ચહુવાણુ હુમીર દે ॥ પતસાહ પડિયે પાગ ॥ ૫ ॥

કાણુ દેસ દીલી કહણુ ॥ પૂવદેસપર ઠામ

અલાવદીન પનસા તીહા ॥ સાહ સલતાન સલામ ૬ ॥

અનત-(છાપય) સવત બાર છતુવે ॥ માસ આવણુરી પાંચમ ॥

બોમનાર સેવાર ॥ ભડ ચડિયે તરગમ ॥

કડે તીર કમાન ॥ મીરમ વડ ધાય નાખે ॥

ચીવાણુ રાણુ ચકવે ॥ સૌય ચને સર ગદ સાખે ॥

રણુમાલ મસો દલ પરગટ ॥ સકવ મોલ એ સર ચડો

પુરવ બેધ બળે પડો ॥ પડો ગવગઠ પાલટો ॥ ૬૩ ॥

હમિર રાણુ ચહુવાણુ ॥ છત્રપતીસ છત્રીસવ ॥

સચડિયે વેઠ ॥ જગ જમદર રચે જેસર ॥

ખનવટ ખાગ ચુવાણુ ॥ રાણુસો આક્રમી રાગ

ચવાણુ રાણુ ભડતિલક ॥ સતનત બાધી સાગ ॥

સવતાન સાય સેના સજ ॥ ગ/ પગ ભડ સચરે ॥

ધટ મેરિ પકગે હમીરકુ ॥ અલાવદીન એમ એતરે ॥ ૬૪ ॥

જળ(બ ?)ગણુથભર બધ ॥ નેણુ તળ પતસા અધે ॥

પડો કાસ એક દુર ॥ તહા એક સપનો લધી ॥

ગીસા તો યારો મરણુ ॥ વેણુ કે સગતી (ચકિત) સાગે ॥

બ પાછો પનસાહ નહીં રણુથભર તારો ॥

વયણ મુણી પાછો વલો ॥ ગઠ થકી થાકે દલિ ગયો ॥
 અલાવદીન પતસા ભડા ॥ શૂપ મૂખ ઝાંખો ભયો ॥ ૮૫ ॥
 દોડા ॥ સાદમુખ ઝાંખો ભયો ॥ ગઠ લયો નહિ બન્ય ॥
 ચુવાણ રાણુયો ભુગ ર્યો ॥ નવખંડ નામ ચલાય ॥ ૮૬ ॥
 વેણ એમ સગતી વદે ॥ મુખ થકી કે માય ॥
 સાખિ દો રણુથંભ પર ॥ એમ આગમ ખંભાય ॥ ૮૭ ॥
 સંવત્ ખાર છતું સરસ ॥ સાચો સાવણ માસ
 રણુથંભર જમદર ર્યો ॥ પતસા પાયો તાલ ॥ ૮૮ ॥
 હમિર વાસ વૈકુંઠ ક્રિયો ॥ કે મૂલણ કર્જોડ
 અચલ નામ અમર ર્યો ॥ જોલો જે રણુછોડ ॥ ૮૯ ॥

ઇતિશ્રી મૂલણદાસકૃત દેસ ભાપાનિબંધ હમિરપ્રબંધ ગ્રન્થ અલાવદીન
 હમિર સંગ્રામ વર્ણન સમાપ્ત. શ્રીરત્ન ॥

વિષયાદિ-૧. આ પ્રબંધમાં, દિલ્હીના ખીલજ વંશના બાદશાહ અલાવદીન ખુનીએ
 રણુધભોરનો કિલ્લો ચઢુવાણ વંશી હમીર પાસેથી જિતવા અને તેની પુત્રી પદ્મિનીને
 પોતાની બેગમ બનાવવા ચાર વાર ફરી ફરીને રણુસંગ્રામ કરેલો તેનું વર્ણન વીર-
 રસભર્યું વર્ણવ્યું છે. હકીગત એમ બની કે અલાવદીનનો મુંસાહેબ નામનો સેનાપતિ
 તેની ઇતરાઈથી નાસી હમીરને શરણે આવ્યો અને હમીરે તેને શરણું આપ્યું. અલા-
 વદીને ભાટ સાથે હમીરને એ મુંસાહેબ, રાજપુત્રી અને ધન મોકલાવી નશ્તું આપવા
 કહાવ્યું. પણ હમીર રંગ્યો નહીં અને સંગ્રામ આદર્યો. પૃથ્વીરાજે જેમ શાહુધીનને
 હરાવી નસાડયો હતો તેમ હમીરે ત્રણ ત્રણ વાર અલાવદીનને હરાવ્યો, પકડ્યો અને
 છોડ્યો. આખરે ચોથી વાર સંવત્ ૧૨૯૬ માં રણુસંગ્રામ ચાલતાં હમીર તેમાં પકડાયો
 અને તેના રણુવાસની રાણીએ આદિ 'જમદર' (ઝમોર) રચી તેમાં બળી મુઝ્યાં.

૨. ભાપા રસવતી છે, તેમ ઇટઝમક આદિ ધમક સારી છે; ભાપા ભૂતી છે, કેટલાક
 વ્યાકરણના ભૂતો પ્રયોગો હજી આમાં જળવાઈ રહ્યા છે. વચ્ચે વચ્ચે દિન્દી અને ભાટ
 ચારણી ભાપાના દુહા, છંદ્યય, છંદ અને કવિતથી પદબંધ બાંધેલો છે આમાં ગાહા,
 મોતીદામ, ભુલંગી આદિ છંદો છે.

૩. ફરી ફક્ત ૨૯૯ છે. પ્રબંધના કોઈ ભાગ પાડેલા નથી.

વિશેષ-૧. આ પ્રબંધ છપાયો નથી, ઐતિહાસિક કાવ્ય તેમ જ ભૂતી ભાપાના
 સંસ્કારવાળો હોઇને તે ઉપયોગી છે.

૨. પ્રતિ જો કે પ્રાચીન નથી, તેમ છેક અર્વાચીન નથી, પણ તે યીજ પ્રાચીન
 પ્રતિ ઉપરથી ઉતારેલી હોવાનું સમજાય છે. પાછલા ભાગમાં કેટલેક સ્થળે ખાલી અક્ષરો
 .....આવાં ચિન્હોથી સૂચવાયલા છે.

૩. પ્રતિમાં લિપિકૃત સંવત્ કે રચનસંવત્ આપેલા નથી. તેમ તેના રચનાર કવિ
 મૂલણદાસ વિષે પણ કોઈ હકીગત જણાયામાં નથી તે પ્રસ્તુત ગ્રન્થને દિશાભાપા નિબંધ
 હમીર, પ્રબંધ' એ નામ આપે છે. આ પ્રબંધમાં ગુજરાત વિષે બે સ્થલે આભિમાનિક
 વચનો છે.

૪ મતિ આશ પાના ઉપર બાલબોધ લિખિએ લખેલી છે, જો કે કેટલાક અક્ષરોના મરોડ માયાબાધી ગુજરાતી લિપિના છે દરેક પૃષ્ઠે અગીઆર લીંગો છે વચ્ચે શોભા સાર લાટીઓ છે હદ, દુહા, આદિ તેમજ વિષયનિર્દેશ લાલ શાટીએ લખેલા છે બીજા પાના ઉપર ૩ મી લીટી પછી એક કોડો ઠાઠી તેમા દિલ્હીની જ્ઞાતિવાર વસ્તીની સખ્યા નોંધેલી છે

અ. ૨૬-રૂપસેન રાજાનો રાસ-ગુ. કા.-દેવવિજયજી

(૨. સં. ૧૭૭૮) પૃ ૧-૪૩

આરભ-શ્રી ગણેશાય નમઃ

હોહા ॥ વિશ્વરિધાતા પ્રિરજિ ॥ વર્ધમાન નદિ નામ ॥
ભાવ ભગતિ ધરિ કરૂ ॥ તસુ પદ્યુગ પરિશુભિ ॥ ૧ ॥
વદુ ગૌતમ વીરના ॥ લબ્ધિવત ગણુધાર ॥
જે અતુદિન શ્રીસધને ॥ દાયક શ્રી સુખકાર ॥ ૨ ॥
પથ પ્રણુમ્ન પરમેશ્વરિ ॥ સરસ્વતિ સરસ વચન ॥
આદિ શક્તિ મુજ આપજો ॥ યજ્ઞે માત પ્રસન ॥ ૩ ॥
ધર્મમુલ તે જ્ઞાન છે ॥ જ્ઞાને સુદ સમ્યક્ત ॥
ચરિત તપ તેહથી લહે ॥ જો દેવઈ શુર વ્યક્તિ ॥ ૪ ॥
જિજ્ઞુષિ પ્રજુતા પામિયે ॥ જનમા નઈ કરિ દેવ ॥
નિત નમિયે પદ તેહના ॥ કરિયે સુગુરનિ સેવ ॥ ૫ ॥
શુર સરસ્વતિ જિન ગણુધરૂ ॥ પમ કજ પ્રણુવી આર ॥
ભવિ દવઈ ભણુસુ તેસુણો ॥ ધર્મતણુ અધિકાર ॥ ૬ ॥
ચાર ભેદ તે ધર્મના ॥ દાન, સીમલ, તપ, ભાવ ॥
પુન્ય વસિ મણુભાવ લલો ॥ તો ઓલખયો દાવ ॥ ૭ ॥
વિ(વી)રે દાન વખાણુયો ॥ ધર્મધૂરિ સિરદાર ॥
જિન પિણુ સયમ અવસિરે ॥ સાચવે દાના ચાર ॥ ૮ ॥
અમરા અધિન હોઈ દાનથી ॥ વયરી સપિ વસિ ધાય ॥
પરજન બધવ પરિ હોઈ ॥ જો કદિ દાન દેવાય ॥ ૯ ॥
રૂપસેન કુપર તણિ ॥ દાન કથા સદુ કાર્યો ॥
ભાવ અધિક ભનિજન સુજો ॥ જિમ ઝચિ દાનધિ દોમ ॥ ૧૦ ॥
કડવર્ષા ॥ ૧ ॥

મધ્ય દુહા ॥ તિણુ હી જ રજની કુમરજી પાવડી બલ આકાશ

બગપરિ ઉડીને ગયો દનકાવતીને પાસ ॥ ૧ ॥

નખચ(શિ)ખ નિરખી નાયકા । જોડની ધરતો ચાહ ।
 ગાધરવર્ધ વહીવા કીર્તિ । ચયો જોડુ દર્પ ઉછાહ ॥ ૨ ॥
 કૃત પરિખ્યા કારણું કુંભરી મધૂરી વાંણિ ॥
 ગાઠા ગુઠા દૃઢડા પૂછે પંડિત જાણિ ॥ ૩ ॥
 નયણ સોલ છદ્દા પનર અર્ધમૂયયુત છે એ છવ ॥
 કુંભરી ભણુઈ પીઠિ તે કવણુ પ્રણમું દેવ સદૈવ ॥ ૪ ॥
 તે દેવ શ્રી પાર્શ્વનાથ ધતિ કુંભરે પ્રત્યુત્તર સમર્પિતઃ ॥
 અથ કુંભરી પ્રતિ કુંભર પ્રાહઃ
 ઉપન્ન વિમાણુ નાંણો લોયા લોય પયાસ
 દખો વિજં કેવલી ન પાસઘ તં દીઠં અજ્જ રયણીએ ॥ ૫ ॥
 કુંભરી કહે તે સ્વપ્ન જાણીઈ
 ફરી કુંભરી પ્રાહ
 એક પુરૂષ પગ વિણુ ઉજ્જમ ત્રિયાતણે તે દાસ કહાય
 એ હરીયાલી લધૂને ખ્યારી ચતુર પીઠિ તો કહો વિચારી ॥ ૬ ॥
 કુંભરે કહે તે ગેડી દડૂલો
 હવઈ ફરી કુંભર કુંભરી પ્રતિ પ્રાહ
 એક અચેતન પુરૂષ નાંમ દોઈ અક્ષર કહીઈ
 કાયા તો સુ એક, શીશ કેઈ કાટ જ લહીય
 પગ ધાલ્યા પાયા લગી ઔઠ જઈ ગયણું અડીયો
 પરોપકારાં કાજિ સ્વર્ગ સાચઈ જઈ લઢીઉ
 હારે નહીં તિહાં સિદ્ધણી વદન જિહાં વિકસ્યેં નહી
 નાહ પ્રતિ ભણુઈ સુગણુ પીઠિ સમઝણુ હોઈ તો અર્થ કહે ॥ ૭ ॥
 કુંભરી કહે તે સહર કાટ જાણુવો ॥
 ધતિ સંપૂર્ણુ ઢાલ ૨૦ મી.

અન્ત-ઢાલ ૩૭ મી રાગ ધન્યાસી ॥

કહોને હરી આવે વેગે કે નાંહિ મોહન મથુરા માંહે એ દેશી ॥
 લાછિ લહેસ્યો દાંનથી રે દેતાં દિલ ઉલ્લસંત
 રૂપકુંભર પરે ઉમંગ ધરીને ઉલધી મુનીસ મહંત ॥ ૧ ॥
 દિઉ રે ભવિ ઘોને દાંન સુપાત્ર જિમ નિરમત્ર કરો ગાત્ર
 ઘોને ભવિ ઘોનઈ દાંન સુપાત્ર ॥ આંકણી
 કયવત્રોધન સાર્યપતિ રે દાંની શાલિકુંભાર
 તે સૂપ લાભ્યા જો પડિલાભ્યા ચિત ચોર્ષે અણુગાર ॥ ૨ ઘો ॥

મૂલ દેવાદિક એકવા રે જોલે સાઝ પરીદ
હયા અનેક ઇમ સહુકોએ જાણે દાન દોલતિ લીદ ॥ ૩ ઘોં ॥
વશિ વિંતર હો વેલી રે કરમ પ્રશસ સુરેસ
અરિજન પગજન મેવછ પચકજ થઈ કરી દાસ હમેસ ॥ ૪ ઘોં ॥
આપીય અપર અપાવીય રે સકિતતર્ણુ અનુસાર
તે કરણી અનૂમોદન કીજે કૃપણ ન થીઈ લગાર ॥ ૫ ઘોં ॥

X X X X X

ઝોપછ ॥ જીર્ણુ તે જોધને રે સુણયો સકલ કવિસ ॥
દાંતચરિત્ર રસાવ રચતા પહોતી સકલ જગીસ ॥ ૬ ઘોં ॥
સાંભલસ્યે બહુસ્યે જિ કામે એકમનાં થઈ એહ ॥
તે નર નારિ સપદ મિલસ્યે નિગમલ કરસ્યે દેહ ॥ ૧૦ ઘોં ॥
શ્રી વિજયક્ષેત્ર સુરી સરખે રહુ જેહનું રાજ ॥
ગાઉં સોહમ જિમ શુર સાચા આરે પચમે આજ ॥ ૧૧ ઘોં ॥
શ્રીવિજય હીં મુરિસના રે શ્રી કાચાણુ વિજય ઉવભાય ॥
તસ્માનુકર્મ વાયક દોએ વાશ શ્રી ધનકુચર કહાય ॥ ૧૨ ઘોં ॥
પ્રગટ સૈનક તમુ પાપના રે શ્રી હીપવિજય ગુરરાય
ગસ તાસ કૃપા થકી માયો દેવવિજયે જયદાય ॥ ૧૩ ઘોં ॥
સવત સતર અઠોતરે રે શૂદિ સાતમિ મહા માસ ॥
કહી નગર ક(ર)વિવારે સપૂરણુ કીદ સબધ ઉલ્લાસ ॥ ૧૪ ઘોં ॥
સાહચીએ દાલે હવો રે રાસ એ રસીક પ્રમાણુ ॥
નિલ સાંભલતા બહુતા હોયે ધરિ ધરિ કોડિ કંધાણુ ॥ ૧૫ ઘોં ॥
ધતિશ્રી દાનાવિકારે રૂપસેન રાસ સપૂર્ણુ માયા દહા સર્વ મયીને
૭૨૫ છે અન્ધાઅન્ધ સ્ત્રોતસપ્થા ૧૩૨૫ લેવક પાઠકયો શુભ બવતુ
કંધાણુમસ્તુ

વિષયાદિ-૧ આ રાસામા દાનનુ માદાભ્ય નીચેની કયા દ્વારા વર્ણવેલ છે
મમય પ્રદેશના રાજ્યદ નગરનો અપુત્રવાન વાદવવશી રામ વર્ષાઋતુમા જે કંઠે વહેતી
નદીમા નાવ મૂકાવી આનંદ લેતો હતો, તેમા એક પુત્રને તેણે ખૂબ ખાતો જોયો,
એટલે પોતે નદીમા પડી તેને કાપ્યો અને કીનારે આણ્યો. કીનારે આવના તે દાપી
થઈ ગયો અને રામ તે દપર બેઠા કે તેને લઈને આકાશમારે ઉડી સદસા વનમા
હઈ ગયો. ત્યાં એક સિદ્ધ પુરુષે તેને પૂર્વ જન્મની કથા કરી અને પુત્રનું વરદાન દઈ
રામ રહે પાડે વગાડ્યો. તેને પછી રૂપસેન અને રૂપરાજ નામના બે પુત્ર થયા. રામએ
મોટા રૂપસેનને કુનારો રાખી નાના રૂપરાજને ધારાનગરની રાજકુતરી સારે પરાજાણ્યો.
પાળી મોટા રૂપસેન ગીસાળો અને વનમા સીમા પેલ ત્યાંથી દાનના પ્રલાપથી એક વિમ

દ્વારા કનકાવતી નગરીની ભાગ મેળવી ત્યાં જવા સીધાગ્યો; માર્ગમાં એક યતિથી પવન પાવડી વગેરે પ્રાપ્ત કર્યા; એ વસ્તુઓના પ્રભાવથી તે કનકાવતીની રાજકુંવરી સાથે ગાંધર્વ વિવાહથી સલગ્ન થઇ રાક્યો અને તેના રાજ્યે કેટલીક વિઠ્ઠળાણાઓ પછી તેને પોતાની રાજકુંવરી પરણાવી અને રૂપરોન પાછો રાજગૃહ આવ્યો. ત્યાંય પણ તેણે કેટલાક અમલકાર પૂર્વ જન્મના સંસ્કારે અનુભવ્યા.

૨. બાપા રસવતી અને ધમકદાર છે; તેમ મધ્યકાલીન ગુજરાતી બાપાના નમુના રૂપ છે; કારણ લેખક જૈન છે, છતાં તેમાં પ્રાચીન પ્રાકૃત બાપાનો ઉપયોગ કર્યો નથી કદપના, અલંકારાદિની યોજના પણ સારી થયેલી જણાય છે. દેશીઓ આદિ પણ સુગ્રેય છે.

૩. આ રાસ અદ્ભુત રસથી ભરેલો છે; કચ્છ આદિ રસ ગૌણ છે. દુહા, ચોપાઈ, ગાથા, અને દેશીઓ મળી કુલ કરી ૭૨૫ છે. કુલ ઠાલ ૩૭ છે. શ્રીકૃષ્ણને ઉદ્દેશીને રચાયેલી કેટલીક ગરબીઓની ટાલનો ઉપયોગ લેખકે આ રાસમાં કરેલો છે.

વિશેષ-૧. આ રાસ છપાયો નથી. તે સંવત્ ૧૭૭૮ માં રચાયો છે.

૨. પ્રતિ છૂટાં પાના ઉપર બે બાજુએ લાલ શાહીથી હાંસીયા આંકી વચ્ચે બાજુ-ગોધ લિપિએ લખેલી છે; દરેક પૃષ્ઠે ક્ષીટ્રી ૧૧ છે. પાનાના અંક ક્રમસર નથી. પહેલાં ૧૫ પાનાની ક્રમસંખ્યા પછી ૨૮ પાનાની ક્રમસંખ્યા ૧ થી આરંભી જુદી રાંકલી છે.

અં. ૨૭ ઢોલામારૂ-ગુ. કા.-૨. (૨-અં. ૧૬૫૭)-પૃ. ૧-૨૦.

આરંભ-શ્રીમદ્ગુદ્યો નમઃ અથ શ્રી ઢોલામારૂનો ગ્રન્થ લિખ્યતે ॥

દોહા ॥ કે સુ(શૂ)રા કે પંડિતા ॥ કે ગરૂઆ ગંબીર ॥

નારેં કેઇ ન આ(છાં)ડિયા ॥ જે જે બાવન વીર ॥ ૧ ॥

પટરાંણી પીંગલ તણિ ॥ અપછરાઈ અણુહાર ॥

આખે ઉમા દેવડી ॥ સુંદર ધણુ સંસાર ॥ ૨ ॥

સોરઠો ॥ માથું ઘાએ મેટ ॥ ઉભી સૂરજ સાંમોઇ ॥

તાયે ઉપની પેટ ॥ મોહણુવેલી મારૂઅલ ॥ ૩ ॥

દોહા ॥ જનમ હુવો પુત્રી તણો ॥ ઓછવ હુવા અપાર ॥

અતિ સુંદર સ્વરૂપ અંગ ॥ પદમણિરો અવતાર ॥ ૪ ॥

ભૂપતિ ભાઉ ભાટને ॥ કીધું કોડ પસાઈ ॥

ચાલ્યો ગઠ નરવર ભણી ॥ પ્રણુમી પિંગલ રાહિ ॥ ૫ ॥

વરસ ડોઢ વોલ્યાં પછે ॥ તોંહે ઈંદ્ર નવઠ ॥

ખડ પાખેઇ લોક ખંડ ॥ વરતણુ ગયા વસઠ ॥ ૬ ॥

મારૂ થાકા દેસમેં ॥ એક ન ભાંજે પીઠ ॥

કોદી થીએ અવસરણો ॥ કાં કાકાં કે તીડ ॥ ૭ ॥

પીંગલ પરિયાણે પૂછિયા ॥ કીજે ત્રેવડ કાય ॥

કાય દેસેં અટકલો ॥ જે થવ સિજે જાય ॥ ૮ ॥

ખડ જલ પાખેં ગોડ્યા ॥ દેસેં થયો દુકલ ॥
 પોકર ખડ પાણી અગન ॥ શુષ્કિ પિગલ જૂપાલ ॥ ૯ ॥
 ઉઠી દો પુકરે ગિયા ॥ પોતિ સખ મન આસ ॥
 ભાઉ ભાટ સો આધ્યા ॥ નરવરથી તિણુ પાસ ॥ ૧૦ ॥

મધ્ય—માલવણિ વાયક ॥

જે તામો મન કામનિ ॥ રખે મન ગોઠવટ ॥
 જેમર કાને ઝાલિયા ॥ વવિઆ ઉ(હ)રિણુવટ ॥ ૧૯૧ ॥
 ઠોલા વાયક ॥ બજઝિઆયિ લાણિયા ॥ વચ વેલડિયાં પુલ
 માલવણિ મુ સિખ દે ॥ માર દેસ અણુલ ॥ ૧૯૨ ॥

માલવણી વાયક ॥

નદિયાં નાવા નીઝરણુ ॥ પાણિ ચડિયાં પુગ ॥
 કરહો કાદન કમકમે ॥ પયિ પોગલ દુર ॥ ૧૯૩ ॥
 પાયોસ આયો પ્રિતમા ॥ પગે વલગિ નાર ॥
 માહરો કિયો જે કરે ॥ પાવસ પથ નિવાર ॥ ૧૯૪ ॥
 જેણુ દિહે પાયોસ ઝરે ॥ સસનેદી સુપ હોયે ॥
 તણુ દિ વેરિ વલહા ॥ મદર છોડે કાયે ॥ ૧૯૫ ॥
 જણુ દિહે પાયોસ ઝરે ॥ બાપેઆ કરવાયે ॥
 તણુ દનકો દુપ વલહા ॥ મો મેં મેઓ ન જાયે ॥ ૧૯૬ ॥
 અત ધણુ ઉનમ આરિયો ॥ ઝાઝી ઝડ વત વાયો ॥
 બગ બતા જે બાપડા ॥ ધરપા ધરે નઈ પાયો ॥ ૧૯૭ ॥
 ઠોલા યાહો ઉતાવવા ॥ મલમો દદિ(ઈ)વકે લેખ ॥
 પોગલ યાયો જે મોહણા ॥ તો દસ રાહો દેખ ॥ ૧૯૮ ॥
 મડે મોરા તડવ કરે ॥ પણ્યે ઝમિન માણે ॥
 દું ચેકલિ કેમ રદુ ॥ મેહ પધારો માંએ ॥ ૧૯૯ ॥
 બાપેઆ પીઉ પીઉ કરે ॥ મોન મુરંગા સાપ ॥
 પ્રીતણુ દન અનગા રદિ ॥ મેગ કિયા સવાદ ॥ ૨૦૦ ॥

અન્ત—મારુ વવધ સગર કર ॥ ગય એકાવધ દાર ॥

રૂપ દેખ થરકિયો ॥ સન્ડા લે કગતાર ॥ ૪૨૯ ॥
 મેપણુ સખ(મો) એ નેવડાં ॥ તે ભરિ કમ ચાર ॥
 મલિ કંઠ લગાએ કર ॥ દે દોનો ખિમર ॥ ૪૩૦ ॥
 સામુ નણુ સાદેનિયા ॥ માગ સરસ મલત ॥

સેયણ વંદન વસ કલે ॥ કામસ અરિ દલત ॥ ૪૮૧ ॥
 મારુ ને દોલો મલે ॥ ચડ દો રથે ચલ ॥
 સખેલા વાં(ખાં)ધવ સહુ ॥ નરવર તણુ ગોહુલ ॥ ૪૮૨ ॥
 સુર ગેયો ધર આપણે ॥ પ્રેમલ કમલ બહક ॥
 ઢોલાણુ આ ચડકિયો ॥ નરવર તણે ચહક ॥ ૪૮૩ ॥
 સાંહિ વધાવે આચમલ ॥ ॥ મોતિ થાલ લારેહ ॥
 ઢોલાણુ પરણે માર્ઘ ॥ આપા કસલ ધરેહ ॥ ૪૮૪ ॥
 સજનિ સાણુ વગ્નયેયા ॥ વરલાડિ ભાલેહ ॥
 આસા સખડિ દાનિયા ॥ દુધે વુહા મેહ ॥ ૪૮૫ ॥
 પ્રિ દોલો ધણુ માર્ઘ ॥ નરવરહં દાનેસ ॥
 એ ત્રણુ થોક સ એકટા ॥ તે તુહા માહેસ ॥ ૪૮૬ ॥
 પ્રિ દોલો ધણુ માર્ઘ ॥ ઢોલા માર્ઘનિ વાત ॥
 સંવત સોલ સતાવને ॥ વાત પુરિ પાત ॥ ૪૮૭ ॥

ઇતિ ઢોલામારનો ગ્રંથ સંપૂર્ણ ॥ લખિતંગ ત્રવાડિ દિનકરના જ્યસ્વામિ ના(રા)-
 થણુ વાચ્યો ॥

વિષયાદિ-૧. આ ચારણી રાસો છે. આ રાસા-વાર્તાના વિષય સુમસિદ્ધ છે. આ નામની પ્રસિદ્ધ વાર્તામાં અને મસ્તુત વાર્તામાં ઘણો ફેર છે. આ રાસો પ્રાચીન છે; સંવત ૧૬૫૭ માં રચાયેલો છે. બાપા નૂની તેમ પ્રાચીનતાવના સંસ્કારવાળી છે.

૨. મુખ્યત્વે દૂહાથી પદબંધ બાધેલો છે. કુલ કડી ૪૩૭ છે.

વિશેષ-૧. આ રાસો છપાયેલો હોવાનું જાણ્યામાં નથી. પ્રાચીનતા અને રસભર શૈલીને લીધે તે છપાવવા યોગ્ય લાગે છે.

૨. 'ત્રેતાંબર જૈન ડોન્ટ્રસે પ્રકટ કરેલી "જૈન રાસમાલા"ની યાદીમાં ઢોલા માર્ઘની વાત સં. ૧૬૨૭ માં છપાયાની અને તેનો લેખક કુરાલલાળ હોવાની નોંધ કરેલી છે. તેનાથી આ ગ્રંથ નૂનો હોવાનું લાગે છે.

૩ પ્રતિ બાલબોધ લિપિએ પાનાં ઉપર લખેલી છે. વચ્ચે વચ્ચે શોભા સાથે પ્રત્યેક અર્ધ કડીએ લાલ રાહીની બખ્ખે પાણુ દોરેલી છે અને સવાદ કરનાર વ્યક્તિનાં નામ પણ તે જ રાહીએ લખેલાં છે. અક્ષરો મોટા અને શુદ્ધ છે: 'મ,' 'લ,' 'ક્ષ,' 'વ,' આદિ અક્ષરોના મરોડ માયાંબાંધી ગુજરાતી લિપિના છે. પીળા રંગથી મધ્ય કેટલાક અક્ષરો છેડેલા છે, તેમ કોઈક સ્થળે હાંસીઆમાં રખેલોના અર્થ લખેલા છે. લેખક દિનકર કવિ દલપતરામના બાઈ હતા.

૪. મસ્તુત પ્રતિ જો કે અર્જુનીન છે, પણ તે કોઈ પ્રાચીન પ્રતિ ઉપરથી લખાયેલી છે. પરંતુ લહીઆએ તેના 'લિપિસંવત' વિષે કશો ઉલ્લેખ કર્યો નથી.

અં. ૨૮-વિમલરાસ-ગુ. ઐ. કા.-૨. ૨૦પવિજય
(૨. સં. ૧૯૦૦) (લિ. સં. ૧૯૦૯)-પૃ. ૧-૫૧.

આરભ-ફુદા ॥ ચિ(ચિ)દાનદ પરમાતમા ॥ સુ(શુ)દ્ધ શ્વ(સ્વ)રૂપ સુગ્યાન ॥
નમો વિશ્વનાથક સદા ॥ સિદ્ધ સૂદ્ધ ભગવાન ॥ ૧ ॥
ચિદાનદ ચિ(ચિ)દરૂપ પ્રભૂ ॥ ચિ(ચિ)દ્ભૂતિ નમુ દેવ ॥
પરમ શ્રદ્ધ પરમાતમા ॥ કિન્ને તેહની સેવ ॥ ૨ ॥

+ + + + +

અમા પરે પદ માડવા ॥ સિખવે જેહ સૂખકાર ॥
કવિજનને તે અબિકા ॥ આપો વચન રસસાર ॥ ૭ ॥
પ્રણમુ પદકજ ગુરુ તણા ॥ ગ્યાનામૃત જલધાર ॥
જહથી સરિ સપતિ મને ॥ પસરે જસ્સ વિસ્તાર ॥ ૮ ॥
ગુણનિદિ સજ્જન લોકને ॥ પ્રણમિ ચહતે પ્રેમ ॥
રાસ રસુ સોદામણો ॥ વિમલ પ્રધાનનો એમ ॥ ૯ ॥
કુણ પ્રધાન નિમત્ત પૂઠિ ॥ કુણ હામે કુણ દેસ ॥
કુણ કાતિ ઉ તેહની ॥ કરો સવિ તેહ અરોષ ॥ ૧૦ ॥
કહે કવિપણુ તમે સાંભલો ॥ વીમલ તણો અધિકાર ॥
નિદ્રા વિકથી પઠિદરી ॥ આલસ દુરિ નીવારી ॥ ૧૧ ॥

મધ્ય-છહો જાણ્યુ અવધિ પ્રભુજને ॥ એ દેશી

છહો વીમલ સૈન્માઈ વિંટીયું ॥ છહો રામ નગર ચઉ દેગ ॥
છહો ચાલી હાલિ ન કા સકે ॥ છહા ફરે છખીનો જેર ॥ ૧ ॥ જૂઠિ ॥
સુગુણ નગર જૂઠિ જૂઠિ વિમલનો ભાગ ॥
છહો રામ નગર તવ ખવલસ્યુ ॥ છહો દિધિ ટ્રેસે રે પોન ॥
છહો બાર મલ્યા તિહા પાતછયા(સાહ) ॥ છહો બેમ ઉલા ઉવી ॥ ૨ ॥
છહો વિમલ નહોળત મડગડિ ॥ છહો વાગ્યા જગી રે દોન ॥
છહો મુખ તબોવ ખમી પખા ॥ છહો બોલી ન સકે બોવ ॥ ૩ ॥
છહો તે દેખા બિમી દસી ॥ છહો કહે કિમ છુમુસ્યો મિર ॥
છહો ચન્દ સુણી જો મગદસ્યા ॥ જિહો તો કિમ સદસ્યો તિર ॥ ૪ ॥
છહો ઉમે ગોખે ચઢિ ચઢિ ॥ છહો જળ છુઈ સુલતાન ॥
છહો ક્યા કિન્ને આપા હવે છ ॥ હો ખુવાનણા દુરમાણુ ॥ ૫ ॥

શ્રી દેવેન્દ્ર સુરિશ્વર વિધિ યત્રી દે ॥ યાગ્યો નેમિ છાન્દ
સંધ મેલ્યો ભેલો બહુ દેસનો ॥ સામિવદ્ધનજા વૃંદ ॥ ૧૫ ॥
(અનુર્થ ખંડ દાલ ૧૧ મી)

૪. વિમલે દેલવાણના મુખ્ય મંદિરમાં મૂલ નાયકની પ્રતિષ્ઠા સંવત્ ૧૦૮૮ ના ચૈત્ર માસની વદ ૮ મે દરવ્યાનું કવિ, જાગ્રાવે છે. પહેલા સિવાયના બાકીના પ્રત્યેક ખંડના અંતે તેમાં અચેલા વિષયોની સવિસ્તર અનુદ્ધમભિનુક્ર આપેલી છે, તેથી સમગ્ર વિષયની માહિતી સારી મળે છે.

૫. પ્રતિ ચોગખા અશરે, જૈન શૈલીએ, બાલગોધ લિપિમાં લખેલી છે: જે કે હસ્તકીર્ત્ય આદિ ઉપર પાલુ ધ્યાન આપેલું છતાં સ્વચિત્ ચૂક રહેલી જાગ્રાય છે. આરંભમાં વચ્ચે વચ્ચે લલીઆએ પરિમાત્રાવાળી શૈલીનો ઉપયોગ કરેલો છે, પરંતુ પાછળથી તે છાંયી દીધી છે. શોભા ખાતર દેશીઓ, રેક, પાળો, હાંસીયા અને દરેક ખંડની છતિશ્રી લાલ શાલીએ લખેલી છે. 'ખાટ'ના આકારમાં પ્રતિ છે; તેનાં બે ચોદડીઓમાં અંકબંધ પાનાં છતાં છે.

૬. પ્રસ્તુત પ્રતિમાં આ રાસો સંવત્ ૧૮૦૦ માં રચાયેલું જણાવેલું છે, પરંતુ શ્રી જૈન શ્વેતાંબર કોન્કરન્સે (સંવત્ ૧૬૬૫ માં) પ્રકટ કરેલી "જૈન રાસમાળાની ચાહી" તે સંવત્ ૧૭૩૦ ની આસપાસ રચાયેલું જણાવે છે, જે કે તેમાં એનાં કારણો કે બીજું કંઈ પ્રમાણ આપેલું નથી. પરંતુ જૈન રાસાઓના કેટલાક અભ્યાસીઓ રૂપ-વિવરણને આધારમાં સદીમાં મૂકે છે, તેમ રાસાની ભાષા પણ મધ્યકાલીન ગુજરાતીની છે.

૭. લલીઆએ પ્રતિ લખાઈ રહ્યા પછી પાછી તપાસી જતાં કેટલેક સ્થળે ખરીથી પંક્તિઓ અને શબ્દો ભૂંટ્યાં છે, અને કેટલેક સ્થળે નવી પંક્તિઓ અને શબ્દો પાનાના મથાળે કે બાહ્યે કાકપદનાં ચિત્ર સાથે ઉમેરેલાં છે. હતાવળમાં લલીઆએ પહેલા ખંડની છતિશ્રી લખી નથી, જેથી રીતસર એ આખાએ ખંડની વિષય અનુદ્ધમભિનુક્ર પડેલી છે.

અંક ૨૬. ભીમ અને સોમેશ્વરની પ્રશસ્તિ

૨. ચંદવરદાયી-ગુ. ભા.-પૃ. ૧-૧૬.

આરંભ-ભીમ યુદ્ધે સોમેશ્વર વધ પ્રસ્તાવમાર્થી સંક્ષેપ.

કવિત—ગુજરવર ચાલુક, ભીમ જિમ ભીમ મહાવલ;

કોય ન ચંપે સીમ કીર્તિવર રીતિ અચગ્ગલિ;

સોમેસર સંભરિય, જાસ હર અંતર સહૈ;

પ્રિયીરાજ દિહીસ રીસ તસ અંતર વહૈ;

મિસિ મંત વંત ઘુણિય મરમ, કરિવ સેન તુરંગ સજ;

ધર લેડં આજ ઘુજન દવહિ, એક છત્ર મંડૌ ત્રિરજ.

(આપાંતર)—ચુંજરાત દેશમાં સોલકી ભીમ જેવો મહાબળિયો,
 કે જેનો સીમાડો કોઈ દાખી રાકે નહીં, એવી એની કીર્તિની રીત અદ્ભુત,
 (તે) સહારના રાજા મોમેશ્વરના મનમાં સાલતો હતો,
 અને દિલ્હીના રાજા પ્રથીરાજનું અંતર પણ કોંધથી બળતું હતું,
 તેઓએ મળીને ગુપ્ત વિચાર કરીને, મરમ બાણીને, આર તરેહની ફેળ
 તૈયાર કરાવીને,
 (કદ્યુ કે) શત્રુની જમીન આજ દબાવી લેા, અને ત્રણે રાજનું એક
 છત્ર માડવું ૧

અન્ત

(કથિત) કનકદહ સિત છત્ર, સુમત ચહુવાન સીસપર,
 કેત રત, શશિ ભાત તેજ સગલ જગલ ગુર,
 મહસુ સત્ત સમહન, પચ પચૌ અધિકારિય,
 ચાવ દિસી ચહુવાન, દુષ્ટ નનમહલ હારિય,
 પ્રજા મિલિય બાનિ ચઢયૌ બનદ, ચદ છદ ચાતિગ રહ્દિ,
 પ્રિથિરાજ સુવર દુર્જન મનહ, કાલઝ્યાલ કારન ડઠહિ

હતિશ્રી વચ્ચે ચદવિરચિતે રાજા શ્રીપ્રિથીરાજ રાસકે ચાલુક ભીમવ્રદ રાજામી
 સોમેસ(જ)સ્વય શ્રીપ્રિથીરાજરાજાભિષેક નામ પ્રસ્તાવ ॥

આપાંતર—ધાણું છત્ર છે તેને સોનાની દાંડી છે, તે ચાલુવાણના માથા
 ઉપર શોભે છે,

રાત્રી ધળ છે, તેનાં તેજ કેવા છે ? તો મોનાની દાંડી ચંદ્ર જેવી,
 છત્ર સૂર્ય જેવું, ધળ મળ જેવી, અને જગલ બ(બૃ)હસ્પતિ જેવું છે

તે સારા સલવાળા ૪ ગ્રહને સધયાં છે, અને બાકીના પાંચને ખીળ
 પાંચ અધિકાર સોંપ્યા છે

ચાલુવાણે આરે તરફથી નવ ગ્રહમાંથી દુષ્ટ ગ્રહોનું બળ મટાડ્યું,
 સધળા પ્રજા ખીજ મળી અને આનંદ ચણો છે, ચદ કવિ બપૈયાની
 પેઠ જદ બોલે છે,

તે સારો પ્રિ(પ્ર)થી રાજ શત્રુઓના મનમાં તો કાળા નાગ જેવો કાર-
 ધુમય લાગે છે

એ પ્રકારે સારા કવિ ચઢેના રચેલો રાજા શ્રી પ્રિથીરાજનો રામો, તેમાં
 સોનકી ભીમની લડાઈમાં રાજા શ્રી સોમેશ્વરનો નાશ, અને પ્રિથીરાજને
 ગાળ્યાલિરેક એના નામનો પ્રસ્તાવ પુરો થયો

વિષયાદિ-૧. આ પ્રસ્તાવ (પ્રસ્તુતિ)માં નીચેના પ્રસંગો વર્ણવેલા છે:-સાંભર-
(રાજપુતાના)ના રાજ સોમેશ્વર (દિલ્હીના રાજ) પૃથ્વીરાજને ચઢાવી, ગુર્જર નરેશ
સોલંકી ભીમદેવનો યમુના નદીના નંગલ ઉપરનો રાજ્યપ્રદેશ દુગાવ્યો ભીમદેવ,
કાઠી રાજ કાન્હ, વીરધવલ, જેસિંધ આવડો, સારંગ મકવાણા, જુનાગઢનો તત્તાર આદિ
સાથે ચતુરંગી ફોજ લઈ તેમની સામે યુદ્ધ કરવા સામે ગયો. સોમેશ્વર પણ દિલ્હીમાં
પૃથ્વીરાજને રાખી, જામ જામવ, બગરી દેવરાજ, રાવ પ્રસંગ ખીચી, બાન બટી વગેરે
સાથે સામે આવ્યો. બન્ને વચ્ચે ઘોર યુદ્ધ મચ્યું; આખરે સોમેશ્વર મરાયો; પૃથ્વીરાજે
સેના વઢતી પાછી બોલાવી સોમેશ્વરની દાહક્રિયા કરી; પછી તે રાજ્યાભિષેક કરાવી,
તેના પાટ બેઠો અને ઇચ્છન કુમારી સાથે પરણ્યો.

૨. આ, ચંદબરદાસીએ રચેલા પૃથ્વીરાજ રાસનો એક ભાગ છે.

૩. બાપાંતરની બાપા લૂંની નથી, પણ અર્વાચીન છે, છતાં પૌરાણિક લક્ષણો
છે. બાપાંતરકારનાં નામ આદિનો ઉલ્લેખ નથી.

વિશેષ-૧. આ બાળત ગુજરાતના ઇતિહાસ ઉપર મકારા નાંખે એવી છે,
તેથી ઉપયોગી છે.

૨. પ્રતિ છૂટા 'બાનરીયા' કાગળ ઉપર પેન્સિલથી પહોળા પહોળા લીટીઓ દોરી
લખેલી છે; એક પૃષ્ઠ ઉપર હિન્દી ભાગ બાલબોધ લિપિએ અને તેની સામા પૃષ્ઠ ઉપર
ગદ્યમાં બાપાંતરભાગ, પંક્તિએ પંક્તિનો છૂટા, ગુજરાતી લિપિએ લખેલો છે, જે કે કેટલાક
અક્ષરોના મરોડ બાલબોધ લિપિના છે.

૩. પ્રતિના કાગળો છૂટું થયેલા છે; તેમ શાહી ફૂટી નીકળેલી હોવાથી પ્રતિ
સ્વેળા પ્રતિબિંબિત કરાવવાની અગત્ય છે.

અં. ૩૦ ક-વિસલદેવનો ગરબો-ગુ. ઐ. લો.-પૃ. ૧-૮

આરંભ—શ્રીગણેસાય નમાઃ અથ ગરબો લખો છે

સાણુ સોલકી સાણુ જો ॥ પરગણે પાટણુ રાજનો દેસ જો ॥
સધરા રે જેસંગનો દીકરોઃ તેહનું તે રાજ વીસલદેવ નામ જો ॥
સાત સાત રાણીને રાજ પરણીયોઃ તેહને પેટે રહો ગરબાધાન જો ॥
(એકેને ફરજંદ નથી અને આઠમી રાણીને રાજ પરણી છે)
એની તે શોકાએ કામણુ કરાઃ દાઅટાં તે તો ઉમરાને હેઠ જો ॥
સાતે શોકાને શોક વાધો ધણોઃ તે તો ચાલી જતીતી લુવાને ઘેર જો ॥

અન્ત—

મુગલ ઘોડાં તે લેઈ જવા ગચ્ચોઃ તારે દાસી બોલી તે મુખ જો ॥
આ કરનારો તે ચણે કાટમાંઃ તે સાંભલતાં લાગુ મુગલને દુખ જો ॥

વાત સુણીને વારે ચહડો માડ મોટા હોએ ભૂપ જો ॥
 હેની તરવારે ત્ર(ત)ણ કુપતા એની કટારે નવ ધાર જો ॥
 મારો તે રાજ વીસલ દેવને શેહેરમા વરતો તે હાહાકાર જો ॥
 રાણી કેવે રગ મેહેલમા ઘોડા કેવે ઘોડાવ (૨) જો ॥
 કાઠારી કેવે તે કાઠારમા, મેહેલમા કેવે તે ખીજમતદાર જો
 ચાકર કેવે તે બેઠા ચોકમા, કસબે પડો પોકાર જો ॥
 મારો મારો તે વીસલ દેવને કેવે રચનો સુખપાલ જો
 એ ગરબો તે પુરણ ચચો રાજને તે હવાલ જો ॥

વિષયાર્થ-૧ આ ગરબો સિદ્ધરાજ જયસિંહના પુત્ર (૧) વિસલદેવના મરણ સંબંધી છે એમા નીચેના પ્રસંગો નોંધેલા છે -વિસલદેવનું સાત પત્નીઓ વાઙ્ણી હોવાથી આઠમા સાથે લગ્ન, આઠમા સગર્ભા થવાથી સાતે શોકોના કામણટુમણ અને રાણીને ગર્ભ ધારણ કીધા પછી વીસ મહીના થવા છતાં સતાન ન પ્રસવતા તેનું વનગમન, ગોસા ધની યુક્તિથી રાજપુત્રનો પ્રસવ, આન દમા નવ નગર પચ્ચરન કોઠ સાથે વસાવવાની વિસલદેવની આજ્ઞા, સિદ્ધકાર્યના પ્રપચથી સિદ્ધિપનો વધ, મોગલ સરદાર સાથે સમ્રામ અને વિસલદેવનું મરણ

૨ ગરબો સાદો છે, બાધા લોકમચ્છલિત છે, કડી મૂળમા નોંધેલી નથી, આશરે ૭૨ છે

વિશેષ-૧ આ ઐતિહાસિક, પ્રચલિત અને પ્રાચીન લોકીત છે અન્ય ઇતિહાસોમા સિદ્ધરાજ જયસિંહને કોઈ પુત્ર થયો હોવાનું વર્ણવત મળતુ નથી તેમજ વીસનગર આ વીસલદેવથી બધાવાની હકીકત તપાસવા જેવી છે

૨ પ્રતિ અર્વાચીન છે, લિપિ ગુજરાતી છે

અ. ૨૩ ખ-૧ વિસલનું લગ્ન-ગુ. લો -

૨. વિમામણુ લક્ષ્મી-પૃ. ૧.

આરમ-વીસામણુ લગતનું લગ્ન

એક વાર આવો રે વીસલ માગ દેસમા નાહા આવો તો તમને નદગરની આણુ
 નાહા આવો તો નદ બાવાની આણુ રે ॥ એક વાર ॥
 વીસલ મારા દેશમા રે માહા દરીઆમાં રે
 બેઠીઓ હુબવા લાગી તરી તરી સતને આધાર
 ધગમની ધગવો રે વીસામણુ બાધીઓ રે
 સતના બેઠા રે વીસામણુ ચઢાવીઆ
 હા રે તાગડ હોય તો હમે ટોડીએ ન દુટી વીસામણુની ખીત
 ટોલાના વછોડા કે વીસલ હમે વન વસા
 ખાખે પાવવો રે વીસલના આધારથી સીઆરથી
 આવમતુ(તા) લીસન તારા દેસડા ॥ ૧ ॥

વિષયાદિ-૧. આ એક બ કહીના બનનમાં વિચલ(વીસનગરના સ્થાપનાર વીસલદેવ ?)ને સિહોરના વિસામણ બંને સદાય અર્થે આવવાને કહેલી વિનંતિ બાવપૂર્વક વર્ણવાયેલી છે. આ એક ધૂનવાળું બાવવાણી હું બનન છે, તે પ્રાચીન છે

૨. આ બનનનું ઇચ્છે બાપાંતર સ્વ. કાર્ણસ સાહેબે, પદ્મિનજી નીચે પ્રમાણે કરેલું છે, જે સાથે કાગળના એક ટટકા ઉપર નીચે પ્રમાણે લખેલું છે:-

VISAMAN BHAGAT.

Come once oh Visal! to my country. (આહું લખીને સમનય છે તેમ કર્ણદોષથી સ્વ. કાર્ણસે oh Visal એ શબ્દો છેડી નાંખ્યા છે અને my ને છેડી Visal's કર્યું છે; જે ખોટું છે.) If you come not then may Nard Guru refuse you. If you come not may Nand Bhava refuse you. Come oh Visal! In the great ocean the ships begin to sink, still still of safety there's hope—Religion's flag Visaman has raised—safety's vessel Visaman has lifted. If there is the thread of life I break it, but Visaman's faith break not Having left my family I have retired to the wilderness. I am beneath Khkaro tree—Visal's (ખરી રીતે oh Visal ' your નેહએ) country is to the east of Sihora.

વિશેષ-એક છટા પાના ઉપર ગુજરાતી લિપિએ આ બનન ઉતારેલું છે.

અં. ૩૦ ખ-૨-ટોપીવાલાનું ગીત-મિથ્ર-હિં. ગુ. લો. પૂ. ૧

આર બી ગંગા પાર બી ગંગા બીચમાં ટોપીવાલા

એ ફલાંગ બીચમાં મેરા ખાસા ટોપીવાલા

આધી રાતકા ગખર નાહા સહેરમાં પડી યુમા

બચેકચે છોડી દીએ ને ભેર લેકર લાગા-મેરા ખાસા ટોપીવાલા

નાન વાલેકે નાન હુંટી તંબોલીકે પાંના

એક તંબોલન એસી હુંટી તે લાખ ટકા સરખાના-મેરા ખાસા ટોપીવાલા

હાથી દેઉગા થોડા દેઉગા દુગા સરકા સેલા

ઉસ ફલાંગ બનમાં મેરા ખાસા ટોપીવાલા ॥ ૧ ॥

વિષયાદિ-આ હુંદ લોકગીત એક ટોપીવાલે શહેરમાં આવી હુંટકાટ ચલાવેલી અને તંબોલનની લાજ હુંટેલી, તે સંબંધી છે.

વિશેષ-વિસામણ બગતનું બનન અને આ ગીત બે એક બ છટા પાના ઉપર ખાલબોધ લિપિએ લખેલાં છે. 'એ' 'તે' આદિ અક્ષરોના મરોડ ન્હૂની માયાખાંધી ગુજરાતી લિપિના છે.

અ. ૩૦-ગ-૧ રાજીઆ પરજીઆ ગુ. લ-૨. પ્રીતમ-પૃ. ૧

આરભ—અથ રાજીઆ પરજીઆ લખા છે

રાગ પરજીયાનો

હરી સમરણ કરે હેતર્મા ગીત ચેત અચેત રે
આ અનશર ચેતાતણો હા રે મુખ પડસે બહુ રેત રે હરી ૧ ॥
કાપાનું કાઈ નવ નીપજે રે, મીથા મોહ અકાર રે
તનથી ત્રણ વાના નીપજે હા રે કીટ મીટ ને છાર રે હરી ૨ ॥
માયા તે મીથા મોહની રે જેવી મીસરી ખાડ રે
જગત પસારો કાલનો હા રે જુગમાઝ ચારો ભાડ રે હરી ૩ ॥
જુગમા તે કાચે રહે નહી રે સસી ચદ્રમાનો વક્ષ(શ) રે
ખડખડ કરતા ખપી ગયા હરિ કા રાજો(ના) ને રક રે હરી ૪ ॥
જાચુ(યુ) તે જાવા કારણે રે પસુ પક્ષી અવતાર રે
કહે પ્રીતમ બજો રામને હા રે ફરે સીરપર કાલ રે હરી ૫ ॥
૫૬ ૧.

૫૬ ૨ જુ જેવા તે જલનાં ઝાંઝુઆં રે તેવો આ સસાર રે (કડી ૪)

૫૬ ૩ જુ માટે જોને વીચારીને જીવડા મથિ મરણનો માર રે, (કડી ૫)

૫૬ ૪ જુ ગોર્વોદ ગોર્વોદ ગાઈ છે રે જળ લગ તન આસ રે (કડી ૫)

૫૬ ૫ જુ અગડો લાગો કાચો પ્રાણને સુણ કાચા કટક રે (કડી ૭)

વિષયાદિ—આ, વૈરાગ્ય અને તત્ત્વજ્ઞાનના પાત્ર ૫૬ કવિ, નામાનવિ બ્રહ્મ પ્રીત મહાસના રચેલા છે આમાના પહેલા પદનું ઉચ્ચેશ્વર અક્ષરાતર (transliteration) સ્વ કાર્ણસ સાહેબે કરાવેલું છે જે જોડેના એક પાના ઉપર સામેય છે

વિશેષ—એક ઓળીયામા આ પાત્ર ૫૬ અરડળખ લખેલા છે, અને તે ૫જી અ. ૩૦ ગ-૨ વાળું ૫૬ લખેલું છે ઓળીઈ ખવાયકું છે વિધિ સુજરાતી છે

અ. ૩૦ ગ-૨ લજન ર આશારામ પૃ ૧ કડી ૬

બાલપણ રમતા ગઈ રે નારી જોનનગાંઝ રે,
આવુ છુદાપણ ધાઈને મુરખ લહુ નહી કાંઈએ
જોધા માણીગર બગલા ॥ ૧ ॥
હાથી રહા હાટ સીરીએ રે ઘોડા રહા ઘોડાર રે,
ધારી રહા રથ જોતરા જુથે મેલામાં નાર રે, જોધા ॥ ૩ ॥

✱

✱

✱

આસારામ લગ્ને રાંમને: આવો રીરખર કાલ. બેધાં ॥ ૬ ॥

વિષયાદિ-આ વૈરાગ્યનું પદ છે. ધન સારી અને ધાર્મિક છે.

વિશેષ-પ્રતિ માટે નુઓ અંક-૩૦ ૩-૧.

અં. ૩૦ ઘ. રાજ્યા ૧-૨ ગુ. લો. પૃ. ૧-૨

આરંભ:-અથ રાજ્યા પરજ્યા લખા છે. જોરનો જે રીત કરીને કુટે છે તે

અભેવન ચડો મરણુ ધાટ રે: જોતરાને તેડાં મોકલાં;

વોચ રે આપછ વોચ રે:

ગયા છે ડોસીડાને હાટ રે: ધરચોલાં વસાવે મુંધા મુલનાં;

વોચ રે આપછ વોચ રે:

આપાં જોતરાને હાથ રે: જોતરા હુંસીલીને પેરવા;

વોચ રે આપછ વોચ રે:

પેરાં છે વાર તેવાર રે: જેવાં પેરાં રે તેવાં ઉતરાં;

વોચ રે આપછ વોચ રે: ॥ ૧ ॥

અભેવન ચડો મરણુ ધાટ રે: જોતરાને તેડાં મોકલાં;

વોચ રે આપછ વોચ રે:

ગયા છે સોનીડાને હાટ રે: જુમણાં વસાવે મુંધા મુલનાં;

વોચ રે આપછ વોચ રે:

+

+

+

+

અન્ત:-આવી રીતે જે જે દુકાનદારને તાં મલતું હોય તે સંભારી લાંછું
કરે તેવું થાય.

રાજ્યો ખીછ રીતનો.

ડોસીડો આવો ને પાધર ઉતરો: વોચ રે આપછ વોચ રે:

ધરચોલાંના કોણુ કરે મુલ રે: રાજવી પોણ અંગારી બાગમાં

વોચ રે આપછ વોચ રે: ॥ ૧ ॥

ગાંધીડો આવો ને પાધર ઉતરો.

x

x

x

x

અન્ત:-આવી રીતે જે જે દુકાનદારને સંભારી તેની દુકાનના સાંભાનના
મુલ કરે એવી રીતે લંબાણુ કરે તો થાય.

વિપયાદિ-આ બે, નવલોલીયા જીવાન શ્રી કે મરદ મરતા મરણના ૫ હઠમજાના દિવસે લહેકબધ ગવાતા રાજ્યા છે મહલા રાજ્યાની કુલ કરી ૫ છે, તેમાની ૧ લી રાસીડાની, ૨ જ સોનીડાની, ૩ જ સુખડીયાની, ૪ થી સરૈયાની, અને ૫ મી મોલીડાની છે અને ૧ લી કરીમા છે તેની ૮ પત્તિઓની પુનઃક્રિયા છે

બીજા રાજ્યાની કરી ૮ છે અને તે અનુક્રમે ડોસીડાને, ગાધીડાને, 'કણસારા'ને, સોનીડાને, સરૈયાને, સોદાગરને, સુખડીયાને અને માલીડાને હૃદયેશીને લખાયલી છે વિશેષ-પ્રતિનુ જોણીજ છે, વચ્ચેથી કાંઈ આવેલું છે લિપિ ગુજરાતી છે

અ ૩૦ ઠ. અંબાજીના પરચા-ગુ ગરબો-૨. યદુરામ

(૨. સં. ૧૮૯૯)--પૃ ૧-૮

આરભ-અથ સધનો ગરબો લખ્યો છે ॥

ગુર ગણપતિને વેનવુ હો બહુચરિ ॥ સરસ્વતિ લાગુ પાપ ॥

બાલા ત્રિપુરાને હુ નમુ હો બહુચરિ ॥ શુદ્ધિ આપે તુ માથે ॥ ૧ ॥

દેવીમાહાત્મ વિચિત્ર સુણિ હો બ૦ ॥ પ્રસન્ન થયા રાજમ ॥

ધન ધન રૂપિને લણી હો બ૦ ॥ તૃપત થયુ નહી મન ॥ ૩ ॥

સતજીગ મારયો મહિશાસુર હો બ૦ ॥ ત્રૈ(ત્રિ)તાનુ કર વપાણુ ॥

સગાલસા ધણુ આતુર હો બ૦ ॥ ધરમા કાઈ ન જાણુ ॥ ૨૧ ॥

કલજીગનો પરચો કહું હો બ૦ ॥ સાલલને સુજાણુ ॥

મેં નજરે જેલું લઈ હો બ૦ ॥ તેવું કર વપાણુ ॥ ૨૬ ॥

ગુજરાતનું બેસણુ હો બ૦ ॥ સેહેર અમદાવાદ નામ ॥

રાખ્ય ટોપિવાલાતણું હો બ૦ ॥ જે(જે)ન તણા બહુ ધામ ॥ ૩૦ ॥

હેમો હાઠિલાઈ બે જણા હો બ૦ ॥ નગર રોક બહુ દામ ॥

સગ કાડો તારગાતજો હો બ૦ ॥ નવખડ થાયે નામ ॥ ૩૧ ॥

સવત અદાર નવાજીઓ હો બ૦ ॥ સુધ પાચમ મહામાસ ॥

મુરત કરિ ડેરા તાણિઓ હો બ૦ ॥ ગામ બાહાર કરો વાસ ॥ ૩૨ ॥

અન્ત-એ કથા અએના ચરિત્રનિ હો બ૦ ॥ સાલલને સુજાણુ ॥

સરસ્વતિ જકત પવિનનું હો બ૦ ॥ ત્રિજી ચરિત્ર વપાણુ ॥ ૮૨ ॥

યદુરામ કર બેડિ લણે હો બ૦ ॥ આરાસુરિનો દાસ ॥

ગરબો ગાયે સિધે સુણે હો બ૦ ॥ અંબાજી પુરે આસ ॥ ૮૩ ॥

અથ સધનો ગરબો સપૂર્ણ વલપિત મહારાજ મોહનલાલ યદુરામ ॥
શ્રીઅંબાજીના પરચાનો ગરબો સપૂર્ણ

વિધયાદિ-૧. આ ગરબામાં, આરાસુરની અંખામાતાનાં સત્યયુગ, ત્રેતાયુગ અને કલ્પયુગ, એ ત્રણે યુગનાં ત્રણ ચરિત્રો વર્ણવેલાં છે. તેમાં ગીન્તુ ચરિત્ર અંવત ૧૮૬૯ માં અમદાવાદના લૈન રોડ હકિબાદને અંખાએ દાખવેલા પરચાતું છે તે સૌથી મોટું અને રસિક છે. એમાં લૈનોના પવિત્ર તીર્થ નારંગાછથી આશુ જતાં વચ્ચે અંખાનું દહેરું આવ્યા છતાં રોડ અને સંઘનો ધણાંક માણસોએ દેવીના દર્શનની અવસા કર્યાથી દોડે-રાનો રોગ સંઘમાં થયો અને રોડ હકિબાદએ માતાની બાધા રાખી, કરી સંઘ માતાને કાઢ્યો, એ બાબત વર્ણવેલી છે.

૨ આ ગરબામાં બે એક બાબત નોંધવા જેવી છે. સુન્દરાતમાં દરેક રાજ્યનો અમલ આરંભાયા પછી, ધર્મચાર્યો, નગરદોહો, સંઘવીઓ આદિને માર્ગદર્શન નિમિત્ત ઇમેજ સરકાર તરફથી વળાવાઓ, સ્વારીનો ઠાક વગેરેનો બદોળસ્ત કરી આપવામાં આવતો હતો, વળી તે સમયે રોકડો હનરો માણસોના સંઘ તીર્થયાત્રાએ નીકળતા હતા.

વિશેષ:-૧. આ ગરબો સંવત ૧૮૯૯ માં રચાયો છે. તે અમદાવાદના વડ-નગરા નાગર સ્વ. બાલાજી ભગવાનજીના “અંબિકેન્દુરોખર કાવ્ય”માં પ્રકટ થયો છે.

૨. આ પ્રતિ કવિના પુત્ર મોહનલાલે લખી છે; લિપિ બાલબોધ છે; અકરોના મરોડ માથાંબાંધી સુન્દરાતીના છે.

અંક ૩૦ ચ-અમદાવાદના બાર દરવાજા તથા કાકરીઆની વાત-મિશ્ર હિં. ગુ. પદ્યગદ્ય-પૃ. ૧-૫.

આરંભ—અમદાવાદના બારે દરવાજા તા. કાકરીઆની વાત લખી છે લાવણીમાં-શાહ આલમકા બોહોતમ તેજ રાંક બટુ બસે સરખેજ,

દવામાં શુદાવલશા પીર, સુન્દરાતકે બડે વછર. ૧

યારો જબ કુતે પર શીયા દોડાયા તબહી અમદાવાદ બસાયા,
બસાયા શેહેર આખા હુધ હંડી બારે ભાગોળ છતીસ ચંડી. ૨

બારે ભાગોળ હે દેખલાવું દલમની ખડકી જુદી લાવું,
એસા શેહેર કશુ નહી બસ્તા પુર કાકરીઆ જમણા રસ્તા,
જંગલ જંગલકા પાની ભરીયા જબ નામ કાકરીઆ ધરીઆ. ૩

યારો કાકરીએકા ચોગટ પાની ભરીઆ, ઉચી હે એક દીબી,
એક ધાબણુ એસી દીદી, ઉસકા નામ લીબી.

નીચી હોકર સાણુ દેવે, જંચી હોકર ધોવે,

કળીઆ ચુના દેતી જાવે ધર્યારકુ બતલાતી જાવે. ૪

અન્ત—એક વખત પાદશાએ નલુમી લોકોને બોલાવીને પ્રશ્ન પુછ્યું હશે, જે કાંયે દરવાજે ચઢને સ્વારી જઈશું ને કાંયે દરવાજે પેસીશું એવું પ્રશ્ન પુછ્યું. તારે જોસીએ રૂકા લખીને બીડી ઉપર શીલ કરીને કાગળનો

લખોટો આખો, ને કહું જે સ્વારી જઈ આવ્યા પછી જોવું કાગળ વાચવો તે ઉપરથી ખારે દરવાજા છોડીને જમાલપુર તથા આસતોડીઆ વચ્ચે દરવાજો મુકેલો છે તાહા થઈ નીકળ્યા, તે શાહાપુર તથા ઇંદરીઆ દરવાજાની વચ્ચે હલમની ખડકીનો દરવાજો મુકેલો છે તાહા પેઠા ને સ્વારી જઈ આવી કચેરી કર(રી)ને પેલો લાખોટાનો કાગળ ફોડીને વાચ્યો તેમા તેજ મુજબ નીકળ્યું તેથી જોસી ઉપર ધણા ખુશ થઈ વરખાસન તથા ગામ ઇનામ ધણુ લખીને આપ્યું જેથી કરીને તે લોકોની આલસોલાહ સુધી આવે જાય, દા(દુ)વા ગુજરે

વિષયાદિ-આ લેખમાની લાવણીમા અમદાવાદના ખારે દરવાજાને લગતી ઢુધી ઢુળી હામગત આપેલી છે, તે ઉપરાંત બદરની ખારી અને હલમની ખડકીની વિગત પણ છે તેમ કાકરીઆ તળાવ અને નગીના વાડીમા ચલા લીલા મેવા અને કુલો આદિનું પણ વિસ્તૃત વર્ણન છે

૨ લાવણીની કડી ૧૩ અને ખાડીનો છેવટનો થોડોક મલ જાગ છે, જે ઉપર આપેલો

વિશેષ-૧ ઐતિહાસિક અને માન્ય લોકગીત અને વાર્તા હોઈને ઉપયોગી છે

૨ મતિ અર્વાચીન છે ચોથીઆ કાગળના કટકા ઉપર ગુજરાતી લિપિએ લખેલી છે આ પછીના લોકગીતો પણ આવીજ રીતે ઉતારેલા છે

અંક. ૩૦-મહાલક્ષ્મીનો ખ્યાલ-મિશ્ર હિં-ગુ કા.-

૨. કિશોરદાસ-(૨. સ. ૧૮૬૦)-પૃ. ૬-૧૨.

આરભ-મહાલક્ષ્મીનો ખ્યાલ

લાવણી-પ્રથમ સમર ગણપતી ગુર ગણકે દાતા રે,

શુધ શુધ દેવે સરસ્વતી સખ સુખડી સાતા રે

અમદાવાદમા અમુત ઠેકાણા અમા મા કેરા,

ધના સુતારકી પોળમા એક દેવીકા ડેરા

+ + + +

ઉનડી કીરપાસે જન્દ બોલું એક મહાલક્ષ્મી કેરા

+ + + +

વધકુકસે બલવત લવાની ખેનનકુ નીકળી,

આમો માસ દીવાળી દેખન ગુજગત આચ્ચે ચલી

+ + + +

પેટેરદાર હવાવદાર જમા અજબ દેખી બાળા,

આપા હવાવદાર ખડી રે બાવા તજકુ વેણુ કહું,

કીનક વગળી કાહા જાની હે આંની રાનકે સમે

અન્ત-વગનથી જાંધી ગાળુદ યોડમે પ્રથવીમે પેઃ ગઈ;
 શુભ દોહર મલી રે મહાઆ આજળુદે ડેર.
 આચારવિચાર છનકે ધરમે તે એ લીલા બહેવે;
 સાહુકાગે વાવમે મલીયા (મહાઆ?) બુખનકે ભંડાર.
 સોનદિવિચારમે મલીયા (મહાઆ?) દીનકર પ્રી દાનાર;
 વેહેવારે વસંતી લખમી દનીયા લીલ વીલાસ.
 સતથી જાંધી રતી રોતની ગઈ ધંકુક વાસ;
 ગાદાસન આસનપર જોડી ચતુરુજ પાસ.
 વીખ્યવી વીચવકું કહેવે ગઈ મન પુગ્ગય;
 સંવત ૧૮૬૦ વરજે આવાળ માસ માટે.
 મુદી ૧૫ રવીવારે ઇન્દ પુરણ ગાજે;
 કાળીપુત્ર કંસારા અંગા પુરણ કરે આસ.
 પ્રેમાનંદ શુરકા ચેત્તા કેહે કીશોરદાસ.

વિષયાદિ-૧. આ લાવનીમાં અમદાવાદની ધના મુનારની પોજની માતા મહા-
 લક્ષ્મીનો પરચો વર્ણવેલો છે. તેનો પ્રસંગ આ પ્રમાણે મોનલો છે.-આસો મળીનામાં
 દેવી શહેરમાં કરવા નીકળી, તે કરતી કરતી માર્ગદુશોક્ષમાં નાચી. તેને પેહેરેગીરે ફાટી
 અને પાદશાહના હુકમ વિના માર્ગે જવા ન દીધી. દેવીએ તેને શહેરમાં કરવા દેવાની
 પાદશાહની પરવાનગી માગી. પેહેરેગીર આવે ત્યાં મુખી ત્યાં રહેવાનો કોલ દીધો
 અને પેહેરેગીર પાદશાહ પાસે તે માગવા ગયો. પાદશાહ ચેત્યો કે એ દેવી છે, તેથી
 તેણે પોતે તેને મળવા જવાના વિચારથી એ પેહેરેગીરતું રોડું હરાવી દીધું અને પોતે
 જતે તે સ્થળે દેવીના દર્શન આપ્યો. પણ દેવીએ તેણે નાહક જીન કપોથી તેના દેખતાં
 જ ભોંયમાં ભંડારાઈ ગઈ.

૨. કહી નોંધેલી નથી; પરંતુ ૭૪ પંક્તિઓ છે.

વિશેષ-પ્રતિ માટે જુઓ અં ૩૦ ચ.

અં. ૩૦ જ-સેલુકરનો ગરબો-ગુ. ઐ. લોા-

(૨. સં. ૧૮૫૬)-પૃ. ૧૩-૨૦.

આરંભ-(સેલુકરનો ગરબો)

પુનેથી સેલુકર આવીયો ર,

કરવા અમદાવાદના રાજ રે, સેલુકર સીદ આળ્યો તો સેરમાં રે ॥

તાંહાંથી સેલુકર વરોદે આળ્યો, સાથે મરાઠાની ફાજ રે ॥ સેલુકર સીદ ॥

તાહાથી સેલુકર ભગનાથે આંબો, ભગનાથે ડેરા તાણ્યા રે ॥ સેલુકર શીદ ॥
તાહાથી ખીજમતદારને મોકલા રે, જાહેર કર સીવરામ પતને

॥ સેલુકર શીદ ॥

કડીઆ તેડાવ્યા ને સુતાર તેડાવ્યા, લાથી લાલી બેઠકા કરાવે સીવરામ પતને
શહેરનો સુબો અહીં આવીઓ રે દાદા પલસીકરને પુછીઆ રે,
હુકમ આંબો કેમ કરીએ ॥ સેલુકર શીદ ॥

રાયપુર દરવાજે પેસીઆ રે બારે ચઢાવી અસવારી ॥ સેલુકર શીદ ॥
પેસતા ને હસા કરી રે, કાપ્યો રસ્તાનો પીપસો ॥ સેલુકર શીદ ॥

અનત-આંબો તારે કોસાલા હોડી, ગયો તારે આદરે હોડી-સેલુ ૦ જશ ૦ ॥

આંબો તારે નાબતો ઝાડીઓ, ગયો તારે તાલીઓ બહુ પાડીઓ-

સેલુ ૦ જશ ૦ ॥

આંબો તારે વાજન વાળે, ગયો તારે તલુડા વાળે,
સેલુકરે કોસાલા લીધા છલ્યો, છે ગાયકવાડનો સુબો
જે જોરે અગરેજનો કહાવે તેની સાથે લઢવા કોઈ ના આવે

સેલુ ૦ જસ ૦ ॥

હારયો છે સેલુકર ફાંસી એના કામ તણી કાંણી,
જેને કાંઈ જ જાણે મિહારી

સેલુ ૦ જસ ૦ ॥

સવત ૧૮૫૬ ની સાલે સેલુકર ગયો પુનાની વાટે

સેલુ ૦ જસ ૦ ॥

વિષયાર્થ-૧ આ લાવણીમાં, અમદાવાદ જ્યારે ગાયકવાડી અને પેશ્વાઈના સહી આરા અમલ હેઠળ હતું ત્યારે પુનેથી કાઠમાઠથી પેશ્વાના સરદાર સેલુકરે અમદાવાદમાં આવી કંઠક રાજ્ય અમલ ધ્યાન અને વ્યાપારીઓ તથા વસવાયાને હરેક રીતે દબાવતું વર્ણન છે, તેની સામે વરોદરાના રામ કૃત્તેસિંહ ગાયકવાડ, કાનોછરાવ અને ભગવતરાવ સાથે તથા ગોસાઈઓ અને આરખોની બેરખો સાથે અમદાવાદ ઉપર ચઢી આવ્યા અને જમાલપોર દરવાજા આગળ સેલુકરને હરાવી પગે બેડી નાખી પુને સવત ૧૮૫૬ માં પાછો મોકલી દીધો, એ વિગત સવિસ્તર વર્ણવેલી છે

૨. કાગ્યો નોંધેલી નથી પણ ગણતા ૧૩ કડી થાય છે જે ભતતની લાવણીઓ છે,
૨૫ કડી 'સેલુકર શીદ આંબો' એની અને ૩૮ કડી 'સેલુકર તે જસ ના લીધો રે ની

વિશેષ-૧ ઐતિહાસિક લોકગીત હોનાથી ઉપયોગી છે

૨ મતિ માટે જુઓ અ ૩૦ અ

અં. ૩૦ ઝ-વેણીભાઈનો રાસડો—શુ. લો. ગદ્યપદ્ય પૃ. ૨૦-૩૦

આરંભ—ખંભા(ત)ની પાસે જે ચાર કાસ ઉપર (એક ગામ) નવું ગામ છે. તાંહ એક અગાધો કલમી વેણીભાઈ કરી મોઢોટો માણસ રહેતો હતો તેની બહેનને પેરવા સરકાર મધ્યે તથા નાહાના સવાઈએ રાખી હશે. તેથી તેને નવું ગામ સોંપ્યું હશે તાંહાં રહે. ને નાના સવાઈનો સાજો થયો તેથી એમના વસીલાના બેર ઉપર ધણોડ અમલ બનવે તે લોકોને ધણીક તરેથી ઇજા હરકત કરે તે ખંભાત ગામના નવાળ સાહેબને પણ દમ ભરાઉ(વ્યો?) ને અ(એ)ણે દિલમાં એવો ઇરાદો ધાર્યો જે ખંભાત સેહરનો અમલ લેઉ અથવા દીવાનગીરી કડું એવે ઇરાદે પુને ગયો તે વાત નવાળ સાહેબને માલમ પડ્યાના સળબથી એ વેણીભાઈ ઉપર કાગલ લખી મોકલ્યો જે તમને દીવાનગીરી આપવી છે તેવી રીતે દગલબાજીથી બોલાવીને મારી નાંખ્યો છે ને ધણી તરેની હીકમતથી નાના સવાઈ પાસે નવાળ સાહેબ ૫૦૦ અસવારથી ગયા તે એમની ચોરતોને સાડ બંગડી ચુડીઓના બેડા વગેરે ધણુંક ઇનામ લઈ ગયા. પણ વેણીભાઈનો કુ(ક)રપ સારા પરગણામાં હતો તેથી તાંહાં જતાં સવાર ૨૫ રહા ને ખીજ નાસી ગયા જે આપણ ત(?)મારા જૈસુ ને નવાળ નામે મોમીનખાં કસો ડર ના રાખતાં નાના સવાઈને સમજવી આગ્યા ને વેણીભાઈએ કાંઈ લોકોની વાત ન સાંભળતાં વગર વીચારે રાજનું કામ ધાર્યું ને ધણો જીલમ કર્યો તેથી મરાણો તેનો રાસડો ઉપજ્યો છે ને લખ્યો છે તે નીચે મુજબ—

રાસડો—વેણીભાઈને હ રે ખંભાતથી નવાળ કાગલ મોકલે બે; વેણીભાઈ તમે વેહેલા આવો બે તમને આપું રે ખંભાતની દિવાનગીરી બે. તારે વેણીભાઈએ નાનાસવાઈને પુછ્યું બે ખંજાનથી નવાળ કાગલ મોકલે બે; વેણીભાઈ તમે વેગે વેહેલા આવો બે તમને આપું ખંભાતની દિવાનગીરી બે. તારે નાનાસવાઈએ વેણીને વારીઆ બે વેણીભાઈ તમે ખંભાતે ના જસો બે; મુગલાઈની કચેરી તમને દોહેલી, બે તમને દોહેલી અમને સોહેલી બે. અમારે છે નવાળ સાથે સાડે બે ગાંડો ને ગુલાબરાય અમને સું કરે બે; તાંથી ને વેણીભાઈ બાપો ઉપજ્યા બે કુટુંબક્યાલા શોતા ઉપજ્યા બે. તાંબાને નગારે બાપો ઉપજ્યા બે આવી ઉતરયા છે વસાઈ ગામને ચોક બે; વસાઈ ગામને ચોકે ડેરા તાણીઆ બે લીલા ને પીલા તે ડેરા તાણીઆ બે. વસાઈ ગામનો હાકમ તેડું મોકલે બે આજનો દહાડો રોહો અમારા શેહરમાં બે; કોહો તો આપું કારા ને કરેકરાં બે કોહો તો આપું લાખ બે લાખ બે—આજનો

શુ કંડ તારા લાખ બે લાખને બે માહારે ને જાડુ ખભાત શેહેરમા બે વસાઇ મામના હાકેમે તે વારીઆ બે—

અન્ટ-તાથી ને વેણીભાઈ બાપો ઉપજા બે આવી ઉતરયા કચેરીને માહે બે, કચેરીમાઈ કબજે કીજયા બે તારે ને વેણીભાઈ બાપો બોલીઆ બે કેા તો આપુ કારા ને કડકડતા બે કેા તો આપુ લાખ બે ચાર બે, એક વાર મેહેથો મુને જીવતો બે,

શુ કંડ તારા કારા ને કડકડતા બે શુ કંડ તાગ લાખ બે ચાર બે, મારે તો લેવા છે તારા જીવડા બે પથર મેવો એની જાતીએ બે પથર મેતીને જીભ ખેંચીઓ બે જીભ ખેંચીને જીવડા જતા રહા બે એવી બે વાતા રે ચાની દેશમા બે અકસ્માતે ના કરવુ કાઈ કામ બે, વીચાર વીના તો વાડુ નીપજે બે બહુ જજીથી નહીં કરીએ કાઈ વેર બે જીવમની વાતોથી જીવડા જતા રહા બે એની માજીમા રૂવે રે એને ઘેર બે, કાઠની વાતો રે બાપે ના સુણી બે વહુજી રૂવે રે એના મેહેલમા બે હ(અ)કડાઈમા જીવડો જતો ગહો બે વાતા રે ચાલી જી સધલા દેશમા બે, પુરણ થયો છે એ ભાઈનો રાસડો બે

વિષયાદિ-૧ આ રાસડાનો વિષય ઉપરના “આરબ” ગદ્ય ભાગમા સ્પષ્ટ છે પુનેથી તેઓ વસાઈ આવ્યાનું અને સવાઈ માધવરાવે ખખાત જનાનું તેને ના કક્ષાનું અને વેણીભાઈએ હાકે કર્યાનું જેણે વર્ણન અને કથન છે તેજુ જ તેઓ વસાઈથી મુળાઈ, મુળાઈથી સુરત, સુરતથી બરુચ, બરુચથી દેહેવાણ (બારસદ આજનું બાર) દેહેવાણથી નડ મામ (પોતાનું મામ) અને ધરથી ખખાતની નવાખની કચેરીએ આવ્યાનું વર્ણનકથન એટલી જ પંક્તિઓમા છે ૪ થી ૧૨ એ આઠ પંક્તિઓ વારંવાર પુનરુક્ત કરેલી છે ધરથી તેઓ ખખાત જવા નીમજ્યા ત્યારે થયલા અપશુકનો પછી વિગતવાર વર્ણવેલા છે

૨ કુલ કડી નોંરેવી નથી બાપા તથા વર્ણનાદિ સાદા છે

વિશેષ-૧ આ લોકીત ઐતિહાસિક છે અને પેશ્વાઈના વારામા ગુજરાતના પાટીદારોના દોર કેવો હતો તે એથી જણાય છે આ જનાવ પેશ્વા સવાઈ માધવરાવના વારામા સને ૧૭૭૫ પછી જન્યાનું સમજાય છે

૨ પ્રતિ વિષે બુજો અં ૩૦ ચ

અં. ૩૦ મ-ફતેસિહ ગાયકવાડનો ગરબો-ગુ લો
(મ. ૧૮૨૩) પૃ ૩૦-૩૫ (અપૂર્ણ)

ગાઈલ-ફતેસમ ગાયકવાડનો ગરબો લડાઈનો રાસડો

પ્રથમ પ્રજામુ સમુદાયને સરસ્વતી લાગુ પામ રે

અંગરેજને ઝીત્યા બાબાએ તેના કહુ મહીમાય

નસીબનો બહુબલીયો ॥ ૧ ॥

બંગાલાનો મુખેા કહીયે મીસ્તર ગાડર નામ રે

પુરવ બાંધું ઝીત્યું એણે મારયા ગામોગામ રે

નસીબનો બહુબલીયો ॥ ૨ ॥

વીલાતથી કાશલીઆ આવ્યા મીસ્તર ગાડર પાસ રે

રાધવને પુને બેસાડ્યો ન ગણ્યો કાષ્ઠના ત્રાસ-નસીબનો ॥ ૩ ॥

+ + + +

રાધવ ને બાટમની સાથે કાસલ બેસી કાધી રે

અમદાવાદ લેવું આપણને તાંદાંથી પણ લીધું-નસીબનો ॥ ૪ ॥

ફતેસંગ બાબાને લખીઉં વેહેલા મળવા આવા(વિ) રે

અમ સાથે અંતર નવ ગણુશો ન મળે તમચું દાવ રે-નસીબનો ॥ ૫ ॥

+ + + +

વાંચી બેઠને તરત જ તેડ્યા મુનસી ભોલાનાથ-નસીબનો ॥ ૬ ॥

જઈ કહેલો મીસ્તર ગાડરને નહી આવું તમ પાસ રે

વઢવું હોય તો વેહેલા થલે ન ગણું તાદારો ત્રાસ રે-નસીબનો ॥ ૭ ॥

અન્ત-મુનસી કહે મીસ્તર ગાડરને રેહેલો રેવાતીર રે

અવાજ તોપ કાંઈએ નવ કરસો રાખી મનમાં ધીર-નસીબનો ॥ ૮ ॥

એક દિવસમાં મુનસી આવ્યા સાજત બાબા પાસે રે

ગાડર સાહેબ કહે મળવા આવો ન ગણુશો મનમાં ત્રાસ-નસીબનો ॥ ૯ ॥

બાબો કહે ધારું નહીં એવું મળવાનું શું કામ રે

વાટેથી લુંટી લઈ એહને તારે ફતેસંગ નામ-નસીબનો ॥ ૧૦ ॥

+ + +

વિષયાદિ—૧. આ રાસડામાં નારાયણરાવ પેશ્વા મરાયાથી તેની ગાદીએ ધરેલેએ રાધોબાને બેસાડ્યો. તેના વતી ગુજરાતનાં અમદાવાદ આદિ પેશ્વાઈ થાણાં કબજે કરવાને સન ૧૭૭૬ માં ધણેજ લશ્કર સાથે સેનાપતિઓ મીસ્તર ગાડર અને મીસ્તર બાટમ રાધોબા સાથે તાપી અને નર્મદા ઉતરી ગુજરાતમાં આવ્યા, તે વેળા વડોદરાના રાજા ફતેસિંહ ગાયકવાડ, જે બાબાને નામે બોળાતા હતા તેમણે તેમને હરાવ્યા, એ પ્રસંગ વર્ણવેલો છે.

૨. કડી ૩૧ થી રાસડો અધુરો છે, અહીંથી પાનાં કેટલાંક કોરાં રાખેલાં છે. બાબા સાદી તેમ વર્ણન પણ તેવું જ સાદું છે.

વિશેષ—૧. પેશ્વાઈની પડતીના સમયે ગુજરાતમાં ગાયકવાડીનું બળ કેટલું હતું, તે આ રાસડાથી જણાય છે. આ એક ઐતિહાસિક લોકગીત છે.

૨. પ્રતિ માટે બુઝો અં ૩૦ અ

અ. ૩૦ ટ—ફતેસિંહની લાવણી—હિં લો—ર ગુરુ-પૃ ૧-૫

આરંભ—ફતેસીંગ માહારાજની લાવણી ॥ શેહેર વરોદમાં ગાયકવાડે(૩) એકતરે પોતીકા હુકમ ચલાવતા ને ધરમરાજ ચલાવતા તેમના કારભારી ઇહુજી ભાડે કાકા ધાગજી વીંગરે સાતપાંચ કારભારી તથા સાહેબ લોકના તથા દાકતર સાહેબની સલાથી અરીજીનો ઇનજો કરવાની ચીડી લખાવીને સરકાર ફતેસહજી મહારાજ પાસે સહી કરાવવા ગયા તાજે એમણે કહ્યું કે મારે કાર્ક કરવું નથી, ઇનજો કરી લોકોને હેરાન કરવા નથી એની રીતે કોઇનું ખરેખર ના સાબળતા તે ઉપરથી કારભારી લોકે મુજરાતના ખીજમતદારને ફેડીને કેશની ગોલી ખવાડીને દીકરા બાપુ ગાયકવાડને પશુ તાહા બોલાવી જઇને કહ્યું કે માહારાજ મરી ગયા તેવી રીતે મેનામાં લઈ જઈ જવતા બાલ્યા ને ફગો થયો, એવું સબળાય છે તેની લાવણી નીચે લખી છે

(ફતેસહ મહારાજની લાવણી)

બહોદે કે દરમીઆનમે માહારાજાકા નામ સર્વાઈ ॥
ગુજરાલદમે ફીરતી હે જીનકી વા(દુ)ગાઈ ॥
ઉનકે ઉપર મહત મોલાપન જતન ઇલાઈ ॥
રામ તલાવ ઉપર ઘસીને વનાઈ ॥ ૧ ॥

રાગ ધોસ્તે—બહોદા ગાયકવાડકા, રાજ ઓ કરતે ગુજર રાહકા ॥
હાથી ઉપર હડે જરી પટકા, વાજતા નોબતપર ઢકા ॥
અવકા હોતે તોપુકા, ફલેજા બહકે દુસમનકા ॥
ધીર નરસીંધ બહા વકા, તરત તુમ સુણો બહોદેકા ॥
મલા ધન ગામ રગ આલા, સદા રગ નહી રહેનેવાલા ॥
છત્રપતી મહારાજ પુનમકા ચદ્ર છત્ર સવકા ॥
ગયા રાસમે હુટ વીચર ફર દાળા મોતીકા ॥ ૧ ॥

અન્ત—

વૈરુઝમે જાકર ઉને કીયા રે ઠેકાળા ॥
મેહેલમે મા ગેવે ઝનકા પલગ પડા સુના ॥
મહારાજ મર ગયે રે ચારો હે સત્રકુ મરના ॥
આસરકુ મોત ફીર મરનેસે ક્યા ઢગના ॥
આધી રાતકુ ચલી અસવારી જગલ મસાના ॥

કેહેતે ગંધુ મુનો હુકમ જો હુવાદે મૌલાકા ॥

ગયા સ્વાસ્થમે દુટ વીચર કર દાના મોતીકા ॥ ૧૦ ॥

વિષયાદિ-૧. આ લાવણીનો વિષય આરંભ ભાગમાં સ્પષ્ટ છે. વિશેષ એટલું નોંધવાનું છે કે ફતેહિદે વડોદરામાં ચૌદ વર્ષ રાજ્ય કર્યું; ૬૨ મહીને ડાકારની લગ્નમાં જતા, દાથી વ્યાધિ વગેરેના સાકમારી કરાવતા. તેમના દિવાન ધકુલ્એ તેમને દગાથી ખાળી મૂક્યા.

૨ કુલ ૬૩ ૧૨ છે. બાપા લુસ્સાદાર છે.

વિશેષ-૧. અંતિદાસિક લોકગીત છે.

૨. પ્રતિ માટે લુચ્ચે અં. ૩૦ ચ.

અં. ૩૦ ઠ-૧. ચાડીયાનો લાવણી-હિં. લો.-૨. ફાજલસાં-(૨. સં. ૧૮૭૨)-પૃ. ૧-૪

આરંભ—લાવણી

ઓતમ ફાઢીઆ વડા ચાડીઆ માટડીપર જુલમ કીયા,
જવ માટોને કીયા તરાગા ભરે સેહેરમે જીવ દીયા. ચોક.
અચરત સેલા દેલો ચતુરાઈ, અપને દીલકી વાત માટળીકુ સુણાઈ,
તું હે વનીયા મેં હુ માટળી, નહીં હોએ અસનાઈ,
જવ ફડીએને મુછ મરોડે ઉસકું થમકાઈ,
ઉસને ગાલીઓ તુરત સુનાઈ, જદ ફડીએકે દીલમે ચારો તામસ ચઢ આઈ,
તામસ લા કર ચલા જાવ હાકમ હુકમસે મીલા
કરીતી દંડવાનેકી સલા હાકમને હુકમ ઝશકું ચોલાવનેકા કીયા,
જવ માટોને કીયા તરાગા ભરે સેહેરમે જી. ॥ ૧ ॥

અન્ત—

પ હલમકી સ્વડકી દુસરે લદનસા ગાદી,
ઝતકી હુડતી મદત માટુકી રેહે ગઈ વાજી,
કેહેતે ફાજલસાં લાવણી સુણ લેના તાજી,
લે ગયે સમસાને ઝસકું લે ગયે સમસાને,
જલા કર દી માણસ માને જલા કર આપે ઘરો મીઆને,
તુમ દેલો ચારો અમદાવાદમે માટોને તો જસ લીઆ,
જવ માટોને કીયા તરાગા ભરે સેહેરમે જી ॥ ૧ ॥

વિષયાદિ-૧ આ લાવણીમા નીચેનો પ્રસંગ વર્ણવેલો છે -અમદાવાદમા પેશ્વા સરકારના અમનમા દરાર દેસાવલ વાણીઆ નાતના એક ઉત્તમ નામના ચાડીઆએ એક બાટડીને તેના ઉપર વ્યભિચારનો આરોપ મૂકી દરબારમા લઈ જવા મયલ કર્યો, ત્યારે તેના ધણી બાટ પોતાની સ્ત્રીએ પતિનતાપણાની ખાતરી આપ્યાથી તેની અને પોતાના કુટુંબની આખરે સાચવવાને ઇચ્છારાછોકરીને તથા બાટડીને પણ સધળા લોભ દેખતા કાપી નાખી દરબારમા જવી અટકાવી અને પછી શેહેરના લોક સાથે મળી પેશ્વાના સુબાની હવેલીએ ગયો અને ત્યાંથી ચાડીઆને સરકારના દુકમથી ગઈરે બેસાડી કાણુપુર દરવાજે કાઢ્યો, ત્યાં પચછઠાણી કરી લોભએ તેને માર્યો

૨ નાની મોડી મળી કુલ કડી ૭ છે

વિશેષ-૧ પેશ્વાઈજમાનામા ચાડીઆઓની ચાડીચુગલીથી લોભને કેવી સંતાવણી થતી તેમ બાટ લોકા પ્રાણ કરીને યાચ કેમ માગતા તેનો ચિતાર આ લાવણીમા છે

૨ પ્રતિ મઠિ જીઓ અ ૩૦ અ

અ. ૩૦ ૬-૨-ચાડીયાની વાર્તા-ગુ. લા. પૃ. ૧-૭

આરંભ—ચાડીયાની વાત-અવલ અમદાવાદ શેહેરમા ગાઅબવાડ પેશ્વાની વખતમા કેટલાક મસુર લોક ચાડિ ચુગલીનું કામ કરતા તે લોક સરકારના માનીતા હતા સાથી જે સરકારને પેસા કમાવી આપતા રી રીતે જે હરકાઈને ઓરતને માથે ચામ ચોરીનું (એટલે વ્યભિચારનું) તોહોમત રાખી સરકાર પાસે ચાડિ કરી તે ઓરતની ઉપર સીપાર્ઈ કરીને તેને બેઢુરમત કરીને સરકારમા બોલાવે ને તેને કહે જે તુ સાચુ બોલ તુ કેટલા મરદ પાસે ગઈ છે તારે કાંઈ રીકર નથી તુ નામ સારા માતગર લોકોનાં લખાવીસ એટલે તને સાડી ચોલી અપાવીને કાઢાડી ચુકાવીશુ એ રીતે ચાડિયા લોક સમજાવી તેનો તથા મરદો જેટલા લખાવે તેટલાઓનો દડ કરાવે ને ખત કરાવે તેમાથી તે લોકને પણ ભાગના રૂપેઆ મહે ને ખીજ પેસા પણ ખાઈ જાય

અન્ત—એ વાતને આશરે વરસ ૩૩ થયા ને એ ઉપર લખેલા વીગે શરવે ચાડિયાઓએ કાઈ દીવશે મેજબાની લાલા વજેરામની વાડીમાં કરી હશે તે વખતે દુધ મણુ ૧૨ નો દુધપાક ખાધો એટલું માણુસ ચાડિયાનું હતું તે ધણુક લોકને હેરાન કરતા તે મારા ગચ્છા ને સ્વપત ૧૮૭૨ ના બાદરવા વડ ૪ ને રોજ એ ચાડિયા મરાયા છે ને ઉપર લખેલી બાટણુ શબ્દમા ઓરત જે જગો ઉપર મરાઈ તે જગો ઉપર બાટ લોકાએ દેરડી કરાવી તેથી એ ઓરતને સતી જાણી તેની માનત લોકાએ કરવા માંડી

ને આદીતવાર મંગલવારને રોજ નાલીએર, ચુનડી દીવો ઘીના લઈ જાએ એ રીતે આક્રીન રાખી દેવસ્તાન માફક ચલાવે છે એવી રીતે તે માનત વરસ ૫ તથા ૭ ધણીક ચાલી ને હાલ પણ થોડીક ચાલે છે તેનું દેવલ સાપુર ખાટવાડામાં છે.

વિષયાદિ-૧. અં. ૩૦ ૪-૧ માંની લાવણીનો જ વિષય આ ગદ્ય ભાગમાં વિસ્તૃત તેમ જ નામદામ આદિ વિગતો સાથે વર્ણવાયેલો છે.

૨. આનો સાર ગુજરાતી રાસમાલા(આ. ૨ ૭.)ના ભાગ બીજામાં પૃષ્ઠ ૫૧૫ થી ૫૧૭ માં છે. અને એમાં લખેલ 'સદુખાદેવી'ના દેરાનું ચિત્ર સ્વ. કાર્ણસ સાહેબ પોતે આલેખેલું તે ઉપરથી સુદ્રિત ચિત્ર ગુજરાતી રાસમાલા (આવૃત્તિ ૧ લી) ભાગ બીજાના પૃષ્ઠ ૫૧૮ આગળ છે.

૩. આની ગદ્યશૈલી અર્વાચીન શૈલીથી કંઈક ભ્રૂદી પડે છે.

વિશેષ-પ્રતિ ચોથીઆ દાગળની બે બાજુએ ગુજરાતી લિપિએ લખેલી છે.

અં. ૩૦ ૬-સારી નરસી ચીજો-ગુ-ગદ્ય-પૃ. ૧-૩ (અપૂર્ણ)

આરંભ-જેટલા દેશોની સારી નરસી જનસો નીચે લખી જણાવી છે.

પંડ તો પાણીનો. રૂપ તો જાદવનો. દરશન તો પરમેશ્વરનો. તાડ માન સરોવરનો. હસ્તી કુંજર બંદરનો. પદમની સીદલ દીપની. ચતુરાઈ ગુજરાતની. વસતું હિન્દુસ્થાનનું. સવાદ જીભનો. ને મતું પંચનું. ખેતર વાડનું. ધન લેસનું. દાન માયાનું. ગાળ માયા શમાની. ચુડો દાંતનો, વીખવાદ ગધાનો. ઉદર માતાનો. ઘડ લંકાનો. વાણી વ્યાકરણની. તીલક કેસરનો. ભગતી વાંધુ રાજની. જે રામદે રાજનો ખાપ. વાણુ નીશાન લડાઈનાં. હાટ કટકનું. ચઢવનું અમદાવાદનું. જુધ જરાસંધ રાજનું. ખાણુ અરણુનનું. ગદા ભીમની. કંકણ કેદારનું. થોડો પાણીપંથો. પુરૂષ પંજળી. ભુઠો માડવીનો. ચાવડ વાધડના. મેહેલ ઉત્તરનો. લેણું સમાણસનું. દયા માફ ખંડની. રાજ રામનું. રાણી દમયંતી. ટાલ ગંડાની. બરછી મોરસદની. કટાર ઉશીકરા રાદની. તરવાર સીરાઈની. ખંડાયેતાં સીરાઈઆં. હરખના તો રંગ. નર માફ ધરતી નીપજે. શુરાણુપુરી રંગ. રૂપ નલરાજનું. તેજ સુરજનું. જોગ સંન્યાસીનો. રૂસણું ભટ્ટીયાણીજનું અમરત ચંદરમાનું. રીધ-સીધ ગણેસની. વડ તો પ્રાગવડ. મસર તો કાળુપુરી. શેહેર તો લાહોર. ખેઠક તો દીલીની. લેસ તો વઢવાણની. બળદ તો હળવા(વદ)નો. ખેટો વાણીઆનો. ધાતુ કંચનની. પુન પરીવારનું. હ(અ?)કડાઈ જાત(ટ?)ની. ઝઘડો ગુજરખંડનો. ચોરી મે(મીયા?)ણાની ને બધી મહાજનની. સાચી સુખ દરશનની ને સુખધી

ધાતુની સાચુ હૃદયું કુળરુ દેવલ અખાતુ પાન માગસર મહીનાના તમાકુ સોરઠની દાત(તા,ર તો મેધાડમર બાગ તો નવલખેલ

વિષયાદિ-આમા જેમ જે ચીજે માટે જે દેશે વખણાયા છે તે દેશની ચીજે ગણવી છે, તેમ જે વ્યક્તિઓ કે પ્રાણીઓ સારા ગુણ કે શક્તિ કે વસ્તુ માટે વખણાયવા છે તેમની પણ ગણના છે

નિરીપ-દરેક ચીજ અનગઅવગ પક્ષિમા લખેલી છે આડપેલ કાગળની એક બાજુ ઉપર પ્રતિ લખેલી છે પ્રતિ અનુરી છે

અં, ૩૦ દ્વ-અમદાવાદ શેહેરની લાવળી-મિશ્ર હિં ગુ લો -ર કીશોર-
દાસ-(ર સ ૧૮૬૮) પૃ ૧-૮

આરંભ-અમદાવાદ શેહેરની લાવળી—

શિવકા તન સમરુ રે ગણપતી સીંદુરે ઘાळा,
સરસ્વતી ગુધ બુધ વિદ્યાકા રોલ દેને તાळा ॥ ૧ ॥

અગ્રા માકા હુકમસં એક છદ ઘોલુ સરસા,
પારવતી પન રાસજો કલ્યાણ કરજો જીવકા ॥ ૨ ॥

x x x x

ઘઠી શિવકા સમરણ લે માણેકનાયે,
સાવરમતી નિરમઝ વેહેતી જઝ ગગાકાઠે ॥ ૪ ॥

મઠી ઘાઘકે રેહેતે ઘાઘા ગોઠડીઆ કહેતે
કૈલાસવાસી કરના સાગરકે દરશન કરત ॥ ૫ ॥

અન્ત—

ધન ધન કહે દલીપય પાદશા અહમદશા પાદશા,
રાણીકા રગ મેહેલ ઘનાવે સાજા નાવાજા ॥ ૪૩ ॥

સલાલાસ ઘોઢેકી રોજીકા સરપાવ દીયા,
આપ સુસ હુવે દગ્ગુ તન પાઝાઈ ઘાગ કીયા ॥ ૪૪ ॥

પતની વાત આગે ગઈ અગ્ર વસ્તી રહી થોડી,
સગ્ર દેવનકુ શીશ નમાવુ નમુ વેહુ કર જોડ ॥ ૪૫ ॥

કલજુગ આયો કોપતો લોપતો સસાર રે,
અવે મા તમે વાહારે ચડજો નોધારુ આધાર રે ॥ ૪૬ ॥

સવત અઢાર અઢસઠ વરલે જેઠમાસે વારે વાર રે,
કરે વિનતી રક કીશોરદાશ ઉમયાપત મહારાજ રે ॥ ૪૭ ॥

વિષયાદિ-૧. આ લાવણીમાં અહમદશા બાદશાહે અમદાવાદ વસાવ્યાનો પ્રસંગ વર્ણવેલો છે. પ્રસંગ નજીવો છે. તેમાં અને આમાં માત્ર એક મોટો પાઠફેર એ છે કે સસઈ કુતરા ઉપર ધસી આવ્યું અને તે ઉપરથી બાદશાહે તે સ્થળે અમદાવાદ વસાવવાનો વિચાર કર્યો એમ પ્રસિદ્ધ છે તેમ આમાં નજીવેલું નથી, પણ તેને બદલે નીચેની ઘટના વર્ણવેલી છે.—

સાબરમતીને તીરે, પાટણથી એક રાવત દરરોજ ગુર્જર કુવરીને પાણીપંથે ઘોડે ચઢી જોવા આવતો; એક દિન બાદશાહે ઘોડાને ચાકેલો જોઈ તેને પ્રવાસનું કારણ પૂછ્યું અને તેણે ઉપલી હકીગત કહી. એથી અહમદશા જાતે તે સ્થળે ઘોડેસ્વાર થઈને ગયો અને એ સ્થલ તથા ત્યાંના જનોથી પ્રસન્ન થઈ ત્યાં શહેર બંધાવ્યું.

૨. કડી ૪૭ છે.

વિશેષ-પ્રતિ માટે જીએ. અં. ૩૦ અ.

અં. ૩૦ ણ—ટોપીવાલાનું કવિત-હિં. લો. પૃ. ૧

કવિત ૧

છપય છંદ—હરે દશે દિકપાલ, અરી થરહરે અટંકા;
પરવલ તેજ પરહરે, વડા ભુપત ગઢ વંકા;
ભાવનગર મ(મુ)જ ભુપ, જાંમ દીન રેનન જંપે;
ફડરગઢ આંવેર, કછ માલવધર કંપે,
નરપતી કોણ માંડે નહી, ધાર પતસાહ ધરે;
અંગરેજ સેળ તોમુ અવે કોળ તેગ સામી કરે ॥ ૧ ॥

કવિત ૨

કીરતી કહું બીલાતકી, જાંહાં કુંપની રાજ કરત હે;
આતસવાજી અજવ, દેશપતી દલુ ડરત હે;
ગઢપતી કીણ ગરક, થરક પાશાઈ થરકે;
ચૌદેશ પડી ચમક, દેખ ટોપીકે ડરકે;
વાહાર મહલાર વંગલા વીચ, કાસીકુ લદ લીજીઓ;
કંપની કરમકી કાહા કહું, જ(જી)ને ઘર ગુજર અમલ લીઓ.

અનુ—પારોટ કાલીદાસ પુંખના ચોપડા ઉપરથી ઉતારી છે. રહેવાસી અમદાવાદ મધે સાહાપુર કાટડી મધે ભાટવાડામાં.

વિષયાદિ-પહેલા કવિતમાં કાઠીયાવાડમાં ભાવનગર અને જામનગરના તથા ગુજરાત, કચ્છ, ઇડર અને રત્નપુતાણાના રાજાઓને ઇચ્છે જે રક્યાનું વર્ણવેલું છે. અને બીજા કવિતમાં વિલાયતમાં રાજ્ય કરતી(?) કુંપની સરકારના પ્રભાવનું અને ગુજરાતનો અમલ હસ્તગત કર્યાનું વર્ણન છે.

વિશેષ-એક અડધા કાગળની એક બાજુએ આ બે કવિતા ગુજરાતી વિખિમા ઉતારેલા છે, તેને (૬૧) મા પાનાનો આક નાખેલો છે અને લાલ પે સીલથી નળર '૪૮' મા નોંધેલો છે એક 'આક' અને 'નળર'નું અનુસંધાન કોની સાથે છે તે સમજાવ નથી જ ૩૦ ત વાળા બે કવિતા પણ '૬૨' મા આકવાળા એ જ કાગળના ખીલ પૃથ ૬૫૨ લખેલા છે

અં ૩૦ ત-રુદ્રમાલનું કવિત હિં-પે પૃ ૧.

આરંભ-રુદ્રમાલાનું કવીત.

પથર સેહે ચઝદ ચુમાલ, યમ પળ સેહેસ નિરતર,
પથમ ક્રોહ અઢાર, જઢા જેજે માણક મનોહર,
સવા લારા પ્થજદહ, લર કલશ શોવરણ તળા,
ફોરળી ધળી વીશાલ, ચક વોહો રુદ્ર ન હલે,
જોત મોહોલ સોને જઢી, રુદ્રમાલો ચકવત હે,
ચહય (ચૌદ ?) કરોહ મોહોર કાગલ ચઢી,

તલાવનું કવીત-

શવત જાકર ધીર, ચૈત્ર સુદ લમ્મ આચાર,
મરળી નક્ષત્ર મરળ, શુભકર વાર સતીજર,
દેશોત દહે સાત, ટકા ક્રોહ પાત્રીસેં,
સીઢી પયર પચાશ, પલ ઓગળપચાસે,
તાસ નીર માળી તરસ સુંજ ધરા ગુજરધળી,
શેશલીંગ સરોવર સરસ, સી સોમા ઘરાણુ તે તળી

વિધવાદિ-આ બે કવિતા ગુજરાતના કોઈ એક રાજાને સખોધી લખાવેલા છે. પેહેલા કવિતામાં સિદ્ધરાજ જયસિંહે બધાવેલા રુદ્રમાળનું અને ખીલમાં સદસલિંગ તળાવનું વર્ણન વર્ણવેલું છે. સદસલિંગ તળાવ સવત ૧૧૧૫ ના ચૈત્રમાં બધાયાનું કવિતા ખીલમાં લખાવેલું છે

વિશેષ-મતિ માટે નુઓ જ ૩૦ જ

અં ૩૦-૫-રેવાપુરી માતાનો ગરબો-ગુ-લો-૨
કેશવ-પૃ. ૧-૩

આરંભ-શ્રીગણેશાયનમાં અર્થ (ય) શ્રીરેવાપુરી માતાનો ગરબો લખો છે
વ(રિ)મલ કમલદલ વાસા(વસ)ની ને જય કુ જેઅ વીનાસા(સ)ણી
નાસકાની ૥૧૥

વિષયાદિ-૧. આ પવાડામાં, ઇડરની માટીના ધણી રઠોડવંશી રાજ ગંભીરસિંહજીના ૫૫ પૂર્વજોની ઉત્પત્તિ અને વંશાવલિ કૃતથી આરંભી બીજા ભાનુરાજ પર્યંતની તેમના એક એક પંક્તિબંધ ગુણગાન સાથે વર્ણવેલી છે. દરેક રાજના નામ ઉપર એક મૂળ પ્રતિમાંજ મૂકેલા છે. કુલ ૫૬ રાજઓ સંબંધી ઉલ્લેખ છે.

કવિએ ૫૬ મા રાજ ગંભીરસિંહે બાદશાહ સાથે ઇડરગઢ લેવા સંબંધમાં થયેલી લડાઈમાં વિવિધ ગેળવ્યાનું છેલ્લી ૮ કડીમાં વર્ણવી પવાડો પૂરો કર્યો છે.

૨. કુલ કડી નોંધેલી નથી, પણ ૩૫-૩૬ ને આગરે છે.

વિશેષ-૧ ઐતિહાસિક હોઇને આ પવાડો ઉપયોગી છે.

૨. પ્રતિ અમદાવાદી આખા કાગળની ચામડાના પુઠે બાંધેલી ૬૨ પાનાની નોંટમાં બે હાંસીઆ પાડી મધ્યભાગમાં ઉતારેલી છે. લિપિ બાલબોધ છે પણ કેટલાક અક્ષરોનો મરોડ માર્યાબાધી ગુન્જરાતીનો છે.

અં. ૩૧-ખ-માણુણની વાર્તા-મિશ્ર ચા. ગુ. કા-

૨. પરમાણુંદ-પૃ. ૧-૫

આરંભ—શ્રી ગણેશાય નમઃ

ઇડર નેએર સોદામાણું-સરપર ચાઅણુદાર;
કાટિધ્વજ વાંકા વસે રાઓ કલાચી વાર. ૧
નપ સપ હંકુ કુંડે પાટંબર દંકુલ;
ગોરડિયાં ગ્રહ ગ્રહ પ્રતે રંભડિ ઝાંખાજીલ. ૨
વાડિ ભાર અઢાર ચુલ મધુકર બુથ માંણુંત;
માંતુ વંદા કોટ હે પટ રત વસંત વસંત. ૩
ચોહો દસ અપ વણુગેણુ લગ તા વચ સેહેર વણુઓ;
ચહું દશ અવ સાહેઓ ધણુ ધરો દરિઆઓ. ૪
ઇડર તણી બરાબરી કીઓ સોનેઅર કરેઅ;
વણુ સાસત્ર અઢાર વન એકણુ પાઓ ધરેઅ. ૫
ઓતણે ભામન બહુત સંઘલી રાજકુંઆર;
કર કાંનડ દુઆરામતી લીલારંભે વેહાર. ૬
રાઓ રમે સંઘ રાણીઆં લીલા રંગ અગાહ;
કામ કી જુએ બાપડો એક નારઓ નાહ. ૭
તે ધર બને ગ્રગટીઆં માણુણુ ને વનુ વશેક;
પઠે પરમાણુંદ પ્રીતસત તાઓ વનોદ વસેક. ૮

અન્ત— સતભાંમા માંણુણુતણી રૂડી રાપી રપ;
એક પોહો પકે કારણે હરલેઆ આ મપ. ૯૪

માણુણે રાજન મલે વાધી પ્રીત અપ્રમ,
જાણે કે વીછડીઆ મલા લછી અને પરમ ૯૫
વના આવતી માણુણી બેએ મલાં એક રગ,
માનુ જમના જલ જુ સાહેર મલે સયગ ૯૬
માણુણુ તુ ભામન સકલ રાઓ કલાણુ સજન,
વાર વલસે આપણી દોઆરા માહ કેસ ૯૭
તે ધર પરમાણુદ કવ કવતે પૂગ સરીપ,
કીઆ સમપૂરણુ પ્રીત સત અપણી મત સરીપ ૯૮

વાત સમપૂરણુ લધી છે

વિષયાદિ-૧ આ વાર્તામા ઇંડરના રાવ કલ્યાણુને (વિ સ ૧૬૭૨) ધીર ધીરે
માણુણુ સાથે કેમ રોડેડ વધ્યો તેનુ શૃંગારસથી બરપૂર વર્ણન કરેલું છે

૨ કુન જી ૧૬૮ છે એ દોહરા છે, એમ માપ ઉપરથી સમજાય છે

વિશેષ-૧ આ વાર્તા ઇંડર શેહેરની સ્થાપનાનો તેમ જ એક રજવાડાના અત
પુરના વ્યવહારનો ચિતાર આપતી હોવાથી રસિક અને ઉપયોગી છે

૨ પ્રતિ માટે જુઓ અંક ૩૧ ક

અ. ૩૧ ગ. સરસ્વતીમાહાત્મ્ય-સ પુ-(૧) (વિ સ-૧૯૦૯)-
પૃ ૧-૬૨

આરંભ—શ્રીગણેશાય નમઃ ॥

સદ્વિધે ચ સરસ્વતિ ભગવતિ કઠસ્થિતે પ્રાણિના-
મતસ્થૈશ્ચ સ્વૈ સૃગૈર્લધુગુરુમેદૈર્વિભાસિ સદા
હૃસ્વૈ પ્લુતૈશ્ચ દીર્ઘૈર્મર્મવિવૈરુમેર્હસૈર્વ્ય(૧)જનૈ-
ર્માતસ્વા ચ નમાન્યહ હિ સતત ઘર્ણાત્મિકા ભારતીમ્ ॥૧॥
માર્કંડેય મુરસાસિ(સી)ન વૃહન્મુનિનિપેક્ષિત
તરુણાદિત્યસકાશ સર્વશાસ્ત્રવિશારદ્ ॥ ૨ ॥

અન્ત—

બ્રહ્મસ્તુતાયા વ્યાખ્યાન વ્યાસેનૈવ પ્રકાશિત ।
ય શ્રુણોતિ કથામેતા ગચ્છતિ પરમ પદ્ ॥ ૧૧ ॥
માર્કંડ(હ) રુદ્રયોર્મધ્યે કિંચિત્પ્રોક્ત દ્વિજોત્તમ ।
મહાત્મ (માહાત્મ્ય) ચ સરસ્વત્યા( ) સર્વપાપહર નૃણામ્ ॥ ૧૨ ॥

इति श्रीमार्कंडेयोक्ते सरस्वतीपुराणे प्रयागादितीथकथन नाम द्वारिंशतितम
सर्ग ॥ २२ ॥ लेखक ग्रामकुवडियाना तरवाटी भाइशकर उदे
राम ॥ सवत् १९०९ शके १७७३ माघ शुद्ध एकादशि मद्रवा
सरे इदं प्रथं समाप्त श्रीस्वामीनारायणाय नमोनम ॥ श्री ॥

વિષયાદિ-૧. આ સરસ્વતી પુરાણ માકંડેય પુરાણનો ભાગ છે. આમાં પ્રભાસ-પાટણ આગળની સરસ્વતી નદીનું માહાત્મ્ય વર્ણવેલું છે.

૨ આ પુરાણ અધ્યાયબદ્ધ છે, પરંતુ લઘીયાએ ખીન્ન અધ્યાયથી સર્ગસંસાર વાપ-રેલી છે. કુલ અધ્યાય ૩૨ છે.

વિશેષ-૧. માકંડેય પુરાણમાં આ ભાગ છપાયેલો છે.

૨. પ્રતિ વિષે બુદ્ધિ અં. ૩૧-૬. વિશેષમાં લઘીયાએ આ પ્રતિને પાનાં ૬ થી વિશેષે શોભાવવા લાલ શાહીના હાંસીઆ પાઝા છે અને મ્યોકના આંકડાની આસપાસ લાલ શાહીથી પાણો કરેલી છે. જે સ્થળે પાછળથી પંક્તિઓ હાંસીઆમાં ઉમેરેલી છે. પ્રતિ ઘણી જ અર્વાચીન છે અને અશુદ્ધ પણ બહુ જ છે.

અં. ૩૨-૬ રાવ વિરમદે ચરિત્ર-ગુ. ઐ. ગ. વા-

(લિ. સં. ૧૬૧૬)-પૃ. ૧-૪૭

આરંભ—લખી આપનાર આ(ચા)રણુ ધીરજી

શ્રી સ્વામી નારાયણાય-નમઃ ॥ શ્રી ગણેશાય-નમઃ ॥ વીરમદે ઇડરીયારો
ઇતિદાસ લિખતે ॥

દોહા— સદા મનોરથ શુભ કરણુ ॥ વાણું આપર ખેસ ॥

સારો પેહલો સંમરજે ॥ ગુણુ દાતાર ગુ(ગ)ણેશ ॥ ૧ ॥

વાર્તા—સમંત ૧૬૩૦ આસરે રાવ નારણદાસજી ઇડર ગઢ ઉપર રાજ કરે તે રાવ નારણદાસજી બડો પ્રતાપી તે સમાને વિષે કુવરજી વીરમદેજી બડો સુરધીર માંણુરો દરજ્જેધન દાણુરો કરન બાણુરો અરજીન જાણુરો સીંહદેવ તે સમાને વિષે કુવરજી વીરમદેની ઉમર આશરે વરસ ૨૦ ની તારે કુવરજીને ગણુગોરાંરી ધણો સૌપ તે ગણુગોરાંરી અસવારી નીકળે એ સમાને ત્રિસે પૂંગલથી એક કવિ આવો તેણે વાત કરી જે ગણુગોર તો આંધની યે લલી પણ પૂંગલની ગણુગોર તારીક લાયક છે એટલામાં કુવરજી જોલા તે પૂંગલની ગોર તો કાં દેવવામાં આવે તારે કવેસર પૂંગલનો જોલીયો જે પૂંગલની ગણુગોરનાં દેવવામાં આવે તો સાવણુ સુદ તીજનો ધણો એક હરપ ઉછાહ પૂંગલ થાય છે જરૂર દેવવા લાયક છે—

મધ્ય—હમે (વે) વીરમદેજી પણ મનમાં વીચ્યાર કરે છે જે સાહજદાને મારી અતરેથી જીવતો હું સી રીતેથી જઇસ એવો વિચ્યાર દિલથી કરતાં કરતાં એ જ લુલવણી ઉપર એક કણુતર ખેડુ હતું તે સમે લુલવણી ઉપર મનાડી પણ ચડી તે મનાડીસે તાકીને તે કણુતરને પકડુ તે પકડી ચાર પગાં વીચમી લેઇ નીચ જમીન ઉપર આવી પડી તે કણુતરના તો ફેદાં ઉડી ગયાં

ને તે મનાડીને કરી ઇન ન થાતા સાજતાજ ચાલી ગઇ તે વીરમજ્યે મનાડી
કપુતરને પકડી નીચી પડી તે જોતક નજરે દેખુ તે દેખીને મનમા એવો
વિચાર કરો જે હુ પણ અરેથી સાદમદાને પકડી નીચો પડુ તો સાદ-
મદાને માફ ને શ્રી પરમેશ્વર કરે તો હુ સાજોતાજે રહું ને સાદમદો ને અમે
બંને મરીશુ તાં પણ શ્રી પરમેશ્વરને ગમશે તે યાચું ને તે સમયે રાવજી પામે
ફગત છોડીની ૧ કટારી હતી ને તે વખત એવો ધરાઈ કરીને સાદમદા ને
ગને પકડીને હેક સાદમદાને ઉપર વીરમદેજી ઇમ થકા નીચે જમીન ઉપર
આવી પડા તે પડતાં પડતા સાદમદા ને કટારીયો ૩ ત્રણ મેરી તેથી સાદમદો
તો ગુજરી ગયો ને વીરમદેજીને કરી ઇન આવી નહીં ને જમીન ઉપરથી
તરત ઉડીને પોતાનો ધોડો ચાકર પકડીને હાજર હતો તે ધોડા ઉપર અસ
વાર થયા ને ચાકરને ધોડાની પીઠે જોસારી લીધો ને તાદાથી નીકળ્યા તે
પાછા પોલામા ગયા ન સાદમદો માગે તેથી સાદમદાની તરફના લોક
હતા તેમના મન ઉદાસ થઈ અમદાવાદ તરફ ગયા—(પાનું ૨૧-૨૨)

અન્ત—ઇડરમા પણ ધણેએક દરખ થઈ રહ્યો ઠે ને રાવજી વીરમ
દેજીને પણ ધણેએક દરખ ઇડર પગારવાનો ઠે તે સા(જના) વખતના ઇડર
જવા સાફ તમામ અસનારી તેઆ થઈ છે તે વખતને વિષે પરમેશ્વરને
કરવું ને એવી વાત બજુનારી તેથી રાવજીએ દુકમ કરો જે જેપુરથી સરપાવ
આપો છે તે સરપાવ લાવો ને આજે પેહરીયે તેથી તે સરપાવ લાવી
તોસાવાનાવાસે હાજર કરો તે તમામ સરપાવ તેજ વખત પેહરો તે વાગો
પેહરો તેજ વખત સરીર જેઢરમાય જેપુરથી ચોપુડુ હતુ તેથી ચીતાર
ગજ ને ધડી ૪ તો રાવજી વીરમદેજી સરીર રહુ ને પડી સરીર છુટી
ગજ ને માઢા દાઢાકાર થયો ને ધણીક ઉદામી થઈ ને ઇડર સમાચાર
ગયા ને વીરમદેજી બીલોરે દેહે ધૂરી ને બીલોડાની મગરી ઉપર અગની
સસકાર કરો ને તાંદા છારી કરાવી છે તે હાન સાખત છે તેથી અદરા
વનીજી રાણી ત્યા રાણી વાઘેલીજ વીગેરે સતીઓઽ થઈ તે રાવજીનો પાપ
લેખને બલી ને પોતાનો ભાઈ કલાણુમનજી હતા તે ગાદીએ બેઠા—

ઇતી રાવજીશ્રી વિરમદેજીનો ઇનિહાસ સમપુરણ રા ૧૬૧૬ ના
વહસાખ વદી ૧૪ દીને લખીતગ ગામ કુનાનાના જુતા જ્વહારા ધીરજીનો
છે લખાવીતંગ ઇડર ગ્રામજે ગામ કુનાવાનો જુલા ધીરજી લખીતગ
જન નારાજી ધીરજીનો જોરો તેઓની સર્ગમ શ્રીસરકાર હજુરમાં હજાર વા-
ધરતી દાય લગાવી પોચે મારફત મહીકાંકાના દ્વારે ૧૦ ગજેથી લીગતા ૧ બાઈ
બાલકનાજી સાદમદાની મારફતથી લખી છે

વિષયાદિ-૧ આ વાર્તામાં દેવના રાજ્ય વિરમ દેવછનાં પરાક્રમે (સં ૧૮૫૮ પછીનાં), ત્યો અને અપકૃત્યો વર્ણવેલાં છે આમાં, વિરમદેવો હુન્દપુરના રાજા સાથેના વિરોધ, મોસાળ પક્ષના હથેપુર રાજ્યના રાજની સહાયતા અને આતિથ્ય, અમદાવાદના સાહના સાહનદારાં જીન, પોતાના બાઈ રામસિંહજી જીન, કારકાંની વત્રા, હજીવદના રાજ સાથે પોતાની જોનનું લક્ષ, બાઈના જીનના પાપથી મુક્ત થવા સાર કાળીની યાયા, ત્યાંથી નયપુર અને દિલ્લીના પ્રવાસ, અને અને નયપુરનાંથી સરપાવમાં મળેલા ઝેરી પોપાકથી મરણ, એ પ્રસંગો રસમર વર્ણવેલા છે.

૨. તે કે આ વાર્તા આજે કહેલી છે, છતાં આમાં સામાન્ય રીતે ચારોની વાર્તામાં જણાઈ આવતાં દિન્દી સાદિત્ય આદિનાં કવિનો છંદો વગેરે નથી માત્ર છ સાત લૂના દોહરા છે, બાકી વાર્તા ગદ્યમય છે. બાપા, પ્રાચીન નથી પણ મધ્યકાલીન ગુન્દરાની છે, એમાં ચારણી બાપાના સંસ્કાર નથી, પણ બાદરાજાઈ શૈલીના સંસ્કાર છે.

વિશેષ-૧ આ વાર્તા ઐતિહાસિક હોઈને ઉપયોગી છે. તેમ જ તે વેળાના રાજ્યો ચારણાદિને, માત્ર પ્રતિજ્ઞાદિની પ્રસિદ્ધિને હાનિ ન પહોંચે એની ખાતર, પોતાની પાસે સાધન ન હોવા છતાં કેવાં મુક્તહસ્તે દાન આપતા તે જણાવે છે.

૨. પ્રતિ અર્વાચીન છે. ચાર પેઢ નોટમા બોરીયા ગુન્દરાની લિપિએ લીટી દોરી હતાંદેલી છે. ધણા અક્ષરો અને લેકાક્ષરોના મંદરા બાળબાળ લિપિના છે. કોઈ સ્થળે અલ્પ કે પૂર્ણ વિરામ આદિનાં ચિહ્નો કે તે સૂચવનારી પાળો પણ નથી, ચરહબંધ હતાંદેલી છે. દરેક પૃષ્ઠે ૧૩-૧૪ લીટીઓ છે, અને એ હાંસીયા દરેક પાને આંકેલા છે.

૩ આ પ્રતિના મુખપૃષ્ઠ ઉપર નીચે પ્રમાણે ઉપરમાં સ્વ. કાર્ણસ સાહેબની ટુંકાક્ષરી સહી સાચની નોંધ છે:-

Charitra of Raw Veerum Dev of Edueur. This Copy was procured from Charan Dhirji by Heralal Balkrishna, Dastardar of the Myhee Kuntla, and sent to me in June 1863 the copy which I had precociously translated having been lost

૪. પ્રતિ અર્વાચીન છે, ધીરજ ચારણના ચોપરા ઉપરથી તેના દીકરા નારાજએ હતાંદેલી છે.

અં. ૩૨ ખ—ઈંડરના રાવની વંશાવલિ—ગુ. ઐ. વં.

(લિ. સં. ૧૬૧૬) પૃ. ૧

૧ રાવ સોનંગજીએ સામળીયા સોહને માર્યો સં. ૧૩૧૦ ૧

સં. ૧૪૪૭ રાવ રણમલે ભાડેર પ્રગણું સોલંકીને આપ્યું. સં. ૧૪૨૫ ૨

રાવ જેમલે જવાસ પ્રગણું ચહુવાણને આપ્યું. ૫

રાવ જેડી જેતકરણે જાડોલ પ્રગણું ચીતોડના રાણાને આપ્યું ૬

૧૭૧૦ રાવ જોનાથજી નાસીને પોળોમાં ગયા અકબર પછેની વખતમાં ૮

રાવ પુમજીની વખતમા પાદશાહ અમનગરનો

કીમો કરાવતા હતા તે નમર ૧૫ મા

૯

સ ૧૫૪૦ રાવ બાણુજી પતાઈ રાવજીની વખતમાં હતા

૭

ન ૧૭ મા

„ ૧૪૮૨ અમદનગર વસાવ્યું

૩

„ ૧૪૯૯ મહમદશાહ ઈરની કન્યા પરણ્યો

૪

„ ૧૬૩૦ રાવ નારણદાસજીનાં કુવર વીરમદેજી થયા

„ ૧૭૮૫ મહારાજ આણુદસજીએ ઈર લીધું

વિષયાદિ-આમા ઈરના કેટલાક રાજાઓના પ્રજાણી સોંપણી આદિ પ્રસંગો માત્ર ૧૧ નોંધેલા છે બાણુએ જે આકરાવારી નોંધેલી છે, તે લઠીઆએ પોતે કરેલી છે, તેમા કમ હલકા સુવર્ગ છે

વિશેષ-૧ ઐતિહાસિક હોયને ઉપયોગી છે

૨ પ્રતિ એક જ ઉક્તિ પૃષ્ઠ ઉપર ઉતારેલી છે

અં. ૩૩-સામ્રમતીમાહાત્મ્ય-સં પુ૦-પદ્મપુરાણાન્તર્ગતપ્રકરણ

પૃ ૧-૫૧

આરંભ—શ્રીગણેશાય નમઃ ॥ શ્રીસામ્રમત્યૈ નમઃ ॥

શિવમુકુટાદવતીર્ણાં પ્રહ્લજલપૂરેણ કાશ્યપી ગગા ।

વિશદયતુ સફલરુણ કલિના જનિત જગદનિષ્ટમ્ ॥ ૧ ॥

મુક્તિપુર્યાં સુગયાસીન સૂત ધર્મવિશારદમ્ ।

ઋપય પરિપૃ-ઠન્તિ રુચ્યમામસમાગતા ॥ ૨ ॥

મગધન્ પેન ધર્મેણ તીર્યેતૈત્તુ કેન વા ।

પિતૃણા પિંડલિપ્સૂના તૃપ્તિર્મવતિ શાશ્વતી ॥ ૩ ॥

×

×

×

×

સૂત ટ્વાચ—

મગાર્યાન મહાપુણ્ય પિતૃણા તૃપ્તિર્હેતુરુમ્ ॥ ૫ ॥

×

×

×

×

વ્રદ્ધનોર્ક્ત પુરા વિપ્રા નારદાય મહાત્મન ॥ ૬ ॥

×

×

×

×

ક્રપયઃ સર્વતોમ્યેન્ય અર્ચુદારણ્યપાશ્રિતાઃ ॥ ૨૦ ॥

× × × ×

અચલેશ્વરસામીપ્યે કશ્યપસ્ય મહાત્મનઃ (આશ્રમં) ॥ ૨૧ ॥

કશ્યપેન પુગ નીતા મુનિના મ્નાનકારણાન્ ।

તેન સા ક(કા)શ્યપી ગંગા શ્રયને પાતકાપહા ॥ ૨૩ ॥

× × × ×

(પાર્વતી) હઠાજ્જપ્રાહ કેશેષુ । ઝંકરં લોકઝંકરમ્ ॥

જટાકલાપં નિશ્ચોત્ય પ્લાવિતં તજ્જલં મુવિ ॥ ૩૫ ॥

ગૌરીભયાચ વભ્રામ સા ગંગા તત્ર તત્ર વૈ ॥

તેન સાશ્રમતી નામ પ્રસિદ્ધં મૃતલેઽભવન્ ॥ ૩૬ ॥

અન્ત—મૃત ઉવાચ—

અંતર્મૂઃ ક્રીડિતમિદં વરાહસ્ય પુરં પુગ ॥ ૧૩ ॥

ગાંગેયં પરિપ્રચ્છ ધર્મરાજો યુધિષ્ઠિરઃ ॥

પિતામહ મહાપ્રાજ્ઞ મહાવૃદ્ધિપરાક્રમ ॥ ૧૪ ॥

શ્રોતુમિચ્છામિ તત્ત્વેન કૃષ્ણમન્યક્તમીશ્વરમ્ ॥

યચ્ચાસ્ય સુમહત્તેજો યચ(ચ) કર્મ પુરાતનમ્ ॥ ૧૫ ॥

તન્મે સર્વં યથાતથ્યં પ્રબ્રૂહિ ભરતર્પભ ॥

તિર્યગ્યોનિગતો રૂપં કથં ધારિતવાન્ હરિઃ ॥ ૧૬ ॥

કેન કાર્યનિસર્ગેણ તન્મે વ્રૂહિ પિતામહ ॥

इति श्री पद्मपुराणे साश्रमतीमाहात्म्यं समाप्तं ॥ छ ॥ ॥ श्री ॥

॥ शुभं भवतु ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥ ॥ श्री ॥ ॥ कल्याणमस्तु ॥

॥ छ ॥ ॥ श्री ॥ ॥ छ ॥ ॥ श्री ॥ ॥ छ ॥ ॥ श्री ॥

વિષયાદિ-૧. આ પ્રકરણ પદ્મપુરાણનો એક ભાગ હોવાનું આ પ્રતિ લક્ષણે છે તે પરંતુ પુના આનંદાશ્રમની પુસ્તકાલયમાં પ્રકટ થયેલા પદ્મપુરાણમાં લટકતું નથી આ ભાગમાં આશ્રુના અરણ્યમાંથી અચલેશ્વરની પરેશમાંના કશ્યપ આમ આગળના કશ્યપ મુનિના આશ્રમ આગળથી નીકળેલી, ભાગીરથી ગંગાના અવતાર ૩૫ સાશ્રમતી નદીનું દર્શાવન, તેના પ્રવાહમાર્ગો, અને તેના તટ ઉપરનાં તીર્થોનું માહાત્મ્ય, તેની સાથે સંગમમાં બળતી અન્ય નદીઓ અને સમુદ્ર સાથેના સંગમ, આદિ સંબંધી પૌરાણિક કથાઓ રસભર વર્ણવેલી છે

૨. પ્રતિમાં અધ્યાયની ૩ મૂળ શ્લોકોની સંખ્યા નોંધેલી નથી

વિશેષ-૧ પ્રતિ પ્રાણીન છે, તેમ જીર્ણ પણ થતા આવી છે, લેખનરીતી પણ પ્રાણીન છે, પ્રતિ જાલજોવ લિપિએ સ્પષ્ટ અક્ષરે લેવાયેલી છે, ક્વચિત્ ક્વચિત્ લેખન અશુદ્ધ છે, દરેક પૃષ્ઠે આઠ આઠ લીની છે ૩૩ મુ પૃષ્ઠ એક બાબુએ દેવ છે, પણ તેથી પ્રતિ ત્રુટિ નથી કાંક પાને પાળથી પકિતઓ લેવાયેલી છે

અ. ૩૪ ક-દશરા વનાવ-હિં ગુ પૈ કા -ર હમિરકવિ-(ર સ ૧૯૦૬)-(લિ સ ૧૯૦૮) પૃ ૧-૩૪

આરંભ—શ્રીગણેશાય નમઃ । ગણ દશરા વનાવ લિખ્યતે ॥

દોહા—મોક્ષપતિ (મુપરુપતિ) પતિહસ રહ્યા । વૃપમપતિ મુ (ગરુ)ડ સામ ॥

હરિહર સરસ્વતિ ગુનપતિ ॥ સત્કુ કરહુ પ્રનામ ॥ ૧ ॥

લજોદર સુર ભારતિ શ્રીલોચન પ્રમ (પર્મ-હરિ) તેઠ ॥

વજિયાસગ મહારાજકા ગુન ગાવા બુદ્ધ વેદ ॥ ૨ ॥

પૂજત આશો શુદ્ધ દશમ ॥ રાજા વજમલ્લરાંણ ॥

સો વરનત હામુ (હમોર) સુકન્ય (વિ) વજિયાદશમ વરલાંણ । ૩ ॥

છલ્યે—વજિયાદશમ વણાણ ॥ કરહુ વહુ વિધિ વરનિકર ॥

અમરપતિય સમ આજ ॥ રાજા મોહેલ્લ વરનિપર ॥

સોરઠ દેશ ઉત્તગ ॥ મધ્ય ઉતગ સહર જ્યમ ॥

ભાવનગર સોય વંદ્ય(વર) ॥ ગનત સગ અ(ક)ચ(ક) પુરિયસમ ॥

તેહિ સહર હુત રાજત તરત્ય ॥ સોમવંસ સ(અ)ત્તાર હે ॥

વલતેસ નદ રાજા વજો ॥ આપ હન્દ્ર અવતાર હે ॥ ૪ ॥

પચનિકા—સાહબીયે ધરો અવતાર ॥ કરણુ જસો દાતાર ॥ સતરો હર

ચદ ॥ ફેગરો જેચદ ॥ શુધિગે સાગર ॥ કુવરો ઇન્નમર ॥ અતિશ બસ રાજ

કુવિરો શણગાર ॥ રજપૂતવટરો રાપણુહાર ॥ ચૌદ બ(નિ)ઘા બલિશ બક્ષણુ ॥

ચોસક કના પટભાપારો જાણુહાર ॥ ધણા અસકારો માણુહાર ॥ અરિ-

યારો કાલ ॥ રાકારો પાપ ॥ ગૌઆદાણુ રિક્ષા કરે ઈ ॥ ચારણા ભાટા અનેક

મગત જણારા મુખારા શુણુ સુણિ સુણિને દરિદ હરે ઈ ॥ સાકાબદિ સાવ

પાણારા બસરો રાજ સાકાબધિ દૂવો છે ॥ શ્રીકૃષ્ણરો જનમદન જન્માઅષ્ટમિરે

છે સમૈયે જનમ લીલા થકો નામ બ(વ) જે સીગણ માહારાજ ઈ ॥ અલ્લા

દરા નેત થકી અ(અ)ત્રિ રૂપિ ઉત્પત્તન દૂવો તણુવરો જમ હે ॥ અમે બનાવ-

સિરો વરણુવ કરે ઈ ॥ ૫ ॥

અન્ત—

થસિ ગયે સર્વ નિજ્ય નીજ્ય ધામ ॥ અધપતિ કરત આપં અગાંમ ॥
 સુપ રેન્ય વીત્યત થાત પ્રાત ॥ નિત્ય પરત્ય દાંન સભા મુદ્દાત ॥
 દુરય દેસ દેસ મંગન અમાપ ॥ સંભારિ દાંન સવકૂં સમાપ ॥
 અગણિત તૂંગ સોવ્રન રૂ કાંત્ય ॥ ભારિક દરક વસન વુમાંત્ય ॥
 હાથ્યસું દાંન કેહ મંગનકાર ॥ સમપિયા તેહ નાંહિ સુમાર ॥
 સુભ દેહ સર્વ આસીસ સોહ ॥ પટ વરન ગયે દારિદ પોહ ॥
 હંમેસ વરસચ રાવ સ્તથ ॥ વજમાલ રપત કુલ અમંગ વ્રથ ॥
 અલપ સવે કહત આસીસ આજ ॥ રહો જગ કોહ્ય વજમાલ રાજ ॥
 એહિ વજા તંગો તંન ધર્મ અંગ ॥ મુચ કુંવર પાટવિય ભાવસંગ ॥
 રાજાં ન ભાવસંગ ઘરહું રાય ॥ અપમાલ કુંવર પાટવિ આય ॥
 ત્રપ હે ઉદાર ઉદાર નાંમ ॥ દ્રવ્યં હરિત અશ્વ ચલ બુધિ ધાંમ ॥
 અપમાલ રાંગ રાજે અસાહ ॥ કુંવરાં કુંવરં વજમાલ કાહ ॥
 હંમીર કવિય દેપિ ગણાવ ॥ વાંધિયો ગ્રંથ દશરા વળાવ ॥
 ઓગળીસ સંવત પંચમો વરપ ॥ પડ્યવેહ કારતિક સુકલ વ્યપ ॥
 સુભ મુરત હોત વારં સનેહ ॥ દસરા વળાવ સંપુર કેહ ॥ ૧૧૭ ॥

દોહા ॥ ગ્રન્થ ભુગલ અબમાલ ત્રપ ॥ સુંણ્યા આપ સવ ંદ ॥

કવિ હાંમુ શુન ઉચરે ॥ ન્યાલ હૂવે કવિ ચંદ ॥ ૧૮૮ ॥

સંવત ૧૯૦૮ વર્ષે કાર્તિક માસે શુક્લપક્ષે તિથી પંચમ્યાં ભૌમવાસરે
 લિખિતં મટ્ટાવટંકેન જગજીવનાત્મજરણછોડેન ઔદિચ સહસ્રેજ્ઞાતિ ઘોષા
 મધ્યે લલ્યો છે ॥

વિષયાદિ-૧ આ કાવ્યમાં, ભાવનગરના રાજા વિનયસિંહજી મહારાજના દશરાના
 દરબારનું વર્ણન કરતાં, કવિ હમીરે બ્રહ્માથી આરંભી વિનયસિંહજી પર્યંત ગોહિલ વંશના
 રાજાઓની વંશાવલિ વર્ણવી છે. વચ્ચે કેટલાક પ્રસંગોના સમયના સંવતો પણ નોંધેલા
 છે, એમાં વિક્રમ અને શાલિવાહનના રાકની સ્થાપના વિષે નીચે પ્રમાણે ઉલ્લેખ કરેલો છે:-

અગ્રસન્ય રે આગીયો ॥ વસ્થ કીય આવનવીર ॥

આવત બન ઈંદ્રપુર ॥ શુન વિક્રમ ગંભીર ॥ ૮૪ ॥

સમસ્ત (સંવત) પચાસ રૂ સાતશો (૭૫૦) આયુર જિન અપ્રમાન ॥

સકલ લિખાંનો મુલક સવ ॥ વિક્રમ કો અલવાલ ॥ ૮૫ ॥

સંવત પેક પેતીસ લગ્ય ॥ સબ્યો વિક્રમ કો સક ॥

સાલીવાહન સેન સબ્ય ॥ આપ મનુ દધિ ઉદક ॥ ૮૬ ॥

સોરઠમાં ગોહિલ વંશી સાલવાણે શક સ્થાપ્યા વિષે આ પ્રમાણે ઉલ્લેખ છે -

દોહા-સાવવાણુ રિકમ વધે ॥ ભળિ સક ધરિ આવ ॥

દેસ દેશ રાજ નમે ॥ નિજ સક ભુગત્ય નિષાય ॥ ૮૮ ॥

સહરે દક (ટાંકપુર-ગિરમા) ઈકલક સમ ॥ નાગાજન નરપાલ ॥

વરદાયક વર જેઠવો ॥ બરડો દેશ બિશાવ ॥ ૮૯ ॥

પ્રયેકરન ગઢ હડ વસ્ય ॥ સાધ્યવાન્ય દલ લાય ॥

નાગાજન હનિ કુસલ નિન્ય ॥ કરિય રૂતે વરિ આવ ॥ ૯૦ ॥

સાધ્યવાણુ કે સકકા ॥ બર ગયા કે વેર ॥

ઝોગણીસસે આકંનગ ॥ રાત્ર શોહ તોતેર ॥ ૯૧ ॥

સવત ૧૨૦૧ મા ઉમરાનો ગઢ ગોહિલે જિત્યાનો ઉલ્લેખ પણ છે, જુઓ કડી ૧૨૯-૩૧ સવત ૧૫૭૫ મા ખાહણ જાનિ અને રાણા વિસવજી વચ્ચે યુદ્ધ થયાનો અને ગારીયાનારાના રાજને જાનીએ ૪૦ ગામ સાથે સીહોર માઠી આખ્યાથી તેને હરાવીને સિહોર લીરાનો ઉલ્લેખ છે આ પ્રસંગની બીજી એક ટિપ્પણી પાને ૧૮ એ લખેલી છે

ભાવનગરની સ્થાપના વિષે નીચે પ્રમાણે ઉલ્લેખ છે -

સવત સન ઝોગણ્યાઅસી ॥ સુધ ત્રીજ વધસાક ॥

ભાવસગ બાનાનગર ॥ આણુનમ રચ્યો અયાક ॥ ૧૩૭ ॥

મુજા બધિય ભાવાસગે ॥ દસરા બદસ્ય દોય ॥

મિયે છનિસે બહથે ॥ નરપત અસો ન હોય ॥ ૧૬૮ ॥

૨ આ મ થનો કેટનોક બામ પાડવોના વરાવર્ણને અને કેટલોક સોરઠમાં ગોહિલોએ જમાવેલા રાજ્યપ્રદેશોના વર્ણને રાકેનો છે

૩ મ થ દોદરા, હખય, સોરઠા, મેલીલામ આદિ હદોથી બાધેલો છે વચ્ચે વચનિકાવાળા કેટલાક બાગો ગઢમાં છે મ થમાં દિન્દી પછબાગ સાથે વચ્ચે વચ્ચે કેટલાક કવિઓના કવિત આદિ ગુજરાતી પદ્યો પણ સામેલ કરેલા છે દુન કડી સખ્યા ને ૬ ૧૮૮ આપેલી છે, પરંતુ તે વાસ્તવિક નથી કારણ અન્ય કવિઓના અનેક કડીબધ કા પોતા પ્રત્યેક ઉવારાને માત્ર એક એક અક્ષર સમાવેના છે, તેમ વચનિકાના પ્રયક પ્રયક ગઢ બાગને પણ એક એક અક્ષર તરીકે ના પો છે

૪ બાપા દિન્દી તેમ ત્રિઆંચારણી ગુજરાતી છે, બાપા મુરસ અને મવાહરીલ છે

વિશેષ-૧ મ થ ઐતિહાસિક હોઈને ઉપયોગી છે સોરઠની મન્યકાળની સ્થિતિ નો ખ્યાલ ડીક આપે એમ છે

૨ પ્રતિ બાકમોધ લિપિએ લખેલી છે છતાં કેટલાક અક્ષરોના ભેરોડ ગુજરાતી લિપિના છે જ, ઝ, જ, અને જ, એ સખેલો આમ લખેલા છે -જે, જ, જ, લ, શોખા

સાર લાલ સાલીની પાણી કંદેલી છે, તેમ દોડરા, છપ્પય વગેરે છદોનાં નામ તથા અન્ય કવિઓના ઉતારાઓનું સૂચન વગેરે લાલ સાલીમાં લખેલાં છે. આખા બાન્દરીયા તુરા કાગળ ઉપર પ્રતિ ઉતારેલી છે, ઘણે સ્થળે હાંસીયામાં કેટલાએક અર્થો તેમ ખુલાસાઓ અને સ્થળોના નિર્દેશો ગુજરાતી લિપિએ લખેલા છે, તથા કેટલાક શબ્દોની ઉપર બાલ-બોધ લિપિએ અપર શબ્દો પણ લખેલા છે.

૩. પ્રતિના પહેલા પાના ઉપર નીચે પ્રમાણે નોંધ કંદેલી છે.—“નોંધાણુ પત્ર ૨૦ કવિત ૧૬૦ ॥ સં ૧૨૦૨ મા સેન્ગગુ ચોરક આખ્યા પત્ર ૧૫ કવીત ૧૨૬ ॥ સં. ૧૨૦૧ તેને દીકરે રાંગોગુએ રાખુપર વસાવ્યું પત્ર ૧૫ કવીત ૧૩૧”

અં. ૩૪ ખ-ખરતર ગચ્છ પ્રશસ્તિ-ગુ. લે-(૨. અં. ૧૭૮૪)
પૃ. ૧ (સટીક).

સ્વસ્તી(સ્તિ) શ્રી પાર્શ્વેશં પ્રણમ્ય શ્રી પુલ્કરણ નગરાન્ મહાર્ક શ્રી જિનમક્તિ સુરિવરા સપરિકરાઃ શ્રી વીડાલ નગરે વાચનાચાર્યવર્યધુર્ય મહિમસુંદરગણિવરાન શમનુગામાદિ સંતિ શ્રેયોત્તર તત્ત્વં ચ દેયં

તથા તુમને આદેશ શ્રી પાલ્લીને (ગામ) કહેતો છે તત્ર પુલ્કરણે ઘણી શોભા લેખ્યો શિષ્યાને દિત શિષ્યામાંહે રાખજે સમસ્ત આવક આવિકાને નામે પ્રત્યેકે પ્રત્યેકે ધર્મલાલ કહેજે પ્રસ્તાવે અમારા સમાચાર દેજે તથા શ્રી દેવ-નગરનો (ગામનું નામ) આપ ઓર જતીને પુઠા હુંતી મુકર્યું કાગણુ વદિ ૭ અમ્હે વિહાર કિયો છે શ્રી કલોદ્ધીથી ને ચૈત્ર વદિ ૬ શ્રી જોસલમેરનો મુહુર્ત છે સંવત ૧૭૮૪ કાગણુ શુદ્ધ ૪ દિને.

૧ મં શ્રી જિનમક્તિ સુરિમિઃ ૨ વાં મહિમસુંદરગણિ વરાન્ ।

इति खरतरगच्छती प्रशस्ति ॥

વિષયાદિ-૧ આ, મારવાડના માનસિંહજી રાજની હદમાં આવેલા પુલ્કરણ નગરથી શ્રીજિનમક્તિ સુરિએ વીડાલ નગરના વાચનાચાર્ય મહિમ સુંદરગણિને પાલ્લી અને કેર ગામ જવાનો આદેશ કરેલો તે સંબંધી પ્રશસ્તિ છે.

૨ આ વિક્રમની અઠારમી સદીના અંતભાગના પત્રલેખનનો એક નમુનો છે.

વિશેષ-આ પ્રતિ બાળબોધ લિપિએ એક પાના (૩૫ મા) ઉપર બે હાંસીયાના સળ પાડી લખેલી છે. હાંસીયામાં ગામ અને સ્થળનાં ત્રણ સૂચનો કરેલાં છે.

અંક ૩૪ ગ. તાવના મંત્રો-ગુ. ગ.-પૃ. ૧

ૐ હઃ સ્વસ્તિ શ્રીલંકા મહાદુર્ગાત્ મહારાવશ્રી રાવણુજી વચનાત્ વભી-પણુ લિખતં શ્રીમૃત્યુ લોકે એકાંતરિયો બેતરો તેતરા નિત્ય જ્વરા સિત જ્વરા

પત જનગ શ્લેષ્ય જનરા વાત જનરા કાવી જનરા ભય જનરા પીડ જનરાદિસે
અરે દુષ્ટ તુ અમુક બ્રાહ્મણ અમુક ક્ષત્રીને અમુક વૈશ્ય અમુક શૂદ્રને શરીર
રહે છે પરતુ લેખદર્શને અગ્નિ માંદિ પડી બસ્ય હો નદિતર રાણે ગવણુની
ગદા તાહરે માથે વાજસ્ય ચદ્ધાસસ્ય ખર્જ મેલી તારે સિરછેદ દોસ્યે જઃ
જ જ ઠ ઠ ઠ સ્વાહા

ધતિ તાવરી ચીય છે

હૈં નમો રસિયાણુ પાટણુ અજયપાલ રાજ બધવ સુરદેવ અન્યા
રાણી લેહને સાત પુત્ર પ્રથમ એકતરો વિયતરો ત્રયતરો કાવજનર સીત-
જનર જૂતજનર ત્રિપથજનર બેટા વણી રાવે સાભાષી રાવ રાણી સુરજાગતિ
દુવા જનર આવી પગે લાગો માતા મુકવે ॥ દિલ્લ જનર આડાન જા મુહ-
મદી બાલ દિષ્ટયકી પરો જા મારી આગત સાભવા પડી જો અમુકને પીડા
કરે તો નારસિંહ વીરખી આગા પુરે ઠ ઠ ઠ સ્વાહા

વિષયાદિ-આ બે વાવના મન છે એમા અનેક પ્રકારના તાવની ગણના છે

વિશેષ-૧ પહેલા મંત્રની નોંધ આ પ્રમાણે છે-“આ મંત્ર ચીનીમા લખીને
દાથે બાંધો તો પ્રજાને ભય” બીજા મંત્રની નોંધ આ પ્રમાણે છે-“આ મંત્ર બણી
દોરાને ૭ ગાંઠો દેવી તે દોરો દાથે બાંધે તાવ ભય

૨ પ્રતિ બાલભાથ વિધિએ લખેલી છે, પણ કેટલાક અક્ષરોનો મરોડ ગુજરાતી છે

અં ૩૪ ઘ-તખતસિંહજીતું ગીત-ગુ. લો. પૃ. ૧-૨

આરભ-કોકોર વખતસગજીતું ગીત સખાખંડ

પ્રથમ નિયો ગઢ તનાજે બદર સગતાનપરે ॥ તેમ જંઝમેરે અઠ બદતામા ॥

મંત્રા લાટ્રોડ સિરમેડ મરદાં મરદ । ચઢદ જુનાપરી નદી સામા ॥ ૧ ॥

ગાંજયા દેશ નાથેર બેનાગરા । ગંજુયે તખતન બાનુ રડીયા

ઉડયે દો બુગે ગીતપર આણિઆ । છત્રપતી કુડતે ઝડા ચડીઆ ॥ ૨ ॥

ચરકરી ચાદગઢ અને સવડી ચકા વેહેત ઈગનિયે ડકા વાગા

ચરદ લાડી કડી બાજરા ચામડી ભડનીયા ગાબરા હોઈ લાગા ॥ ૩ ॥

ગઢપતી રાવને ગુદગઢ ગાનીઓ નવડ ગંગા ધમ એકનો ૨

પોલેદાન્ય બેટાદ બીમડાદને પાણુતી કાદી-મારી અરી દરપરાકો રે ॥ ૪ ॥

કાગવા જેમ જાંઝેગિયા કેપિઆ મરં ધગ અડામ એવ માતે

નેધ ભાવાદને બીમ પાડન જેહી ખાજની પીપની કરી આને ॥ ૫ ॥

હેકણી બાલુએ સમુદ્ર માળ હુવો હેકણી બાલુએ હસમ હાસે
 હુંડ લડ ચોકડી અડગ કીધો હુવો તણા સખ માલરી જુવો તાલે ॥ ૬ ॥
 લાજ ધણ મહણરા કેક ખાસા ત્રિયણ । કવી એકી રસણ કહે કેતા
 પાટકે બેટ પેરંભરો પાતસા । અતલખલ ભોગવે દેશ એતા ॥ ૭ ॥
 હાથ પખતે ધણા ભેધ વખતા હુવા । પ્રથી રખપાલરો દેશ વખતો
 શિઓરો પાટવી જગોજગ સલામત । વખતવંત લાવાણે તખત વખતો ॥ ૮ ॥

વિષયાદિ-૧ આ બાવનગરના રાજ વખતસિંહજીનાં પરાક્રમોનું ગીત છે, આમાં તેમણે લીધેલા ગટનાં નામ આદિ વર્ણવેલાં છે.

૨. કુલ કડી ૮ છે. બાપા ધમકભરી છે.

વિશેષ-૧ પ્રતિ ગુજરાતી લિપિએ લખેલી છે. હાંસીયામાં નીચે પ્રમાણે અર્થ ટાંકેલા છે:-ઝઝમેર=ઝાંઝમેર; જુલાપરી=કરલા ગામ પાશે; મુંદ્રગડ=કાડીનું ગામ હતું; અડાહમ=પરગણ; હસમ=સ્વારી.

અં. ૩૪ ૬.-વખતસિંહજીનું ગીત-ગુ. લો. પૃ. ૧-૩

આરંભ--વખતસંવજીને જુનાગઢના નવાખ સાથે લડાઇનું ગીત.

ચોપે આવીઆ નવાખ સેન કાડી આંકી ધરે યાડ અડે નકો ઘટે કોરે ગામડે અશેશ
 ચડે જટાધાર કોધ જાણે ઇંદ્ર ચઢે એમ । વઢે વાજ વંતાં સામે ચઢે વખતેશ ૧
 તંબાલાં રણુંકે ઠણુંકે ગરંદા હુંક । સલકે શેશ વ્યોમ ઝંઝકે સમંદ્ર
 લજલી શકતી તકે લજ હુ મલકે લાણ । નવાખાં સાહયો સકે અખેરાજનંદ ૨
 અન્ત--

કુંપા વાજશુર દાહા જણી રાજ ભાર કશા । નાથ પેરંભકા ધરે જીતરા નિશાણ
 ખરાભાંજે આખિયારાં કાડીઆરાં કુખખરા । હરા ભાવાતણા અજાજીતરા હાસાણ ૧૨
 શતં રતનેશ ભાવા અખેરાજ નીર ચાડે રજાડે પરજા કોટ પાડી દીએ દેશ
 મેદની મંગલં ગાઆ સોવંતકી વખામંડી વડી કૃતે પાયા ધરે આયા વખતેશ ૧૩

વિષયાદિ-૧ આ, શિહોરના રાજ વખતસિંહજીએ જુનાગઢના નવાખ હામદ-ખાંનને હરાવી કુડલા, ચીતળ લખાવી લીધાં અને પોરબંદર, જસદણ, જેતપર આદિના રાજ્યોને નમાવ્યા, તે સંગંધી લોકગીત છે.

૨. કુલ કડી ૧૩ છે બાપા વીરરસભરી, ઝડઝમકવાળી છે.

વિશેષ. ૧ ઐતિહાસિક લોકગીત છે.

૨. પ્રતિ ગુજરાતી લિપિએ લખેલી છે હાંસીયામાં કેટલાક શબ્દોનું સ્પષ્ટીકરણ છે

અ. ૩૪ ચ.-વખતસિહજનું ગીત-ચા. લો.-પૃ. ૧-૩

આરભ—ઉપર થએલો દટો પાર પડા પછી કસુંબો પીવા પોતાના લશકરમા ઠાકારે બોલાવ્યા તેનું ગીત

મહે વાખરાં ચયયે દલે જગા ટોપ ઝનમયે સાખલે મુગલે આતા ઉપરા સમદ સાખલે ઊઝયે આયો જમવા પ્રોહોલો શુભો હેલે પેદલે પાગવો હામદ

અન્ત--

લોદરાં બધારે લોસે અપસે કતારાં લારા પડા ચાવે પાન ખીડાં પાવડા અપાર કવી કરે વાર વાર પાશરા જેજેજેકાર હાર ખાઈ કીધે શુમે શલામા હજાર જેજરા નમાવુ ઝાવા હાલાતણી જરો જઈ દયા વાગેના પાજી તલે કોક દન જીવતોજે જીવે જીવે આતાકીન ચાજી જમે સોલવે પ્રોહોલો નાવુ અલાકી સોગન દ

વિષયાદિ-૧ આમા જીનાગઢના નનાબ હામદખાનને હરાવ્યા પછી વખતસિહે સુલેહ નિમિત્ત કસુબાનો ડાયરો ક્યોં અને તેમા હામદખાનને નમવુ પશ્યું તેનું વર્ણન છે

૨ દુન કડી દ છે બાપા મિશ્ર ચારણી ગુજરાતી છે

વિશેષ-ગુજરાતી લિપિએ પ્રતિ લખેલી છે હામીઆમા નીચે પ્રમાણે અર્થ-સ્ફોટ છે -હાખલે=પોડા, વાયેના ધરાદમા

અ. ૩૪ છ.-ખાખાજનું ગીત-મિશ્ર ગુ. લો. પૃ. ૧-૩

આરભ—ગામ કડીથી ખાખાજનું લશકર આવુ તેની સાથે લડાઇનું ગીત

ગાજે સાખધી પ્રથમી અશા બાજે જોસ બાગલાં

બલાકમી જરાજે વડોદે અનાં બાદ

મલા જે દોખીઆતણી પડી બાજે બધી મીણુ

અડી ખભ કડી રાજે મવારા અયાદા ॥ ૧ ॥

પડી આંટી કડી સાથ આનતી બડોદાપતી

ફોળ ખાખાતણી ચડી નીશાણુ ફટક

જમી હુઠિ પડી ખેહ અડી અસમાન ભતી

કડી માથે લાયો બાખો વિવાતી ફટક ॥ ૨ ॥

+ + + +

ધ્રાંગરા દડે પેલા અદારસો ધણી । નશા વઢનાઢ દડે વાકાનેર

લીબડી શાઅલા દડે મોય માગી જમે લીધ । ઝાલાવાડ દડી શુમે કીધ જેરજેર ॥

દડે મોરખી કા સામ સામલીવા સહીત દડે । અનમી જમકો હામ દડે સો બાન

હજારા ચીઆરા દડેદડે વાગીઓ હાનાઝ હોને નશાં માર ગોલે દડે જીનાકો નવાખ દ

+ + + +

દેશ ધાત્રી ખાટો આતા તેના બુદ્ધ માગું દામ આમ
 શામા હુવા તેણે તો પાકાં અડાવ ॥ ૧૦ ॥
 કટકાંકા ગાઠ હુટા કેડે જ્યા આવટ હુટા કે મરેકા શીસ
 યુટા બ્રહુટા કરૂર વખનાકા બુટા બેધ હુટા રોન
 બાખાવાલા જાણુકે સંકેલી સીંદ બહુટા જરૂર ૧૨

+ + + +

પાંચ માસ જવા નાચ્યો ધુળો ઓ હુલાસ પુરો
 જમુ તણી આશ છડે જવા દેનો જવ પાછો જવે
 કેણી પાસ લોગરો લાકટો પેટો મોટો બાહ્ય
 કરે જોડો બાળો દેશમાંય ॥ ૧૪ ॥

જવા આલી કેજ નારે ફરકતી દીધી જવે લાવા-
 હશતણી છબે દીધી શીધી સાખ ॥
 દેશ દેવા આચ્યો તાં તો શામે પોતે પામ્યો
 દેશ લાખ અદી કામ્યો તાંતો પામ્યો પાંચ લાખ ॥ ૧૫ ॥

વિષયાદિ-૧. આ લોકગીતમાં નીચેનો પ્રસંગ વર્ણવેલો છે.-વડોદરાના કુતેસિંહ
 રાવ ગાયકવાડ રાયોબાને પેશ્વાઈ અપાવવા હમેશ લશ્કર સાથે કડીના મહારાજાવને
 હરાવવા કડી ગયો, ત્યાં કડી લીધું, મહારાજા નાશી કાડીયાવાડમાં બરાયો ત્યારે તેણે
 કાડીયાવાડના રાજાઓ અને નવાબને હરાવ્યા પણ સીંદોરના વખતસિંહજી (આતાબાધ)-
 એ તેને સામે હરાવી તેણે કાડીયાવાડમાંથી લીધેલી અદી લાખ જમને બદલે પાંચ-
 લાખ સામા લીધા.

૨. આ વીરસથી હજીતું કાન્ય છે. બાપા મિશ્ર ગુજરાતી છે. આ બનાવ સને
 ૧૮૦૧-૨ માં બનેલો હોવાનું સમનય છે. કુલ કડી ૧૫ છે.

વિશેષ-૧. ઐતિહાસિક લોક ગીત હોઇને ઉપયોગી છે. પ્રતિ માટે જુઓ અં. ૩૪ અ

અંક ૩૫ ક-સાબરમતીની રેલનો કિસ્સો-હિં. ઉ. લો-૨.

ઈસમાઇલ (૨. સં. ૧૮૩૮ હિજરી ૧૨૧૦) પૃ. ૧-૧૧

આર્સ-હિજરી સને ૧૨૧૦ માહે મોહરમ તા. ૨૬ કીસો સાબરમતી
 રેલનો-હીંદુસ્તાની ઉરદુ જળાંથી.

હુકમ ખુદાકા એસા આઆ-મેઘરાજ કે ઉપર
 કે જેઠ મહીનેમે તૈયાર કરીએ-તુ સો અપના લશ્કર
 તખ મેઘરાજને હુકમ ખુદાકા. જે કહા સો માના
 જળકે આપા જેઠ મહીના. તખ કરને માંડા સામાના

હાથી ઘોડા બાંટ હજારાં-હિને સો કંઠુ લીતે(ને)
 ત(તં)થુ ડહેરે કીનાત સરીઆ-જે સખ તૈયાર કીતે(ને)
 સજલ પાખર ઝંખ ટકોરે ઓર કુદરતી બખતર
 ખાન તોપ બબલ જથુરે-સુતર નાલા ખુશતર
 બેલદાર બાલદાર ઓર પીઠારે. કે હજારા લીતે(ને)
 જગમે હોઅગા નામ તમારા-મુદલસે દીતે(ને)
 દાર ગોતી દો મહીનેકા લીઆ ઉને બોતેરા
 જેઠ મહીને કે આખર હોવે બડા કરવાઆ ડહેરા
 મેલરાખ બાદલકુ કેહેતે-ઓર લસકર પાનીકુ
 બેલદાર બાલદાર કડી ઝડીચુકુ ઓર પીઠારે પવનીકુ
 ઇસ તરેસે બને લલકર કીઆ એકીઠા સારા-
 અસાડ મહીનેમે મેવાડ ઉપર કરવાયા નાગારા
 અસાડ મહીનેમે બોતસા બરસા કીયે સજુકુ બેકલ
 શીકર સરાવણમે બેલદ બરસા મેવાડ બરી જલથલ

મધ્ય—બોહારાની બોલીથી—

તેઅબજી તો એમ કેહે છે શુ સમજી કઈ જાનુ
 ચડી આજનીથી પાની થઇને મીર કુવાને તાનુ
 આપની પોલમાં પેથુ તેની તજવીજ કરીએ
 છોકરા ઈર્ષા તનાઈ જસે તો વગર મોતે મરીએ
 ઇશરામ બાધને જમને પુછે તે ધના છે દાઆ
 એમના ધરની આપના ઉપેર ઝાઝેરી છે માઆ

અન્ત—દુજરત હસન દુજરત હુસન દોઆ હાગ દે જનતકે
 એ દોનુ બાહોકે બીતર સતા રહે ઉમદકે
 બીબી ફાતમે રબકે પયારે ઉમદકુ બખસાવેગે
 બીબી આયમે આયમે આજુ કર ઉમતકુ લે જવેગે
 પીરાંન પીર દસ્તન કીના અબ હે દુજરતકે
 રોજ દુમરકે મેદાન બીતર વાલી હોસગે ઉમદકે
 જુમસે પીરા જુમસે સહીદા જુમસે ગોજ કુટુબકે
 બરકત ઓર ઓર વસીલે સેતી છુટક હોઅગી સમકી
 બારે સે ઓર દશ બરસ ગુજરે હીજરતકુ
 ઇસ બરસ આઈતી રેલ કટેર ઓર આઈતમુ

મોહિરમકી ઝાગનતીસી રાજ માસ બેકા
 એ નીસાંના હેગા છેલા રેલકે આનેકા
 એકસો ઉપર સાઠ બેહુતાં હુઇસી માહાં
 સુનનેવાલે જીતે રહો પડનેવાલે સંદા
 યા ઇલાઈ કરમ કીજીએ ઇસમાઇલ કમતરપર
 ખુરબાન ઝોરત સુખ દુખ હેગાં તુજ જનાબે અગબરપર
 અબ એ કીસા પુરા હુઆ દીનકા બોલબાલા
 જમલે મુસલમાન યમુ બોલા કાફરકા મો કાલા
 એ કીસો સરંમપુરંજુ થઓ. ॥

વિષયાદિ-૧. આ કીસામાં અમદાવાદમાં હીન્દીસન ૧૨૧૦ (સુમારેઈ. સ. ૧૮૪૮) માહે મોહરમ તા. ૨૬ મી ને દિને આવેલી ગજબનાક રેલથી લોકોને વેઠવી પડેલી હાડમારીઓનું રસીકું વર્ણન છે. આમા વહોરા, વાણીઆ આદિ ભૂદા ભૂદા વર્ગોની હાડમારીનું વર્ણન તેમની તેમની બોલીઓમાં આપેલું છે.

૨. કુલ કડી નોંધેલી નથી; લાવણીની કડીઓનાં માપ વર્તો ઓછાં છે.

વિશેષ-૧. આ એક લોકગીત છે.

૨. પ્રતિ સ્વ કારખસ સાહેબે રા. રા. લલ્લુભાઈ ઉલાસરામ દ્વારા પરચુરણ વાતો એકઠી કરાવીને ઉતરાવેલી અને ચોપડીના આકારમાં બંધાવેલી છે. આ પ્રતિ આખા કાગળ ઉપર બે બાજુએ લાલ શાહીથી આંકેલા હાસીયા વચ્ચે ઉતારેલી છે.

૩. આ પુસ્તકમાં સમાવેશી બાબતોનું સાંકળીયું પહેલા પાના ઉપર નીચે પ્રમાણે પાનાવાર અધુરું લખેલું છે:—“આ ચોપડીનું સાંકળીયું ૧ સાબરમતી, ૧૧ સીપાહીએ વાણીઆને છેતરે ને ઉલટા વાણીઆને ગલે પડો, ૧૩ ઘોલકાના તાલુકાદાર બાપુ-મીયાની હકીકત, ૨૧ ઘોલકાના દેશાઈની હકીકત, ૨૨ નુકેતા શરખી વાત, —મુસલમાન તથા વાણીઆનું બોલવું, ૨૩ કમુ મીયાંની બેવકૂફીની વાત, ૨૪ વઢવાણના ઠાકોરના પ્રગણામાં પેદા થયેલી બકરી લીમડીના ઠાકોરે મારી તેથી લડાઈ થઈ તેની કવીતા, ૨૭ હરબમજી દવારકાં બતરા ગયા તાં તેના ભાઈ અમરશંગે કારભાર - ચલાવો તેને કાઠી લોકે મારો તેથી હરબમજીએ કાઠીયાવાડ ઉપર હલાં કરો તેનો શલોકો, ૩૦ અમદાવાદના કપુરચંદ શેઠની હકીકત તથા રાસડો, ૩૫ ખંભાતના એક જોરાવર વેણીભાઈ નામનો વાણીઓ (? પાટીદાર) મરાઓ તેનો રાસડો શલોકો, ૩૬ ખંભાતના પાદરા ગામના લોકે જમાબંદી ન આપ્યાથી નવાબે ચઢાઈ કરી ને હાર થઈ તેનો રાસડો, ૪૧ ચલોતરમાં વાડુવોલ ગામનો ઘેલો કણ્ણી કૃતેશંગ પાસે ઘોડો નજ-રાણું લઈ ગામ ગયો તેને કોઈ તાપીદાશે પકડી મંગાવો ને તેણે તેના ઘોડાવાળાને કુઆમાં નાંખો તેથી તેની બેહેન વડોદરે ગઈ ને ફેજ આવી તાપીદાશ ત્રણ દીવરા સુધી લડી નાશી ગયો તેનો રાસડો, ૪૨ ભુગોળ પુરાણની સંખ્યા ચાર ભુગના રાજ, ૪૭ ઉદેપુરની ગાદી નમી નથી તે વીશેની હકીકત, ૫૬ પાટણની હકીકત.”

પ્રતિનાં કુલ પાનાં ૬૭ છે, જ્યારે પહેલા પાનાના સાંકળીઆમાં માત્ર ૫૬

પાનાની બાળતો આપેલી છે આ પુસ્તકને અતે આની જ હથેળ અનુક્રમણિકા પણ આપેલી છે, તેમા આરબની અનુક્રમણિકા કરતા નીચેની વધુ બાળતો નોંધેલી છે -

“૬૨ અરાયજ ગામના પુવાના સરૂત શિલા લેખનુ બાપાતર, ૬૩ દાદા હરિની વાવના શિલા લેખનુ બાપાતર, ૬૪ લલ્લુભાઈ ઉલાસરામે લખાવેલા (૭) હેવાનો, મુસ સમાન ક્ષીરે આલ્લુના આ (મણ) જનોઈ બાળ્યા”

અતિના હેલા પાના ઉપર નીચેની બહુવાકેગ ઐતિહાસિક હકીકત નોંધેલી છે -

સીંધના પાદશાહના કાહાડી મુકવાથી કાઠીઓ ૮ શાખાના ઢાક અંદરે જુનાગઢના રજપુત પાસે ચાકર રહા તેમા-પાગરની દીકરી ઉપર ઢાંકના કુનર ખુસોતોને કાઠીએ મારી નાખવા ચાકુ તે પછી પરણાવો ને કુવગ કાઠીમા જવાથી ને કાઠીઓ ધરડો ચાચો ને (૧) બાકીના રજપુત રહા તે વરતીઆ કહેવાએ છે ને તે વટલેવાને ત્રણ દીકરા હરશુરના વશનાવાલા કહેવાએ ૨ ખુમાણ વંશના ખુમાણ કહેવાએ-૩ ખાચરના વશના ખાચર કહેવાએ-ખાચરના દીકરા પાચ તેમા ચારનો વશ ૧ રામો તેના રામાણી ૨ લખો તેના લાખાણી ૩ ટૂમો ૪ ગોદડ

તેના ગોદડ પતાઈ ગવળની શાખ(ખા)થી ઉમરાલાના રાજ રાવળ કહેવાય છે અને ગાદીએ બેગતા કુમાર આસી કરે છે

રાખેગાર-૧ રાએ ધણુના વશના રાઅ જાદા રરોરસીંહના વશના શર-વીઆ ૩ અદ્રસીંહના વશના ચુડાશમા ૪ રાખેગારના લાણેજ દેહલ ને વેહલે સીધરાજને લાએરાના દરવાજે દેખાડો તેથી રાખેગારને સીધરાજ દેહવેહલના નાકા કાઠી કાપી કહાડી મેવા

૧ મોનકી દતરાજ ૨ ચલુઆણુ લવાર તા માગયુઆણુ ૩ મકવાણા પનાર વગેરે ૪ જન્વ-ગાદય ૫ ગોહલ વેજલપુર ૬ રાઠોડ સેજ-તથા શેરપા ૭ વારેલ ગોધાની ૮ પરમાર દાણપર તા પીરાજ ૯ શરવેઆ ચુડા રણુવર તરખ તેઓ બીન સાથે વાવા શી પગી તથા સીપાદીગરી કરે તેને પાદલાહે જગીર આપી પગી પણ કરાથી પગી કાટની રદા કરે તે કાટવાવ-માત ખાતીને મોટા થયા તે ખાટ-

બાચણુ દે-આવડને મારી મુલરાજ ગોલકીએ પાટણુ લીધુ-આંચેણુના કુવેરે ખારવટ પડી અને દલી પાદશાહ પામે ગયો તે દરવાન તપરની રહેતા તેનાથી વર પાચો-

વગ્દાણુ કુકુખ બીલકીએ રહુ તેથી તેનો વધ બીવડીઆ તા જેતાણુ કુકુખ અરધાર ગદુ તેના વશના અગ્ધાર કહેવાઆ

વરાહ ને કલોલ પછવાડે ૨૫૦ આપાં તેના વંશના પાટવી રાજા આજ લેખે રહે છે અને તેના કટાઆ પંથાપોર તથા પંડા ધડે છે તેના ગામ ૧૨ છે ખીજા મેલીઆર હેઠળ ગયા.

ખીઓલાના ઠાકિર શામતશંગ ખીઓલા કહેવાયે છે. પાદશાહે શામત-શંગને કહુ જે તારી દીકરી મને પરણાવ તે ઉપરથી દગો કરી શામતશંગ પાદશાહ સાથે બે ઠેકાણે લડો ને અંતે બારવટે પડી દેગામ પ્રગણનાં ૮૯ ગામ લઈ સમાધાન કરે ખીઓલ દેગામમાં

વરાહને નાની બેન મરવાથી પાદશાહ દીવાના થયા ને ખીજા કન્યા ચલોતરમાં માતર ગામના શતર શાલ રાવલ ઉદેપુરના રાજાના લાઈ શીધીઆની હતી ને આગલ ધણા રજપુતોને વટલાવા અને રજપુત વટલા તેની જુદી નાત મોલેશલામ થઈ. જે કરગરીને ગરીબ થે રહ્યા ને કારડીઆ કહેવાયા ને વશતી કરાવી કરભરી રહ્યા ને રાજાને જેણે ખેડુતને ધંધો કરે તેના ડોંધા કહેવાયા ને શકારની પદવી રહી આગલ વટલા તેના ધઆદિ છે.

ઝાલાવાડમાં વટવાણ છે.

અં. ૩૫-ચ. — સીપાઈ વાળીયાનો કિસ્સો — હિં. - ગુ. - લો - પૃ - ૧૧ - ૧૩

આરંભ —

સીપાઈએ વાણીઆને છેતરે — ને ઉલટો સીપાઈ વાણીઆને ગલે પડે તેના કીસા

સુનીઓ ચારો તમકુ કહુ, નુકતા અજવ પાઆ.

દોસ્તદારોને વાત સુની, જવ સુતે હસા આઆ;

વનીએકે ઘર સીપાઈ ગઆ સોદા ઉધાર લેને.

વનીએને તો ધીરા નહી, નથી લગા કહેને;

અન્ત: —

વનીએને તો વાત સુની જવ પુરી દેસત લાગી

મોહોસે કુચ વોલા નહી ઘરકી રજા માંગી

આ ગલે પડવાની વાતો કીધી તેથી કાઈ ન ચાલે

વાકે ઓછું બોલવા જઈએ તો માથું વાહાડી નાંખે

સીપાઈઓ મે જાદે અકલ કુનસે સવ ઉતરતે

વનીએ માઈ તો લામે લુટા પીછે વીચાર કરતે

आज जने अमल दोहाइ कुच साची कुच जुठी
चतुर होअ सो समज ले मुरख के मन खाटी

એ હકીગત પુરી થઈ છે

વિષયાદિ—૧ આ ક્રિસ્તામા નીચેનો પ્રસંગ વર્ણવેલો છે—એક મીઠા વાળીયાને હાટિ ઉધાર માન લેવા ગયો ત્યારે વાણીએ તેને તે ન આપ્યો, એટલે પોતાનો નરી પટકો ગીરો મૂકી માલ લીધો, પછી પૈસા વાળી આપ્યા તે પછી ધીરે ધીરે વાણીઆએ તેની ચાલુકારી જોઈ તેને ઉધાર માન આપવા માડ્યો આખરે પટકો ગીરો મૂકવો પડ્યો તેનું વેર લેવા મીપાઇએ પોતાની છેકરીની ચાલીના પ્રસંગે લાલચ આપી વાણીયાને ત્યાંથી ઉધારે મળશક માનનો ઉપાડ કર્યો પછી ઉધરાણી કરતા વાણીયાને ભર, મોઝ, ચોખા, ડાગર વગેરે મોસમમા આપવાના વાવડા કરતો ગયો અને તે તે મોસમ આવતા વાણી-આને તે ઉડાવતો ગયો આખરે એક પચ મળ્યું, તે વેળા વાણીઆએ ઉધરાણી કરી એટલે સીપાઇએ ક્યુ કે માથા બાપે તારે ઘર સોનાની કટારી, હાસડી, ચાલીના તોડા વગેરે પાચ જહુસો ગીરો મૂકી છે તેમાંથી માગતા પૈસા વાળી બાકીના પાછા આપ આપી વાણીઓ ગભરાયો અને ઉધરાણી નતી કરી

૨ કાનડી છે બાપા સાદી છે કહી નોવેલી નથી, વાણીયાની બોલી ગુજરાતીમા છે
વિશેષ—પ્રતિ મટિ જુઓ અ ૩૫-૧-૬

અં ૩૫-૧-ગ-બાપુમીઆની હકીગત-ઐ. શુ ગ. વા.-

પૃ. ૧૩-૨૧.

આરભ—ધોલકાના તાલુકદાર બાપુમીઆની હકીગત

કાઠીઆવાડમાએ મુથી હેવે નાંમિ ગામ છે—ને તેને તાલુકે ગામ ૭૨ હતા—અસન પારકર દેસમા પરમારનું રાજ હતું તે વખત એ રાજને કટાઈઓ બાઈ હમે તેને એ મુથીના તેના પ્રગણાનું રાજ સોપુ તેથી તે બાઈ આવીને એ મુથી રહો તેથી હાલ સુધી એ મુથીમા તેની એવાદમાં પ્રમારનું રાજ ચાલુ આવે છે ને તે હજી સુધી પ્રમારોની મુથી કહેવાય છે તે પ્રમારને કાઈ પેહેડીમા ત્રણ દીકરા થયા તેમાંથી બે દીકરા મુસલમાન થયા—ને—એ ૫૨—ગામમાંથી બાગ લીધો—તેમાં પાટવી કુવર હોંદુ રહો તે એ મુથીમા રહો તેને ગાંમ ૨૪) રહા—ને એક દીકરો મુસલમાન મોળે રાણપુર રહો તેના વર્ધસિ ચાલે છે—ને ગામમાં પશુ છે ને ત્રીજો દીકરો મુસલમાન થયો તેને ગાંમ ૨૪ રહા ને તે મોળે બોટાદમાં રહો—એ ગામમાં તેના કુલમા ધણી પેહેડી ચાલી તે પછી સંવત ૧૭૮૦ ની ચાલમાએ મોળે બોટાદમાં બાઈ એને અદર અદર ટીટા થયો તેથી એક બાઈ રીસાઈને સીધો ધોલક આવી રહો તેના વર્ધસની ઉતપતી મલેક મહમદ તેના મલેક દુમનમદ તેહના મલેક કયમલ મહમદ—

અન્ત—સંવત ૧૮૮૫ માંએ બાપુમીઆ ગુજરી ગયાથી તેને પેટ દીકરો નહોતાં તેની ગાદીએ તેના ભાઈ મલેક મીઆ ખેડા. ત્રણ ગાંધ ધર્મામી તા: ખીજી મીલકત અદાલતથી હરરાજ કરાવી ને એક લાખ રૂપેઆનો અવેજ સાહુકાર લોક લેઈ ગયાં ન જે બાકી રહ્યા તેને હજી સુધી કાંઈ મહુ નથી—એ મલેક મીઆને કલેક્ટર સાહેબને તાંથી ખરચને સાડ માશ ૧ રૂ. ૧૭૫) આપવા સડ કરા—પછી. સંવત ૧૮૯૬ માં રૂ. ૨૨૫ વધારી માશ ૧ કે રૂ. ૫૦૦) આપવા સડ કરા—એટલામાં એ મલેક મીઆ સંવત ૧૯૦૦ માં ગુજરી ગયા તેથી એ માશ ૧ ના રૂ. ૫૦૦ ની રકમ બંધ કરીને તેનો દીકરો, સેરમીઆ થયો. તેને માશ ૧ કે રૂ. ૧૧૬-૬-૩ આપવા સડ કરેલાં છે. તે હજી તે પ્રમાણે મલે છે. ને એ સેરમીઆની ઉમર હાલ વરસ ૫ ની છે.

એ તાલુકદારની હકીકત. પુરી. થઈ.

વિષયાદિ—આમાં ધોલકાના તાલુકદાર બાપુમીયાં સંબંધી હકીકત છે. તેના પૂર્વજો રજપુત પરમાર વંશના હતા; તે (સિંધ) ચરપારકરથી કાઠીયાવાડમાં મૂળી આવી વસ્યા અને થાણું જમાવ્યું. તેમની કેટલીક પેઢીઓ વીતતાં અમુક વંશજો મુસલમાન થયા અને ધોલકામાં તેનો એક કાંટો તાલુકો કબજે લઈ, વસ્યો. તેઓ જુનાગઢના નવાબના સીરબંધી સીપાહીઓ હતા. તેમણે પગાર પેટ ગારીઆધર તાલુકાની જમાબદી લખી લીધી અને તે વસુલ કરવા ત્યાં ગયા ત્યારે દગો કરીને તેમને ત્યાંના તાલુકદારે મારી નાંખ્યા. તેમાંથી જગેલા જે જાણના વંશજો કુતેહમહમંદ અને માલેક અર્છાએ ગાયકવાડીમાં લશ્કરી નોકરી લીધી અને પછી ગારીઆધર હુટ્યું અને ગધેડે હલ જોડાવ્યું. ૧૮૭૮ માં એલ્ફ્રીસ્ટન સાહેબની સ્વારીમાં તેઓ જોડાયા. સં. ૧૮૫૫ માં તે ગાદીએ બાવા મીયાં આવ્યા. તેમના વારસ બાપુ મીયાંએ કહીના મલ્હારાવને પકડવામાં ગાયકવાડ કુતેસિંહ-રાવને તથા ઇંગ્લેન્ડ સરકારને સંવત ૧૮૫૬ માં પેશવા સામે મદદ કરી હતી અને અમદાવાદથી સેલુકરને હાંકી કાઢવામાં ૪૦૦ સ્વાસ્થી સામેલ થયા હતા.

વિશેષ—૧. આ એક સ્થાનિક ઐતિહાસિક બાબત હોઈને પેશ્વાઈ અને ઇંગ્લેન્ડ અમલના સંક્રાન્તિકાળમાં નાના નાના તાલુકદારો અને કાકોરો કેવી રીતે ઢોલકી બનવી સત્તાતુલાનું ધારણ નમાવતા તે સંબંધી માહિતી પૂરી પાડે છે.

૨. પ્રતિ માટે જુઓ અં. ૩૫-૧-ક.

અં. ૩૫-૧-ઘ—ધોલકાના દેશાઈનો ઇતિહાસ—

ઐ. ગુ. ગ. -પૃ. ૨૦-૨૧.

આરંભ—ધોલકાના દેસાઈની હકીકત.

ધોલકામાં નાગર વાણીઆ એક વનમાલી દેશાઈ હતા. તેને હર વરસ

રૂ. ૧૦૦૦૦ ની આમદાની. હતી તે ગુજરી ગયાથી તેની આમદાનીની માવક તેની ઝોરત થઈ—

અન્ત—ધાલકામાં ગાએકવાડનું રાજ રહ્યું તાંહાં સુધી એ પ્રમાણે વહીવટ થયો—ને જે વખત અગરજ સરકારનું રાજ આવું તે વખતથી પણ એજ રીતે વહીવટ ચાલે છે હુમાવીસદારની કચેરી દેસાઈના ઘરમાં છે ને તેની પેદાસ સરકારમાં રહે છે—ને ઉપર પ્રમાણે ખરચ સરકારથી થાય છે

એ ઝોરતે પોતાની મીનકતનો સરકારને વારસ કરા તેથી હવે એ મીલકત નવારસી થવાની નથી

એ રીતે કીસા સમપુરણ

વિષયાદિ—આ કિસ્સો, ધોળકાના નાગર વાણીઆ વનમાલીદાસની ઝોરતને પીતરા ધમોએ તે વાળીઅણ હોવાથી તેના ધણીની મીનકત તે પોતાની હોવાનું મેહેલું મારતાં તેણે સ ૧૮૦૮ માં દાખાજરાય ખાયકવાડને જેડે જઈ એક લેખ કરી રૂ. ૧૦,૦૦૦ ના આયવતની પોતાના ધણીની જગીર તેને સોંપી અને તેમાંથી ગાય કવડે કમાવીસદાર દ્વારા વનમાલીની એક દેરડી અણાવી અને ૬૨ વર્ષે નાગર બ્રાહ્મણની નાત જમાડવાને નિયમ કર્યો, એ હકીકત છે

વિશેષ—પ્રતિ માટે જુઓ. આ. ૩૫-૧-૬

અં. ૩૫ ૧ હ.—નુકતાની ત્રણ વાતો—ગુ. ગ.—પૃ. ૨૧-૨૩

વિષયાદિ—આ નાની મીયાબાઈની વાતો છે તે બ્યાવહારિક સાણપણનો બોધ આપનારી છે ૧લી વાતનો સાર એ છે કે, એક ખામાદાર દેવેશર પશુવાએ પોતાની કાણી ઘોડી એક ખારગીર બ્રાહ્મણ સાથે સમશેર બેગની ખામામાં જુનાગઢ મોકલી, તેથી તે મત્તુર ન થઈ અને ઘોડા તેમ ખારગીર પણ અછક થયા આ બે વાતો કાગળ મળ્યા છે,

શમશેર બેગે શહી ન કીધી કધિ માર કાણીને

દેવેશર પશુવાને કહેએ કે પોક મુકે તાણીને

૨ બીજી વાત સીધા પ્રયોગો મુસલમાન સીપાઈઓ કેવા વાકા વાકા હતરો આપે છે તેના નમુના ૩૫

બીજી વાત જે કમુમીયાની છે તે કછક રસીલી છે તેનો સાર આ છે કમુમીયા જગલમાં કોહોવાડી લેખને સુતા હતા ત્યાંથી કાઈ તે કોહોવાડી ઉપાડી ગયા મીયા જગ્યા ત્યારે એમને પોતાને રાક્ષા પડી કે હું કોહોવાડી લેખને સુતેલો તે જ કમુમાઈ ખરો કે નહીં ? તે જાતે ડર અને વહેમી હતા તેથી ઘેર જતા પોતાના મોહોવામા કમુ બાઈના નામની બૂમ એવા ખ્યાલથી પાડી કે જો ખરો કમુમીયા મારા કરતાં બીજો કાઈ હશે તો તે અટ બહાર આવશે, નહીં તે આવશે તો હીએ જ તેણે એવી બૂમ માર્યાથી તેમની ઝોરત બહાર આવી અને સમજવીને તેમને ધરમા લઈ ગઈ

અં. ૩૫-૧-ચ.-બકરીની લડાઈ-ઐ. ગુ. લો. ગી.-
(સટીક) ૨. ઝમાલ પૃ. ૨૩-૨૭

આરંભ-વઢવાણના ઠાકોરના પ્રગણામાં પેદા થએલી બકરી તે લીંબ-
ડીના ઠાકોરે મારી તે બાખત બે ઠાકોરોને લડાઈ થઈ તે બાખતની ક્ષી-
તામાં બાધેલી. ઝમાલ.

અબ્બ કહલો લેઈ અવતરી. પેથલરી ધરમાંહ
વીરા પચાલો રંજુવખે, જોગણુ ભોગજ ખાચ.
જોગણુ ભોગજ ખાચ, બત્રીસાની હતીઃ
બણી દીઆરી ખુબ, ધીઆરેલ બેસડી.
થોકે થોકે માસ. સરખી થાલીઆં;
ધોલી રૂપા ખાપ. એ ઉપર ઢાલીઆં. ૧
પલટી ઉપર પલચ છે, પલ ખાધે બલ થાચ;
મેહેલુ તો મુજબ મન, વેધુ તો વખ થાચ.
વેધુ તો વખ થાચ. બે અરથી બંતડી.
ધડ બેહુ વેવચાલ. રાહડ હુવારી હુઈ ધડી.
તાંહાં હુલવદ હંદી. ફોજ ચડી પંથ હા હોલી.
વેહધી હાય અબ્બ, વેહેગલ વાહ વલી. ૨

અન્ત—ગોલા હેશલ લગીઆ કોટ પડા બિથલ
પેથલ ભારે સલ હતો. કોહો સો હલવો ફલ
કોહો સો હલવો ફળ નાંજુમે તોલીઓ
રાઓ હતો રંજુવંકે રંક કર રાલીઓ
ભાગા દો દો વાટ. માધાણી ભાથીઓ
હરંજુ અખડા કીયાં, અફાલી હાથીઓ. ૧૬
પેસ ભરી નમીઓ પથો, હાય જોડી અણુલંગ.
હેદો અબ્બ ભોબ અદા. રાજ હાથાને રંગ.
રાજ હાથાને રંગ. ભોપાલે ભાખીઓ
રાજવટ. હંદો માંન. ધરાંણે રાખીઓ,
અતલી બલ જીત. ધરાં દસ આધયો;
ગંણી અણુમે દે એમ, ઝમાલે ગાહ હો. ૧૭

ઉપર લખ્યું છે તેની નીચે મુજબ હકીકત-સમજવા.

૧ ઉપર હલવદનો રાજ લખે છે પણ હાલ તેનો રાજ દરબાર
ધાગધર છે તે હલવદ એ તેનું દીલાનું ગામ છે તેથી હલવદનો રાજ કહેવાય છે

+ + + + +

૭ વઢવાણના ઠાકોરમા અસલ કોઈ વઢવાણની ગાદી ઉપર માધવસગ
નામદાર થઈ ગયા છે તેથી તે માધાણી કહેવાય છે

અ લહણાઈમાં વઢવાણી વાલાના ચારણે વઢવાણના ઠાકોરની સરસાઈના
કુહા કહા છે તેમાના ચાર નીચે લખા છે

૧ લાજ પેખણી લીંબડી મુક ગઈ સમ માણ.

હધા ઝાલ ઝો લાવીઓ તને રમ છે પેયલ રાણ.

૨ ધુલ મળીઆ ધોલીઆ. હળવંદીઆ હમસાણ

તેમા રહી ગઓ ખટકો રાજને તુને રમ છે પીયલ રાણ

૩ કેરાવેથી કુડીઆ ધીંગ કરી રાણ તણ

ચોરાશી ચુતી ફરે તુને રમ છે પીયલ રાણ

૪ દશદો સુખા દરથીઆં ધણા મેલા ધમસાણ

તેમા રણધેલા અનમી રહો તુને રમ છે પીયલ રાણ

વિષયાદિ-આરબમા હકીમત રખે છે કવિતાને અતે તેમ જ હાંસીઆમા
કેટલીક પ્રસંગસૂચક સમજાતી આવેથી છે અંતમા કુલ ૮ મોધા છે, તેમા ધરાગધરા,
વઢવાણ આદિના રાજ હાલા કેમ કહેવાયા તે, તેમ જ ખીચ હાંચે નાની બાબતો
રખે છે દરેલી છે

૨ બાષા સાદી છે, પણ લહણનું વર્ણન વીરસથી બરખૂર છે કુલ કડી ૧૭
અને પંક્તિઓ ૧૦૨ છે

વિશેષ-૧ આ ઐતિહાસિક લોકગીત નાની નાની બાબતોથી તે વેળાના નાના
ઠાકોરો પરસ્પર કેમ યુગ્મખાર મુજ મનાવતા એ હકીમત ઉપર પ્રકાશ પાડે છે

૨ પ્રતિ મટિ જુઓ આ ૩૫-૧-૬

અ. ૩૫-૧-છ-કાઠીઓ ઉપર વેર-ઐ. ગુ. લો. ગી.

(સલોકો)-૨. મૂળ-૫. ૨૬-૨૮

આરભ-એક વખત લીંબડીના ઠાકોર હરભમજ દવારકાં જાતરા
કરવા ગયા એટલે રાજકારભાર તેના લાઇ અમરજગે ચલાવો-તેથી કાઠી
લોકોએ એ અમરજગને મારો તેથી તેનું વેર લેવા એ હરભમજએ કાઠી-
આવાડ ઉપર હલાં કરો તેનો સનેકા-

સરસતી માતા તંમ પાએ લાગુ-કહેવા સલોદા વરદન માગુ દાન-
અંખાજ માતા આરાસુર રાંધી.

લેખડી ફરે તે કહુ સલોદા એકે મને તે સાંભલજે લોદા-

લેખડીએ તો પરીઆણા થાઅ-રદોડ જુઠો ઘોલકે જાઅ-

રંણુકાના રેવત સાળધા થાઅ-સોઠ વંતોસા ધંધુકે જાઅ-

પડંત ડગમગતો અલીઆત થાઅ આકરના મહીના તાંદાં લખાઅ-

અન્ત-વહેરાનો હરલંમ રીસાલ રાંણો-મારી કાડીઆવાડ મુકાવો માંમ-

ચડે પેગડે ધરતી જ લીધી. કાડીઆવાડ મારી સદાંમી લીધી.

ચલીજી કટક જાંઓ છે લાંણુ વેરીને ઘેર પડીજી લગાંણુ-

દાનો હંમીર મળવાને આવો ઘોડા ચાર તે સલામે લાવા-

જિલા ઢાડીડા ગાય છે ગીન. બહેચરરાંમને સરપાવ થાઅ.

બહેચરરાંમને સરપાવ થાઅ. ચુપેશુ કટક આડોલે જાઅ-

કેશર કશુળા સાદુડા પાઅ ઊપર ગુધરી ગોઠ વેચાઅ.

ઉડણુ આવો છે આદરી આંણુ.

વહેરાનો હરલંમજી ચતુર મુજાણુ-લાખો લાખે મેવડો જાણુ.

ધારશી હુગર ડાઆ કલોજી-કીધા ટોલીએ ગાવા જે કાજ.

પાધર આવીને જોડ જ દીધા-અલદાંણુ આવી ખપોરા કીધા.

ચાકરોના મહીના મુકાવી દીધા-

સારે શુકને આવો જાંખુનો રાઅ-ધહેર ધહેર ઓજવ મંગલ થાઅ.

એ સલોદા મુજાજીએ કીધો રાજ હરલંમજીનું રાજ અવીચળ રહેજો.

(ટીકા) લીખડીના ઠાકોરનું ટીલાનું ગાંમ અસલ મોજે જાંખુ છે તેથી

જાંખુનો રાજ લખો છે. પણ. હાલમાં એ ગાંમમાં વોહોરાની વસ્તી છે

તેથી વોહોરાની જાંખુ કહેવાઅ છે. એ વોહોરા લોકો લીખડીના રાજની

રહીઅત તેથી તાકીદ કરી કે હવેથી એ ગાંમનું નામ રાજની જાંખુ-કોહો-

પણુ તે લોકોએ કહું કે અમે વોહોરા તમારી રહીઅંત નથી. વોહોરા

રાજના-પરંતુ જાંખુ વોહોરાની. હાલ સુધી એ ગાંમનું નામ વોહોરાની

જાંખુ કહેવાઅ છે—

વિષયાદિ-૧. ‘આરંભ’માં હકીકત સ્પષ્ટ છે. આમાં વીરસનું વર્ણન ઠીક છે.

૨. કુલ કડી નોંધેલી નથી.

વિશેષ-મતિ માટે જુઓ અં. ૩૫-૧-ક

અ. ૩૫-૧-૪-શેઠ કપુરચંદનો રાસડો-ગુ. લો.-૨. દુલ્હલ-
ભટ્ટ-૫. ૨૯-૩૬

આરભ-અમદાવાદમાં એક વાણીએ કપુરચંદ રોક હતો તેહને રોહે-
રમાં પાચ માણસ સાથે વેર હતું તેના નામની વીગત-૧ મદન ગોપાલ
૨ નાહાલચ ૩ લાવચ ૪ સુગતખા ૫ સુગતખા

એ કપુરચંદ પોતાની નામના વધારવા મુન્કિમુલક કરવા નીકળે તે
ફરીને પાછો અમદાવાદ આવો એટલે તે દેસ જીતીને આવો-ને કાકરીઆ
તનાવ ઉપર મુકામ કરો-ને તાહા નાહાવા બેઠો તે વખત-નાહાલચે તાહા
આવીને કાકરો મારે તે ઉપરથી મોઢોગી લડાઈ થઈ ને કપુરચંદ જીતો-ને
મદનગોપાલ વીગેરેની દાર થઈ-૫જી પોતે રોહેરમાં આવો એ હકીકત દીવીના
પાદશાહે જાણી તેથી કપુરચંદને પરવાનો લખી મોકલી બેલાવીને અમદા
વાદની હીવાનગીરી આપી-શેઠ અમદાવાદ આવા તાર ૫જી તે સેતરજો
એટલે પાથીતાણે જતરા કરવા સધ લેઈ નીકળે તે ખંભાત મુકામ કરો-
ને હઠાર દાડા ખભાતની હાકમાઈ (કરી)ને તાહાથી સધ લેઈ નીકળે તે
ધોનકે થઈને મોજે ખરેલ ગાંમ છે તાહા મુકામ કરો-એ મુકામે કાઠીલોક દાણ
લેના આવા તે સાથે લડાઈ કરી ને દાણ ન આપુ ને રોકની ઝીત થઈ-તાહાથી
રોક પાથીતાણે ગયા-જતરા કરી પાછા વેહેર આના-એ રોકને બે ઓરતો
હતી-એક લેરખી વહુ અને બીજી દેત વહુ-એ બે ઓરતો હતી. પણ દીકરો
નહી તેથી પોતાનો બત્રીજો-પાનાચંદ તેને પોતે પૈસા ખરચી પરણાવો-
ફતીઆના લાહાવા લેવાને તેનું લગન તો થઈ પણ ચોરીમાં કણસાગ ખાની
વખત કપુરચંદ રોકને લાનચંદે કઠારી મારી તેથી મરણ પાંખા-તેહનો-દુલ્હલ-
ભટ્ટ હેવે નામે કાઈ થઈ ગયો છે તેણે ગનડો જોડો છે નીચે મુજબ-પણ
હઠાર દાડા ખભાતમાં કપુરચંદ ગેઠે લી રીતે ને સા સાઈ કરી હાકમાઈ
કરી હકીકત આ રાસડાથી માનુમ પડતી નથી

રામડો કપુરચંદ રોકનો

જ રે કપુરચંદ ગેઠના પીતલ લોટા જલે ભરા બે

જ રે દાંતણ કરવા લેહેરખી વહુને દાય

કપુરચંદ જીતા રે નવખડ નમી રહો જ રે કપુરચંદના ચીની પાલા તેવ ભરા બે

જ રે મરદન કરવા લેહેરખી વહુને દાય કપુરચંદ જીતા રે
નવખડ નમી રહો (ટેક)

જ રે કપુરચંદની નાળા કુડીએ જલે ભરી બે જ રે પીના
પીનાજગ લેહેરખી વહુને દાય કપુરચંદ

અન્ત-ભાષા રે પાનાચંદ બનીજ સાંભલ વાત હેની લલી રે
 સાળારી અમદાવાદ સેહેરમાં ને.
 હેની સારી સારી ડાલીઓ બંધાવ ભાષા રે પામરી તે
 મંગાવો લલી ભાતની ને.
 હો ભાષા ડોરીડા તુ માદારો રે વીર. રૂડી પામરીઓ
 બેઠએ તે વહેલાં લાવને ને.
 હો ભાષા સુતારી તું માદારો રે વીર. રૂડી કપુરચંદની ડાલીઓ ધડી લાવ.
 ઓ ભાષા સરંચા તુ માદારો વીર-
 એટલે અમદાવાદનો ત્રેમો પારેખ તે આવીઆ ને
 ભાષા રે કપુરચંદની ડાલીઓ બંધાવ.
 સાભા કીધી રે કપુરચંદની રાતમાં ને ભાષા રે ડાલીઓને
 ઉપાડી લલી ભાતની ને.
 ચારે રડે છે કાંઈ ચારંણી ભાટ. હેવો કપુરચંદ શરખો
 શુભો નહી મલે ને.
 તાંહાં તો હેત વહુ કેરો ઉતારો. સંણુગાર. પેલી લેરખી
 વહુનો શોનાનો બિતારો સુડ્યો ને.
 હેવો કપુરચંદનો રાસડો કહેવાય તેહને બેડીને કાંઈ
 ગાય દુલભભટ્ટ
 હેવા લાખાણી શુભા રે વનમાં વહી ગયા ને.
 પુરો થયો.

વિષયાદિ-૧. “આરંભ”માં હકીકત સ્પષ્ટ છે.

૨. કુલ કડી આપેલી નથી. આ રાસડાના બે ભાગ છે એકમાં કપુરચંદ શેઠનો વૈભવ,
 શેત્રુંજે બન્યા નવા મઠિ કાઢેલા સંધનો કાઠમાઠ, શેઠની હાકમી તથા પાનાચંદના લગ્નની
 શોભા વર્ણવી છે, બાકી બીજા ભાગમાં શેઠને અગ્નિદાહ કર્યાનું વર્ણન છે.

વિશેષ-પ્રતિ મઠિ બુઝો અં. ૩૫-૧-ક.

અં. ૩૫-૧-ઝ-વેણીભાઈનો રાસડો-ગુ. લો-પૃ. ૩૫-૩૮.

આરંભ-ખંભાતથી ગાઉ ૩ ઉ(પ)ર એક નવાપરા ગાંમ છે તાંહાનો
 રહેનાર. એક કણુખી પાટીદાર પા. વેણીભાઈ તે ધંણો જખરો હતો-તે પ્રગ-
 ણમાં લુટ કરતો હતો-એક વખત ખંભાતના નવાખ સાહેબે ગોધા બંદર
 ઉપર હલાં કરીને ફતે થયાંથી તે તાંહાં રહ્યા તેથી વેણીભાઈએ ખંભાતનો
 કીસો તોડીને શહેર નીરતે લુટવા માંડુ-એ ખખર નવાખ સાહેબને થયાથી

કાઠી લોકોની મદત લેઈને એક દીવસમાં ખભાત પ્રગણામાં મોજે વડ ગામ મુકામ કરેા પણ વેણીભાઈ ખભાતનો કીવો મુકી નીકલો નહીં ને લહડાને તેઆર થઈ ગયો ને તોપ માઠી ત્રણ દીવસ સુધી લહડાઈ થઈ આખર વેણી ભાઈ નાઠો-તે નનાપરામાં ટકી ન સકા આથી રડી પુને જઈને રહો નવાપ સાહેમે નનાપરા ગામ જીજડ કડ ને ગધેડે હલ દેવરાણ ખભાતના નવાપ સાહેબનો દીવાન ગલાખરાય હતો તેણે વેણીભાઈ જપર જુઠો કાગળ લખી મોકલો નવાપ સાહેબના નામનો કે તમને અમારી દીવાનગીરી આપવી છે-માટે આવજો હેતુ લખાથી વેણીભાઈ ખભાતની કચેરીમાં આવો તેહને ગલાખરાયે મારી નખાવો તેનો રાસડો

(અ ૩૦ ઝ માં આ રાસડાનો આરભભાગ આપ્યો છે, તે જુવો)

અન્ત-તાહાંથી તે વેણીભાઈ આપો ચાનીઆ જે આવા આના

કચેરી મેઝાર જે

કુર્તનસો કરીને આપો જભા રહા જે ગલાખરાયે મારાને તેડારીઆ જે આવયા સવલી ઝાલી છે જે બાહોજે સોનાની કટારીએ

વેણીભાઈ મારીઆ જે

છાકી પોવના પૈનરા તેડવીઆ જે વેણીભાઈની ડાલીઓ બધારીઓ જે કાઢાડા કાઢાડા બોધ બહારીને બાહાર જે દરીઆની કીનારે

વેણીભાઈ ચેહુ બસે જે

ધરમાંથી કાંઈ પટલાણીએ જણીઆ જે ગલાખરાય તાહર જામે નખોડ જે

માહારો તે વેણીભાઈ સુખો મારીઓ જે

રડનામાં બુખણીઆ ગાડીવાન બહુ રડે જે હાટે ને ચઉટે રે રડે વાણીઆ જે.

ચોરે રડે ચારણો ને ભાટ જે હેવો તે ? વેણીભાઈ સુખો નહી મસે જે વેણીભાઈનો રાસડો પુરો થયો -

વિષયાદિ-૧ “આરભ”માં હકીકત સ્પષ્ટ છે આ ૩૦ ઝ માં આ રાસડો છે,

પણ તેમાના અને આમાના આરભભાગની હકીકતમાં ઘણો જ ફેર છે, તેમ પેહેલા રાસડામાં વેણીભાઈની બેનનો જન્મપતિ પુનાનો પેશા સવાઈ માધવરાવ હોવાનું અને તેથી તે તેની મદદ માગવા પુને ગયાનું તેમ જ સવાઈ માધવરાવે નવાજનો કાગળ તરફી દોઈ વેણીભાઈને દીવાનગીરીના લોભે ખભાત નહીં જવાનો આગ્રહ કર્યાનું જણાવેલું છે, ત્યારે આમાં તેમાનું કશું આપેલું જ નથી વળી અતઃ બાગની હકીકતમાં ઘણો જ ફેર છે પેના રાસડામાં નવામે વેણીભાઈને છાતી ઉપર પથ્થર મૂકી માર્યા એટલું લખ્યું છે, ત્યારે આ રાસડામાં દીવાન ગલાખરાયે સોનાની કટારી માર્યાનું જણાવી તેની ચેહુ બાત્યાની હકીકત વિરોધ આપેલી છે આ રાસડાનો આખોજે અતઃ ભાગ અકે ૩૦ ઝ ના રાસડાના કરતા વધારે છે

૨. કુલ કડી નોંધેલી નથી. રચના બધી અંક ૩૦ હતા જેવી જ છે.

વિશેષ-૧ જુઓ વિશેષ માટે અંક ૩૦ જ પ્રતિ માટે જુઓ અંક. ૩૫-૧-૬.

અં. ૩૫-૧-૮-ભાણુનો સલોડો-ગુ. લો. ૨.-ગંગાદાસ
ભવાની-(૨. સં. ૧૭૬૩)-૫. ૩૬-૪૦

આરંભ-ખંભાત પ્રગણામાં મોજે પાદરા કડીને ગાંમ છે-તે ગામેતી-
ઓએ નવાળ સાહેબને જંમેજંદી ભરી નહી-તેથી નવાળ અસીખાનની
ફાજ એ ગાંમ ઉપર આવી તેથી ગાંમવાલા લડવાને તૈયાર થઈ ગયાં-
ને મોટી લઠાઈ થઈ તેમાં નવાળની ફાજની દાર થઈ તેનો શલોડો સંવત
૧૭૬૩ ની શાલમાં મોજે ખાખરસરના શા. ગંગાદાસ ભવાનીએ કહ્યો. તેને
પાદરાવાલાએ વી(ધું) ૭ પસાચનુ આપુ—

તે શલોડો

સરસની માતા તંમ પાએ લાગુ-કહેવા શલોડો વરદાંન માગુ-

દો મજ માતા ક૨ પસાચ-સીતાજી કેર સંતજ સાદ

ભાંણુ મદારાજ ભાંણુ મદારાજ દેવઅ(વ)નાર

ભારમલ કેરો તે ભલો મહેમાઅ-દોલંત ઝાઝી. ને નવનીત યાઅ.

ગજ ભાઇને ઘણા વખાંણુ. બીમજસુત તે રામસંઘજ બાણુ-

અન્ત-જુએ પાદરીઆં ઉડે છે ખેર. રામસંઘજ તંણો ભાલે વરસા છે મેઘ.

સઘલા લોક તે એણી પેર બોલે-કાઈ નાવે રાણા કલાને તોલે.

ભાંણુ કલાંણુ બેઅ ખીરાજે. દુધાજી સરખો દેશોત ગાજે.

અગો આવડો એણી પેરે બોલે.

કપીર કણસીઓ વાર વખાણુ સંવત ૧૭૬૩ બાંણુ,

તેડાવો સેઠો ખાખરસરના શેઠ સાત વીધાંના લખાંઓ લેખ.

એહ સલોડો-ગંગાદાસ ભવાની કહે ને પાદરાનું રાજ અવીચલ રહે.

પુરો થઓ—

વિષયાદિ-૧. “આરંભ”માં હકીગત સ્પષ્ટ છે.

૨. કડીઓની સંખ્યા નોંધેલી નથી.

વિશેષ-પ્રતિ માટે જુઓ અં. ૩૫-૧-૬.

અં. ૩૫-૧-૬-તાપીદાસનો રાસડો-ગુ. લો.-૨. ખારોટ
ભગો અને ભલો-પૃ. ૪૦-૪૧

આરભ-અરોતરમા એક મોજે વાકુવોલ કરીને ગામ છે તાંદા પાટી-
દાર કણુખીની વસ્તી છે-ગામ લેવા સાડ ગલોભાઈ-વડોદરે ગયો તે ફતે
સગ ગાએકવાડને નજરાણા સાડ પ્રોડો લેઈ ગયો, એ વાત ગામમા ખીજ
કાઈ તાપીદાસ હસે તેણે જાણી તે પકડી લાવો ને ઘોડા બેડે ગોપાલો
ચાકર હતો તેહને કેદ કરી ને બેડીઓ જડાવી-તે બેડીઓ ગલાભાઈએ
તોડાની તેહને કુવામા નાખી દીધો-તેથી એ ગોપાલની બહેન માથે બલતી
સઘડી લેઈને વડોદરે ફરીઆદ ગઈ ને ફતેસગરાન આગવ ફરીઆદ કરી કે
રાજા તુ છે ને તાદરા પ્રગણામા તાપીદાસની ફવાઈ ફરે છે એ તે શુ
તે ઉ(પ)ર ફતેસગ રોશ કરીને લઢવા સાડ ગયો તાપીદાસે પણ સોના
રૂપાની ગોલીઓ પડાવી ને ત્રણ દહાડા સુધી લઢડો તે અખસર નાસી
ગયો તેનો કાઈ ખારોટ ભગાએ રાસડો બેડો છે-

ગલાભાઈએ ઘોડવો સણુગારો-ફતેસગ સુનાને મલવાળ રે
એટલે તાપીદારો વાત જાણી-તાપીદાસ ઝાલના ચાવોળ રે
જઈ ફરી તેહને સાહીને લાવો ગોપાલને બેડીઓ જડાવોળ રે
વાકુવોલ ગામના લવારી તેડાવા ગોપાલની બેડીઓ ભગાવીળ રે

અનત-વાલ મેનાની ઘાટડીઓ બીડી હાથમાં ભાવા ઝાવાળ રે
માનારૂપાની ગોનીઓ પડાવી તાપીદાસે વેવરાવીળ રે
નણુ દહાડા સુધી તાપીદાસ વઢડીઓ વલી નાસવાનું શોધીળ રે
એક પાસ મદીકોઠો આવો ખીળ પાસ કોઠોસીળ રે
ભગા ખારોટ ને ભલા ખારોટ તેણે ગમડો બેડોળ રે

પુરો થયો

વિષયાદિ-૧ “આરભ”મા દખીગત સ્પષ્ટ છે

૨ ૪૧ સખ્યા નોંધેલી નથી, કુલ પંક્તિઓ ૧૫ છે

વિશેષ-મતિ માટે જુઓ અ. ૩૫ ૧-૬

અં. ૩૫-૧-૬-આર જુગના રાજા-વંશાવલિ-પૃ. ૪૨-૪૭

આરભ-શ્રી ગજેસાઅનમા-શ્રી-ભુગોલ પુરાણની સખા લખી છે-
આર જુગના રાજા-

૧ ૪મા-૨ મર્યા- ૧૬ મવક

વિષયાદિ-આ વાતમાં નીચેનો પ્રસંગ વર્ણવેલો છે:-ઝેધપુરના રાઠોડ અમર-સંગજનો ચારણ તાપીદાન પુષ્કળ દાનથી સંપત્તિ મેળવી તેમજ એક નવ યૌવના ચારણી પરણી વિલાસમાં એવો તો તલ્લીન થયો કે છ મહીના સુધી રાજદરબારમાં તેણે પગજ ન મૂક્યો. એવામાં અમરસંઘનો કાકો કુપોણ દરબારમાં આવ્યો અને તેણે ચારણ તાપીદાનને પહેલો કુસુમો પાયા પછી પોતે પીવાનો આગ્રહ કર્યો. આથી ઘણાં તેડાં મોકલતાં તાપીદાન ત્યાં આવ્યો. દરબાર ઉઠતાં અમરસંઘ તેને આટલી ખુમારી અને ગર્વ માટે ઠપકો દીધો, એટલે તે ઘેર જઈ લઈ સોંસરો ઉદેપુરના રાણાના દર-બાર ગયો. ત્યાં માનમરતબા સાથે રહ્યો અને રાણાએ વિદાય દેતાં ડા. ૧ કરોડનું જરજવેરાત દાનમાં દીધું. પરંતુ તાપીદાને રાણાની પાધ ભેટમાં માગી ત્યારે રાણાએ એવી શરતે તે આપી કે ઉદેપુરનો રાણો અનમી હોવાથી તેની પાધ પહેરી તારે કોઈને નમવું નહીં. તાપીદાને તે શરત માન્ય રાખી, પાધ લીધી અને ત્યાંથી પરભાર્યો દિલ્હી ગયો. બાદશાહ ઔરંગઝેબે તેને દરબારમાં આવકાર આપ્યો ત્યારે તેણે પ્રથમ માથેથી પાધ ઉતારી અને પછી બોડે માથે તેને કુર્તીસ કરી. તેનું કારણ પૂછતાં તાપીદાને ઉદેપુરના અનમી રાણાની પાધવડે ન નમવાનું વચન જણાવ્યું. આથી ઔરંગઝેબે લશ્કરને તૈયાર કરી રાણાને નમાવવા મોકલ્યું. એટલે તાપીદાન ઉતાવળે ઉદેપુર દોઝો અને રાણાને બધી હકીગતથી વાકેફ કરતાં તેણે પણ ખુશીથી સંગ્રામને વધાવી લીધો અને બાદશાહ સામે લડવા મોરચા બાંધ્યા. ઔરંગઝેબે સૈન્ય સાથે ત્યાં આવતાં પોતે ક્રૂપી ન શકે એવો મામલો જોયો; એટલે લવાહ મંડળ દ્વારા એવી શરત ઠરાવી કે શાહી સૈન્યમાંના, ત્રણ મહુની સાંગથી લઠનાર એકા બહાદુર સાથે રાણાને એક માણસ દ્વંદ્વ યુદ્ધ કરે અને જેની હાર થાય તેના પક્ષની હાર ગણાય. રાણાએ દરબાર ભરી કોઈ શરવીરને એકા સાથે લડવાનું બીડું ઝડપવા કહ્યું. કોઈ બહાર ન આવ્યો. આખરે એક અકીણી એદી નારણદાસ હાડો મહેલાથી ઉશ્કેરાઈ શૌર્ય ભરાતાં એકલો રતોવધ શાહના સૈન્ય તરફ મારતી ઘોડીએ દોડી ગયો અને એકા સાથે લડીને તેનીજ સાંગ તેના શરીરની આરપાર કાઢી, ડુંગરમાં જ તેને ખોશી દઈ પાછો મુકામે આવ્યો. ઔરંગઝેબને સવારે તેની ખબર પડતાં શાહે રાણાને કહાવ્યું કે તમારા એ શરવીરને અહીં મોકલો અને તે ડુંગરમાં ભેરવેલા એકાની છાતીમાંથી સાંગ કાઢે તો એકાને દંડનાવાય. નારણદાસ હાડાએ તેને માર્યો હતો તે તેના ખવાસ સિવાય બીજું કોઈ જાણતું નહતું. આખરે રાણો તેનું પરાક્રમ જાણી તેને મુકામે ગયો ત્યારે નારણદાસે શૂર અઢતાં એ સાંગ કાઢવા જણાવ્યું. આખરે મધ્ય રોતે શૂર અઢતાં તે પેલા ડુંગર આગળ ગયો અને એકાની છાતીમાંથી સાંગ કાઢી અને શાહના લશ્કરે તેને ઘેરવા માંજો છતાં તેમાંથી છટકી આવ્યો, અને શાહ પોતાની હાર થયેલી સમજ દિલ્હી સિધાર્યો. આમ ઉદેપુરનો રાણો અનમી રહ્યો.

વિશેષ-૧. આ ઐતિહાસિક વાર્તા રસભરી છે.

૨. પ્રતિ માટે જુઓ. અં. ૩૫-૧-ક.

અં. ૩૫-૧-ણ-પાટણની હકીગત-ઐ. ગુ. ગ-૫૫ ૫૬-૬૧

આરભ-પાટણની હકીકત-ની તપસીવ નીચે મુજબ-

વનરાજ આવડા અનહવપર થાપુ પાટણ-વનરાજ આવડે વરસ ૬૦ રાજ કીધુ-તેને પાટ રાજ ભેગે(ગ)દેવ થયા વરસ ૩૫ રાજ કીધુ-તેને પાટ-રાજ ખીમ વરસ ૨૫ રાજ કીધુ તેને પાટ રાજ ભીમ તેણે વરસ ૨૯ રાજ કીધુ-તેને પાટ રાજ વીરસથ હવા વરસ ૨૫ રાજ કીધુ તેને પાટ રાજ રત। દીત વરસ ૨૫ રાજ કીધુ-તેને પાટ રાજ સામતસથ હવા વરસ ૭ રાજ ૬૨-એકુન ચાનડાએ-એકસો છત્ર વરસ રાજ કીધુ

અનત-રવત ૧૩૫૧ ના વરખે-લધુ કરણ ધહેલડીએ વરસ ૬ રાજ કીધુ-તે કચ્છને માધવ કેસવ નાગર બ્રામણ પ્રધાન હતા-માધવની સ્ત્રી પંમણી હતી તે રાખએ પરસરી લીધી ને કેસવને મારા-પછે માધવ દલી જઈને શક્તતાન અલાહીદીનને મલો તે તરકાણુ લાવો દીનસે પોત દેવાતી ગુર ગામમાં ચરતા હડપચીએ પાપડી બધાતી-

રવત ૧૩૫૬ ના વરખ તુરકાણુ ગુજરાત આવુ માધવે ૩૬૦ ઘોડા અલાહીદીનને ભેટ કીધા ને ગુજરાતની દીનાનગીરી લેઈ આવો ને અલક ખાનને સુખો મોકલો એકલા ઘોડા પઠરસેહ હાથી વીસ હજાર પાણુ પાવ્ય હજાર ૪૫ સરખમ હતો-તે ગુજરાત વાધેલા કનેથી ગુજરાત લીધી રવત ૧૩૬૨ ના વરખે સાહાણુદીન પાદશા થયા વરસ ૨ માસ ૬ દી ૨૩ રાજ કીધુ

વિષયાદિ-૧ આમા અણહીલપુર પાટણની ગાંધી આવડા વનરાજથી માડી વારેલા કરણ પર્યંતના રાજઓની વસાવલિ આપેલી છે માત્ર કરણ સોલંગી ને વનુ મિનલને સિદ્ધરાજ જયસિંહ નામનો પુત્ર કેવી સ્થિતિમાં જન્મ્યો તેનું વિગતવાર વર્ણન આપેલું છે, તથા કુમારપાલે હેમાચાર્યજીની ઐરલાથી ભેટ દેવળોના પ્રાસાદ આદિ કરાયાનો તથા વીસલદેવે ડહોલનો ગઢ કરાવ્યાનો સક્ષિત ઉલ્લેખ કરેલો છે આ સાથે વીસલદેવના સમયમાં ૧૩૧૫ માં દુકાળ પડતા અગ્રહ સાહે તેમાં ધન ખર્ચ્યા સખની નીચેનું “કવીત” આપેલું છે -

“સરગથી સાચરો દેશ પોહોવ્યો ડકાલ-

વડા નગર ભાંજવા પોહોવ્યો-સીમાલ,

કેહે તો એને કર આકનો ધાર-

પણુ ધીછ નવેહ સુમલો-પાપી દલો

જકડ બધ ગાહા કીઓ મુક મુક અધકુ મોના તણો

નહી પડુ કાળ પદર તણો-”

અન્ત-એ કરાવનાર કારભારી મલીક શ્રી શ્રીદાંમંદ તા. ગજર પેસ સુતાર વીરા તેના નીચે સુતાર દેવા તેમજે શુધીળલે કરી છે.

ઉપર લખેલી વાવના કુવામાં ત્રીવન ખંડમાં કરનાં દંડ પથરમાં ગ્રીનરા છે. તે ઉપરથી એમ જણાવ્યું છે એ હીંદુની બંનાવેલી છે. પણ ખીવન ખંડના થાંભલા ઉપર ધાણુ છે તેની ટીનારી ઉપર દંડ કાટેલા છે.

વિષયાદિ-નુઓ બં. ૫ ક. નો. "વિષયાદિ" ભાગ પૃ. ૨૯.

વિશેષ-૧. નુઓ બં. ૫ ક. નો. "વિશેષ" ભાગ. ૧ પૃ. ૨૯.

૨. આ લેખનું આપાંતર લખી રહ્યા પછી લહીઆએ નીચે જાણાવેલી પ્રકીર્ણ બાબત લખી છે-

"વીલદાથી. ગારો. કુળા. તો કોડીલો. મુલકમાં સાદુકાર કુલુ તો. સોની. મુલકમાં દાતાર કુલુ. તો ઘોળી. મુલકમાં સાદુકાર ચોર કુલુ. તો સોની. મુલકમાં નીરસજ કોળુ તો આંધલો."

અં. ૩૫-૧-૬-પ્રકીર્ણ જાણવાબેગ માહિતી-પૃ. ૬૪-૬૬

આરંભ-લલુભાઈ ઊંડાસરાંમે લખાવુ છે નીચે મુજબ. કે મારી માહીતગારી છે. તેની તપસીલ નીચે પ્રમાણે-

૧ પેહેલું એ કે સરખેજ નજદીક ગંજબક્ષનો રોજો છે તે પીરની કબર ઉપર છતર બાંધવા સાડ એક ચાંદીની સાંકલ ધુમટથી ટાંગેલી છે. તે ઉપર હરામખોરોએ બદનક્ષી કરાથી. એ સાંકલ ખુદરંતથી બચી ગયેલી છે.--

અન્ત-(સાતમું) પંશુ એ વાતમાં સખ ધંણો રહે છે. આથી કે અંમદાવાદ તા. મહેમદાવાદ વચે બે નદીઓ છે તારે તે ઠંકાંણે સખંગ સી રીતે બોદી હસે. એટલો સખ છે ખરો.

વિષયાદિ-આ ભાગમાં સાત બાબતો જાણાવેલી છે.-૧ સરખેજની પાસેનો રોજો, ૨. દશકોઇના પીરાણાનો રોજો, ૩ પીર હમામ શાહનો અમલાર, ૪ હમામ શાહના ચેલાનું દેવલ, ૬ ગંજબક્ષની કબરની બાંધણી અને ૭ મહેમદાવાદનો અમદાવાદ સુધીના સલંગ બોયરાવાળા રસ્તાનો ભમરીયો કુવો

વિશેષ-૧. આ કિંવદંતીઓ રસિક તેમજ ઉપયોગી છે.

૨. પ્રતિ મઠે નુઓ અં. ૩૫-૧-૬

અં. ૩૫-૨-છૂટક વાર્તાઓ અને કવિતો-ઐ. ગુ. ગ-૫.-
પૃ ૩૦૦ થી ૩૫૦

વિષયાદિ-આ, શુન્દરાત અને કાઠીયાવાડના કેટલાક નાના મોટા રાનઓ, કાકેરો, તાલુકદારો અને દેશાધઓ સંબંધી પ્રચલિત જનકથાઓ સાંભળીને ઉતરાવેલી તેનો છૂટક

સમઢ છે આ આખોય સમઢ પ્રસ્તુત નામાવલિના અ જગ ના ત્રણ ચોપડાઓમા આખવળો લખાઈ ગયલો છે, એટલે તેની વિગત આ અઢકમા આપેલી નથી

વિશેષ-પ્રતિ-ચોથીઆ કાગળો ઉપર આ વાર્તાઓ લખેલી છે કેટલીક વાર્તાઓ કાગળની બન્ને બાજુએ તો કેટલીક એક જ બાજુએ લખેલી છે કાગળો પછુ એક જ ભતના નથી તેમ હસ્તાક્ષરો પછુ ભૂદા ભૂદા લાલીઆઓના છે પ્રતિકૃતિ અર્વાચીન છે, બારેટો અને કયાનકો પાસેથી સાબળીને આ વાર્તાઓ ઉતારાયેલી છે, પરંતુ આ પ્રતિભું લેખન ધણુખત શુદ્ધ છે, ન્યારે અ જગ વાળા ત્રણ ચોપડાના ઉતારાઓનું લેખન ધણુ જ અશુદ્ધ છે

૨ કવિ કૃષ્ણજિતે રચેલી, અને કવીશ્વર દલપતરામ તરફથી હપાયલી, દિન્દી 'શતમાળ'વાળા પુસ્તકમા સાથે સાથે આમાની 'ભુનાગદના રા કવાટ'ની, રા નવધણની, રા ખેંગારની, કેસર મકવાણાની, સોનણી રાજબીજ ચરિત્ર, કંછના રાવ લાખા કુલાણીની, ખારપાળની રાણી રતનકુવરીની, લોમા ખુમાણની, આદિ કેટલીક વાર્તા પ્રકટ થયલી છે

૧ ૩૬-કુમારપાલરાસ-ઝંપભદ્રામ (સ. ૧૬૭૦)- (લિ. સ. ૧૯૦૫)-પૃ. ૧-૨૮૪

આરભ—ત્રીગણેશાવનમ ॥ સકલ પડિત સલાહ(ર)ગારહાર પડીત શ્રી વિજયગણિ શુરબો નમ ॥

સકલ સિદ્ધસુ પરિનમું ॥ ત(થા) શ્રીભવવત ॥

નમુ તે ગણધર કેવલી ॥ નમુ તે મુનિજન સત ॥ ૧ ॥

નમુ તે શ્રી જિનખિખને ॥ નમું તે સૂત્ર સિદ્ધાત ॥

નમું તે અતુર્વિધ સધનિ ॥ નમુ તે નર માહત ॥ ૨ ॥

નમુ તે કિરીઆ પાત્રનિ ॥ નમુ તે તપીઆ પાપ ॥

નમુ તે નગ મીલનતનિ ॥ જિમ મુપ શાતા થાય ॥ ૩ ॥

X X X X X

પિંગવ ભેદ ન ઉનપુ ॥ વિગતિ નહી બાકર્ણુ ॥

મુરિય મંડણુ માનરી ॥ દું સેતુ ઘુઝ અર્થુ ॥ ૭ ॥

X X X X X

(ચુપાઇ) મુપ જિબ્હા દું કર પવિત્ર ॥ કુમારપાવનૂ કહસ્યુ ચરિત્ર ॥

ઝંપમ દેન મહાત્રીગચિ આવ ॥ અસો ન થયો કોઈ ભૂપાય ॥ ૧૮ ॥

ગમકૃષ્ણ શ્રેણિક મહારાય ॥ નૃપ કોળીની કીરતી થાય ॥

પણિ એકિ નદી તેહની જોડિ ॥ કુમારપાન ગુણ દીગર્ધ કોડ ॥ ૧૯ ॥

X X X X

(તાલ-પ્રાણમું શ્રી મંદિર—એ દેખી)

દેડ નદી જસ રાજમાં હ ॥ દેડ તે દેહિય હોય ॥
 બંધ નદી જસ ગામમાં હ ॥ બંધન બપાણુ સોય ॥ ૧૬૧૨ ॥
 સુજો નર સાચો કુમર નરિદ અધિક પ્રતાપે
 દીપતો હ જિમ ગગનિ દિગુંદ ॥ ૧૩ ॥ સૂં ॥
 બંધન વાલી દંચુઈ હ ॥ બંધ નમસ્તક વેણુ ॥
 બંધન ઘોટક પેદનિ હ ॥ પેણુ નદી બંધન દેણુ ॥ ૧૪ ॥ સૂં ॥
 વાંકાઈ નદી લોકમાં હ ॥ વાંકી વલીસ કમાણુ ॥
 નાકારો નદી લોકમાં હ ॥ ના પરકર વાકાણુ ॥ ૧૫ ॥ સૂં ॥
 હરઈ નદી દો દેહતો હ ॥ હરઈ ત્રીયા પરચંન ॥
 મારિ શબ્દ નદી ગામમાં હ ॥ તે લોકકાર વદન ॥ ૧૬ ॥ સૂં ॥
 મારી શબ્દ બૃઆ ઘરિ હ ॥ કે દીસઈ રણુમાંદ ॥
 કુમારપાલના ગામમાં હ ॥ મારિ શબ્દ નદી ક્યાંદિ ॥ ૧૭ ॥ સૂં ॥
 નગરલોક નખુંસકા હ ॥ પરત્તીગમનને લાગ ॥
 બાદ બોક્ષા નર બહુ વસિ હ ॥ પરગુણુબોક્ષણુ કાજ ॥ ૧૮ ॥ સૂં ॥
 સુગા વસિ બહુ ગામમાં હ ॥ પર અવગુણુને કાંમિ ॥
 તસકર બહુ તસ ગામમાં હ ॥ ગુણુ ચોરેવા કાજ ॥ ૧૯ ॥ સૂં ॥

અન્ત—(ચોપઈ)

અપટ નિધાન લલ્ મિ આજ ॥ ગાયો કુમારપાલ મહારાજ,
 સમજં કવિને લાગી પાય ॥ કર જોડી કવિજન ગણુ ગાય ॥ ૭૬ ॥

× × × ×

પૂર્વિ જે મહા પંડિત હવો ॥ સુર સોમ પંડિત અલિનવો ॥
 પંચાસમિ પાટિ તે કલ્યો ॥ તપાગચ્છશિર દીકા થયો ॥ ૪૫ ૮૩ ॥
 તેહનો શિષ્ય સપુરૂપ કહવાય ॥ જિનમંડલુ નામિ ઉવચ્ચાય ॥
 કુમારપાલ પ્રબંધ જ ક્યો ॥ સુણુતાં નરનારી ચિન ક્યો ॥ ૪૫ ૮૪ ॥
 શાસ્ત્ર સંખ્યા સદ અડતીસ ॥ ગ્રંથ ક્યો ગુરુ નામી સીસ ॥
 સંવત ચૌદ બાણુંદિ ભલો ॥ કુમારપાલ ગાયો ગુણુનિલો ॥ ૪૫ ૮૫ ॥
 કાવ્ય શલોક ગદ્ય જુના જેહ ॥ કેતાએક મેં આણુયા તેહ ॥
 કેતા ભાવ ગુર(ર)સુપથી લહ્યા ॥ તે મિ જોડી વિવરી કહ્યા ॥ ૮૬ ॥
 સોય ગ્રંથ હવણાં વંચાય ॥ મનમાં મત રાષો સં(શં)કાય ॥
 તે પ્રબંધ માંહી જસ્યો ॥ ઋપલ કહિ મિ આણુયો તસ્યો ॥ ૮૭ ॥

કેતા બોલ ગભીર જિહ્વા જેહ ॥ રાસમાહિ મિ નાણ્યા તેહ ॥
 કેતી એક પરપરાઈ વાત ॥ તે જોડી આણ્યા અનંત ॥ ૮૮ ॥
 જૈન શાસ્ત્ર અનેરા બના ॥ તિહાથી વચન સુણ્યા કેતવા ॥
 રાસ મધ્યે મેં આણ્યા તેહ ॥ આણી નિંત શાસ્ત્ર વની જેહ ॥ ૮૯ ॥
 કિત યુગતિ દશાતહ જેહ ॥ શાસ્ત્ર અનૂસારિ આણ્યા તેહ ॥
 વચન વિરહ કહ્યું હુ જેહ ॥ મિજા દુકહ લાપુ તેહ ॥ ૯૦ ॥
 કવિત કાવ્ય રલોક નિ દૂહા ॥ કચ્ચા કરિ જે આગિ હુના ॥
 સરસ સંદેશન જાણ્યા તેહ ॥ રાસમાહિ મિ આણ્યા તેહ ॥ ૯૧ ॥
 ધણિ પરિ બોલ ધણા મન ધરી ॥ રાજકવિ ગુણમાલા કરી ॥
 સિદ્ધ કામ જપ માલા વરી ॥ અલસુતાઈ સાર મુઝ કરી ॥ ૯૨ ॥

* * * *

(દાસ રાગ ધન્યાસરિ 'હીય રે હીય રે' એ દેશી ॥)

પુણ્ય પ્રગટ લયો ॥ તો મતિ મુઝ મનિ એહ આની ॥
 રાસ રગિ કચ્ચો સસારાસાગર તચ્ચો ॥ પુણ્ય કોટડી મુઝહ દારી પુઞ ॥ ૪૬ ॥
 સોલ સવધરિ જાણિ વર્ષ સીતરિ ॥ ભાદ્રપા સુદિ બીજ સાગી ॥
 વાર ગુરુ ભર્યો રાસ રૂખણિ કર્યો ॥ શ્રી ગુરુ સાથ બુદ્ધિ વિચારી ॥ ૪૭ ॥
 દીપ જખૂમા ક્ષેત્ર સર(સ ?)નિ લયો ॥ દેસ ગુજરાતિ માહિ મોય ગાસ્તુ ॥
 રાય વીસમ વડો અતુર જિ આરડો ॥ નગર વિમલ તેણી વાસ્તુ ॥ ૪૮ ॥
 સોય નગરનાસી પ્રાગનશે (વ)ડો ॥ માહિરાજનો સુત સીદ્ધ સરિયો ॥
 તેહ અમાયતી નગર વાસિ રહ્યા ॥ નામ તસ સધવી સાગણુ પેયો ॥

પુણ્ય ॥ ૪૯ ॥

તેહનિ નદન ઝખલહારેં કવ્યો ॥ નગર ત્રણાવતી માહિ ગાયો ॥
 કુમર નરેશજ રાજકવિ બિરહ જ ધર્યો ॥ નામધી નન ય
 નિધાન પાયો ॥ પુણ્ય પ્રગટ લયો ॥ ૪૯ ॥

ઈતિ શ્રી કુમારપાન રાજકવિ રાસ સપૂર્ણ ॥ ત્રયાત્રય સખ્યા ગાથા
 ૪૫૭ ॥ મનોક સખ્યા ૬૫૦૦ ॥ સવત ૧૯૦૫ ના વપ માર્ગરીર્ષ વદી ૧૦ ને
 દીન ત્રય પુરો લખ્યો છે ॥

ઈતિ શ્રી કુમારપાન રાજકવિ રાસ સપૂર્ણ ॥ શુભ ભવતુ ॥ શ્રીરસ્તુ ॥
 કર્ણાણુમસ્તુ ॥ શ્રી ॥ શ્રી ॥ શ્રી ॥ શ્રી ॥ શ્રી ॥

વિષયાદિ-૧ ગુજરાતના આદ્ય વચના રાન કુમારપાવતુ ચરિત મસ્તુત
 રાસામા વર્ણવેલું છે કથાગીના ભુવડે ગુજરાતના આવના જયચિખગીને દશ-યો સ્વાયથી

તે કુમારપાલના મરાળુ પર્યન્તનો ઇતિહાસ પ્રસ્તુત રાસામાં કંઈક વિસ્તૃત અંશમાં વર્ણવેલો છે. ત્રંજાવટી-ખખાત-ના રહીશ જૈન કવિ ઝકપગદારો, માધીન કવિ રોમ સુરિ પંડિતે સવન ૧૪૯૨ માં રચેલા કુમારપાલ પ્રબંધને આવારે, અન્ય સાધનોથી સંગ્રહ કરી પ્રસ્તુત રાસ સં. ૧૬૭૦ માં રચ્યો છે. તેણે અન્ત ભાગમાં કંઈક વિસ્તારથી પોતાના ગુરુશ્રી હીરવિજયજી સૂરીએ શાહ અકબરના દરબારમાં દર્શાવેલા ચમત્કાર વર્ણવ્યા છે.

૨. વનરાજે અલુહિલપુર પાટણ વસાવ્યું તે સંબંધમાં કવિ જાણુવે છે કે અલુહિલ નામના એક ગોવાલની પ્રેરણાથી જે સ્થળે સસલાએ ધ્યાનને નસાવ્યો હતો તે સ્થળે તેણે સંવત ૮૦૨ માં ખાતમુદર્ત ક્યું પાટણનાં બનર, રાન્યવાટો, વગેરેનું વર્ણન રસબર અને માહિતીભર્યું છે. જૈન પંડિતોને વેદધર્મી પંડિતો સાથે થયેલા વાદો, ગુજરાતમાં પડેલા દુકાલ, શ્રી હેમાચાર્ય સુરિના ચમત્કારો આદિ અનેક રસબર પ્રસંગો પણ આમાં વિસ્તારથી અવતારેલા છે.

૩. દૂહા, ચોપાઈ, રાગ, દેશી, શ્લોક અને કવિતથી પ્રસ્તુત રાસ બાંધેલો છે. કુલ કરી સખ્યા ૬૫૦૦ છે.

૪. કવિ પ્રેમાનંદનો પુરોગામી છે; આ રાસો તેના સમય પહેલાંની બાપા હાલની બાપાથી જૂની હતી, એમ સિદ્ધ કરે છે.

૫. અલંકારાદિથી વર્ણન, શબ્દ તેમ જ અર્થ ચમત્કૃતિભર્યા છે, જે પ્રેમાનંદના નળાખ્યાન સાથે ટક્કર ભીરે તેવા છે.

વિશેષ-૧. આ રાસ છપાયો છે. પરંતુ તેમાં તેની બાપાની પ્રાચીનતા જળવાઈ નથી, તેમ તે ધણો જ અગુદ્ધ છે.

૨. પ્રસ્તુત પ્રતિ ચોખ્ખા બાળબોધ અક્ષરે લખેલી છે, વચ્ચે વચ્ચે જૈની લઠણના તેમ માયાંબાંધી ગુજરાતી લિપિના મરોડવાળા અક્ષરો છે. હાંસીયામાં કેટલાક ખુલાસાઓ છાંયેલ તેમ જ ગુજરાતી શબ્દોથી લખાયેલા છે.

૩. પ્રતિ પુસ્તકાકારે બાંધેલી છે તેનું પુકું ચામડે મદ્દી સોનેરી તેમજ રંગીન વેલસુટીથી સુશોભિત કરેલું છે.

અં. ૩૭ ક-જગદેવ પરમારની વાત-ઐ. ગુ. ગ.

(લિ. સં. ૧૯૦૬) પૃ. ૧-૫૬

આરંભ-શ્રી ગણેશાયનમઃ ॥ શ્રી ગુરોર્જયતિ ॥ અથ વારતા જગદેવ પરમારની લખિ છે ।

માલવ દેશ મધ્યે એક ધારા નગરી તાહા અુ(ઉ)દિયાદિત રાજ કરે છે તેને રાણીયુ દોય એક તો વાઘેલિ મિન્નિ સૂ(સો)લંકણી વાઘેલીને રીણુધવલ દૂવર આવેા તે વાઘેલી માનેતી છે સૂલંકણી અણુમાનેતિ છે તેને દૂવર જગદેવજી છે કાંધક સામલે રંગ છે પણ જ્ઞેતધારી છે પણ વડો તો રીણુધવલ છે જે રાજનો ધણી છે દોય ભાધરે વરસ દોયરો અંતરો છે અુ(યું) કરતા

વરસ બાર માહે જગદેવજી હુવા તારે રાજ્યે કામદારાને પુઠો સુનઝણીરે
દૂવડ હે કે ની હે તન દાકુર મહાર બોલા મોનઝણીરે દૂનર જગદેવજી હે પણ
જગદેવ દરમાર આરે કાય સમે નહીં—

અન્યત-જગદેવજી રાજ કરે છે વરસ ૧૫ નરાયા સુ ધરાથી નહલા સુ
નરસ ૧૮ રનો સધરાનની ચાકરી કીધી પાટ બેઠા પઠે વરસ ૫૨ (બા)ન
ગજકીયો સગનુ આયુધ વરસ ૮૫ચાસીયો રાજ કીયો પઠે અત સમે કનર
જગદેવજીને પાટ બેસારા આપ દેવલોક હુના ચાવડી સોલકણી જોડેથી પછ
અત આય ધણ ઉઠાડસુ સૂરગાપર પોતા મનત ૧૨૦૯ છુવે શધરાય
દેવલોક હુવા સધગવરે પાટ કવરપાવ દુવો અણુ તરસ વાત કહી જગ-
દેવનિ વાત સાંભળીને દલમે સતપણુ સાનપણુ સૂરપણુ ધીરપણુ
પ્રાકમપણુ દાતારપણુ સુનકાષ્ઠપણુ સામધરમીપણુ ઉપજસી અને આ જગમે
આ વાત રાવ રાણા સ(સા)મલસી તારે કાવરપણુ કૃપણુપણુ સોમપણુ
જાડસી તથુરે કદી બૂડી વાર હોસે નહીં આ વાત અત લગાય ને સરદાર
સાંભળગી કવી કહુશી અત લગાયને વાયસી તીકા અમરાપર વરમે ॥

ઇતિ શ્રી સૂરાપૂરા જગદેવ પરમારનિ વારતા । સપૂરણુ શવત ૧૬૦૬
તાકે ૧૭૭૧ પ્રવર્તમાન્યે કાર્તિક માસે કૃષ્ણ પક્ષે દ્વાદશ્યા રવિ વાસરે લખીતગ
રાવય સામજી મગલજી લખાવિત મહારાણા શ્રી વપતસજી વકપૂરે નિર્કર્તન્યે
નિવાન્ય પરાંપકારાર્થે ।

યાદસ પુસ્તક દ્વા તાદસ લખિત મયા ॥

યદિ શુદ્ધમશુષ્ણ વા મમ દોષો ન દોષયતે ॥ ૧ ॥

મમવૃષ્ટિ કટિમીલા વધમુષ્ટિરઘોમુષ ॥

કથેન લી(લિવિ)ત પ્ર(મથ) યનેન પતી(રિ)વાલયેત્ ॥ ૨ ॥

જેવુ સામા પુસ્તકમ દીરુ તેનુ વપુ છે મુને દોષ નધિ શ્રી રરત્ન શુભ
બુખાત

ગઢવી કેસરના ચોપડા ઉપરેધિ વાર્તા ઉતારી છે ગઢવી કેસરની અરજ
છે નિન ૫ રાજકોટ ઉતારવા લખના સૂરે પણ માળ વાવુ કેને ધરે તેમ દકલ
ધેર આયા સાગ પાધા સાર ધેર યના ।

વિષયાદિ-૧ આ વાર્તામા ધારા નગરીના પરમાર દેવચાલિય રાજની અબુમા
નીની રાણી સોલકણીના પુત્ર જગદેવે અપર માતા વાધેવીના દ્વેષથી ધારાનગરી છોડી,
બુજવલ અને બુદ્ધિજલથી પરાક્રમ અને ચમત્કારિક કાર્યો કરી પાગળના રાજ સિદ્ધરાજ
વ્યસિદના રાજ્યમા નિવાસ કર્યાનો, સિદ્ધરાજને સિંદે આરેડી આદતો પોતાના જીવના
લેખમે પણ અનેક વાર નિર્વાચ્યાનો, તેમ જ સિદ્ધરાજે ઇર્ષ્યાથી જગદેવના બાપના માળવા

રાજ્યના ઉપર હુમલો કરવાનો વિચાર કરતાં સ્વરાજ્યમાં પાછા ફર્યાનો, અને તેનો પિતા તે જ સમયે દેવલોક સીધાર્થી રાજ્યપાટ ઉપર બેઠાનો, આદિ પ્રસંગો રસબર વાર્તાવસ્તા છે.

૨. બાપા બાટની છે, રસબર વાર્તા છે, તેમાં વચ્ચે વચ્ચે કવિતો અને ફંદા છે, જે ગુજરાતીની પ્રાચીનતાનો ભાસ આપે એવાં છે.

વિશેષ-૧. આ વાર્તા રાસમાળા બાગ ૧ લાના પ્રકરણ ૮ માં (દ્વિતીય આવૃત્તિના પાનાં ૧૭૪-૨૦૬માં) માત્ર બાટચારણની શૈલી અને વ્યાકરણપ્રયોગો બદલીને પ્રકટ કરેલી છે. માત્ર તેમાંના સિદ્ધરાજ નયસિદ્ધની રાજ્યપત્ની સાથે કાળબૈરવના સંબંધનો પ્રસંગ મૂળમાં મૂટી દીધેલો છે, પરંતુ તેનો સાર રાસમાળાના બાપાંતરકર્તા દી. બ. રણછોડભાઈએ નોંધમાં ઉતાર્યો છે.

૨. કવીશ્વર દલપતરામ ડાહ્યાભાઈએ સ્વ. દાર્ણસ સાહેબની અનુમતિથી સંરોધન કરી તૈયાર કરેલું હિન્દી 'રત્ન માલ' (પ્રસ્તુત નામાવલિનું અં. ૩૮ કેવાળું) નામનું જે પુસ્તક રા. દેવારાંકર અંબારામ બટ્ટે સન ૧૯૦૩ માં પ્રકટ કર્યું હતું અને જે હાલ અલભ્ય છે, તેમાં આ આખીયે વાર્તા, આજ પ્રતિ ઉપરથી મૂળ અને બાપાંતર સાથે પ્રકટ થયેલી છે. (પાનાં ૧૦૮-૨૪૫).

૩. મૂળમાં કુલ ૫૮ દોહરા, છપ્પા તથા કવિતો છે, જે ભૂતી ગુજરાતી બાપાના જળવાઈ રહેલા નમૂના ૩૫ છે: પ્રકટ થયેલી, બાપાંતરવાળી, રાસમાળામાં મૂળમાંની ૧૩ થી ૫૮ કરીએ છાપેલી નથી.

૪. પ્રતિ બાલબોધ લિપિએ ચરડબંધ લખેલી છે, પરંતુ લ, જ, આદિ અક્ષરોનો મરોડ માથાંબાંધી ગુજરાતી લિપિના છે. પ્રતિ ઉતરાઈ રહ્યા પછી શબ્દેશબ્દો ફટા પાડવાને ૧૧૧ ચિહ્નોથી અંકિત કર્યા છે. હાંસીયામાં તેમ શબ્દોની ઉપર પાણી કોઠ સ્થળે અંગ્રેજ ગુજરાતી શબ્દોથી ખુલાસા લખેલા છે.

૫. પોથીને રંગીન છોટનું પુકું મટેલું છે. પોથીના પુકાના અંદરના ભાગમાં બાળબોધ લિપિએ લખેલું છે કે “ગુરાં પુખચંદ પવાર જગદેવરી વારતારે પોધીરે પુકો નવો કીનો”. પોથીના આગલા પાના ઉપર ઇંગ્લેન્ડમાં લખેલું છે કે Account of Jagder Permar who employs under Sethhara Jesing.

૬. આ તેમ જ આવી બીજી ગુજરાતને લગતી વાર્તાઓ ભૂતી ગુજરાતીના દોહાઓ છપ્પાઓ, કવિતો આદિ સાથે અવશ્ય પ્રસિદ્ધ કરવા યોગ્ય છે.

અં. ૩૭ ખ-જગદેવ પરમારની વાત-ઐ. ગુ. ગ-પૃ. ૧-૬૮.

વિશેષ-પ્રસ્તુત પ્રતિ કાગળના ચોથીયા ઉપર બાળબોધ લિપિએ લખેલી છે અને તેની ઉપરથી અં. ૩૭ કે વાળી પ્રતિ ઉતારેલી છે, એમ સમન્વય છે. કાગળો બે બતના છે.

અં. ૩૭ ગ-જગદેવ પરમારનો ગાળો-૫ ૧૪-૩૪

આરસ-જગદેવ પરમાર શંકરા જેસગના રાજમા આવા તેની વાત સ્વત ૧૧૫૪ ના જગદે પરમાર પાટણુ આવા તાઝે પાટણુમા શવરા રોનકીના રાજમા આવા તારે શંકરા જેસધ પાટણુથી શવ બાધો લઈને કાશીમા ગયા રાણીઓ સમેત ગગાને કીનારે રાણીઓ સ્નાન કરવાને જિતરા તારે સાતમી પટરાણી પાટવી પાટની ધણીઆણી છોકરીઓ પચીસથી જિભા રહા આરમા તે વખત રાણીએ કપડા ઉતારીને છોકરીના હાથમા આપા

અન્ત-માતા તો કાલકા પાસે હતી તે વેળા માથુ ધડ ઉપર મુકુ પથુ અઝીનો છન ધારણે રહેા નહી હધઆમાં ખીહીની ધડ ઉપર માથુ મુકતા તે ચોટલાની સેર દબાણી છે તે રાજ તમારે નીસાની જોની હોએ તો જગદે પરમારે નવમર પોતાનુ જિતાર ને ચોટલાની સેર દબાએલી દીડી તારે શંકરાએ વાત સાચી માની તારે શંકરા શોલકી બોલા જે માગમાગ જગદે પરમાર જે મોટેથી માગે તે હું આપુ હું સીતેરશેહે ગુજરાતનો રાજ છુ એવુ શંકરા શોલકીએ કહુ તારે જગદે પરમારે કહું જે મારા વશનો કાધ પરમાર હસે તેને ગને સેરનો કાપો હસે-એવુ શોલકીને શંકરા શોલકીએ પાનના ખીડામા ગામ એકરો ને દશ ખેરાકુ પરગણાના ખેર રજપુતોને આપા એ ખેર રજપુત જગદેના વશના છે

જે રીતે જગદેનો સાખો સપુરણુ લખો છે -

વિધયાદિ-૧ આ સાખામા સિદ્ધરાજ નયસિંહની પટરાણી મગામા નાહાતી હતી તે વેળા સમક્ષીએ તેની સુગંધીદાર ચોળી લઈ જઈ એક દેવવ ઉપર નાખ્યાનો, તે ચોળીથી મોહી તેની સાથે સગમ કરવા નિલ નિલ રાને તેની પાસે આવતા ઇન્દ્રના પુત્ર 'સેસાલોચન'(૧)ને મહાત કરી તેને એક કર્મ કરતો જગદેને અટ કાવ્યાનો, અને તેના માધાનો મુકટ વરદાનમા મેળવતા તે પાછો લેવાને કાલકા માતાએ બાટકીનો વેશ લઈ રાજઓના દરબારો કુટી કુટી સિદ્ધરાજના દરબારમા આવી માથુ માગતા જગદેવ પરમારે તે આપ્યાનો, અને જે રીતે રાજ તેમ જ માગાને અદ્વુત રીતે પ્રસન્ન કર્યાનો, આદિ પ્રસંગો રસખર વર્ણનથી વર્ણવેલા છે

૨ બાપા સાદી, સરસ અને અર્વાચીન છે, પણ બાટની બાપાના નમુના રૂપે પ્રત પ્રસંગની જમાવટ મટિ કહેવામા આવતા કવિત, દોહરા કે છાંપા, જે સામાન્ય રીતે બાટની બીજી વાર્તામા હોય છે તે, આમા નથી

૩ અ ૩૭ ક ની વાર્તામા પ્રસ્તુત પ્રસન્ન વર્ણવેનો છે, પણ તેમાં અને આમા ધણો જ અને તેય મહત્વનો પાઠકેર છે પહેવામા કાગબેર માત્ર પટરાણીની કચ્છીના સુગંધથી ખેંચાઈને રાણી પાસે આવ્યાનું, તથા સિદ્ધરાજને પત્રગના પાયા હેઠળ દબાવી

તેના દેખતાં જ નિત્ય નિત્ય સંગમ આચરતો હોવાનું, જગદેવે દ્વંદ્વયુક્તમાં તેને હરાવી ભોંયરામાં પૂર્યાનું અને પોતાના પરિચારકને શોધવા નીકળેલી આમુંડાને પોતાનું માથું આપી પ્રસન્ન કર્યાનું વર્ણવેલું છે; ત્યારે આ વાર્તામાં ઇન્દ્રનો પુત્ર સેસાલોચન (સહસ્ત્ર-લોચન) ગંગા નદીમાં સ્નાન કરતી પટરાણીનું કાપડુ રમણીએ લેઈ જઈને એક દેશના શિખર ઉપર નાંખેલું તે જોઈને મોહી પડતાં પાટણુ આવી સિદ્ધરાજના વેપે તેની સાથે તે ન જાણે એમ નિત્ય નિત્ય સ્વર્ગમાંથી આવી રંગરાગ રમવાની ટેવ પચાડી, સિદ્ધરાજે ગંગાસ્નાન કરતી વેળા પુત્રપ્રાપ્તિ માટે વર્ષ પર્યંત સસાર નહીં ભોગવવાનું વ્રત લીધાથી એથી અન્નપ્રયો હોવાનું, અને વ્રત પૂરું થતાં રાણીના મોહોલે આવતાં આ પ્રકાર સહસ્રા જાણ્યામાં આવ્યાનું, અને તેને પ્રત્યક્ષ અનુભવ થવાનું, પછી સિદ્ધરાજે જગદેવની સહાયથી સેસાલોચનને ત્યાં આવતો અટકાવ્યાનું, અને તેનો મુકુટ માગી લીધાનું, અને દેવી કાલિકાએ ભાટડી રૂપે દરબારમાં આવી તે મુકુટ પાછો માગવા આવતાં જગદેવે તેને પોતાનું માથું કાપી આપી પ્રસન્ન કર્યાનું, અને સિદ્ધરાજે જગદેવને ખેરાડનાં ગામ આપ્યાનું વર્ણવેલું છે. તેમ જ. ૩૭ ક વાળી વાતમાં જગદેવ પોતાના પિતાના રાજ્યપ્રદેશમાં પાછો ગયાનું અને રાજપાટ ભોગવ્યાનું જે વર્ણવેલું છે તે પ્રસ્તુત વાર્તામાં નથી.

આમ આ બંને વાર્તાઓમાં પાઠકેર ધણું જ છે.

વિશેષ-૧. આ વાર્તા પ્રકટ થઈ નથી.

૨. અ. ૪૭ ના ચોપડા પહેલામાં આ વાર્તા ઉતારેલી છે. પણ તે અશુદ્ધ છે.

૩. પ્રસ્તુત પ્રતિ ચોથીઆ કાગળ ઉપર ઉતારેલી છે.

અં ૩૮ ક-રત્નમાલિકા-હિં. એ. કા. -કૃષ્ણજિત્-અપૂર્ણ-પૃ. ૧-૩૭
આરંભ-શ્રીમદ્ગુરુભ્યો નમઃ ॥ અથ રત્નમાલિકા લિખ્યતે ।

દોહા-કમલ પ્રવંધ । સરસ સકલ રસદાયનિ સરસુતિ શબ્દવિલાસ ।

હોહુ પ્રસન્ન મોહું સદા પૂરિ સવે મોય આસ ॥ ૧ ॥

કવિત મનહર-અથ સમતદ્રૂપકાલંકાર ।

દાસકો પ્રનામ દિલ ધારકેં દયાલુ માત ।

દીજિયેં હિંમત બલ કલ બ્રહ્મબાલકા ॥

શબ્દરત્ન ઓંકારત્તે સુકવિ આગેં અનેક ।

પાયેં પ્રંથ રત્ન તો આધાર દીનપાલિકા ॥

મેં પુની સુની સુ વાત ચાતહુ વિચ્છાત માત ।

રત્ન યું આગેં કવિકિ પાઠકેં પ્રનાલિકા ॥

તોકુ અવલંબિકે સુપુર(રુ)પ કોવિદ કાંમ ।

નામ મેરો રચન રચી હું રત્નમાલિકા ॥ ૧ ॥

+

+

+

+

પુષ્પિતાગ્રા છંદ—

ભવતિ ચુલક વશકે ઝજાલ । નૃપ સિંધરાય ચગ્નિ રત્નમાલા ।

અનઘ કવિત પ્રધકે પ્રયત્ન । રચન વિચાર સ્વાચાર આદિ રત્ન ॥૧॥

इति श्रीमद्वृष्णकजहृदिधारण द्विजराजकुलोत्पन्न काव्यकलावृत्त कृष्णजिदा-
द्वयेन रचितप्रथ सिद्धराज जयसिंह चरित्र रत्नमालाया प्रथम रत्न ॥ १ ॥

અન્ત-(છંદ પધરી-યુદ્ધ)

વનમ ભયો સુભય તેહિ કામ । સન્યાસિ દિન્હ વનરાજ નામ ।

જયશિરસરિ મૃત્યુકી યાત ફિહ । સુતરછન ધીર્ય દુરમનીકુ દીહ ॥૩૫॥

ભૂરાજ મત્રિકુ નિત્ય ત્રાસ । સુરપાલ દેત રહિ અરન્યગ્રાસ ।

નિજ ભગન્નિપુત્ર પ્રગટ્યો સુજાનિ । વિધિગુપ્ત આપસ ન રગિત આનિ ॥૩૬॥

વનરાજ વર્ષ ચૌદહ પ્રમાન । વય ભયો સિંહ બાલક સમાન ।

હીમત અધીક તલ બુદ્ધિવત્ત । ગુજરાત રાજ્ય કરનો ચહત ॥ ૩૭ ॥

ધિષ્ઠાદિ-૧ આ, રત્નમાલિકા નામનો હિન્દી કાવ્યનો અન્ય ગુજરાતના ઇતિહાસના સાધનોમાનું એક મુખ્ય સાધન લેખાય છે તે સ્વયંભા તેના કવિનો મુખ્ય ઉદ્દેશ ગુજરાતના રાજા સિદ્ધરાજ જયસિંહના વિવિધ પ્રતાપો વર્ણવવાનો છે, તેથી ૭ મી કડીમાં તે કહે છે -જસ સિંહા જૈસિંહકો સવ પ્રથનકો સાર । પરહિ દુનહિ પુરણ સો । પાવહી મુખી બ્યાર ॥ તેમ જ મત્રિકે રત્નની ઇતિશ્રીમાં “સિંહરાય જયસિંહ ચરિત્ર રત્નમાલાયા” એવો સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ તેણે કર્યો છે, જે કે આનુષંગિક રીતે તેણે આવડા વચના આરંભથી ગુજરાતનો ઇતિહાસ સક્ષિપ્ત, સાક્ષવારી સાથે લખ્યો છે

જેમ માળાના ૧૦૮ મણકાઓ હોય છે તેમ આ રત્નમાલાના ૧૦૮ રત્નો લખવાની ધારણા કવિની હળી એમ જણાય છે (જુઓ પ્રથમ રત્નના અત્ત ભાગમાનો દોહરો-અણોત્તરણ રત્નકી રચિકુ મનુલ માલ । દર રત્નકો મોલ પુનિ । જાનહિ બુદ્ધિ વિશાલ)

પરંતુ ગુજરાતના દુર્ભાગ્યે તેના સાત રત્નો આખા અને આઠમું અધુરું એટલા જ રત્ન સ્વ કાર્ણસ સાહેબને વઢવાણના ગઢવી દેરાજી પાસેથી પ્રાપ્ત થયા હતા અને તેમાં ક્રેડા ચાવડા તથા ચૌહાણ વગના રાજાઓ સળધી સક્ષિપ્ત ઉલ્લેખ અને પહેલા ચાવડા વંશી રાજા જયસિંહરીનો ઇતિહાસ અને બુદ્ધમાં વચના તથા વનરાજની વનમા કેળવણી, એટલું જ વર્ણવણું છે દેરાજ ગઢવીએ પોતાની પાસેનો ‘રત્નમાલ’નો ૩ થ બતાવેલો, તે આ બાગથી થયેલો વધારે હતો પણ ઉત્તરાવલી વખતે માત્ર સાત રત્ન પૂરા અને આઠમું અધુરું એટલા જ રત્ન ઉત્તરાવ્યા અવશિષ્ટ રત્નો તેની અને તેના વંશજો પાસેથી મેળવવાના પ્રયાસ તે પછી વઢવાણમાં કરવામાં આવેલા પણ તે સફળ ન થયા આથી ચાવડા વંશના ખીન્ન રાજાઓ તથા ચૌહાણ વંશના સધળા રાજાઓની એતિ

અથ ચતુર્વિધો નાયક વરનન-

एक न्यारिसों हित करें । सो अनुकुल वपांन ॥
वहु नारीसों प्रीत सम ताको दछन जान ॥ ६ ॥

અન્ત—

दोहा-अलंकार सब अर्थके । करे एकसो साठ ।

करें प्रगट भाषा विषे । देषि संस्कृत पाठ ॥ २४४ ॥

सबद अलंकृत बहुत है । अछरके संजोग ।

अनुप्रास पट विधि कहें । जो है भाषाजोग ॥ २४५ ॥

ताहि वर(न)के हेत यह । कीनो ग्रंथ नवीन ।

जो पंडित भाषानिपुन । कविता विषै प्रविन ॥ २४६ ॥

लछन तिय अरु पुरु के । हावभाव रसधाम ।

अलंकार सब संग ते । भाषाभूषण नाम ॥ २४७॥

भाषाभूषण ग्रंथकों । जो देषौ चित लाई ।

विविध अरथ साहित्य रस । समुझै सबै बनाई ॥ २४८ ॥

इति श्रीमादाराजाधिराज जसवंतसिंघ विरचितायां

भाषाभूषण ग्रंथ संपूर्ण ॥

સંવત્ ૧૯૦૫ ના કાર્તિક શુદ્ધિ ૧૧ મે વાર ભોમે આ ગ્રંથ પુરો લખો છે

॥ शुभं भवतु ॥ श्रीरस्तु ॥ कल्याणमस्तु ॥ श्री ॥

વિષયાદિ-૧ આ હિન્દી કાવ્યગ્રંથમાં બાપાના અલંકારો-અર્થાલંકાર અને શબ્દાલંકાર-નાં લક્ષણો સંસ્કૃત સાહિત્યાલંકારના ગ્રંથના આધારે વર્ણવેલાં છે. તેના બે ભાગ પાડેલા છે. અર્થાલંકાર અને શબ્દાલંકાર અર્થાલંકારનાં લક્ષણો વર્ણવવા પૂર્વે નાયક અને અને નાયિકાના ભેદો; પછી ભાવ, હાવ, અવસ્થા, અને રસનાં લક્ષણો વર્ણવેલાં છે, અને તે પછી ૧૦૮ અર્થાલંકારોનાં લક્ષણો આપી, અંતે વિવિધ શબ્દાલંકારો સંક્ષિપ્ત વર્ણન સાથે આપેલાં છે.

૨. ગ્રંથ આખો દોહાબદ્ધ છે. કુલ દોહા ૨૪૮ છે.

વિશેષ-૧. આ ગ્રંથ પ્રક્ટ થયેલો છે.

૨. પ્રતિ પુસ્તકાકારે છે; દરેક પાને બે હાંસિયા લાલશાહીથી આંકી મધ્યે બાલ-જોધલિપિએ ઉતારેલી છે; જો કે કેટલાક અક્ષરોનો મરોડ માયાબાંધી ગુજરાતી લિપિનો છે. પ્રત્યેક વિષયનું શીર્ષક લાલશાહીથી લખેલું છે.

अ० ३९ अ-सुदरश्रृंगार-हिं सा क-र सुन्दर कविराज-(१ स
१६८८)-(लि स० १९०५)-पृ १-४७

आरम्भ—श्रीगणेशाय नमः ॥ अथ श्री सुदरश्रृंगार लिख्यते ॥

देवि पूजी सरस्वति पूज हरिके पाय ।

नमस्कार कर जोरीकें कहे महा कविराय ॥ १ ॥

नगर आगरो बसतु हे । जमुना तट शुभ धाम ।

ताहा पादशाही कों । बेटो शाहजहाँन ॥ २ ॥

शाह बडो कविमुत्त तन । क्यों कर वरनो जाय ।

जो तारे सन गगनके मुठिमें न समाय ॥ ३ ॥

+ + + +

निमि भवालीयर नगरको । वासि हे कविराज ।

तासा शाह मया करे । सदा गरीजनवाज ॥ १२ ॥

जन कविको मन यो बडो । तन यह कियो निचार ।

वरने नायक नाय(यि)क(का) कियो प्रथ विस्तार ॥ १३ ॥

सुंदरकृत श्रृंगार हें सकल रसनको सार ।

नाम धर या प्रथको । रच्यो सुदर श्रृंगार ॥ १४ ॥

यो सुदर श्रृंगारको पढ़ें सुनें सुग्यान ।

जिन मानो ससारमे कराते सुधारस पान ॥ १५ ॥

सबत् सोले से वरप धीते अठ्यासीत ।

कार्तिक सुदि पष्टि गुरु रच्यो प्रथ करी प्रीति ॥ १६ ॥

अथ श्रृंगार रस धरणन—

नो रसमें श्रृंगार रस सत्रते निको साहि ।

तामें नीकी नायिका । धरनत हे कवि ताहि ॥ १७ ॥

अन्त—

सवैया—रूपनि भोमीक पारो पय्यो सगरो चदन सो लपटानो ।

यो लपि जौह महा कविराय कहे उयमाये कथा हुन जानो ॥

चदकि अगुनिको कर मुत चुन्यो निरना मीन अथ जानो ।

उरन्य पुनी रच्योति वनाय दसो निस प मडिरापि हे मानो ॥ ३६१ ॥

દોહારા—સુરવાની યાતે કરી નરવાનીમેં લાય ।

જેસેં મગર સરીતકો સવરેં સમઝો જાય ॥ ૩૬૨ ॥

યહ સુંદરઅંગારકિ પોથિ રચિ વિચાર ।

ચૂક્યો હોય કહુ કહુ લિયો સુકવિ સુધાર ॥ ૩૬૩ ॥

इति छंदरअंगार संपूर्ण ॥ छंदर कविराज विरचितं ॥

સંવત્ ૧૯૦૫ ના કાર્તિક શુદ્ધ ૯ ને વાર શનેઉપ આ ગ્રંથ ત્રિશ્રા-

(જા) પોહોરે સમાપ્ત ॥ આ ગ્રંથ લખનાર મહુ ગંગાસંકર ગૌરી-

સંકરઃ ॥ લક્ષ્મણનાર સાહેવ શ્રી ફાર્વસ સાહેવ ॥ યાદશં૦ ॥

भग्नपृष्ठकटिग्रीव ॥ वद्धमुष्टि अधोमुप ।

कष्टेन लपितं ग्रंथ ॥ यत्नेन परिपालयेत् ॥

कल्याण्यां भ्रुवात् । श्रीरस्तु शुभं भवतु ॥

વિષયાદિ-૧. આ ગ્રંથ હિન્દી કાવ્યસાહિત્યનો છે. આમાં નાયિકાના સ્વક્રીયા, પરક્રીયા અને સામાન્યા એ ત્રણ મુખ્ય ભેદો લખને એ ત્રણેના વિવિધ ઉપભેદોનાં લક્ષણો તથા ઉદાહરણો આપેલાં છે; તે પછી દ્વિતીઓનાં લક્ષણ, ઉત્તમ, મધ્યમ અને અધમ નાયિકાનાં લક્ષણ, નાયકસહચરલક્ષણ, અનુરાગ, દર્શન, હાવ, બાવ, આદિનાં લક્ષણ આદિ અને અતે નાયિકાનાં અંગો અને અલંકારોનાં દૃષ્ટાંત વર્ણવેલાં છે.

૨. ગ્રંથ રસિક છે, દોહરા અને સવૈયાઓથી બાંધેલો છે; કુલ કડી ૩૬૩ છે.

૩. કવિનો આશ્રયદાતા શાહજહાંન બાદશાહ હતો, એમ ગ્રંથારંભની છ કડીથી જણાય છે.

વિશેષ-૧. આ ગ્રંથ પ્રકટ થયો છે.

૨. પ્રતિ માટે ભુલ્યો અંક ૩૯ ક.

૩. આ ગ્રંથને અંતે કૃષ્ણ અને રઘિકાની વિપરીતરતિના વર્ણનના આર હિન્દી સવૈયા ઉતારેલા છે; પરંતુ તે ક્રીયા ગ્રંથના છે તે જણાવેલું નથી.

अं. ३९ ग-राजनीति-हिं. नी-र. जसुराम-(र. सं. १८१४)-(लि.

सं. १९०५)-पृ. १-३९.

આરંભ—શ્રીગણેશાય નમઃ ॥ અથ જસુરામકૃત રાજ્યનીતિ અષ્ટાંગ
લિખ્યતે ॥

दोहो—अछद् अगम अपार गती कीन लहुं पार न पाय ।

सो मोहु दीनी सकत । जे जे जे जुगराय ॥ १ ॥

उषों—वरनी उजल वरन सरन जुग असरनशरनि ।
 करणी करुणा करणी तरन जुगतारनवरनी ॥
 शिर पर धरणी छत्र भरन सुखसपतभरनी ।
 क्षरनी अमृतक्षरनी हरनी दुःखदालीदरहरनी ॥
 धरनी त्रीशूल सपर धरनी भवभयहरनी ।
 सकल भय जगदन आद वरने जसु जे जुगवरनी ॥ २ ॥
 जुग धारन भात दीजे बुद्धि अपार ।
 करि प्रनाम प्रारभ करी राजनीति विस्तार ॥ ३ ॥
 जीन वखतमें पातशाह राजन आलिमगीर ।
 तिन वखत पेदा कीयों गुन गनीयन गभीर ॥ ४ ॥
 संवत नाम अठारसैं वखत चउदन माह ।
 आशो शुदि नवमी शुरु गुन वरन्यों चित(चा)ह ॥ ५ ॥
 सोलंकी जगमालसुत उदयार्सिह अनेक ।
 गुन दीनो ताते गुनी बाघ्यो प्रथ विशेक ॥ ६ ॥

अथ यदुधूलवरनन—

राय यदुधूल जीति सुत नगर अमीपुर नाम ।
 मही रेखा राजत महि वरन वरन वीश्राम ॥ ७ ॥
 जेसे वैद्य वीरचीकां अपरम दीयों उपाय ।
 राजनीति राजानकी णसी हि दीयो वनाय ॥ ८ ॥

+ + + + +

छपो ॥ परथम अग मुपाल राजरानी अग दुजो
 श्रीजे राजकुमार मंत्री चोथो गली लीजे ।
 पाचे मुसाहेंय अग षट रावत मानों ।
 सातमें रह्यते अग, कवी अष्टाग यगानो ।
 जुगभीत रीत जाने जसु विविध धियकर वीचार बहु ।
 जे कर जमदा समर्थ जसु अष्टाग वरनन सह ॥ ११ ॥

अन्त—प्रवित—काच जेसे राय जोइ राजनीति सिर लेव ।

योना पाव कीये कटु अरथ नाहि सरत ह ॥

વાકો કવિ કારિગર ભાત તાકોં ચઢાવેં પૂત
 વોત વોહોંત વોહોત વાકો પઢવોઈ કરત હેં ॥
 દેવગુન ઢાંનવહ વેં માનક ગુનનસેં તો
 જેસોં કામ હોય એસિ જિનકો ધરત હેં ॥
 જગતમે ઉનહિકે આગેં જાય જસુરામ ।
 જેસો જહાં ચહિયેં તાંહ જાહેર સોં કરત હેં ॥ ૮ ॥

દુહા-પઢવેતે માલુમ પરત આછી નીત અનીત ।

જસુરામ ચારન કહિ રાજનીતિકી રિતિ ॥ ૯ ॥

इतिश्री जसुराम कृत्य(त) राजनीति अष्टांग वरननं संपूर्ण ॥

રીજ મોજ સવ કહત હેં રિજ મોજ નહિ કોઈ ।

જો રિજત માગત જસુ ઘુરે કહાવત સોઈ ॥ ૧૦ ॥

X X X X X

દુહો-રાજ્યનિતી કીનીસું પ્રથમ અંગે કહીયે આઠ ।

નાયિકાનો હ્રદ છાસઠ કવિત વને દોહોરે સાઠ ॥ ૧૨ ॥

સંપૂર્ણ રાજ્યનિતી રામરામકૃત રાજ્યનિતી સમાપ્ત ॥

વિષયાદિ-૧. આ રાજ્યનિતિનો હિન્દી અર્થ આમાં રાજ્યનાં રાજ, રાણી, રાજકુમાર, મંત્રી, મુસાદેખ, રાવત, રાયત અને કવિ એ આઠ અંગોનું વર્ણન કરેલું છે.

૨. અર્થનો પદબંધ દુહા, સવैया, છપ્પા, અનેક વિગતોથી બાંધેલો છે. કુલ કડી ૧૪૪ છે.

વિશેષ-૧. આ ગ્રંથ પ્રકટ થયેલો છે.

૨. પ્રતિ માટે ભુઓ અં. ૩૬-૬ વિશેષમાં એટલું કે રાજઆતનાં બે પાનાંમાં ઘણાખરા શબ્દો ઉપર પેન્સીલથી તેના ઇંગ્લિશ અર્થ લખેલા છે. આ આખો ગ્રંથ પ્રસ્તુત પ્રતિના બીજા અંથો કરતાં વિશેષ મોટા અને છૂટા અક્ષરે લખેલો છે.

૩. ઇંગ્લિશ કેળવણીના બરતું શિક્ષણ ગુજરાતમાં પ્રથમ પ્રસાર પામ્યું તે વેળા અને તેની અગાઉ પણ સંવત સૈકા ૧૮, તથા ૧૯ માં વ્રજભાષાના સાહિત્યગ્રંથોનો અભ્યાસ ખાસ કરીને ગુર્જર કવિવર્ગ અને સામાન્ય રીતે બહુશ્રુત વર્ગ કરતો હતો; અને તેમાં પ્રસ્તુત પ્રતિમાં અંકિત ‘સુંદર શૃંગાર’, ‘ભાષાભૂષણ’, ‘જસુરામની રાજ્યનિતિ’, અને ‘દેવીદાસની રાજનીતિ’ તથા તે ઉપરાંત ‘કવિપ્રિયા’, ‘હૃદયશૃંગાર’, ‘રસિકપ્રિયા’ ‘બિહારી સતશાઘ’, ‘વૃંદ સતશાઘ’, એ ગ્રંથોનો પણ અભ્યાસ થતો અને તે કારણે સ્વ. ધાર્મસ સાહેબે એવા ગ્રંથોની પ્રતિઓ પ્રાચીન પ્રતિઓ ઉપરથી બહુધા ઉતારાવેલી છે.

અં. ૩૬-ઘ-અલેસિહનો ગણુ બ્રહ્મગાર-ચા. ઐ. કા.-૨.
ગઢવી કેરણુદાનજી-(૨. મં.)-(લિ. મં ૧૯૦૪) પૃ. ૧-૧૩.

આરભ-શ્રી ગણેશાયનમ માહાગમ શ્રી જ્ઞેષાણનાથ અમેરીધજીનો
ગણુ બ્રહ્મગાર લખ્યતે ।

દોહા । યસ (અથ) ચદે યા રામ અમે કબ્ય(વિ) ચદે યા ગગરાજ ।

પુદર હેક જસેમમા મોહર ચલે માંહરાજ ॥ ૧ ॥

કબ્ય બેગકુ બાધાલાં લે મદ છટા લીય ॥

હુ કય પૂઠા નહ કરે જ્યહાં ત્યાં ય(અ)લમાલ ॥ ૨ ॥

અથ છદ પધરી ।

શ્રી સરસત્ય ગણુપત નીમરકાર । દીજીએ મુજ બર શુધ ગદાર ।

અવસાણુ સીધ રેહ માંણુ અસ । ખીંપાણુ કરાં બપ બાણુઅસ ॥

જણુતે ય(અ)રકજ મજક જરર મેહ મુગુ મનેણુ દાતાર શુર ।

છત્રપતી અભો । છત્ર કુન છત્રીસ । શુદતેર કલા લક્ષણુ બત્રીસ ॥

+ + + +

જવહરી પુરપ છણુ બાધ્ય જોહાર । દસ આર પરીય ખીલા ઉદાર ॥

બર સન્તી પાયે તાય ખીલહ । ઉમ્ર ઝતશુ તન નરસીક ઇન્દ્ર ।

સરય પેહલ તપબલ સતેમ । જયે બો સાહ ય(અ)વરગજેખ ॥

પચચઉ(ડ)અઃ કર હોમ પાઠ । ય(અ)રટાય દીવા પતસાહો યા(આ)કે ॥

કનમાંણુ મનઇ ઈક બાર કીધ । દહી વાણુપાંણુ જમહ ઉઠા દીન ।

યવ સ્પાહદો દેખે યતાય । મોહમદ સાહુ દીવ મુગ્ધમાય ॥

ફત ફક મફાફરખાન શીય । ઝાકે યા યાટ ભુજબાર ઝીસ ।

ખાઝ બાણુદન જવા બોય । નિજટી લુટ સ્વગનાર નોસ ॥

X X X X

મોહમદ શાહ શુ રાજ માહ । શુરજ જોરે ય(અ)લેસાહ ।

ઉજે બપ ધમેર મુજરાત યા(આ)ય । ધસપતી અમલ દીનો ઉઠાય ।

મગહુઠા કીધ ચીર બીવદ મેવ । ય(અ)હમદખાહ મોઝો ઉરેન ॥

શુણ પાનસાહ ફેરે યતાય । નરીય સખ દાજર નીચાય ।

મેદપત ય(અ)મીર યમ દીજુમાણુ । પનાં દીસ કે નહ ધરે પાણુ ।

તમ તેજવાન નરગીય તાય ॥ ય(અ)મયપાલ પાન લીનો ઉઠાયે ।

પુલાય મઝન ખીગ યેત । ચીર બીવદ ખાન સાહુ સમેત ।

કમખાન યર જનબો કાન । મેદમ સા લાગો પાસમાન ।

યા પરી ખીદ કેહુ યદા બ । રસ પાઓ સાહબગ સેસ તાબ ।
લાપાં ધ્વજ તોપાં જૂથ લ(લા)ર । કુજર યસ(અશ્વ) બગસે પગ કટાર ॥
જસ રાજહ રાકવર ક્રતે મુજ । તપતરી લાજ માહરાજ તુજ ।
કેહુ બાદસાહ ઉખીદા કીધ । દોરા હવા સાગાહ દીધ ॥

અન્ત-(પા. ૧૦-૧૧).

ધન્ય ધીરજ હિયરે ધાડધાડ । રોઠોડ મુગલ મચે રાડ ।
બેસે હસ યહર બર તેણુ બાર । હુરાં વર વરે યા દીસ હમર ॥
શુપપાલ ચઢણુ ચાલીસ સાંઠ । યસદાર હાથીયાં તણુ યાઠ ॥
ચાવા દીસેસ નગધર અમીર । એકસો પાઠ ઠાવા અમીર
ભાગો બીલંદ મદજર ભુગય । પે ચ(અ)ભેસી નાહાં ક્રતે પાય ।
સતેયાસ બરરસ સમત સભાસ । મધ્ય સરદ રીતુ યા(આ)સો માસ ।
શુન બીજે દીસમ બધે ચો સંગ્રામ । ધણે ચો ચેકમંદ પરધાંમ ધામ ।
પુની વાર ચંદ્ર ચોર શુકલ પક્ષ । શુરજ ચંદ્ર સળ દેવ સક્ષ ।
ચ(અ)હુમદનગર લીનો ચોનાડ । પતસાહ સરે ચાહે ચો પાડ ॥
લૂટો બીલંદ લસકરાં લાઈ । ડંકા ધરાઈ ફેરી દોહાઈ ॥
તોખત બળઈ જીતો નીરંદ । બરદાઈ બરદં બોલ કબંદ
રીઝાઈ દીધ કમધનં રાઈ । સાંસણાં ગજ લાપાં પસાઈ

+ + + +

દલ દપણી ભાગા દોય વાર । યા(આ)વીયાં લીયાં લસકર ચ(અ)પાર ।
ભડ ખીલૂ લપપત સજડ ભાય । મારે આય શૂર દરબાર માંચ ॥

+ + + + +

પષીત ગીત સ્થ સીર લોક પત । ભાગવંત સ્થ સીર લોક ભત ॥
ધણુ ખીધં ઉજસરો શુણુ ચ(અ)પાર । શુરજ્ય પ્રકાસરો તંત સાર ॥
કીરત પ્રકાશ શુભ રાજકાંમ । નીજ ગરંથ બરદ સણુગાર નામ ॥
માહરાજ નીવાજ સઉચ વમન । કવરાજ રીજ કીયા કરન ।
જંપે યા(આ)સીસ યા યમ જોડ । કાયમ રહો ભપ જુગાંણુ કોડ ॥

દોહા । ચં(અં)બરધર પાણી પવન શુરજ ચંદ્ર સકાજ ।

માહરાજ ચ(અ)ભમાલરો । રીહૂ ધણા જૂગ રાજ ॥ ૧ ॥

નીરાતાલ ચે(અ)હુમદનગર । નરહદો નીચાળ ।

ચ(અ)ભો બીલંદ દલ ડેચા ઉઠે । જણુકો એહ જબાળ ॥ ૨ ॥

ઈતી શ્રી ગ્રન્થ અદસણુગાર સંપૂરણુ સમાપ્તો ॥

લખતગ ગટવી ॥ સખેક ॥ આ પુસ્તક સેહેર અમદાવાદ મંઠે ખાનપુરમાં
ચાંદાસુર્જના મેહેલમાં લખ્યું છે ॥ લખનાર ભટ ॥ ગમાસકર ગોરીસકર ॥
લખાવનાર ॥ સરકાર સાહેબ આ પુસ્તકની પ્રત ॥ મોજે ઘણકામાં ॥
રૂમાખીસદાર જીયાવા વીરાઈની પ્રત્ય ઉપરથી ઉતારુ છે ॥

ચદસ પુસ્તક દ્વ્યા । તદ્વ લિખીત મયા ।

બદી શુદ્ધમ શુદ્ધ વા । મમ દોષો ન દીયવે ॥ ૧ ॥

શ્રી સપુર્ણ ॥ ૧ ॥ આ ગ્રન્થ બ્રહ્મસણુગાર હેતુ નામ છે ॥ આ ગ્રન્થ
માહારાજ શ્રી ૭ ય(અ)મેસગળ્યે ॥ અમદાવાદ લીધું સવત ૧૭૮૭ ॥ ની
સાવમાં આમે શુદ્ધ ૧૦ શુક્ર પદે ચન્દ્ર વાસરે ॥ તે દી માહારાજ શ્રી
ય(અ)મેસગળ્યે સીંગ ખીલદ પાનને પકડી ય(અ)બ્રહ્મદાવાદમાં રાખ્ય કર તીને
ગ્રન્થ ॥ બ્રહ્મસણુગાર ગઢવી કરણી દાનગ ઠવીયા પાસ હહેવરાવે તે દીને
ચહિદ ૧૧૪૫ લાપ પસાતા ॥ ગાંધ ॥ તાહાથી યાવ ॥ માહારાજ શ્રી ઘોડે
બેઠા કરણી દાનને હાથી ઉપર બેઠારી જલેમ જરીને લાપ પસાય યા(આ)પા
॥ ગ્રન્થ કરે તારે ॥

ઇતિશ્રી બ્રહ્મસણુગાર ગ્રન્થ સપુર્ણ ॥ શુભ ભવતુ ॥ કલ્યાણમસ્તુ ॥ શ્રીરતુ ॥

વિષયઘટિ-૧ આ ઐતિહાસિક ચારણી ગ્રન્થમાં, બા.રાહ્મ ઔરગજેખના મરજ
(સવત ૧૭૧૩) પછી દિલ્હીના ફરખારમાં દેદાબાદના નિઝામે નબળા બાદશાહો ઉપર
સત્તા ભોગવવાનું મયન કરતા તેને તોડવાને એ બાદશાહોએ શુજાત આદિના મુળાએ
પારો તેની સામે કરાવેલી લડાઈ, શુજાતમાં ભોગવ મુળાખોની માહોમાદની મારામારી,
પેશવાએ પોતાની સત્તા પ્રસારવાના પ્રયાસને ઓ મોથ અને સરદેશમુખી ઉપરાવવા
શુજાતમાં મોકલેલા પીલાગ ગાયકવાડ, તાલ હદમ બાડે, ચિમજાલ આપ્પા, આદિ
મરાઠા રોનાપતિઓની ફખલ ધરી અને લશ્કરી કુમકથી અવારનવાર થતી હપાહપી
આદિ વર્ણવેલા છે આ ૩ યોગ મુખ્ય પ્રસંગ આ છે —

આમાં, સવત ૧૭૫૬(સન ૧૭૨૬)માં શુજાતના મુળા સર જુલદખાને તદનામુ
કરી પેશવાને શુજાતમાંથી મોથ અને સરદેશમુખીના લાગા ઉપરાવવાની અને તે બદલ
૨૫૦૦ ઘોડેસ્વાર લશ્કર નિખાવી તોફાની જમીનદારોને હળવે રાખવાની શરત કરતા
સન ૧૭૩૦(સવત ૧૭૮૭)માં નેધપુરના રાન અબયસિદને દિલ્હીના બાદશાહ મદ
મદશાહે શુજાતનો દાકેમ (પ૩ મો) નીમી ભૂતા (પર મા) દાકેમ સર જુલદખાને
ટકારી શુજાતના બખેડાઓ રામાવવા અને મરેડાઓને ફખાવવા રોડોની સેન્ય માથે
મોમ્થો, ત્યારે તેણે રાધનપુરના બાખીઓની સાથે મળીને પાડણપુર, ઇડર અને અડાલજ
(અમદાવાદ પાસે) આગળ સર જુલદખાનના લશ્કરો નેડે ને રણસમામે જલા યા
દવા તેનું રક્ષક, વીરસથી હજાર વર્ણન કરેલું છે આમાં જણાવેલું છે કે રાન
અબેસિદ ગિદોરને અને અ.જુ ઉપર થઇને પાડણપુર આ-વા ત્યારે મુજારીઝ ઉલ મુલક
તેની સામે યોગ અને બારે રાજુજ મમ્થો, પછી ઇડરમાં એના જ ગમામ મમ્થો,

અને અંતે અમદાવાદની નજીક સર બુલંદને રાજ અભયસિંહે હરાવ્યો. અને ત્યાંથી આગ્રા કાઢ્યો; કાઢતી વેળા મહેરબાનીની રાહે તેને લાખ ટકા પસાયવું આપ્યું. અંતમાં ઉપસંહાર કરતાં કવિએ અભયસિંહે શેરખાન બાળી પાસેથી વડોદરા પડાવ્યું (સન ૧૭૩૨), પીલાજી ગાયકવાડને તેના દક્ષણી સૈન્ય સાથે બે વાર હરાવ્યો, મરાઠાઓના માંહેામાંહીના પ્રપંચથી (ડાકોર આગળ) પીલાજીનું ખુન થયું, ગુજરાતના કાળીઓ અને કાઠીઓને શમાવ્યા, હુંગરપુર, વાંસવાડા, ભુજ વગેરેના રાજાઓને નમાવ્યા, વગેરે હકીગત ઘણા જ સંક્ષેપમાં આપી છે.

૨. આ ગ્રંથ ચારણી બાબાનો છે. દુહા અને પદ્ધરી છંદથી તેનો પદ્યબંધ બાંધેલો છે. કુલ કડી નોંધેલી નથી.

૩. આનો રચનાર જોધપુરનો રાજચારણ ગઢવી કરણીદાન છે. તેની પાસે રાજ અભયસિંહે પોતે આ ગ્રંથ સંવત્ ૧૭૮૭ પછી રચાવ્યો હશે, એમ તેમાં પાછળના વર્ણવેલા પ્રસંગોના સમય ઉપરથી સમજાય છે. રાજ અભયસિંહે ગુજરાતની હાકમી સન ૧૭૩૩ (સંવત્ ૧૭૮૯-૯૦) પર્યંત કરી છે, એટલે એટલા અરસામાં આ ગ્રંથ રચાયો હશે. કારણ અમદાવાદમાં રાજ અભયસિંહે ઘોરે બેસી ગઢવી કવિને હાથી ઉપર બેસારી તેનો રચેલો આ ગ્રંથ સાંભળ્યો અને પછી જલેબ બરીને તેને લાખ પસાયવું તથા ગામ આપ્યાં એમ ચારંબના તેમ જ ઇતિશ્રીના બાગમાં જણાવેલું છે.

૪. ગુજરાતની મોગલાઈ કાલની ઇંગ્રેજ તવારીખમાં (મુંબઈ ગેઝેટીઅર વોલ્યુમ ૧ ભાગ ૧. પાનું ૩૧૦) રાજ અભયસિંહ સાથેના રણસંઘામમાં ગુજરાતનો હાકમ સર બુલંદખાન અડાલજ આગળ હાર્યાનું અને ગુજરાતની હાકમગીરી તેથી મૂકી દીધાનું જણાવેલું નથી, પણ તેણે અવરનવર સંઘામો મચતાં આખરે સમાધાની કરી રાજ અભયસિંહને ગુજરાતની હાકમી સોંપ્યાનું, અને ૩. લાખનું પસાયવું લેઈ આગ્રા તરફ સીધાર્યાનું જણાવેલું છે, ત્યારે પ્રસ્તુત ગ્રંથમાં રાજ અભયસિંહે તેના સૈન્યને ત્રણ ત્રણ વાર હરાવ્યાનું અને તે પછી તેને હાથી અને ખનનાનો શરપાવ આપી વિદાય કર્યાનું જણાવેલું છે.

વિશેષ-૧. આ ગ્રંથ મોગલાઈ કાલની ગુજરાતની અનધન પરિસ્થિતિનો ચીતાર આપનારો હોઇને ઉપયોગી છે. આ સમયમાં ગુજરાતમાં કામઠામ અવ્યવસ્થા ચાલેલી અને ઉપરાયાપરી રણસંઘામો મચેલા અને શહેરો, ગામો હુંટાયલાં તે સંબંધમાં કોઈ ગુર્જર કવિઓએ કેમ કોઈ કાવ્યો લખ્યાં નહીં હોય એ શંકાનો નિરાસ આવા ઉપલબ્ધ ચારણી ઐતિહાસિક કાવ્યગ્રંથોથી તેમજ શામળ આદિના નાના મોટા શ્લોકાઓથી થાય છે. કારણ આ સમયે બહુધા ભાટચારણો, રાજાઓ, કાકેરો અને તાલુકદારો તથા કુમાવીસ-દારો પાસે આવા આવા ઐતિહાસિક પ્રસંગો પોતાની છટાદાર બાનીમાં રસબર વર્ણવતા અને તે સાંભળવાની તક મળજનેાને પણ દરબારગઢની ડેહેલીઓમાં અને ચોરાઓ તથા પટેલોનાં રાવણોઓમાં પુષ્પળ મળતી અને તેમની રસવૃત્તિ સંતોષાતી હતી; એટલે અન્ય જાતનાં કવિઓ તેમાં ઝાઝો હસ્તક્ષેપ બહુધા કરતા નહીં હોય, જો કે શોધખોળ કરતાં ‘ગનીમની લડાઈ’, રસ્તમનો શ્લોકો’ આદિ પવાડાઓ, લાવણીઓ અને રાસડાઓ

લખિત કવચિન્ હાથ લાગે છે, જેનો કદક ખ્યાવ પ્રસ્તુત સવિસ્તર નામાવલિના અ. ૩૦, અ. ૩૫, અ. ૪૩ આદિના વિવિધ વિષયોથી આવ્યા વિના રહે એમ નથી જ

૨ પ્રતિ માટે જુઓ અ. ૩૯ & માત્ર આટલો વિરોધ પ્રસ્તુત પ્રતિ સબધમા નોધવાનો કે 'ય' અને 'અ'ની ભેળસેળ બહુ જ થયેલી છે, જેથી કાચ્યનો હકેલ કરવો મુશ્કેલ થાય એમ છે

અ. ૩૯ ૬-ફસ્તમનો ગલોહો-ઝૈ. ગુ. કા. ગામળસટ-
(૨. સં. ૧૭૮૧)-(લિ. સં. ૧૯૦૪)-પૃ. ૧૦-૧૮

આરભ-શ્રી ગણેશાયનમ ॥ શ્રી ગુરુચરણકમલેભ્યો નમઃ ॥ ઓં નમઃ
અથ ફસ્તમનો સલોહો લખે છે ॥

સગસ્વતિ માતા તમ પાથે લાગુ ॥ કહુ સલોહો માન જ માયુ ॥ ૧ ॥
સરસ્વતિ માતા બ્રહ્માની બેટી ॥ બુધ્ધિનિ દાતા વીદ્યાની પેટી ॥
ગણપત્ય દેરા ચરણુ આરાધુ ॥ માન્ય માગીને વીલા હુ સાધુ ॥ ૨ ॥
મોહોટા મુખાનાં કહી વીપાણુ ॥ સમજી લેજે તે ચતુરમુખણુ ॥ ૩ ॥
દક્ષીનો પાદસા એહમદશા જીવો ॥ નવ પડમા પ્રગટ છે દીવો ॥ ૪ ॥
સહુમાં શીરોમણુ ગુજરાત થાપી ॥ તે તો હીમતધાનને સુમાઈ આપી ॥ ૫ ॥
રાત્ર્ય ભોગવે ને કરે કલોલ ॥ સેહેરમા વીતા મસવાડા મોવ ॥ ૬ ॥
ગુજરાતી મુગલા ચતુર મુખણુ ॥ ત્રણ ભાષાઓના કહી વીપાણુ ॥ ૭ ॥
વડો તો વીંગે મુજાત્યપાન ॥ જેને પાદસાધમાં અતી લણી માન ॥ ૮ ॥
અનમી મેહેનાસી જેને વસ કીધા ॥ પ્રજા પાળીને મોહોટા જસ કીધા ॥ ૯ ॥
તેથી નાનેરો ફસ્તમ કહીયે ॥ જેના બુધનો પાર ન લહીયે ॥ ૧૦ ॥
રૂપે રૂડો ને દાતાર જાણુ ॥ સહુમાં શીરોમણુ તેને વપાણુ ॥ ૧૧ ॥
જેહેના નામથી તરકર ત્રાસે ॥ દક્ષણી ગનીમ સત ગાઈ નામે ॥ ૧૨ ॥
તેથી નાનેરો માડીતો જાઓ ॥ અભરશમ ફૂલી લાડકવાયો ॥ ૧૩ ॥

મધ્ય-ભાષા અણીઆયા બાણુ રીશન ॥ ચળ વહેવે રાદનું મુખ ॥ ૨૫ ॥
જેહેની તોપાયા દોટ દોડાવે ॥ મારે ચક્રચુર બેન પડાવે ॥ ૫૮ ॥
જુત લેરવ લા કનાદલ ડરે ॥ આકાશ દેખા ખપર ભરે ॥ ૨૫૮ ॥
મુરા પુરા ને અણીઆયા બાધી ॥ ધીરા વિરાના દમન્યા દાધી ॥ ૬૦ ॥
ફેરી ને ઘેરી ધાઓ જ દેતા ॥ દોડી ને ચોહોડી પ્રાણુ જ લેતા ॥ ૬૧ ॥
ફૂંડે ને હૂંડે છુમે ને ગાજે ॥ દેખી મુગનાને દોહોદસ ભાજે ॥ ૬૨ ॥
રોડે ને જોડે ચોહોડે છે પુરા ॥ વાધે નાદે રમે રણુપુરા ॥ ૬૩ ॥
ચીસે ને રીસે પાડે ને તાડે ॥ ઘા રોસે ને દોલના વાટે ॥ ૬૪ ॥

ઝટકે ને કટકે હિડાડા કૈને ॥ દે જે સમશેરો પાધડે જૈને ॥ ૬૫ ॥
મત્યા મરેઠા પુણે ત્યાં લાખ ॥ તેહેમાં રસ્તમની પડે છે શાખ ॥ ૬૬ ॥
સાંમલ કહે સુ કહુ વવેક ॥ માહારા મુખમાં જુઠ્ઠા છે એક ॥ ૬૭ ॥
સાગરનું પાણી તારા ગણાય ॥ રસ્તમનું જુદુ પુર ન થાય ॥ ૬૮ ॥

અન્ત-નવ ખંડમાં હાકળ વાગી ॥ ગુજરાત કેરી પાંપળ લાગી ॥ ૭૫ ॥
હુમદમાં તો સેહેરમાં રહા ॥ લુટી લગાડી મરેઠા ગયા ॥ ૭૫ ॥
નાત્યવેરાનો નાવ્યો પાર ॥ ખારખાર રૂપેઆ લીધા બે વાર ॥ ૫૨ ॥
પુન્ય કરતાં વરાધ જસે ॥ થોડે તો દહાડે કલ્યાણ જ થાસે ॥ ૫૩ ॥
સંવત સતર એકાસી નાંણું ॥ માધસર વદી તેરસ પરમાણું ॥ ૫૪ ॥
સાંમલજીબ્રાહ્મણ શ્રીધોડ નાત્યે ॥ બાંધો સલોકો સાંભલી વાત્યે ॥ ૫૫ ॥
એવું સાંભલી કરશે જે દાંન ॥ મહારાજ પ્રભુનાં તેહેને જ માન ॥ ૫૬ ॥
ભાટ ચારણ કવી જન સહુને ॥ પગે લાગું છું બ્રાહ્મણ બહુને ॥ ૫૭ ॥
કરગરી કહુ છું અધિપત્ય આપ ॥ વરધ્ય ખોટની કરજ્યો સહુ માપ ॥ ૫૮ ॥
ગાંમ વસોએ રસ્તમ ગાળે ॥ તેહના નામથી લોહોખેડી બાળે ॥ ૫૯ ॥
સાંભળી સલોકો દાંન જ કરસે ॥ તેને આકાસથી રાજી તો મલશે ॥ ૬૦ ॥
સીધે સાંભલે કહે કર જોડ ॥ સહુ જન ખોલો શ્રીરણુછોડ ॥ ૬૧ ॥

ઇતિ શ્રી સલોકો રસ્તમનો સંપૂર્ણ ॥

લખતંગ મેહેતા ગંગાસંકર ગૌરીસંકર ॥ રહેવાસી સેહેર અમદાવાદના
મામુ નાયકની પોલમાં રહે છે ॥ સાંમી પ્રત્ય પરમાંતે લખો છે ॥ હમારે
માથે દોષ રાખસો નહી ॥ મીતી સંવત ૧૯૦૪ ના વર્ષે આસો શુદ્ધ ૧૧ ॥
ને વાર શનેઉ ॥ શુભં ભવતું ॥ કલાંણુમસ્તુ ॥

વિષયાદિ-૧. આ શલોકોમાં, સન ૧૭૨૩-૨૪, એટલે સંવત ૧૭૭૬-૮૦માં
અમદાવાદ, કપડવણજ અને મહી નદી પાસેના અડાસ (આણંદ તાલુકામાં) આગળ
મોગલ હાકેમ હમીદખાનને સર જીલ્લાખાન (જુઓ અં. ૩૯ ચ વિષયાદિ)ની પ્રેરણાથી
સુબતખાન, અબરામ કુલી ખાન અને સુરતના હાકેમ રસ્તમ કુલી ખાન, એ ત્રણે
બાઈઓ સાથે થયલાં યુદ્ધો અને તેમાં જેવટના અડાસના રણસગ્રામમાં રસ્તમ કુલી
ખાને દાખવેલાં પરાક્રમે વર્ણવેલાં છે. જો કે કવિ શામળે યુદ્ધ મન્યાનો સમય આપેલો
નથી, પણ વર્ણિત ઐતિહાસિક પ્રસંગથી તે સૂચિત છે. પ્રસ્તુત શલોકો તેમાં વર્ણવેલા
ત્રણ રણસંગ્રામોનો પૂર્વ રંગ વર્ણવતો નથી, પણ વર્ણિત વિષય તેમ જ વ્યક્તિઓના
સંબંધના સ્પષ્ટીકરણ અર્થે તેનો કિંચિત્ ઉલ્લેખ આવશ્યક છે. (જુઓ બોમ્બે ગેઝેટીઅર
વો. ૧ બાજ ૧ પાર્ક ૩૦૩-૫) એ પૂર્વરંગ આમ છે:-

દિલ્હીનો મોગલ બાદશાહ મહમદશાહ (પ્રસ્તુત પ્રતિમાં અહમદશાહ છે તે ચુક

છે, બીજી બે પ્રતિબોધા મહમદશાહ છે અને તે જ થાય છે) રાજ્યના ધણીરણી થવા મયતા નિઝામ ઉલ-મુલક (૫૧ મા હાકેમ)ને ઉત્તર હિન્દમાંથી હાકી કાઢવા ઇચ્છતો હતો, તેમ મરાઠા સરદારો પણ ગુજરાતમાં ત્રાસ પ્રવર્તાવતા હતા, તેથી તેણે ગુજરાતના (૫૨ મા) હાકેમ સર જુલ્ફાનને નિઝામદિને દોર તોડવાનું કાર્ય સોંપ્યું આ હકીમત બજુવામાં આવતા નિઝામે પોતાના કાકા હમીદખાનને (સયોકામાં હીમત ખાન છે પણ તે બૂલ છે) ગુજરાતનો મુખો (૫૩ મો) નીમી સર જુલ્ફ સામે લડવા તેને ગુજરાત મોન્થે સર જુલ્ફે પોતાના પક્ષની સુરતના હાકમ રસ્તમ અલી, મુન્નતખા અને અબરામ કુલી એ ત્રણે નામીયા બહુઓ અને મોગવ સરદારોને હમીદ ખાનને હરાવવાનું કામ સોંપ્યું અહીંથી પ્રસ્તુત શલોકોનો વિષય આલુ થાય છે

રસ્તમઅલી ખાન, તે વેળા ચોથ માટે લશ્કરો સાથે ગુજરાતમાં અહીંતહીં ધૂમતા મરાઠાઓનો દુરમન હતો, તેણે પીતાજી ગાયકવાડને અનેક શીકરતો આપી હતી, તેનો બાઈ દુન્નતખાન હતો, તે બાદશાહનો પોતાને મુખાગીરીનો અધિકાર મળ્યાનો લખેટો લઇને એકદમ અમદાવાદ ઉપર ધસ્યો અને હમીદખાનને હરાવી લાધી હાકી કાઢ્યો તેણે મહેમદાવાદમાં પડાવ નાખ્યો, દરમ્યાન હમીદખાને શાન્તિ ન પાડતા મરાઠા સેનાપતિ કતાજી કદમ બારે(શલોકોમાં કથો મરેદો છે)ને પોતાના પક્ષમાં લીધો અને મુન્નતખાન જે ઇડરને રસ્તે ગુજરાતમાં પેડેલા અતાજી બાસ્કરને દુશની વિજયના કાર્યપ્રસંગે ઇડરમાં મહાલતો હતો તેની સામે ધસ્યો અને માર્ગમાં (કપડ વાજળ આગળ, જે કે શલોકોમાં ચોક્કસ રથને બજુાયુ નથી) બારે લઢાઈ થઈ, પરંતુ તેમાં કપડ થયુ અને મુન્નતખાન ખપ્યો નામરોને વડનગર છોડવું પડ્યું પછી હમીદખાન ફાડતે લશ્કરે કારજ આવ્યો, આ સમાચાર આવતા અબરામ કુલીએ અમદાવાદના બારે દર વાળ બધ કરાવ્યા અને તેની સામે મોરચો બાંધ્યો પણ હમીદે અમદાવાદના ખુરાવ શાહ રોકને ફાંચ્યો અને દરવાજો ઉપડાની શહેરમાં પેડો, એટલે અબરામ કુલીના અને હમીદખાનના લશ્કરે વચ્ચે ખુનખાર જમ મચ્યો, પણ તેમાં અબરામ મુખો, કતાજી મરે કાને અમદાવાદની ચોથ મળી, તેણે અમદાવાદ સવા પોહોર છુટ્યું સુરતમાં રસ્તમ અલીને આ સમાચાર મળ્યા એટલે તેણે કતાજીના પ્રતિસ્પર્ધિ પિતાજી ગાયકવાડને સાંધ્યો અને પોતાના પક્ષે લઈ સુરતથી લડવા આવ્યો મહી નહીં ઉતરતા અડાસ આગળ રસ્તમ અને હમીદખાનના લશ્કરોનો જમ મચ્યો પરંતુ રસ્તમનો મૂળનો હાડ વેરી હોઇને હમીદ અને કતાજીના પ્રપચને વશ થઈ પીવાજી કુટ્યો, પહેલા તરસ્ય રહ્યો, પણ પછી રસ્તમ નખેલો પડતા તેની જ ધાતણી છુટી, પણ નાગર કૃપાશકર રસ્તમની વાહોરે ધાધો, તેણે મરાઠાને માર્યા અને હાકી કાઢ્યા, કતાજીએ હમીદને ફગો દીધો, પીવાજી અને કતાજી મળી ગયા અને વરોનો પટેલ તેમાં બજ્યો, અને પાઠા સધના હમીદખાન સાથે મળ્યા અને બારે સમાગ મચ્યો, જેમાં રસ્તમ મુખો અને હમીદખાને સરખેજ આગળ પડાવ નાખી મરેકાએ પારો અમદાવાદ છુટા યુ તેણે નાનવાર બજ્યે વાર લાગા કરાવી દરેક શહેરી પારોથી માયા દીઠ રૂ ૨૪ દડ ઉપરાન્તો

૩ બાકા સાગી પણ જંગમકાગી અને વીરસનું લદ્દીપન કરે એવા વર્ણનવાળી ૨૬

છે. ૪ દુલ દી ૩૬૨ છે, બીજી પ્રતિમાં આ સલોકને 'પરાકા'ની સંજ્ઞા આપેલી છે. આ સલોકો અઘરામ દુઃખીબાનના સલોકો તરીકે પણ જાણીતો છે.

વિશેષ-૧. આ સલોકો સન ૧૮૭૩ ના "સુદ્ધિપ્રકાશ"માં છપાયો છે, પણ તેમાં અને આમાં પાઠાંતરોમાં કેટલોક મદલ્યનો ફેર છે. પ્રસ્તુત 'સલોકો'માં પાઠ્યનો ભાગ ૧૦૦ દી જેટલો વિશેષ છે; રચનસંવત તેમ જ રચનાર કવિ સામળ સંબંધી વિગત પણ વિશેષ છે. જળ્યા પ્રમાણે શુન્દરાત વર્નાકુલર દોસાછતીની પ્રતિ એકથી જ સુમાધ્ય દોવાથી અને તેમાં કવિ સામળ સંબંધી ઉદ્દેશ સ્પષ્ટ ન દોવાથી આ સલોકો તેનો રચેલો દોવા વિષે સંકા ઉઠાવાય છે. પરંતુ પ્રસ્તુત પ્રતિ, જેને આધારે આ ઉતારેલી છે એ માયીન પ્રતિ, તેમ જ શ્રી દાર્ણસ શુન્દરાની સલાના માયીન પુસ્તક સંગ્રહમાંની એક બીજી પ્રતિ, એ ઉપરથી પુસ્તક સલોકોનો કર્તા સામળ સિદ્ધ થાય છે.

૨ પ્રતિભાટ જુઓ અં. ૬. ૩.

અં. ૩૯ ચ-જ્ઞાનેશ્વર હરિપાઠ-મ. કા. ત.-૨. જ્ઞાનેશ્વર-(લિ. સં. ૧૯૦૪)-
પૃ. ૧-૭.

આરંભ—શ્રીગણેશાય નમઃ ॥ ઐ શ્રી ગુરુવેન(મઃ) ॥ અથ જ્ઞાનેશ્વર
હરિપાઠઃ ॥ લીરુપતે ॥

(અં. ૧) દેવાચીયે દ્વારિં ઉમા ક્ષણભરિ તેણે ગુક્તી ચારિ । સાધીચેલ્યા ॥૧॥
હરિ મુલે મ્હણા હરિ મુલ્યે મ્હણા પુંખ્યાચિ ગણના કોણ કરી ॥૨॥
અસોનિ સંસારિ જિહે વેગ કરિ । વેદશાસ્ત્ર ઝમારી વાહે સદા ॥૩॥
જ્ઞાનદેવ હાળે વ્યાસાચિ હે જૂળ ॥ દ્વારકેચા રાણા પાંડવા ઘરી ॥૪॥

(અં. ૨) ચહૂ વેદી જાંગ પડશાસ્ત્રી પ્રમાણ ॥ અઠરાહિ પૂરાણે હરિજીં ગાતી ॥૧॥

(અં. ૪ ?) ત્રીગૂણ આસાર નિર્ગુણ હે સાર ॥ સારા સાર વીચાર હા(હ)રીં પાઠા ॥૧॥

(અં. ૫) ભાવે વીળ મક્તી મક્તી વિણ મુક્તી ॥ વલે વીળ શક્તી વોલ્ નયે ॥૧॥

(અં. ૬) યોગ યાગ વિધિ યેગે નહ્દે સિદ્ધિ વાયાંચ ઉપાધી ॥ દંભધર્મ ॥૧॥

(અં. ૬ ?) સાધુ વોલે જાલા ॥ તો રુરોનિયા ઠેલા ॥ ઠાઈચ મુરાલા અનુભવી ॥૧॥

(અં. ૮ ?) પર્વતા પ્રમાણે પાતક કરણે વજ્રલેપ હોને આ મક્તાશી ॥ ૧ ॥

(અં. ૯) સંતાચે સાંગાતી । મનોમાર્ગગતી આકલાવા શ્રીપતી યેગે પંથે ॥૧॥ (કડી ૬

- (अ ९) विष्णू वीण अप व्यर्थ त्याचे ज्ञान रामकृष्णी मन जाचे नाही ॥१॥
- (अ.११) त्रीनेणी सगमी नाना तीर्थ भ्रमी चित्त नाही नामी ॥ तरि ते व्यर्थ ॥१॥
- (अ १२) हारि उच्चारण अनत पापराशि जातील लयाशी क्षणमात्रे ॥ १ ॥
- (अ १३) तीर्थव्रत नेम भावे वीण सिद्धि ॥ वायाच झु(ड)पाधी करिशी जना ॥१॥
- (अ १४) समाधी हरीची सम सुखे वीण न साधे हो जाण द्वैत बुधी ॥१॥
- (अ १५) नित्य सत्य मित्य हरीपाठ जाशी कलिकाल तयाशी न पाहे दृष्टी ॥१॥
- (अ १६) येक नाम हा(ह)रि द्वैत नाम दूरि अद्वैता कू सरी विरळा जाने ॥१॥
- (अ १७) हरी बुधी जय तो नर दुर्लभ । वाचेसी सूलभ रामकृष्ण ॥ १ ॥
- (अ १८) हरीपाठ कीर्तिमूखे जरी गाये पवित्र चि(त्त) होय देह त्याचा ॥१॥
- (अ १९) हरिवंश पुगण हरिनाम कीर्तन हरि वीण सौजन्य नेणे काही ॥१॥
- (अ २०) वेदशास्त्र प्रमाण ॥ श्रुतीच वचन येक नारायण सार जपा ॥ १ ॥
- (अ २१) नाम सकीर्तन वैष्णवाची गोडी अनत पापे फोडी गेली त्याची ॥१॥
- (अ २२) काळवेळ नाम उचारिता नाही दोही पक्षी चाहा उद्धगती ॥ १ ॥
- (अ २३) नित्य नेम नामी तो प्राणी दुर्लभ लक्ष्मीवलभ तया जवली ॥ १ ॥
- (अ २४) सात पाच तीन दशकाचा मेला । येक तत्त्वी कला दावी हारी ॥१॥
- (अ २५) जपत(प) र्म त्रिया नेम धर्म ॥ सर्वा घटी राम हा भाव सिद्ध ॥१॥
- (अ २६) जाणीव नेणीच भगवती नाही । उचारिता पाहीं मोक्ष सदा ॥१॥
- (अ २७) एक तत्त्वी नाम दृढ बरी मना हरीजी करुणा येइल तुझी ॥ १ ॥

(અં. ૨૮) સર્વત્ર સુખ જોડી ॥ શર્વ શાસ્ત્રે નીવડી । રીકામા ચેક વડી

રાહુ નકો ॥ ૧ ॥ (કડી ૬) ॥

इति श्रीजानेश्वर निर्याणकृत हा(ह)रिपाठ संपूर्णमस्तु ॥

વિધયાદિ-૧. આ પ્રબુબદ્ધિ અને મનોપદેશનાં પદ છે.

૨. કુલ ૨૮ છે; પ્રતિમાં ૨૭ નો અંક સખેલો છે, પણ તે સદીઆની ભૂલ ત્રીન્ન અંકથી ચાલુ છે, વળી ૬ નો તથા ૯ નો અંક એ બે બેવડાયા છે. પદ દરેકની ચાર ચાર કડી છે. માત્ર ૯ મા અને ૨૮ માની ૬ છે.

વિશેષ-આ હરિપાઠ મરાઠી પ્રાન્તમાં લોકપ્રિય છે, અને તે સુપ્રસિદ્ધ છે.

૨. પ્રતિ માટે લુગો અં. ૩૬-૬.

અં. ૩૯ છ-પ્રકીર્ણ પદો આદિ-મ. ચો. કા.-ર. ઘાનદેવ, તુકારામ આદિ-
પૃ. ૭-૧૧.

અભંગ—

(૧) નકો નકો મન્તા ગુંતૂ માયાજાળી ॥ (ર. તુકારામ. કડી ૫)

(૨) રાવળ સારસ્વી સંપત્તિ કોહાચી ॥ (ર. રામદાસી. કડી ૧૩)

(૩) છત્રસિંહાસની આયૌધ્યેયા રાજા નાંદતસે માક્ષા માયવાપ ॥

(ર. રામદાસ. કડી ૭)

(૪) ગૂલાચિયે ગોડી જાણે મુંગી માણી ॥ (ર. તુકારામ. કડી ૪)

(૫) કાય કરાવા ચાંગલા । નાહિ અંતરી રંગલા ॥

(ર. તુકારામ. કડી ૫)

(૬) દેવ કરો નેદી ભક્તાશી સંસાર ॥ (ર. તુકારામ. કડી ૪)

ભજન પંચપદી—

રામ રામ રામ રાજા રામ રામ રામ ।

દશરથનંદન રામ દશમુખભંજન રામા ॥ ૧ ॥ (કડી ૫)

મુરલીચે પદ-મોહકયા શ્રીહરિને મધુવનિ વાજવિલી મુરલી ॥ (કડી ૪)

पद-घटिका गेलि पले गेली तास वाजे झाणाणा ॥ (कडी ४)

आरती—

सरलारभी देव आधी गणपती । हरिहर ब्रह्मादीक तुज मुनि घ्याती ॥

————— (२ गोसावी कडी ४)

पद-छद् टाका रे छद् टाका ॥ घृ कैचा आपा कैचा पापा ॥

————— (२ मध्वनाथ कडी ३)

(१) त्याचा सगतीचा मज लागो वारा तेणे सरये पावेन पैल पारा ॥

————— (२ वेंकेश कडी ५)

वाद-किति ॥ पृथ्वीचे वजन । किंति अगोल्या गगन ॥ (रामदास क ५)

मुद्रापद सीतेचे—

मुद्रे सागहो मजपाणी कात्यलिले । रायाशि कैशी आलि सरोये ठाय ॥

————— (२ गोसावीनदन कडी ५)

विषयादि-आ अग्निना प्रदीर्घं पठे छ

विशेष-प्रति माटि लुब्धे ॥ ३६ ॥

अं ३९ ज-राजनीति-हिं रा का.-२. देवीदास पृ १-२६

आरंभ—श्रीगणेशाय नमः ॥ ॥ श्रीगोपीजनवल्लभाय नमः ॥ अथ

राजनीति देवीदासोक्त ।

कवीत्त-नीतिहो तें धरम धरमतें सखल सिद्ध ।

नीतिहो तें आदर सभानि बीच पाड्यै ॥

नीतिहो अनीति छुट्टे नीति होतें सूप लट्टे ।

नीति लीये बोले भलो कता कहाड्यै ॥

नीतिहो ते राज राजे नीतिहि ते पाविमाही ।

नीतिहो कौ नौह पड माहि जसु गाड्यै ॥

छोट निफों वड करै वडे महा वड करै ।

तातें मयहीको राजनीति ही सुनाड्यै ॥ १ ॥

कोउ यद् देस कोउ काल कोन पैरी मेरो

कोन मेरो दिवू मोहि टिगवें न टारिपौ ॥

કૈંતિ આમદ કંતૌં સ્વચ્છ કિતૌં કિતૌ
 વમુનેંદિ ઉનમાન મોહિ મુપતેં કારિચૌ ॥
 સંપતિકે આવનિકૌં કોંન મેરે અવરોધ
 તાહૂ કોંડપાડ યદ દાવ ઝર ધારિચૌ ॥
 રાજનીતિ રાજાનિકૌં દિન પ્રતિ દેષીદાસ
 ચારિ ઘરી રાતિ ગૃહેં રૂંતની વિચારિચૌ ॥ ૨ ॥

અન્ત—

સાસ ઘટી જઘટી મુઘટી અવઢોડિ । ગટીકે મુઘટી અકટીયે ॥
 જોર જટીનકટી ભવ પાસીઠ ટીકે પટી ડલટી મુલતીટીયે ॥
 મેજુરટી કુરટી મુનટી સદા ભેદ વટી મનિકે મુલટીજ
 મહાતલ ટીયે ॥ ૧૨૧ ॥

જવ જવ ગાઢ પરી દાસનિકોં દેવીદાસ ।
 તવ તવ હી સહાય હરિજુને કીનોહેં ॥
 જૈસે કહુ નરહરિ દેવજૂ દયાનિધાન ।
 એસૌ કોનુ અવતાર દયારસમીનો હૈ ॥
 માતાનિકે પેટતેં સ્વરૂપ ધરેં ઔર ઠૌર ।
 મુતૌ હૈ ઉચિત એસૌ ઔરુકો પ્રવીનો હે ॥
 પ્રહલાદૈ હૈતુ જાનિતા થરકૈ વાંધે ।
 આયુ પાથરકે પેટમેતેં અવતાર લીનો હે ॥ ૧૨૨ ॥

इति श्रीराजनीतिदेवीदासकृत संपूर्णः । शुभं भवतुः ॥ श्रीरस्तु । कल्याणमस्तुः ॥

વિષયાદિ-૧. આ અન્યમાં રાજ્યે તેમજ મુસદ્દીઓએ રાજ્યવ્યવહારાદિ દેવી નિયુક્તાથી ચલાવવાં તેની સમજ આવેલી છે.

૨. અન્ય કવિતાથી આવેલી છે. કુલ કડી ૧૨૨ છે. વચ્ચે વચ્ચે કોઈ કોઈ પદ અને પંક્તિઓ પણ લાલીયાની ચૂકથી પડેલાં લાગે છે.

વિશેષ-૧. આ અન્ય છપાયે છે.

૨. પ્રતિ માટે જુઓ અં. ૩૯ ક.

અં. ૪૦ કિસનવાવની-હિં. ડ. કા.-૨. કિસનદાસ-(૨. સં. ૧૭૬૭) પૃ. ૧-૨૩.

आरंभ—श्रीगणेशाय नमः श्री

ऊँकार अमर अमार अधिकार अज
 अजरजू है मदारन दरत कौ ।
 कुजर जें कीट परजत जगजत ताके
 अतरको यामी बहुनामी स्वामी सत कौ ।
 चिंताकौ करनहार चिंताकौ हरनहार
 पोपनभरनहार किसन अनत कौ ।
 अतकते अतदिन रापेको अनत त्रिन
 ताते तत अतको भरोसो भगवत कौ ॥ १ ॥
 आलम यह अयान । पालम न है पयान
 आलिम रहे न जुलमानो मानि रहेंगो ।
 अतनार द्वारी परिवार हून दतु यारी
 गहभार भारी यार सोई भार सहेंगो ।
 काया अरु माया केंसी वादरकी छाया जेंसी
 किसन अंसीको अदेसो दिल दहेंगो ।
 जोलों जिय देह एह, तौलू निसदेह
 देह द्वैगी पेह तब कौन देह कहेंगो ॥ २

अन्त—ग्यान कीन गूझि सुभ ध्यान कीन सूझि पान

पान हीकी बुझि एव अव मुझ मूही हे ।
 मुझसो कठोर गुन चोर न हरामपोर
 तुझसीन गौर ठौर और दोर यूही हे ।
 अपनीसी कीजे मेरे फेल्पे न दिल दीजे
 किसन निजाहि लीजें जापें व्यूही न्योही हे ।
 में तो मनमानें डानि पुहुन्यो ठिकानें अत्र
 तेरी गति तूही जानें मेरी गति तूही हें ॥ ६ ॥
 श्रीय संपराजु लोका मउ सीरताज गुरु
 तिनकी रुपाजु कतिनाई पाई पावनी ।

સંવત્ સતર સતસદૈ વિજેં દશમીકો
 ગ્રંથકી સમાપતી મઠે હેં મનભાવની ।
 સાધવી સગ્યાન માકી જાઈ શ્રી ર(ત)નવાઈ
 તજ્યોં દેહ તાપેં પદ રચી પરચાવની ।
 મતકી ન મતિ લીની વાચક કીસન કીની ।

 ઉપદેશ વાવની ॥ ૬૨ ॥

इति उपदेश संपूर्ण ॥ किसन वावनी लीनी संपूर्ण । समाप्त ॥ शुभं भवतु ॥

વિષયાદિ-૧. આ, લોકાગતતા દેત સાધુ શ્રી કિસનદાસે બાઈ સાધવી શ્રી રતન-
 બાઈ માર્ણ પામતાં તેના અનુશોચનથી પ્રેરાઈને ડબ્બે દેદ અને સંસારની નશ્વરતાનું
 બાન કરાવનારાં અને પ્રભુ ઉપર શ્રદ્ધા રાખી તેનું ચિંતન અને મનન કરવાનો સદુપદેશ
 દેનારાં જે ૬૨ કવિનો લખેલાં છે તેનો સંમદ છે, બે કે તેનું નામ કવિ તો કિસનવાની
 (બાવન કવિતોનો સમુચ્ચય) આપે છે.

૨. બાપા ઝડઝમક વાળી તેમ હૃદયોદયક છે. કુલ કવિત ૬૨ છે.

વિષેય-૧. પ્રતિ પુસ્તકકારે આઠ પાનીયા કાગળ ઉપર બે હાંસીયા પાડી વચ્ચે
 પીળો રંગ પૂરી મુશોબિત કરીને બાળબોધ લિપિએ મોટા મુદ્ર અક્ષરે લખેલી છે.
 લઢીઓ વચ્ચે વચ્ચે પદ અને અક્ષરો લખતાં ચૂક્યા હોય એમ લખાય છે; દાખલા તરીકે
 છેવટના કવિતમાં છેલ્લી લીટીમાં ૧૦ અક્ષરો ૮ મૂકી દીધા છે. પ્રતિનાં પાનાં ત્રણ
 શેકડામાં છે અને છટાં છે.

અંક ૪૧ સતસૈયા-હિં. સા. અ. કા.-૨. કવિ બિહારીલાલ-(૨. સ.
 ૧૭૧૯) પૃ. ૧-૩૧

आरंभ—श्रीगोकुलेशो जयति ।

मेरी भववाधा हरी राखानागरि सोइ
 जातनकी झाई परें स्यामहरित सुति होई ॥ १ ॥

અથ શૃંગારવર્ણન । વેંટી માલ નમોર મુહુ સીસ સિલસિલૌ વાર ।

दृग आंजे राजैखरी एंही सहज सिंगार ॥ २ ॥

गडवडे छवीछाक छकि छिगुनी छोर छुटेन ।

गहे सुरंग रंग रगि उही मँहँ दी नहँदी नेन ॥ ३ ॥

અન્ત—

મન મોહનસો મોદ કરિ તૂ ઘનજ્યામ સમારિ ।
 કુજવિહારીસોં તિહરિ ગિરિધારી ઝર ધારિ ॥ ૭૦૨ ॥
 સમેં પલટિ પલટં પ્રકૃતિ કોન તજે નિજ ચાલ ।
 મો સકરુન કરુના કરો ર્હિં કપૂત કલિકાલ ॥ ૭૦૩ ॥

જયસિંહ વર્ણન—રહતિ નરન જયસાહિ મુપલસિ લાસનુકી ફોજ ।
 જાચિ નિરાસન હૂ ચલે લે લાસનુકી મોજ ॥ ૭૦૪ ॥
 ચલત પાડ નિશુની ગુની ધનિ મનિ મુત્તિય લાલ ।
 મેંટ મેં જયમાહિસો ભાગુ ચાહિયત માલ ॥ ૭૦૫ ॥

× × × × ×

યો દલ કાઢે વલકતેં તેં જયસિંહ મુપાલ ।
 ઉદર અધાસુરફે પરે જ્યો હરિ ગાય ગુનાલ ॥ ૭૦૮ ॥
 ઘર ઘર તુરકિનિ હિંદુની કહેં અસીસ સરાહિ ।
 પલિનુ રાસિ ચાદરિ ચુરી તેં રાસી જયસાહિ ॥ ૭૦૯ ॥
 શ્રી દુહાસાર નિઠારીકૃત સપૂર્ણ ॥

વિષયાદિ-૧ આ હિન્દી સાહિત્ય, અવકાર અને બોધનો ગ્રંથ છે આમાં
 નાયિકાલેહ, વિવિધ શુભાચરિત્રકથા લેહ, અ યોક્તિઓ, નૃપનીતિ, વ્યવહારનીતિ,
 મનોપદેશ, શ્રવણોપદેશ આદિ વિષયોના દુહાઓ છે

૨ કુલ કડી ૭૦૬ છે

વિશેષ-૧ બિદારી શતશાલિનો ગ્રંથ વિવિધ રીતે ઉત્તર હિંદમાં પ્રકટ થયેલો છે
 આ ગ્રંથ શુભાચરિત્ર સાથે ૨૧ કવિ સંવિતાનાશયલ ગણપતિનાશયલ પાસે વિવિધ
 પ્રતિઓને આધારે સંપાદન કરાવીને મુબઇના શુભાચરિત્ર નેસે સંગ્રહ પ્રકટ કરેલો ॥

૨ પ્રસ્તુત પ્રતિના વિષયકોમાં તેમ જ દોહરાના કોષમાં તથા પાઠાંતરોમાં
 પણ ૬૫૫ પ્રસિદ્ધ પ્રતિના દરતા ધરા છે પ્રકટ પ્રતિમાં કુલ ૭૧૬ કડી છે ત્યારે
 પ્રસ્તુત પ્રતિમાં ૭૦૬ છે પ્રકટ પ્રતિમાં બિદારી શતશાલિ રચાયેલો સવત્ (૧૭૧૬) નીચે
 પ્રમાણે આવેલો છે—

સવત પ્રદક્ષીજલધિહિતિ । છટ તિથિ વાસર ચદ ।

ચેત્ર માસ પઠ કૃષ્ણમે પૂર્ણ આનંદદ ॥ ૭૧૩ ॥

વળી એમાં ગ્રંથના વિષયનો ઉલ્લેખ પણ આ પ્રમાણે છે—

વિવિધ નાચિકામેદ અરુ અલંકાર નૃપનીતિ ।

પઠે વિહારીગતસર્દ જાનૈ કવિરમરીતિ ॥ ૭૧૬ ॥

આ બે દોહરા પ્રસ્તુત પ્રતિમાં નથી.

૩. પ્રતિ બાલગોધ લિપિએ પુસ્તકાકારનાં પાનાં હપર લખેલી છે. તે ઇંદ્ર પ્રાચીન છે એમ તેના અક્ષરોના મરોડથી સમજાય છે. ઇંગ્લેન્ડમાં 'The seven hundred verses of the Poet Bihari' એમ લખેલું છે.

૪. પાનાં છટાં છે; દોહરાઓના પ્રત્યેક શુચ્છને મથાળે પ્રત્યેક વિષયનો નિર્દેશ કરેલો છે.

અં. ૪૨ ક-બગોલભૂગોલ પુરાણ-અથવા સત્યયુગની વાર્તા-
શુ. ગ. પૃ. ૧-૧૩.

આરંભ—શ્રીગણેશાય નમઃ ॥ સ્વસ્ત શ્રી માંગલ્યમમ્બુદયાલ્યાસ્તુ ॥

ૐ નમઃ ॥

યં બ્રહ્મા(હ્ય) વેદાંતવે(ત્રિ)દો વદંતિ પરં પ્રધાનં પુરુ(ષં) તથાન્યે ।

વિશ્વોહુતે(દ્રવે ?) કારણમીશ્વરં વા તસ્મૈ નમો વિવ્રવિનાસ(શા)નાય ॥૧॥

+ + + +

અથ પગોળ ભૂગોલ આરંભ ॥ સસયુગ પ્રમાંણુ ॥ ૧૨૮૬૦૦૦ ॥
ત્રેતાયુગ પ્રમાંણુ ॥ ૮૬૪૦૦૦ ॥ દ્વાપરયુગ પ્રમાંણુ ॥ ૪૩૨૦૦૦ ॥ કલ્પિયુગ
પ્રમાંણુ ॥ ચાર યુગનિ એક ચૌકડિ । એહવા ચૌકિદ ચૌકડિયે એક મતુ ॥
એહવા ચૌદ મતુયે એક મન્વંતર ॥ એહવા ચૌકિદ મન્વંતરે એક કલ્પ આવે...
તદાકાલે એક વિસમ્બે બ્રહ્માંડ ઉદ્ભવ્યું ॥ તદાકાલે શ્રી નારાયણ
જલશય્યાયે પેઠા ત્યંહ વારે એક અવસ્થા હતી.....

શ્રી પરમેશ્વર પૌઠે એક હવીઅ ॥ ઇમ શ્રી પરમેશ્વર નિઘ્રાવસ થયા તેહ
મધ્યે ચૌકિદ યુગ વહી ગયા તે યુગનાં નામ ॥ પહેલો અંધક યુગ ॥

અન્ત-પાંચસે વરસનું બાલક કેવરાવતું હતું દસ હઝાર વર્ષ પુરું
અશ્ચીયો ગર્ભ ધારતી હતી । રાજ્ય પ્રજાતે(ને) પૂત્રવત પાલતા હતા ॥
x x x x સત્ય યુગ મધ્યે અયોધા તિર્યઃ । પુષ્કર ક્ષેત્રઃ । જલંધર પીઠઃ ।
અનેન ધર્મેણ પરીવર્તતે । એહ સત્યયુગનિ કયા વાર્તા સાંભલે તેહને શ્રી
ગંગાજીના સ્નાન ધનની ક્ષણપ્રાપ્તિ હતી ॥

છતિ શ્રી સત્યયુગની વાર્તા સંપૂર્ણમરતુ ॥

વિષયાદિ-આ વાર્તામાં યુગ, મતુ, મન્વંતર આદિનાં કાલપ્રમાણો, બ્રહ્માંડની
ઉત્પત્તિ, આકાશ અને પૃથ્વીનાં માપ, સૃષ્ટિનિર્માણવિધિ, પર્વતાદિનાં પ્રમાણ, ચેષા

અને વર્ણન, અડમ્મક તીર્યોના નામ, છવની ચાર ખાલો, નવ ખડના નામ અને ચેષા, મેરુ પર્વત ઉપરની ચાર દેવપુરીઓનું વર્ણન, સૂર્યનારાયણની ગતિ આદિનું વર્ણન, સાત મોક્ષદાયિની પુરીઓ, પાતાલોના વર્ણન, મનુષ્યાદિ ભૂતો અને વિવિધ તત્ત્વો, કાલમાન, કના આદિની વૃત્તપત્તિ અને વર્ગીકરણ, સસ યુગના રાજ્યોની વસાવસી, અને મન્થ, કન્થ, વારાહ અને નરસિંહ એ ચાર અવતારોનો નિદેશ અને કૃલશ્રુતિ, એટલા વિષયો સુક્ષેપર્મા આપેલા છે.

વિશેષ-પ્રતિ પુસ્તાકકારની છે, જાળજોષ લિપિએ લખેલી છે, કટલાક અક્ષરોના મરોડ માયાબાધી ગુજરાતી લિપિના છે દરેક પાને ૨૦-૨૦ લીંખીઓ છે, વચ્ચે વચ્ચે વિષયોના નિર્દેશો આદિ લાલ શારીથી અકિત છે લેખન ઘણું જ અશુદ્ધ છે વચ્ચે વચ્ચે પ્રમાણના સ્ત્રોતો અહીં તહીંથી પુરાણાદિમાથી તેમ જ શિષ્ટ સાહિત્યગ્રંથોમાથી પણ અશુદ્ધ ઉતારેલા છે પ્રતિ અર્વાચીન છે, આમા વિવિધ વિષયો ઉતારેલા છે, તેમા કોઈ કમ કે નિયમ જણાતો નથી.

અં. ૪૨ ખ. ભરતખંડનાં દેશગ્રામસંખ્યા આદિ-

ગુ. ગા.-૫. ૧૩-૧૬.

આરંભ-અથ ભરતપડના દેશગ્રામ સંખ્યા કહી છે.

૧ માગધ દેસે રાજગૃહીત (રાજગૃહ) નગરી એક કોટિ સાઠ લાખા ૧૬૦૦૦૦૦૦ ॥ ગ્રામ છે પ્રથમ પ્રથમ ॥

૨ અગ દેસે અપાપુર નગરી થેસી લાખ ૧ ૮૦૦૦૦૦૦ ॥ ગ્રામ છે ॥

૩ તિલ(લ)ગ દેસે તામ્રપણીણી નગરી ॥ એક લાખ બોતેર ૧ હજાર ગ્રામ છે ૧૭૨૦૦૦ ॥

X X X X X

૨૫ લલાટ (લાટ) દેસે કોડીવર્વ નગરી ત્રાસી હજારને ૧ પચ્ચીસ ગ્રામ છે ॥ ૮૭૦૨૫ ॥ ૨૬ કેકધ દેસે સ્વેતા નગરી ત્યહાં અર્ધદેસ મધ્યે હેઠ્ઠ રાજ્ય ॥ અર્ધદેસ મધ્યે મ્નેચ રાજ્ય એક પ્રમાણે રાજ્ય કરે છે ॥

હવે ભરતપડની વાર્તા કહિએ છે ॥ ૧ ॥

ચૌરાસી તો દેસ છે ॥ ૮૪ ॥ ૨ ॥ છપન કોડ ગ્રામ છે ॥ ૫૬૦૦૦૦૦૦ ॥ ૩ ॥ બોતેર લાખ પઠા(દ)ણુ છે ॥ ૭૨૦૦૦૦૦ ॥ ૪ ॥ છત્રીસ વેલાવોલ પટણુ છે ॥ ૩૬ ॥ ૫ ॥ સવાવાપ નગરી છે ॥ એક લક્ષ નગરી છે ॥ ૭ સોલસહસ રાજધાની છે ॥ દેસ ગ્રામસંખ્યા કહિ છે ॥

૧ ચાર કોટ ગ્રામ નાગ દેશ ॥ ૨ સાત લક્ષ ગાજનો દેસ ॥ ૩ બોતેર લક્ષ સીવાવ ગુપનો દેસ ॥

X X X X

૩૦ તેર લક્ષ નંદીપુરનો દેસ છે ॥ ૩૧ દસ સદસ દક્ષણ પંથ છે ॥
અથ ગ્રામે સંખ્યા કહી છે ॥

૧ અઢાર કોડ ગ્રામ પુરાસાણમાં છે । ૨ ગતરીસ સદસ ગામ
જાળંધર । ૩ એક લક્ષ ગ્રામ ગુ(ગૌ)ડ ॥

X

X

X

X

૨૯ એક સદસ ગ્રામ ઘોડમુખાનો દેસ છે ॥ ૩૦ નવ સદસ ગ્રામ
એકરંગાનો દેસ । એટલાં ગ્રામ ભરતપંડ મધ્યે છે ॥

વિષયાદિ-આમાં ભરતખંડના ૨૬ દેશોની, તેમની રાન્યનગરી અને કુલ ગ્રામ-
સંખ્યાની, ૧૪ ગ્રામ સંખ્યા અનુસાર યોગખાતા દેશોની, અને ૩૦ ગ્રામ સંખ્યાબદ્ધ
પ્રદેશોની ગણના માત્ર આપેલી છે.

વિશેષ-મતિ વિષે જુઓ અં. ૪૨ ક.

અં. ૪૨ ગ-ત્રેતાયુગની વાર્તા-ગુ. ગ-પૃ. ૧૬-૧૮

આરંભ-હવે શ્રી ત્રેતાયુગની વાર્તા કહીએ છે ॥

વૈશાખ શુદ્ધિ ॥ ૩ ॥ સોમવાર રોહણી નક્ષત્રે ત્રેતાયુગ પ્રવેશ
॥ ૧૨૯૬૦૦૦ ન ત્રેતાયુગ પ્રમાંણ ॥ ત્રેતાયુગ માંધે રાજ રઘુવંશી શ્રી
સૂર્યવંશી થયા તેહ પ્રથક્ પ્રથક્ કહિએ છે ॥ અથ વંસાવલી ॥ અથ શ્રી
નારાયણ ૧ નારાયણનું જલ ॥ ૨ ॥ જલનું કમલ ॥ ૩ ॥ કમલના બ્રહ્મા
॥ ૪ ॥ X X X X X X પુષ્પસેન્યના સમુદ્રસેન ॥ ૨૮ ॥ સમુદ્રસેનના
અત્તી(ગ્નિ) વર્ણ ॥ ૨૯ ॥ એટલા રાજ ત્રેતાયુગ મધ્યે સૂર્યવંશી રઘુવંશી થયા.

અન્ત-પછે શ્રી રામજી રાવણને મારી વિભીક્ષણને લંકા બેસારીને ॥
શ્રી સિતાજીને લેઇને અયોધ્યા આવિને રાજ્ય બેઠા ॥

શ્લોક-દસવર્ષસહસ્રાણિ દસવર્ષસ(ગ)તાનિ ચ ।

રામેણ પાલિતા પ્રથવી ન મૂતો ન ભવિષ્યતિ ॥ ૧ ॥

ઇતિ લંકાનિ વાર્તા ત્રેતાયુગનિ એષ્ટા સંપૂર્ણ ॥ ૨ ॥

વિષયાદિ-આમાં ત્રેતાયુગના આરંભથી નારાયણથી ઉત્પન્ન થયલા બ્રહ્માથી માંડી
૩૯ મા અશ્વિવર્ણ રાત્ર પર્વતના સૂર્યવંશી રાજાઓની વંસાવલિ, ત્રેતાયુગમાં મનુષ્યનું
આયુષ્ય, ઉચ્ચાર્ધ, શુભ વગેરે, વામન, પરશુરામ અને રામ એ ત્રણ (પાંચથી સાત)
અવતારો, અને લંકાની ઉત્પત્તિ, એટલી બાબતો સંક્ષેપમાં કહી છે.

અં. ૪૨ ઘ-દ્વાપર યુગની વાર્તા-ગુ. ગ.-પૃ. ૧૮-૧૯.

આરભ-માધ વદિ અમાનાસ્યા બુધવારે દ્વાપર યુગ પ્રવેસ । ૮૬૪૦૦૦ દ્વાપર યુગ પ્રમાણ । દ્વાપરમાં રાજ્ય ચંદ્રવતી, સોમવતી થયા તેહ કહી છે ॥ આઘનારાયણ ૧ માહારાજના નરવાહેન ॥ ૩૯ ॥ નરવાનના પેમક ॥ ૪૦ ॥ એટલા રાજ્ય દ્વાપર યુગમાં ચંદ્રવતી થયા -

અન્ત-સો વર્ષ પુઠે અઢીયો ગર્ભ ધરતી હુંતી ॥ દ્વાપર યુગ મધ્યે એક ધણું દાન સત ધણુ પુન્ય ॥ ઇતિ દ્વાપરનિ વાર્તા સપૂર્ણ ॥

વિષયાદિ-આમા દ્વાપરયુગના આરમ્ભથી ભક્ષાથી માંડી ૪૦ મા નરવાહન રાજ્ય પર્યંતના ૪૦ ચંદ્રવંશી રાજાની વસાવલિ, દ્વાપર યુગમાં મનુષ્યનો જીવનવ્યાપાર, આયુષ્યાદિનું પ્રમાણ, ભૂતપ્રાણીના કાર્યો, કૃષ્ણ અને શુદ્ધ અવતાર (૮-૮) એટલી બાબતો વર્ણવી છે

અં. ૪૨ ડ-કલિયુગની વાર્તા-ગુ. ગ.-પૃ. ૧૯-૨૩.

આરભ-અથ કૃતયુગનિ વાર્તા નિખ્યતે ॥ ભાદરવા વદિ ॥ ૧૩ ॥ ભૃગુવાસઠે કલિયુગ પ્રમાણ ॥ ૪૩૨૦૦૦ ॥ કલિયુગ પ્રમાણ ॥

અન્ત-મારુઆડ મધ્યે જઈ કાલગા દેવને (રાજ્ય પેમકના પુત્રો) મારસે । ત(ર)વારા પુઠે ધર્મ વર્તી ઠે ॥ પઠે સતયુગ બેસસે ॥ કલયુગ ઉતરસે ॥ ઇત્યા કલિયુગનિ વાર્તા સપૂર્ણ

વિષયાદિ-આમા કલિયુગમાં મનુષ્યના આયુષ્યાદિના પ્રમાણ, કલિયુગની શ્રેષ્ઠ, યુધિષ્ઠિર, વિક્રમ ને રાવિવાહન આદિ છ સાકામિપતિઓની ખ્યાતિ, કલકિ (કથમો) અવતાર, અને જન્મતના અવતરું શુદ્ધ એટલા પ્રસંગો વર્ણવ્યા છે

અં. ૪૨ ઘ-મહીર્ણુ વિષયો-પૃ ૨૩-૬૪

વિષયાદિ-આમા પૃથ્વીનું પીઠમાન, અગ્નીમાર રૂદ્ર, આડ મહિ, સોન રુખા, અડસક તીર્થ, બાર ભાષાવર્ણ ચક્રવર્તીરાજ, રૂડી વસ્તુમાં દોષ, રૂડા ગુણ અને વસ્તુ માટે પ્રખ્યાત વ્યક્તિ, દેવ, સહેર આદિ, પાડવનગી પરિક્ષિનથી માંડી ૩૦ મા જગદેવ પર્યંતના રાજાઓની વસાવલિ, તેમના રાજ્ય-અમલના વર્ષ, માસ, તિથિ આદિ, હસ્તિનાપુરની માંડી ભોગવનારા, વીરસસેનથી માંડી (૧૧ મા) રાજ સવત્ત પર્યંતના તેમ જ સમરથથી માંડી ૨૪ મા (૧૫૫૬) રાજ્યપાલ પર્યંત રાજાઓના રાજ્યમાન, વિક્રમનું સાક્રપર્વતન, વડનગરની સ્થાપના આદિની નોંધ કરી છે પણ દિલ્હીના તખ્ત ઉપરના અનગ પાલથી આરંભી ૧૫ મા વિક્રમપાલ પર્યંતના, (૧) મનરપથી માંડી ૧૬ રાજ અમર પાલ પર્યંતના, (૨) નિસંગદેવથી માંડી પૃથ્વીરાજ (સ ૧૨૨૮ નો પરાજય) પર્યંતના,

પાતસાહ અલાવદીન ગોરીથી આરંભી ૧૦ મા પાદશાહ મહમદશાહ પર્યન્તના, પંચિ-
નશાહ (તથલખ)થી ૮ મા અબાસ પર્યન્તના અને તે પછી લોદી વંશના, મોગલ
વંશના, પઠાણ વંશના અને મોગલ વંશના રાજાઓનાં રાજ્યમાન આખ્યાં છે. તે પછી
પાટણની ગાદિના લોદના રાજાઓની ટીપ વનરાજથી માંડી છેલ્લા વાયેલા કુર્ણ પર્યન્તની
આપી છે. પછી અલાવદીન ખીલજીએ ગુજરાત નિત્યાની હકીગત વર્ણવી છે. પછી
ગુજરાતની બાદશાહીની નોંધ અને રાહોની ટીપ આદિ, શાહજહાનનો વૈભવ, રાજ્ય-
વિસ્તાર, સંપત્તિ આદિ, મુલતાની શુલાષ્ટીમલનો શાહનન સાથેનો પ્રસંગ (પાતું ૩૦-૩૧)
એટલી બાબતો વર્ણવી છે.

તે પછી બ્રાહ્મણોની ચોરાશી નાતની ગણના, વાણીયાની ૮૮ નાતોની ગણના,
અડસઠ તીર્થોની ગણના, મુસલમાનોની ૭૩ નાતોની ગણના, રાજપુતોનાં છત્રીસ કુલોની
ગણના, ચોસઠ ભેગણીઓનાં નામ, મુસલમાની નક્ષત્રો હિન્દુ નક્ષત્રો સાથે, મુસલમાની
બાર માસનાં નામ, મુસલમાની બાર રાશીઓ હિન્દુ રાશીઓના મુકાબલા સાથે, સોળ
શાસ્ત્રગારનાં નામ, ચૌદ વિદ્યાઓ, ચોરાશી આસનો, નવ ચતુર, નવ નંદ, બગવતનામ-
માલા, અષ્ટ પદ્મવી, બત્રીસ રસોઈ, તેત્રીસ રાક, બેતેર કલાઓ, પંદર ગુપ્ત રાખવા
યોગ્ય જાણસો, આઠ હૈયાના ઉપાય, નવ આશા નહી રાખવા યોગ્ય વસ્તુઓ, ત્રીસ
રાગ, તેઓની રાગણીઓ અને પરિવારો, બત્રીસ લક્ષણો ડાહ્યાનાં, પૃથ્વીના નવ નાથ, રામ-
ચંદ્રની જન્મપત્રિકા, લક્ષ્મી રાખવા યોગ્ય પ્રસંગો, બ્રાહ્મણોને વર્ણવા યોગ્ય આઠ દાન,
શ્રીકૃષ્ણ, વલ્લભાચાર્યજી અને વિઠ્ઠલનાથજીની જન્મ પત્રિકાઓ, એ સર્વ બાબતો આપી
છે; આમાંની કેટલીકનો માત્ર નામ નિર્દેશ જ છે તો કેટલીક વિસ્તારથી આપેલી છે.

પાને ૪૧ મે ઇતિશ્રી આ પ્રમાણે છે:-

ભુગોલ ધગોલ પુરાણ સંપૂર્ણ સંવત ૧૯૦૮ ના માર્ગસીર વદિ ૧૩ ॥ ગામ
અમદાવાદ મધ્યે માંડવીની પોલ મધ્યે લાલાબાઈની પોલ મધ્યે બ્રાહ્મણ જ્ઞાતિ ઔદીચ
સહસ્ત્ર દેવે કીરપારાંકર બાલચંદ્ર ॥

અં. ૪૩-કાકરિયું તથા કાકરેશ્વરીનો ગરબો-ગુ. લો.-

૨. નાગર દલપત-પૂ. ૧-૪.

આરંભ-શ્રી ગણેશાય નમઃ ॥ અથ કાકરેશ્વરીનો ગરબો લખ્યો છે ॥

પ્રથમ ગણપત્ય લાગુ પાય કે ॥ ગરબો આદરો રે લોલ ॥

કાકરેશ્વરી તણો મહીમાય કે ॥ સહુ ચંત્યે ધરો રે લોલ ॥ ૧ ॥

રાજ સંધરાયે વીચાડું કે ॥ કાંઈક સ્થાનક કડું રે લોલ ॥

સર્વ શીરોમણુ ગુજરપંડ કે ॥ સરોવર આદડું રે લોલ ॥ ૨ ॥

+ + + +

કાકરીઆ સરોવરની સોલાય કે ॥ શવણે સાંભળો રે લોલ ॥ ૪ ॥

ચારે પાસે સંઘોસંઘ કે ॥ સુંદર ધાટ છે રે લોલ ॥

બગલા બેઠક પથરમથ કે ॥ વચ્ચમા વાસ છે રે લોલ ॥ ૪(૧)૫
 વેહેલો પારીના તે મહિ કે ॥ આવે છે સહિ રે લોલ ॥
 કાકરેજી પોતે વસીયા વાસ કે ॥ ગરનાયા વીપે રે લોલ ॥
 પ્રત્યક્ષ પુરણુ જ્ઞેત્ય પ્રકાશ કે ॥ પુરતકમા લણુ રે લોલ ॥ ૬ ॥

+ + +

તેહમા ઉત્તમ નગિના વાડી કે ॥ શોભા તે તણિ રે લોલ ॥

+ + +

આઠમ ચૌદશ ને રવીવાર કે ॥ પુન કીજીએ રે લોલ ॥
 પરત્યો સાચો મા દરબાર કે ॥ રીધ્ય સિધ્ય લીજીએ રે લોલ ॥ ૨૯ ॥
 એવું જાણિ વરણુ અદાર કે ॥ સર્વ સેવા કરે રે લોલ ॥
 કવિજન કેહે છે વારવાર કે ॥ બવસાગર તરે રે લોલ ॥ ૩૦ ॥
 નાગર હલપતજીની સાહે કે ॥ આઈ વાસો વસા રે લોલ ॥

અવગુણ નહિ એના ગુણુ ગાય કે ॥ દરીદ્ર દુપ ખસા રે લોલ ॥ ૩૧ ॥

ઇતિ શ્રી કાકરેજીનો ગરબો સપુર્ણ ॥ શુભ બવતુ કલ્યાણુમસ્તુ ॥

શ્રીરસ્તુ ॥ શ્રી ॥ શ્રી ॥ શ્રી ॥ શ્રી ॥

વિષયઘટ્ટિ ૧ આ ગરબામા અમદાવાદમા સિદ્ધરાજ જયસિંહે ખોદાવેલા કાક
 રીયા તળાવના ગરનાજા ઉપર જે કાકરેજીરી માતાનું સ્થાનક છે, તે દેવીનો મહિમા
 અને ત્યા બસતા મેળા આદિની તેમ જ કાકરીયાની રોળા અદિ વર્ણવેલા છે. કવિએ
 દેવીની અદ્ભુતતા વર્ણવવા દેવાદિને તેનો પ્રભાવ આદિ નિરખવા ભૂમિ ઉપર ઉતરેલા
 વર્ણવ્યા છે.

૨ કુલ કહી ૩૨ છે, જે કે લલીવાએ ૪ થી કહી એવડાવાથી સુધી ૩૧ લખી છે.
 ૩ ગરબો અર્વાચીન છે. જે કે તેની રચના સાવ આપી નથી પણ કવિ હલપત
 નામર વિઠ્ઠલના વીરામા સતકના આરબનો કવિ છે.

વિરોધ-૧ પ્રતિ બાલબોધ વિપિએ લખેલી છે. પાના ૪૫ ડી

૨ હાસીયામા તેમ જ લીંગીઓમા ઉપર શબ્દોના અચેષ્ઠ અર્થો તેમ કેટલાક
 અશુદ્ધ શબ્દોના શુદ્ધ લેખનો કામઝામ લખેલા છે, અને પ્રતિ પાઞ્જથી છાંકે સુધારી છે.
 ૩ ગરબો રસિક છે, અને લોભપ્રજ્ઞાનો ખરો ખ્યાલ આપે છે.

અ. ૪૪ ક-આદિત્યહૃદય-સ સ્તો-૫૨ ૧-૨૪

વિષયઘટ્ટિ-૧ આ સ્તોત્ર પ્રસિદ્ધ થયું છે, એમા સૂર્યની સ્તુતિ આદિ ડી

વિરોધ-૧ પ્રતિ થણી જ અર્વાચીન છે, નોંધપોથીના આકારના છાં પાના ઉપર
 બાળપ્રોથ્થ લિપિએ લખેલી છે, કેટલીક પ્રસિદ્ધ પ્રતિઓ કરતા કેટલાક ભેદો (૨૦-૨૫)
 યોગ છે.

૨ આ સ્તોત્ર સુપ્રસિદ્ધ તથા મુદ્રિત હોવા તેના આદિ કે અંતના ભાગ ઉપર આધ્યા નથી

અં. ૪૪ સ્વ. આત્મવોધ-સં. વેદા.-૨. શ્રીમચ્છંકરાચાર્ય-(લિ. સં. ૧૭૮૪)-
પૃ. ૨-૧૦.

આરંભ—શ્રીગણેશાય નમઃ ॥

તપોભિઃ ક્ષીણપાપાનાં શાન્તાનાં વીતરાગિણામ્ ।

મુમુક્ષુણામપેક્ષોક્ષયોયમાત્મવોધો વિધીયતે ॥ ૧ ॥

અન્ત—

દિગ્દેશકાલાદ્યનપેક્ષ(ક્ષય) સર્વગં શીતાદિદ્વન્નિત્યસુખં નિરંજનં ।

યઃ સ્વાત્મતીર્થં ભજતે વિનિઃક્રિયઃ સ સર્વવિત્સર્વગતોઽમૃતો ભવેત્ ॥ ૬૧ ॥

વિપયાદિ-૧. આ ગ્રન્થમાં વેદાન્તનાં રહસ્યો મુમુક્ષુને સમજવાયલાં છે.

૨. કુલ ૬૮ શ્લોક છે, તે કે લહીઆએ લૂલથી ૬૨ નો આંક લખ્યો છે. છાપેલી પ્રતિઓ કરતાં આમાં ૧ શ્લોક ૩૩ મો-એતસ્માજ્ઞાયતે પ્રાણો મનઃ સર્વેન્દ્રિયાણિ વૈ । ચં વાયુર્જ્યોત્તિરાપથ્વ પૃથિવી વિશ્વધારિણી-એ વધારાનો છે.

વિશેષ-પ્રતિ કંઈક પ્રાચીન છે, બાલબોધ લિપિએ લખેલી છે. પાના ૬૪માં છે.

અં. ૪૪ ગ-લઘુચાણુકય-ગુ. ની. ગ. ટીકા-પૃ. ૧-૫ અપૂર્ણ.

આરંભ-શ્રી ગણેશાય નમઃ. અથ લઘુ તથા વૃદ્ધ ચાણુકયની ટીકા લિખી છિ ॥ પ્રણમ્ય શંકરં દેવં ॥ શ્લોક ॥ ૧ ટીકા ॥ તે હું શિરસા મસ્તકે કરી શ્રી મહાદેવ અને વિશ્વનો ગુરુ બ્રહ્મા અને વિષ્ણુ આદિ વિષ્ણુને પ્રણમી નમસ્કાર કરીને ઉત્તમ શાસ્ત્ર બોલશું ॥ ચાણાક્યેન સ્વયં પ્રોક્તં ॥ શ્લોક ॥ ૨ ॥ ટી ॥ એ ઉત્તમ શાસ્ત્ર ચાણુકય રાજ્યે સ્વયં બોલ્યું એ રાજનીતિનો સમૂહ તે હું નર પુરૂષની શુદ્ધિ વધારવાને તેણે અર્થે બોલ્યું ॥ શ્લોક ૩ ॥ અતોર્થ પઠ્યતે શાસ્ત્રં । ટી ॥ એ કારણુ તો એ શાસ્ત્ર લાણીયે તો કીહાં કારણુ એ લોક માહિ કીર્તિ પામયિ કીર્તિવંત પુરૂષ હોય તે ધંહ લોક અને પરલોક પૂનિયિ ॥ ૧૧ ॥ પલીતકાયોપિ કર્તવ્યઃ ॥ શ્લોક ॥ ૪ ॥ ટી ॥ વૃદ્ધ ગરદિ પુરૂષે શાસ્ત્રને સંપ્રદ કરવો શાસ્ત્રને બાણુહાર પુરૂષ ચેહવું માન પામિ તેહવું ધનવંત ન પામિ ॥ .....

इति लघुचाणक्ये राजनीतिशास्त्रे प्रथम अध्यानी टीका ॥ १ ॥

અન્ત-શ્લોક ॥ ૩ ॥ માગાઃ પિશુનવિશ્વાસ ॥ ટીકા ॥ પિશુને એ ચાડિયો તહેનો વિશ્વાસ ન કીજિ તો તે પશુનુ કેટલિએક કાલે ભુજંગમ કહીયિ

યે સર્પ તેહેની પેરે ડસ ॥ શ્લોક ॥ ૪ ॥ મુચિત રચિતારિ ॥ દી ॥ યે મુખ્ય
પર અનેરાને સતાપે તે બદ્ર કલ્યાણુ ક્યમ પામિ યમ તન્વગી સ્ત્રીના સ્તન
પર અનેરાને ગોચિ અતે સતાપિ અને પછી નમિ ॥ શ્લોક ૫ ॥ સ્વલ સર્પમાત્રાણિ
પરિદ્રાણિ પદ્યતિ ॥ દીઝા પન દુષ્ટ જે પિધારા ઊદ્ર યે પાપણુ તે સર્પ માન
જે હોપિ અને આપણો અવગુણુ પરવત સમાન ન દેખે ॥

વિષયાદિ-૧ આમા પ્રથમ સામાન્ય લેખ્યવહાર સળધી નીતિ અને ઉપદેશના
ગોધપદ મોળાના માન આરભના મુખ્ય પદ અને પછી એ આખાયે મોઠના રાખ્દાનુ
સાર અર્થ સરોપમા અનુક્રમે આપેના છે

૨ દીકાની બાપા અર્વાચીન નથી પણ વચલા ગુજની છે, અને તે ગુજર બાપા
વિદેએ ખાસ નોંધવા યોગ્ય છે પ્રતિ અપૂર્ણ હોનાથી બાપાતરકાર, રચનસવત્ આદિ
સળધી માહિતી મળે એમ નથી પરતુ લેખનશૈલી આદિથી પ્રતિ કંઈક માનીત જણાય છે

૩ આમા માત્ર આખા આર અ યાચની અને (અપરા) પાચમા અ યાચના ૫ મોઠકની
દીકા આપેલી છે પ્રતિ અપૂર્ણ છે અ યાચ આખાયે 'લુ' તેમજ 'દ્વ' આશુક્યના ગુજરાતી
બાપાતરની સપૂર્ણ પ્રતિ ઉપલબ્ધ છે પ્રસ્તુત સંસ્થિત નામાવલિના બીજા ભાગમા
આ બંને ગ્રંથોના અન્ય લેખકે કરેલા બાપાતરની પ્રતિઓના નમુના પ્રકટ થનાર ॥

વિશેષ-પ્રતિ લુની છે, લિપિ બાળગોધ છે, કેટલાક અક્ષરોના મરોડ માધાબાધી
ગુજરાતી લિપિના છે

૪ ધ-રામનવમીનિર્ણય-સ-ધ-ગદ્ય પદ્ય-ર પ્રજરત્ન-(૨. શ
૧૭૭૯) (આલીયુ)

આરભ—શ્રી ચાલકુળ્ણો જયતિ ॥ શ્રી ગોપીજનરત્નભાય નમઃ ।

નમામિ શ્રી ચાલકુળ્ણ યગોદોત્સગલાલિતમ્ ।

પૂતનાસુપય પાનસ્થિતાશેષચાલકમ્ ॥ ૧ ॥

જયન્તિ વિતૃપાદાન્જરેણમો યત્પસાદત ।

ભક્તિ પ્રાપ્તા તદન્યાધ્વમોહાભાવશ્ચ પઢિતૈ ॥ ૨ ॥

મહાજનાન સદાચારપ્રચારચતુરાનહમ્ ।

પ્રાર્થયેડ્ઝ મદીયોક્તૌ સાદાગ્ય તુ મજતિગતિ ॥ ૩ ॥

નંદામૌધિગિર્ગિદુસમિતશકે ગોસ્ત્રામિગોવર્ધનઃ ।

શ્રીમદ્રામજનિતત મૃગુદિને સપાન્નિ સાત્મજૈ ॥

વાર્હસ્પત્યમપાસ્ય શુદ્ધમપિ તમૈવ પ્રવૃત્ત પુન-

લેન્વ મોહમયીપુરેય હરિકૃળ્ણોડ્લીલિગ્ પ્રૌઢિન ॥ ૪ ॥

સ્વાચાર્યવિઢ્વલપદાંબુરુહાશયઞ્ચશ્રીગોકુલોત્સવસુતો વ્રજરત્નશર્મા ॥

તં ધર્મશાસ્ત્રમવલોક્ય નિરસ્યતીહ । સ્વાચાર્યસૂક્તિયુ વિચારવતાં પ્રતીયં ॥૫॥

તત્ર તાવત્ ભવહેલો “સ્વામિવિઢ્વલેશાલ્યો ગોવર્ધનસુતઃ સુધીઃ નવમી
રામજનિકા કાર્યા વૈષ્ણવૈ”મુદંતિ પદ્યસ્ય સાકાંક્ષત્વમર્થેક્યાદેકં વાક્યં
સાકાંક્ષં ચેત્—

અન્ત-ઢ્યં સકલજ્ઞાસ્વાર્થવિચારે સિઢ્ધમવિફલં શ્રી રામનવમી-
વ્રતસ્ય ગુરુવાસેરેનુષ્ઠાનં કિંચાસ્મિન્નેવાર્થે શ્રીમત્પિતૃચરણ-શ્રી પિતામહચરણ-
પ્રભૃતીનાં પ્રાચીનશૈલીયુ સંમતયોઽપિ વિરાજમાનાઃ સંતીત્યલં પદ્મવિતેન ।

ઢ્યં મદુક્તાવિહ દૂપણં તુ સશુક્તિયુક્તં યદિ ભાતિ ચેત્તત્ ।

માત્સર્યમુત્સાર્ય વિચાર્ય વર્થેસ્તદાદેયમવગ્યમેવ ॥ ૧ ॥

તદ્દૂપણં ભૂપણમેવમન્યે યદ્વૃદ્ધિમદ્ધિઃ સુવિચાર્ય દત્તઃ(ત્તમ્ ?) ।

ઉદ્દેશનં દિવ્યમણેરપિસ્યાચ્છાણેન ક્રાંતિપ્રદમેવ ચદ્વત્ ॥ ૨ ॥

વિષયાદિ-૧. રામનવમી અષ્ટમીવિદ્ધા આવતી હોય ત્યારે ક્યારે કરતી તે
સંબંધી વૈષ્ણુવાને ઉપયોગી નિર્ણય પુષ્ટિમાર્ગના સિદ્ધાન્તાનુસાર આ અન્યમાં કરેલો છે.
સંવત્ ૧૮૨૭ માં ગોસ્વામી ગોવર્ધને રામનવમીનું વ્રત અમુક દિવસે પાળ્યું તેના સ-
મર્થનમાં કોઈ હરિકૃષ્ણે લેખ લખેલો તેનું ખંડન વ્રજરત્ને આ અન્યમાં કરેલું છે

વિશેષ-આ એક મોટું આળીયુ છે, બાળબોધ ઝીણા અને ગુદર અક્ષરે બે બાતુએ
લખેલું છે.

અં. ૪૪ હ.-મરતચરિત્ર-મા. પે. ગ.-તથા. ગુ. ગ. મા-પૃ. ૧-૪ (અપૂર્ણ.)

આરંભ-

ૐ નમઃ ડર્પણાસાણે ફુટમાંળ	સુચંગ મયર્દિં	જાવતુંચમાંળ વિહરડ
શ્રી ગુરુભ્યો નમઃ પીઠણી ઉપર	મૃદગ વાજતે હ્રુતે	મ(સ)પ્તાદિક તોગવતા વિચરઈ
તણસે મરેહરાય	દુવાલસસવહરિ ચંસિ	પામાચંસિ
તદ્વાર પછી અર્થરાત્ર	બાર વર્ષ પછી	પ્રમોદ દ્તાં યકાં
નિવત્તંસિ માર્ણસિ	જેણેચ મચળઘરે	તેણેવડ
મોહહય થયા યકે	નં મર્દના હવા ન ધર	તહાં
જા નમચળઘરાડ પડિનિપમડ	જેણેવ વાહિરિયા	ડવઠાંણસાલા
તિહાં અંધોસાદિ વિધિ કરી નહ બાહર ના(ની)સરીયા	નિહા બાહરની ઉવઠાણુ	સાલા
તેણેવ ડવાગહડ ૨ તા	જાવ સિંઘાસળચરગણ	પુરસ્યામિમુદ્દે
તાંહા આવ્યા	આવાનહ	ન સંધાસણુ રતનમય
		પુર્વદિ સમુપ કરી

નિમીયદ ૨ તા સોલસ દેવસહસ્ર સમરદ સમાળદ ૭ તા પદિવ ગદદ ૨ તા
 બેધકા સોવ સહસ દેવતા સતકાસ્યા સન્માનાને પાઠા વધ્યા
 વતીસરાયસહસા સકારદ સમાળદ ૭ તા સેનાવદ્ધરયન
 બત્રીસ સહસ રાજનધ સતકારા સન્માના પાઠા વધ્યા સેનાપતિરતને
 સમરદ ૨ તા ગાદાવદ્ધરયને દહદ રયને
 સ માના પાઠા વધ્યા કલ્પનારત્ન સુતારતરતને સન્માના પાઠા વધ્યા
 પરીહરયને સકારદ સમાઠ ૨ તા ॥
 પ્રોદિતરતને સતકારા પાઠા વધ્યા ॥

અન્ત-

સચમેવ પચસુઠિય જોય કરેદ ૨ તા આયસ ધરાડ પદિનિપમદ અતેવ
 પચ મુઠા લોચ કગેને આરીસાના ધરથી નીસરા અતે
 રમ માભેન નિગઠદ દસદ રાયવર સદ સેદ સિદ્ધિ સપરિ વૃદ્ધે વિજિયાણાય
 ૭૨ મધ ય'ધા કધ્યા ૧૦ દહર સધાતે દીક્ષા લીધી ૪૦૦૦ દહર વધાધર
 દાણિ દમખમખેન નિગદ્ધ ૨ તા મગજેસ સુદસુદેન વિદ્ધર ૭ તા
 ૫ દહર બુચક રાજ વનિતાન રાગ માહેથી નીસરા મ ય દેમે ચે ૧૮૦ યચા ॥
 જેનેવ અઠાવપવણ તેને વઢવાગઠ ૨ તા ॥ અઠાવપવય
 પઠે કેતનાક દિન પછી અષ્ટપદ પર્વતે મોરેર ચડાચડા ને સધાર કીધુ
 સળિય રદુદ્ધરતા મેષઘણસ દેવમનિવાય પ્રઠવી સીલાપટગ પઢિલેહિ ૨ તા
 મેધ સરખા દેવસનિપાત પ્રથવી સિલાપટ મતનેષા
 સરેહણાઈ ઓચળા ઓસિદ મતપણ પટિચાલદ પ'ઢવમે-
 અગીસા ૧૧ કીધુ જ્ઞાનદર્શન બધા સેવ્યા બાતપાણી પચધિ પાઠુ ગમન
 ૬ કાલ અગવક સમાને વિદ્ધરદ
 સધાર કીધુ કાલ અલ્પવાછતા પ્રવર્તયા

વિપયાદિ-૧ આ અદિત્રમા બરત રાજ્યે બાર વર્ષ તપ આદરી જૈનધર્મની
 દીક્ષા લીધી તે પ્રસંગતું, તે સમયની રાજસભાતું, સભામા મળેલા વિવિધ રાજમંત્રીઓનું,
 રાજ્યે વ્યવહારીય પ્રવર્તનના આદિના કરેના સત્યતનું, અને આ તે દીક્ષામદ્યનું વર્ણન
 આલેખેલું છે

૨ આમા મોટા અક્ષરે મૂળ માગધી અને તેની હપર શ્રીએ અક્ષરે દસ પા
 વિભાગ દીક શુભવાની અર્થ આપેલા છે

૩ અર્થની ભાષા મ યમવીન ગુજરાતી છે, માત્ર પાના ૪ થી મન અપૂર્ણ
 હોવાથી તેના લેખક કે રચનસવત્ સળધી આદિતી મળે એમ નથી
 વિશેષ-પ્રતિ બાળબોધ લિપિએ જૈની લખધી લખેલી છે

અં. ૪૫ દાસવોધ-મ. ત. કા-શ્રી રામદામ સ્વામી-૧-૧૦ અપૂર્ણ.

આરંભ-શ્રીરામ પરમાર્થ ॥ દશકવિંશતિ પૂર્ણનામ ॥

પ્રાણી(ળ) વ્યાપક મનવ્યાપક । પૃથ્વી આપ તેજ વ્યાપક ॥

વાયો આકાશ ત્રિગુણ વ્યાપક । અંતગત્મા મૂઢ માયા ॥ ૧ ॥

નિર્ગુણ બ્રહ્મર્તે વ્યાપક । એમે આવર્તેચ વ્યાપક ।

તરિ હેં સંગટે કિં કાંદી ચેક ॥ ભેદ આદે ॥ ૨ ॥

અન્ત—

હિશેવ જાલા માયેચા । જાલા નીવાડા તત્ત્વાંચા ।

સાધ્ય હોતાં સાધનાચા । ઠાવ નાહી ॥ ૨૭ ॥

સ્વપ્ની જે જે દેસીલેં । તેં નેં જાગૃતિસ ડહાલેં ।

સહજચી અર્તિર્વાચ્ય જાલેં । ચોલતાં ન ચેં ॥ ૨૮ ॥

એસેં હેં વીવેકે જાણાવેં । પ્રત્યયેં ગુણેમી વાણાવેં ।

જન્મમૃત્યુચ્યા નાવે । સુ(શૃ)ન્યાકાર ॥ ૨૯ ॥

ભક્તાંચેનિ સામીમાનેં । કૃપા કેલી દાશરથીને ।

સમર્થ કૃપેંચી વચનેં । તો હા દામવોધ ॥ ૩૦ ॥

વિસ દશક દાસવોધ । શ્રવણદ્વારેં વેતાં શોવ ।

નમન (મનન) કર્યાસ વીપદ । પરમાર્થ હોતો ॥ ૩૧ ॥

વીસદશક દોનિ (દોનશેં) સમાસ । સાથેકે પાહાવેં સાવકાશ ।

વિવરતાં વિહોપા વિશેષ—

વિષયાદિ-૧. આ, શ્રી શિવાજી મહારાજના ગુરૂ શ્રી સમર્થ રામદાસ સ્વામીના, ગુરૂશિષ્ય સંવાદરૂપે રચેલા, વેદાંત તત્ત્વજ્ઞાનના દાસબોધ નામના મનનીય ગ્રંથના વિમલ-બ્રહ્મનિરૂપણ નામના વીસમા દશકનું પ્રકરણ છે. શ્રીસમર્થ રામદાસ સ્વામીએ પ્રત્યેક દશકના દશ દશ સમાસ એમ કુલ વીસ દશકના ૨૦૦ સમાસ રચેલા છે અને તેમાં સમસ્ત વેદાંતતત્ત્વ સમજાવેલું છે.

૨. પ્રસ્તુત વીસમા દશકના દશ સમાસોમાં નીચેના વિષયો વર્ણવેલા છે:-
૧. પૂર્ણપૂર્ણ નિરૂપણ, ૨. ત્રિવિધ સૃષ્ટિલક્ષણ નિરૂપણ, ૩ સૂક્ષ્મ નામાભિધાન નિરૂપણ, ૪ શિવશક્તિ નિરૂપણ, ૫ અત્વારિ નિજસ નિરૂપણ, ૬-૭ આત્મનિરૂપણ, ૮ દેહક્ષેત્ર નિરૂપણ, ૯ સૂક્ષ્મ નિરૂપણ અને ૧૦ વિમલબ્રહ્મનિરૂપણ.

વિગેષ-૧ પ્રતિ બાળબોલ લિપિએ લખેલી છે, પરંતુ પ્રસિદ્ધ પ્રતિ જોતા તે કંઈક અશુદ્ધ છે એમ જણાય છે પ્રતિ લગભગ અખડ છે, માત્ર વિસમા દશકના દશમા સમાસના ૫ શ્લોક જેટલી જ પ્રતિ ફાપાથી તુટક થઈ છે

૨ આ સમગ્ર ગ્રંથ સગીક મરાઠીમાં ગ્યાયો છે, તેનું ગુજરાતી ભાષાતર પણ હપાયકુ છે

અં. ૪૬-૧-૧ ગોહિલની ઉત્પત્તિ-ગુ. ઐ. કવિત્ત-પૃ. ૧.

આરભ-શ્રી ગણેશાયનમ

ગઉતમના ગોહલ આદ ગા શાય ઉપાસન ॥ પુર પાટણ પરમાણુ
ભુધવા ભરામણુ નારી ॥ નાગનાથ નરદેવ ॥
અધીક તે દુષ્કઅહારી ॥ ૧ ॥

ક્રીઓ સજોગ સકલ કરે ॥ પુગલ ઓસલ તાન ॥
પરાકરમ હઓ પુરો નાગકુલ ઉપ(પા)સા(સ)ન
તેને દીધી આર ખડ તોરાગ ધડધે રામ પરમાણ
દેવીના ગણુ નરનાથ ગજ ખાપ ગોહલ ગોત્ર હો
ગોહલ ગોત્ર ગઉતમ તણો દેખી નામને નવ લહે ॥ ૧ ॥
આણુ ધટથી ઉપણો ॥ મારતો તે મકવાન
ધતુરા બાણુ ખડગ ધાર તોર જાનમ જ્વમ રાણો
મેમા વધઈ મોહ ॥ કે રાજ કેરા મી(કા) ક્રીયો
અસ્ત્ર વાહન સો અનેક દાન જામકને દીયો
જપ દુઓ માહા જાજ મારુડ રખી બણો
ખાત્ર દાત્રી ઉપર વાટ તે કુન મવાણા તણો
ફસી બેઠા રણુમાહ રૂદ્રનીક બોસો તરહ
મેધ જલ મેમત છને આરડો કર છલે
દુખ ધડો કર મહો ભરી મુક્રી આસો ભરે
તરતો તરતો નામ તલક પાણુ મુક ॥ પધારીઓ
મધીરાજ આવક પુત્ર કરી પરનારી ઓક
નામ ધર નરવાણુ રાત રાજવાહન સારહ
ગોહલ ઉતમ માટ દુખ ન દુખ વખાણુ
પાટકુવર મધમીપતી ધરા ધાયેલી સો કુજે
વીકામજીત જે તેળી વાર સુરકો મગટ ન સુજે
રણુ અદ્યો રાજન વીકામજીત બાગઓ મ્તા દેસ લીધા દાર

વિષયાદિ-૧ આ કવિતામાં ગોહિલ રાજવંશની ઉત્પત્તિ ગૌતમ ઋષિથી થયાનું વર્ણુની આનુગટથી ગુજરાતમાં સકમવર્નક સાનીવાહને ખેવી રીતે રાજ્યમાની રચાપી તેનો ઉદ્દેશ કરેલો છે

૨. આને કવિત નામ લખાવનારે આપેલું છે, પણ માપ કવિતનું નથી; બાક-
મારણો તેને પોતાની અમુક લઢાણે ગાતા હશે. કહીઓની ગાપૂત્રી પાકલથી નોંગલી નથી.

૩. આ વિષય ટુંકો હોવાથી ઉપર આપોયે લીધા છે.

વિશેષ-૧. અતિ-આ ઐતિહાસિક વાર્તાઓ અને કવિનોના ત્રણ ચોપડા માંડેલો
પહેલો ચોપડો છે. તે મોટા બાને ગુન્દરાતી લિપિએ લખેલો છે. માત્ર વચ્ચે વચ્ચે થોડાંક
દિન્દી તેમજ ન ગુન્દરાતી વિષયો બાલભોધ લિપિએ લખેલા છે

૦. રાસમાળા મૂળ ઇચેલ લખતી વેળા સ્વ. કાર્ગસ મારંજો મગંધ ચિંતામણિ,
દયાશ્રય આદિ સરકૃત થયો ઉપરાંત “ઐતિહાસિક નોંધ”ના આ ત્રણ ચોપડાની વાર્તાઓ,
કવિનો આદિનો છટથી ઉપયોગ કીધો છે; આજે હેતુથી તેમણે આ ત્રણ ચોપડા ઉત-
રાવ્યા હતા, અને તેથી જ પ્રત્યેક વિષયનાં મયાળાં ઇચેલમાં પણ સાચે સાચે નોંધેલાં છે.

૩. આ એક મોટા ચોપડો ૨૧૦ પાનાનો છે, તેમાં ૨૦૨ પાનાં લખેલાં છે.
બાકાના મુખમાંથી નીકળતી વાગી ઝીલીને તે વળાએ જ લઈઆએ હતારી લીધી છે;
આથી કંઈક કંઈક ત્રુટિઓ વચ્ચે રાખેલો, પછે અને મસ્તિઓની લગભગ છે. તેમ થોડાંક
કવિત જેમ ખેવડાયાં છે તેમ કેટલાંક એક જ વિષયને લગતાં હોવા છતાં બીજા વસ્તાના
મુખથી જોવાયાને લીધે વસ્તાઓના પાકરવાળાં પણ છે. લગભગ દરેક વિષયનું ચિર્મક
ઇચેલમાં માત્ર ‘સ્પેર્લીંગ’કેરથી લખેલું છે.

૪ પહેલે પાને લખેલું છે કે, “નગર ૧)કાનો પરચુરણ વાતોનો ચોપડો લખાવનાર
અમદાવાદના વહીવંચા ખારોટ કાળીદાસ વાઘજી તથા પચુલાઇ જાલમ.”

૫. આ પહેલા નંબરના ચોપડામાં એક છટા પાના ઉપર બે કોડા બન્ને બાજુએ
લીટીઓ આંધીને પાડેલા છે અને તેમાં પછી આ પુસ્તકના પાતાના આંક અને વિષ-
યોની અનુક્રમણિકા ક્રમ વાર નીચે પ્રમાણે આપેલી છે:-

પાને અનુક્રમણિકા આ ચોપડાની

- ૧ ગોઅ(હિ)લની ઊતપત્તી
- ૧ કવીત સીધરા જેસાંહનો
- ૧ રૂદરમાસાનાં કવીત
- ૨ પ્રથવી ઉપર ચક્રે રાતનાં નામ
- ૨ મડલીક તથા બાણાવલી
- ૩ દશ દીગપાલનું કવીત
- ૩ રજપુત પાંચની ઊતપત્તી
- ૫ ૩૫ શાખા પરમારમાંથી નીસરી
- ૬ પાટણની વાત વનરાજની
- ૮ વાઘેલે પાટણ છોડું. તેની કવીત
- ૯ સીધરા જેસાંહનો કમઠાંણી
- ૧૨ કુમારપાલ પછીના રાજ

પાને અનુક્રમણિકા આ ચોપડાની

- ૧૩ હજેણના પરમારની વાત
- ૧૪ ભેશલ દૈતની વાત પરમારે મારો
- ૧૪ આયુગઢની વાત
- ૧૫ જગદેવ પરમારની વાત
- ૨૯ મારવરા દેવની વાત
- ૩૩ કેશર મકવાણાની વાત
- ૩૮ હરપાલ મકવાણાની વાત
- ૪૩ ટોપીવાલાનાં કવીત
- ૪૪ રૂદરમાલનું તથા સદ્અર્લિંગ સરો-
વરનું કવીત
- ૪૬ આમચોરીની વાત
- ૪૭ આશા લીલની દીકરીની વાત

પાને અનુક્રમણિકા આ ચોપડાની

- ૪૮ અમદાવાદ વસાવાની વાત
૫૦ બાર દશવાળની તથા કંકરીઆની લાવણી
૫૧ મહાનખમીની લાવણી
૫૩ છણશો સારી નરશીની વાત
૫૪ વેળસપરના અમરસાંદનો રાસડો
૫૫ રાસડો બીજો
૫૬ કાલાજીના દીખન
૫૭ ચાલીઆની વાત
૫૮ ફેતેદરસાંદ મહારાજની લાવણી
૫૯ રોહગ(ક)રનો ગરબો
૬૨ ખભાતવાળા વેણીબાઇનો રાસડો
૬૪ ફેતેસમ ગાયકવાડનો ગરબો
૬૭ શીકાનો ખ્યાલ
૬૮ ભરતપુરની લાવણી
૭૦ ચીત્રોડના રાજનું ગીત
૭૨ આસા બીનની દીકરીની લાવણી
૭૩ જસવતરાવ સવાઇનો પવાડો
૭૫ માધવરાવ સવાઇનો પવાડો
૭૮ બાઇરાવ સવાઇનો પવાડો
૭૯ વડોદરાના શીવાજી મહારાજનો ખ્યાન
૮૦ સદી જીભાઇનો ગજી
સોલશી રાજખીજની વાત એટલે કેટલીએ વાતની ખુલ્લો
આવડાને ઘેરથી સોનપીને ઘેર પાટ
જીની રાજગાદી
વાયેના વરઢો તથા જેતો બે બાઇ
જીજી કોલ રાજ કવ (આ વાર્તા પાના ૮૧ મા પછી આવે છે)
૮૬ આમલ રોહરની (અમદાવાદ) વસાવલી
૮૧ ટુંકોડામા સોનની રાજની
૮૪ વાળેના વરસો ત જેતો જે બાઇની વાન
૧૧૧ જાનાવાડના રાજની રીત
૧૧૭ ગોહલોની વાન
૧૨૬ કાલીના કોળની વાત
૧૨૭ અડાજનની વાત

પાને અનુક્રમણિકા આ ચોપડાની

- ૧૧૭ રાધીનાહનની પેદારા
૧૨૮ ગામ કબોલની વાત
૧૩૦ રૂદ્ધ પુરાણમા કહુલોપાખ્યાન અ યાચ
૧૪ મો લખો છે
૧૩૪ કવીત બુખતસીધના બાપ કાનાજી વગેરેના છે
૧૩૬ ભકોડાના કાકોરની વસાવલી
૧૩૭ સોનપીનુ રાજ ટુંકોટટથી પોષટણ આતુ તેવી વાતો
૧૩૮ કાનાજી રાતની મથમની અ(અવ સ્થાની) વા (વાત)
૧૭૮ બાવનગર વીરો છે
૧૫૦ શ્રી બદુચરાજના મડપમા લેખ છે તે
૧૫૦ બહુચરાજમા લેખ છે તે
૧૫૦ રજપુતની હાસી કુળની ના
૧૬૭ કાવરી ગામ વીરો
મોતીસર તળાવ વિશે
૧૬૮ સીતાપુરની વાત
૧૫૩ રાખેગારની વાત
૧૬૮ કરજીસાગરની વાત લખી છે
૧૬૫ મુજપર
૧૬૬ હમીરખાન પીર
૧૬૭ બોટાદ વીરે કાઠીઓની વસાવલી
૧૭૦ રાખેશ્વરની વાત
૧૭૧ વીરમગામના કે બાપુ નરસીદાસ
૧૭૭ મો વર્સડાના કાકોરની ઉતપત્તી
૧૮૨ દેસાઇ અદેકરજ બાજીજીની વસા
૧૮૭ માડલની વાત
૧૮૯ ગા પનારના કાકોરનો ઇતિહાસ
૧૮૯ ચોર પકડવાની રીત
૧૮૩ વીરમગામના મોજીસર તળાવનો લેખ છે
નોંધ-આ અનુક્રમણિકામા કેટલોક કમ આડાઅવળો છે, અને તેનુ કારણ અનુક્ર બામતો કમસર લખવી રહી ગયવી હશે તે માફમ પડતા કાવે ત્યા હમેરીને અનુક્રમણિકા પરિપૂર્ણ કરેવી હશે

અં. ૪૬-૧-૨ સિદ્ધરાજ જયસિંહનાં કવિત-ગુ. ઐ. લો. પ્ર. ૧.

આરંભ-કવિતા સધરાવ જોશંગના.

સધરાવ જેસંધસુ ચડે નકા મંડલીક
જેને પાંચ લાખ તોખાર જસા ગઠ પાડોરી ગાંમ
જેર પાંધ જ રેવત ઉપર સ્વાર
અભાગમ પાંણુપ(પ)ત લખ જે રાજ
વેદી સવાકરણુ ચોલ સેદ સંખા વાન દીસે દેરા
રાવ જ રાંણુ ધુંધને કામ લાડુજે
વરા વીસ સેદમ વાજન વસી
સધરાજ જેસંધસુ પડે દામરલીક ॥ ૧ ॥
સામંત સાકર વીર ચેતર મુદ જગન ઓ આચર
ભરણી નક્ષતર ભરાંણુ શુસ કર વાર રાનીશર
દેસો તમાંમે સાત ટકા કોડ પાંત્રીસે સીડી
પથર સાંપેલ ઓગણી પાંચાસે આણીલલ નગર
અવીચલ વસે તાં શુની નીરભાગી તેરસ
મુણુ સધરાજ ગુજરધણી સેસ નાગ સસે વરસ રસ ॥ ૨ ॥

ત્રિપયાદિ-આમાં કુલ ૫ કવિત છે. ૧ લામાં સિદ્ધરાજના શૌર્યપ્રભાવનું વર્ણન છે, બીજું અને ત્રીજું રૂદ્રમાલનું છે, ચોથું સિદ્ધરાજે ઊત્તરમાલ નિત્ય તે સંજંધી અને પાંચમું તુવર રાત્રના પરાજયનું છે.

વિશેષ-આ કવિતા ઘણાં જ અશુદ્ધ છે. અં. ૩૦-ત નું બીજું કવિત અહીંના બીજા કવિત સાથે સરખાવતાં જણાશે કે આ બહુ જ અશુદ્ધ અને ભૂલોવાળાં કવિતો છે. આ જ ચોપડાના બીજા પાના ઉપર રૂદ્રમાલનું કવિત બીજા વાર ઉતાર્યું છે, એમાં અને અં. ૩૦ તના ૧ લા કવિતામાં કેટલોક ફેર છે, આમાં 'ત્રીસ સહસ્રધન દંડ' છે ત્યારે 'અં ૩૦ ત' વાળામાં 'સવાલાખ ધનદંડ' પાક છે. તેમ પ્રસ્તુત પ્રતિમાં રૂદ્રમાલનું કવિત હિન્દીમાંથી ગુજરાતીમાં ફેરવેલું જણાય છે. આમાં બે દોહરા વધારાના છે:-

સંવત બાર બીલોતરે ગાધ મારા પરમાણુ
રૂદ્રમાલાની થાપના તથ બીજા વાર ગર જાણુ ૨
સંવત ૧૩ તાં પાસેક હશે અસૂ અલાદ
રૂદ્રમાલ પાદર કદે નરાં ઉતારણુ નાદ ૩

અં. ૪૬-૧-૩-અકવર્તી, મંડલિક અને બાણાવલી રાજનાં
નામ-ગુ. ઐ. લો.-૨. નારણુ-૫. ૩.

આરભ-અથા પ્રથમ ઉપર અકબે રાજ થયા તેના નામ લખા છે ॥

વડો વેણુ ૧૫થીઅવ (ગ)કરકા પાસન લીનો
૧૫૫રાજ ગોંડ વનુનધરા પામન કર દીનો
૨ધુધમાવ જાદન દુવગ રધુનસ નર દે
અજે પાન સુવાણુ તાજજગ વદે એવદે
પરમાર રાજ ૫૫૩૨વો એસનામ બાસ ખવે
૧માનધાતા મડીપતી એ ખટરાજ અકવે ૧
એટલા રાજ અકવે થયા બાર રાજ મડનીક થયા ધરતી ઉપર
૧કસને રકરી મનીક સાખળે જન સુણીજે
૨મડીકાટ મડનીક મુ(સ)બ અમુ(નિસ)બ ૫ધરતી
૧જોગરવો મડનીક તાસ નર પસર ચરતી
૭સસુપાવ ૮નરકામુર ૨વો ૯જગસન જપે મવી
સ(ધ)ર અસ(સ)ર એમ સતાપવા તો તો બારે મડનીક ૨
(આમા ખીછ પકિત પડેવી જણાય છે, બારની સખ્યા ૧૧ તુરિ છે)
બાર બાણાવલી ધરતી ઉપર થયા
બાણાપત ૧દેરાથ એ ભડ રેશકેન લણીજે
એક ૨ત્રીપુત્રો તીરમદાર ૬ભરથ ને ૫કરણુ લણીજે
એક ૧લખમણુ તુટ ૭ક(ક)થ ને ૮લવ એ બહુ ધનકનન વખાણુ
૭તના ૯અરણુન ને ૧૦ગટોગથ માહો ૬વા શો જાડ
વાયા રાગ અભગ જે અતી પ્રાકમે અવના વલી
૧૧બીસમ ધારણુ ૧૨જનધગ ૭પે મવીકે નારુ
રાન મધીઆ એ તો બાન બાણાવલી ૧૨ ॥

વિરોપ-આ તમુ કવિત્ પછી દશદિક્ષાવ દેના નામનું કવિન ઉતારે છે, પણ તેમાં કાઈ ખાસ નડ તાર નથી

અં. ૪૬-૧-૪-પાચ ગજપુત કુલની ઉત્પત્તિ-૨. ચડ-
ગુ. ઐ. લો.-૫. ૩-૫

આરભ-૭ઠો આતાગ કુશુગમ આતા ૧ તારે સદગ્યા અરણુ ૧ દો
પોમરા કદેરાથે તેને નખનરી પ્રયતી કરી તારે અગરે ૫રણુ ય તારે
૨૧

ખતરી ઢાઘ રહેા નહી તારે ધરતીનુ રાજ આઠાશુને આપુ તારે ત્રપુરાશુર
 દેધત રૂપીઓનાં જગનમાં અસ્ત નાંખવા માંડાં દેવતા તેતરીસ ઢાડ આશુ
 ઉપર ગચ્છા જાં માહાદેવ તપ કરતા હતા. દેવતાએ કહું જે એ દેવને મારો
 તારે માહાદેવે ચક્રર મુટ્ટીને ત્રીપુરાશુર દેવનુ મુરતક છેદુ માથુ પાછુ આવી
 તે ધડ ઉપર ચોહોટવા માંડુ તારે માહાદેવે બ્રહ્માને કહુ એના ધડ ઉપર
 સીવનુ લીંગ સ્થાપો તારે તે ધડ ઉપર સીવનુ લીંગ સ્થાપુ તારે એ ત્રીપુરાશુર
 દેધતે મુવો પશુ તેના રૂધીરનો દીકરો એક ભેસલ દેધત પેદા થયો દેવતાને
 વીપત પાડવા માડી તારે માહાદેવે કહુ આઠાશુને કે મારો આઠાશુએ નાકાર
 કહો જે માહારાજ અમથી દેવ મરે નહી તારે માહાદેવે પાંચ પુત્રનાં કરાં-
 અંભેથી ભભુત લેધને ધરતી ઉપરથી રજ લેધને તેણાં પુત્રનાં કરાં તેનુ નામ
 રાજભુ(પુ)ત થયા તેનુ કીર્તીત

હંમછર ખાર છનુવે નખત્ર તો રોહણી જાણું
 જેઠ માસ તથ જીજ વાર ભેરેસ્પત વખાણું
 ખણુ જન્ય પાતાલ ખણુ માંહિ માંડલ આવે
 ખણું વેહે આકાશ એવો માટા કલ કાહાવે
 કરત જુગે ત્રનમાન હાંણો એ ભેસો તતજાણુ
 લેલાટ પાટ સાંકરતણે આર આડ પાંચ ખતરી તે દીનતણાં ॥
 પાંચ ભજે પરમાર એ (આવી) ઉભો અતલીબલ
 ભજે એકેકેએ બાવન હાથીનું જલ
 આઠ ભજે રોડોડ એ એદ દેતાં પાવણુ
 સાત દેતાં સોલંક એ મલી દેતાંને મારણુ
 છ ભજે વલો સુર જાદવ દેત સર દેવા
 ચ(ચા)ર ભજે ચુવાંણુ લેખ તો એણીપેર લેવા ॥ કવિત ૨
 પોહો માર પરમાર^૧ એ કીવો પહેલો પ્રાકમી
 ઢાડ ઝંઝે રોઠોડ^૨ ભેત છતો જલમની
 સર નમે સોલંક^૩ કરો હકમ કીરતારી
 જંગ પકડે જાદવ^૪ આવ ઉભો અવતારી
 ચુવણુ^૫ ચાલ અલે ચલો કલ ખેત્રસૂપ કીસી કીઓ
 બ્રહ્મા વિજણુ માહીસ્વલલ એ પંચ ખતરી પ્રગટીઆ ॥ કવિત ૩

અન્ત-બ્રામણ પાસેથી ધરતી વેચાથી લીધી-કવિત

ધન લાઇએ વેચી ધરા તે દી નવે ઢાટ જુજુ કીઆ

મોઢવ ગઢ આમતજીને આપો અજમેરગઢ સગ મુરજીને આપો
ગડ પોગન ગજમલજીને આપો ઉદર પાટણુ બાણુભોજને આપો
બીમજીને ગડગુરુ આપો જીવધર ગઢ બોજરાજજીને આપો
આલળા ગડ આવપાલજીને આપો ગડ પારકર હાસુજીને આપો
કોટ ચારકુ ગઢ સોહો તથા પરમારે થપઆ
ધન ભાધએ વરા વેગી તારે નવે કોટ જીજી કીઆ

વિષયાદિ-૧ આ કવિનો, ૮૫૫ઓમા પરમાર, રાડોડ, સોલડી, જીવ અને ચૌહાણ
એ પાચ ક્ષત્રીય રાજપુત કુળોની હતપત્તિ, તેમજુ સિરે નિર્મોજી કર્યાનુ કારણ, તેમ
ખત, તેમના નામના લક્ષણ, મત્યેકના મક્રીકરણની હરીગત, તેમના મોનાદિ, તેમના
પૂજ્ય વૃક્ષો (મોનકીનો ખાખરો, જાદવનું કમલ, ચઢવાણનો આસોપાનવ, રાડોડની
આબલી અને પરમારની ધારક), તેમજો હસ્તગત કરેલા ગઢ આદિ વર્ણવેલા છે

૨ અ રૂઠ ક, અ અને ગમા આ પાચ રાજસોના વિસ્તાર, તેમના રાજસ્થાન
આદિ વિશેષ વિગતથી વર્ણવેલા છે, તે જોવા

૩ કુચ કવિત ૧૧ અને એક ટુહો છે વચ્ચે જે સ્થળે ગણમા સમજાતી આપેલી છે

વિષય-આ ઐતિહાસિક કવિનો (૭૫૫) છે, પહેલામા આ પાચ ક્ષત્રીય જાતિની
હતપત્તિનો જે કાલ સવત ૧૨૮૬ ના જેઠ મુહ ૨ ને ગુરવારનો આપેલો છે તે ઇતિહાસ
જોના સગત નથી, કારણ તે અગાઉ એ પાચ ક્ષત્રીયો હતપત્ત થયાનું નાહીતું છે

અ. ૪૬-૧-૫-પરમારોની પાત્રીસ ગાખા-ઐ. ગુ. લો.-

પૃ. ૫ મુ.

આરજી-પાંતરીસ સાખા પરમારમાથી નીકરી તેનું કીત

ગલેઆ ગોવ ને ગેલડા ધુનનો ધાર બણીજે ઢોઢા ને જીનીઆ ચોહો ચાનડા મુણીજે
મહી બલા સખલા વધઆ વધઓલ વખાડ (અહાં એક લીંગ પડેલી છે)
હીર માહુન સોઢા સગરને જોલવા તરવરણુ જેપાલ મહુણા મનની કાન મુરા માડા કરજ
ચાહા લાહા અમા પોહો-પાવરા ગરેઆ તાર હથીઆ વાસીઆ ખતરીના વાદર ઢેઆ
જોડાણા બધવત બાઈ જોજગ બલાલા માલી બવા દેવન ધાન ખટાલા ખીરા
ચડુલાચાચુ છાડા હરીઅલ ટાકટોહાડા જાળીઆસખવ ખેર અસવાર એ પનાળીઆ પવાળીઆ

વિશેષ-અ રૂઠ ક ના બીજા કવિનમા પરમારની ગણવેની પાત્રીસ સાખા
ઓમા અને આ કવિનમા ગણવેની સાખાઓમા ધણેક નામજેર છે આ કવિતનું
લખાણ અશુદ્ધ છે

અં. ૪૬-૧-૬-રણાધત (રત્નાદિત્ય) આવડો-ઐ. ગુ.
લો. -પૃ. ૫-૬.

કવીત-દીવધડ દોરંગ ત્રે રતનાગર ત્રે રાજ દીઓ રગનાથ આવીઆ આવડા એક
વેણી ને વછરાજ સુખા ઇકાતેર કીધા ફેડી સક્તતાન છતી ઇંડ લીધા
સોવણુ પ્રલી ગાંધી સરક ભારથ ન કા દોઅ ને ભડે
સંમત સાતસો સતાળવે ઢાટ દીવ કીધો કડે
એક સમે એળે વાર વેવારીઓ એકજ આઓ
મછલી બંદર ગામ ઢાટીધજ કમલા સીધાઓ
કેસર મોતી કપુર ઝાઝવો દીસે ઝાઝા
દીવ મલો દરગાર આપીઓ વેણી તુઝ આઝા
આવડો રાણુ ચુકે નહી લાજ અંમાળી લોપીએ
સમ ખાધા સમુદાતણા ઢાડ રતનાગર ઢાપીએ.

વિષયાદિ-૧. વનરાજ આવડાના પૌત્ર રત્નાદિત્ય(રણાધત)ને ચંવત ૭૬૭ માં
સમુદ્ર કોપ્યાથી દિવ બદર છોડી ભાગવું પડ્યુ અને તેણે બિત્તમાળ (શ્રીમાલ) વસાવ્યું
એ પ્રસંગ આ કવિતોમાં વર્ણવેલો છે અને એ નાંધવું યોગ્ય છે કે ઇતિહાસાનુસાર
બિત્તમાલ રત્નાદિત્યથી પણ ભૂલું છે.

૨. કુલ ચાર કવિત છે.

અં. ૪૬-૧-૭ પાટણની રાજવંશાવલિ-ઐ. ગુ. લો. ગ.-

૨. કેરમાણુંદ-પૃ. ૬-૮.

કવીત-નવ છત્ર આવડા કીજ પાટણધર રાજહ
સોલંકી આગીઆર બસે સીતેર ને સાકહ
હુવા વાગેલા પાંચ વરસ એકસો અઠારસી

X X X X

X X X વારમવાર ભોગવે ॥

પચવીસ પાટ પટાવલી એણે અણી હલ્લવર ભોગવે

સ્વત આઠ બેના વરખે અસાડ સુદ ૨ ને દીને આવડો વણુરાજ-પાટ
બેઠા વરસ સાક રાજ કરે સવંત આઠ આસહાના પરખે આસો સુદ પાંચમ
દને-આવડો બેધરાજ પાટ બેઠો-એણ વરસ દસ રાજ કીધુ સંમત આઠબો-
તરાના વરખે સારા પણુ સુદ પાંચમ દીને-આવડો રણાધત પાટ બેઠો.
X X X X સ્વત ૯૭૯ વરખે પોશ સુદ ૧૦ આવડા ભોઆંણુ દેવજી પાટ
બેઠા વરસ ૧૯ રાજ કરે-નવ છત્ર આવડાના સંમપુરણુ થયાં

ચોલકી

સ ૯૬૮ ના વરખે માહા સુદ ૫ દને ચામ(વ)ડા મામા ભોવ્યણુદેને મારીને રાજ રોવડી મુલરાજજીએ લીધું-મુળરાજ પાટ બેઠા-વરસ ૪૫-રાજ કીધું X X X X X સત ૧૨૦૮ ના વરખે અશાડ સુદ ૭ દને-મુનડેને મારીને પાટ બેઠા બીમદે સોલકી શ ૧૨૧૦ ના વરખે એણે વરસ ૧૭ રાજ કીધું એના અગીઆર છત્ર રાજ કહી વરસ ૨૩૦

પાચ છત્ર વાઘેસે રાજ કીધું સ્વત ૧૩૬૧ ના વરખખેર પોસ સુદ ૫ દને ગળ વીસબદેવ પાટ બેઠા ૧૮ વરસ રાજ કીધું X X X X X સત ૧૪૧૫ ના વરખે કારતગ વદ ૪ દને રાજ કરચુ ઘેનડો પાટ બેઠા એણે વરસ ૯ રાજ કીધું સ્વત ૧૪૨૪ ના વરખે માગશર સુદ ૭ દને રાજઅદે(ધિ)રાજ (મુસલમાન પાદશાહ) પાટ બેઠા એણે વરસ પાચ ગળ કીધું રાજ કીધું રેવડોથી પાટણ છુટું-માધવ દેસવ ખત્રી નાગર બ્રામણ હીડુતુ રાજ બેઠા -

પડે ત્રીસ પ્રમાર પડે એંદા બાહારે

દોઅ બાટ મતરે તો જાન ને સાઠ તુવડ કંઠનાહા

ચાર પડે ગોહેલ સગણુ રાવત ખગવાહા

ગેવાવત ચાર પચાસ ગણી ત્રીસા મો ગોડ મડે

પણુ અશર(અસુર) ફલ લખા આનરે તારે આઠોડને આનાગીરે

—આનાદે વાઘેવા કર્ણુને દીકરો-કામ આવા

જણુરા બેટા ૬૦ સતર સેહેસ લાનીળ

બધવ એકમ ચાવીસ આનસો ઠકિર દુળ

પંદર જમાઈ પાચ જકે મોડ બધા અતા

જે જેહારે અહાર લેખ તકે સુરજ મોહાના

માડન એંગી જાદન નન જગદવ સાઠ પચાસ ભણુ

તે કરમાણુદ આણુદ કહે રહા ખત્રી એતા રણુ

વિષયાદિ-૧ આમા આવડા વરાના નવ, સોવળી વરાના અગીઆર અને વાગેલા રાના પાચ એટલા રાજઓના રાજ્યમવ સાલનાર આપેલા છે તેમા આવડા વરાના રાજઓના નામ નીચે પ્રમાણે આપેના છે ૧ વનરાજ, ૨ યોગરાજ, ૩ રતનાદિત્ય, ૪ વીરસિંહ, ૫ સેમરાજ, ૬ ચુલ્લુજી (ચામુડ), ૭ લાખણસિંહ, ૮ આકરખે અને ૯ ભોવ્યણુદે (ભુવડ) આવડા વરાની આવરાવલિ અગ્રોફસ દોવાનું ઇતિહાસમ્ થોધી જણાય છે, કારણ કેટલાક સાત રાજઓ થયાનું અને ટેલાક નવ થયાનું જણાવે છે તેમ રાજઓના રાજ્યકાલ અને નામમા પણ ફેર પડે છે આ ૭ છે, અને અં ૪૨ મા આપેલી વરાવલિઓ સાથે સરખાવતા આ ફેર સધળો સમજશે

૨. આદ્ય ક્ષેત્ર સોલંકી વંશની વડાવલિ દતારવામાં પ્રસ્તુત પ્રતિમાં બ્રહ્મ થયેલી જણાય છે. મયાગેતા છાંખામાં જ્યારે તેમને રાજ્યકાલ ૨૭૭ કે ૨૬૦ જાણાવેલો છે ત્યારે આમાં ૨૩૦ ની ગણતરી છે. સોલંકી વંશ સં. ૧૨૬૫ માં તુર્યાનું ઇતિહાસથી જાણાય છે.

૩. વાગેશ્વર વંશના રાજ્યની સ્થાપના ખરી રીતે સંવત ૧૨૫૮ થી થયેલી છે, પણ પાટણ ઉપર વિસુલદેવે સંવત ૧૨૬૭-૮ થી રાજ્ય ચલાવેલું દેખાયું પ્રસ્તુત પ્રતિમાં તેનાથી વંશ શરૂ થયો હોય તેવું જાણાવેલું છે, પરંતુ તેના અમલની શરૂઆત સ. ૧૩૬૨ થી આપી છે ને ખોટી છે; તેમ કસ્તુરેલો સં. ૧૪૨૪ માં અલાહદીનથી દાર્યાનું જાણાવેલું છે તે ખોટું છે; એ જનાવ સંવત ૧૩૫૬ ની આસપાસ ખન્યાનું જાણાય છે.

૪. છેવટનાં બે કવિનમાં મુસલમાનો આવતાં કાવિયોના રહેલા અવરોપાદિતું સૂચન કરેલું છે.

અં. ૪૬-૧-૮-સિદ્ધરાજ જયસિંહનો કમકાણો.-ઐ. ગુ.-

ગ-પૂ. ૮-૧૦

આરંભ-શબ્દના સોલંકી. એનું નામ રાજા વીહલદે; જનમ નામ જોશંક તે પાટણમાં થયા.-તેમને સાત દુનર જશે ને ચોવીશ. વાવ. કરાવી. ધરની ઉપર-પાંચ દુનર તક્ત્રાવ કરાવાં-તેમાં બશે જંધાર તક્ત્રાવ કરાવાં-શેશકંઠ તક્ત્રાવ કરાવું પાટણમાંદાં. સમંત ૧૧૫૨ ના વરષે ચંદનર—

અન્ત-શબ્દના ૧૧૬૨ ની શાલમાં છેલ્લાકે ગટ કરાવો-તાંદાં રાખશ જોશ કરાવી દખણની તરફ-તાંદાં રાખશ દીડો-તારે ભુંછરામાં-મેશા બે તેજના ભરાંવીને મશાલ કરીને-ધણીધણીઆણી માંદાં જિનરાં-તે અલોપ થઈ ગયાં-તે ભુંછરાનું મોટું ૧ જુનેગટ છે ખીલુ મોટું જશધાગુને ગટ છે-તીલુ મોટું છેલ્લાકે છે-તારે માશ ૨) ને દીન: ૧૨ શુધી પાટણનું રાજ મુનુ રહુ-તારે કાલરીએથી હુવરપાલને તેડીને પાટણ લાવા-ને તેમને ગાદીએ બેસારા નેમણે-વરશ ૩૦ રાજ થીધું.

વિષય-આમાં સિદ્ધરાજ સોલંકીએ કામકામ કરાવેલી વાવો, તક્ત્રાવ અને મશાલની ગણતરા કવચિન્ કવચિન્ સાલવારી સાથે આપેલી છે. ઉપરાંત આમાં રબોઈ (સિદ્ધરાજનું જન્મસ્થાન), જસદણ, ધાંધણપર, શાઅલા, અહુંદપર, વીરપર, તરક્ષી, સે-કપુર, વઢવાણ, જેલણપર એ સ્થળોએ ગટ કરાવ્યાનું તથા દશ દુનર પ્રાસાદો, સવા લાખ પરબો, મહીઓ, ધરમશાલા, અને મહાદેવનાં દેહેરાં કરાવ્યાનું અને ગ્રામીણોને રાજ્યાગ્રંથ ગામો અર્પણ કરાવ્યાનું અને અતિ ઝીજુવારાના બોંચરામાં રાખી સાથે અલોપ થયાનું જાણાવેલું છે.

વિશેષ-જ્ઞાનવાજેગ ઐતિહાસિક માનિતી આમાંથી મળે છે.

અ. ૪૬-૧-૯-કુમારપાલને ગ્રાપ-ઐ. ગુ. લો.-પૃ. ૧૧-૧૨.

વિષયાદિ-આમા નીચેની હકીકત છે કુમારપાલને સિમરે જતા જતી જયવત રૂપિ(જેવતરખ)એ જૈન બના થો, તેણે કલરીએ દેરાસર બધાવ્યું, પાટણમા સવા હમર પોશાનો કાઢી અને પટાણી જે ઉદેપુરના રામની કુવરી હતી તેને જયવત રૂપિના શિષ્ય હેમાચાર્યજીના અપાસરે જવ ની કુરજ પાડી, આથી રાણી રીસાઈ અદેખર બાપને ત્યા ગઈ, એટલે દસોંદી બારોટ જલ અને પનને તેને તેડવા મોકલ્યા અને તેઓ અપાસરે નહોં મોકલવાનું વચન આપી રાણીને પાટણ લા-યા કુમારપાલે વચન તોડ્યું એટલે જલ અને પહે રાણીને પીચર પોટોચતી કરી, અને બારોટાએ ધરણું કરી જોમાર ક્યોં, ૭૮૭ બારોટ બધ્યા અને જલ તથા પલનો બાજુએ વખવટ કારી ગયો, ત્યા બાર વર્ષ રહી વિદ્વા બચ્થો અને કુવર પાવને કહ્યું જે કાલે દરીઓ દેલશે અને પાટણુ બોમજો, કુવરપાલે પોતાનો શવ બચાવવા વિનવિ કરી બીજે દિને દરીઓ દેલાતા બારોટ વખવટ કુમારપાલને હવેલીના સાતમે માળે લઈને ચઢ્યો, તેની સાથે હેમાચાર્ય એલા સાથે ઉપર ગયા, માળે ચઢ્યા પછી વખવટે પાચ હમર 'લોહાના ગરમ' હેઠા નખાવ્યા કુમારપાલને કહ્યું કે વાહાણ સાચુ આપે ત્યારે ગારા કહા પછી તમારે તેમા બેસવું એટલામા વાહાણ જેવુ પાસે આવવું જણાયુ કે લાખ જતીઓ શવ બચાવવા તેમા કુદી પડ્યા દરીઓ દેલાતો દેખાયો અને વાહાણુ દેખાયુ તે કસમત હતી એથી લાખ જતીઓ વાહાણુમા બેસવા જતા સાતમે માળથી હેઠા પડ્યા અને મુઆ, અને વચનભંગથી બાટના સાપને લીપે ગળત કોઠથી મુઓ.

નોંધ-"રાસમાગા' બાપાતર બાગ ૧ લામા પાને ૨૮૪ મે (મિત્ર સ ૧૯૫૫) જલ અને પલ એ બે બાટોને બદલે 'જયદેવ' નામ આપેલુ છે વળી જલ અને પલના બાજુએ વખવટને બદલે તાકરાચાર્ય-સકર સ્વામી દેવજોધાચાર્ય કણ્ઠાકથી પાટણુ આવી હેમચંદ્રના મર્હોના પ્રસંગ આણ્યાનુ જણાવેલુ છે (પાનું ૨૮૫-૬) આ ઉપરાંત બીજા પછુ કેટલાક પાકેરે છે

અં. ૪૬-૧-૧૦-વાઘેલા રાજવગીઓ-ઐ. ગુ. લો.-પૃ ૧૩

વિષયાદિ-આમા મલરાજ, રણુધવલ, વિસલદેવ, સારગદેવ અને કરણધેવાના રાજ્યકાલનો સમય આપ્યો છે, અને વઢવાણમાં માધાવાન બધાવનાર માધવે અલા ઉડીને મળી ગુજરાતુ રાજ લેવડાવ્યાનું તથા કરાળના પુત્ર વાલ્મીકીને મુસલમાન બનાવી ફીરોજસાહ નામ પાડી પાટણુની ગાડીએ બેસાર્યાનું જણાવ્યુ છે

અ. ૪૬-૧-૧૧-પરમારોની ખ્યાત-ઐ. ગુ. લો.-પૃ ૧૪

આવસ-ીજણુના પરમા-તેની ખા(ખ્યા)ત લખી છે-અદીઆહતના દીકા ૧ જે તેમાં -જગદે -નાનો-ગણુધમવ તેહો રાજ ઠીજણુઆપુ-પણુ બે પગ-મારમાથી-સાજો રજણુનની નીચી-તેહનુ કસીત-(આ કવિત અ. ૪૬-૨-૫ મા છે તે જ છે)

વિશેષ-૧: ૪૬-૧-૫ ના કવિત કાતાં આ વાંચક છે, કારણ દરેક નામ પ્રકરણ-આના આંતરે મૂળી લખેલું છે, આને આધારે કમળ કવિત સુધારેલું છે.

અં. ૪૬-૧-૧૨-પાંચ ક્ષત્રિય કુલ-ઐ. ગુ. લો.-૫. ૧૪
વિષયાદિ-આ જામનના પાંચ કવિતાં (જાપા) છે. અં. ૪૬-૧-૧ માં આપેલાં છે તે છે, પણ કેટલોક પાકેર છે.

અં. ૪૬-૧-૧૩-જગદેવ પરમારનો શાખો-ઐ. ગુ. વા.
૫. ૧૫-૨૬

વિશેષ-આ શાખો અને અં ૩૭-૬ ની વાર્તા એક જ છે, માત્ર પ્રસ્તુત પ્રતિનાં કોઈક સ્થળે વાર્તાનાં એકાદ જે વાક્ય વધારે લખાય છે; અં ૩૮-૬ ને વાર્તાની સંજ્ઞા આપેલી છે ત્યારે અહીં તેને 'શાખા'ની સંજ્ઞા આપી છે, પરંતુ અં. ૩૭-૬ ના શાખા સાથે આને મળતાપણું નથી.

અં. ૪૬-૧-૧૩-માંડવરા દેવની વાત-ઐ. ગુ. વા.-૨. કરમા
આણંદ ૫. ૨૬-૩૩

વિષયાદિ-આ વાર્તાનો સંક્ષેપ નીચે પ્રમાણે છે.-ધારા નગરીના રાજ્યપાદે જગદેવ પરમાર બેઠા, એટલે તેના બાઈ રાષ્ટ્રધવલના વંશનો ફરાયો યરપારકર (સિંધ) જઈને વસ્થો તેના વંશનો અંદાજ શોધી પરમાર દેવ માંડવરા(માતંગરાજ-સુર્ય)નો પરમા બધા હતો. તેને નિત્ય સર્વ કલ્પાં પ્રભાતે "કરોર પસાય" આપીને પતંગથી હેડા ઉતરવાનો નિયમ હતો. તેના વશમાં મુઝો અને લગ(ખ)ધીર યયા. તેમના સમયમાં સાત દુકાળ પડ્યા. એટલે તેઓ રૂંચત મુઝાંન દૂર દેશાવર જવા ત્યાંથી નીકળ્યા. તેઓ માંડવરા દેવની પૂત કયાં વિના ખાતા નહીં આથી દરેકાજ પાંચ પાંચ ગાડ તેમને મુકામ નાંખવો પડતો તેમને આવી તરતી દર પાંચ પાંચ ગાડએ પડતી જોઈ દેવે પ્રસન્ન થઈ મુઝા અને લગધીરને કહ્યું કે મારા આ સ્થાનમાં બેસીને તમે જાઓ અને જ્યાં તેનું પૈદુ ભૂમિમાં ખુંપે ત્યાં મુકામ નાંખજો, અને એ પ્રદેશનું રાજ્ય તમને મળશે. પછી તેઓ એ રૂંચે ચડી આગળ ચાલ્યા અને હાલના મૂળી ગામ પાસેના વગડામાં પૈદુ ખુપતાં અટક્યા અને ગાડાંનો કોટ કરી સુત્રામ નાંખ્યો. ત્યાં રહેતાં વઢવાણના વડલા વાપેલાના શાખા છમાડ જતાના રજપુતો ને મૂળીમાં રાજ્ય કરતા હતા તેમની દાનત તેમને હુઝી લેવાની થઈ. આથી શિકાર ખેલતાં પોતાનો તેતર લગ(ખ)ધીરના મુકામમાં જતાં તેણે તે પાછો આપવાનું, અને તે કબજ ન હોય તો લઢવાણ લગ(ખ)ધીરને કહેણ કહાણું અને બારે સગ્રામ મચ્યો તેમાં છમાડ રજપૂત હાર્યા અને લગધીર પરમારે મૂળીનું રાજ લીધું.

૨ આ વાર્તામાં યુદ્ધપ્રસંગમાં સાત 'કવિતા' (દોહા) છે, તેમ અંત બાગમાં બીજાં ચાર છે.

૩ અતમા લખ્યુ છે કે “બારોઠ કહમા આણ્ટે પરમારનો રાખો બનાવો છે”

વિશેષ-૧ આ વાર્તા કીશ્વર દલપતરામવાળી “રતમાળા”માં “મૂળીના પર મારો” એ નામે પાને ૩૭૫-૭૬ માં દેટલાક સંક્ષેપ અને બાધા, ર સાથે પ્રકટ થયેલી છે

અં. ૪૬-૧-૧૪-કેસર મકવાણાનો પવાડો-ઐ.

ગુ. લો. ગદ્યપદ્ય-પૃ. ૩૩-૩૮.

આરભ-હવે ખાત-મકવાણાની-પવાડો લખો છે-કેસર મકવાણાનો

કવત-આઠ જોતા ઓઢોઢાર-સકત-ત્રોહો ગુણ-ઉપાઆ ૧

ચોસટ-મુખા-મખ માંચ-મખ બતરીશ કહાઆ ૥

મોલ મુખા-મખ માંદાઅ-વલી બામા અવતરીઆ

સેખસાઈ-ત્રાણ નામ-કમલ મુખ ચોમુખ કવીઆ ૥

બમા-સત-હુઓ-માહારખ-માહારખ સત હીમાણા

ધન કુડમાલ ક્ષત્રીવટ ધરમ-તે કલ સાચો મકવાણા ૥

કવત ખીજું-મારકુડ નથુ ગોત્ર-આઠ કલ ચદર વલામી

બામા સાખ-માદની-તરપણ-કલ-નથુ પવાસી ૥

આઠ માત-કલદેવ-વેદ તો-જલુર વખાણુ

એ તો જલુર-અદકાર-તે કલ સાચો મકવાણો

- ધન કુડમાલ ક્ષત્રીવટ ધરમ-મારકુડ ઉતપત કીઓ

રની સસી જાહા લગ રહે-તેમ રાજ અવીચલ દીઓ

x

x

x

x

કુડમાલનો મેહેરખ-મેહેરખના ગગરખ-ગગનો-પ્રથવીપત-મકવાણો-ધઢ
સે કરી રાજ કહ-તેહેતું કનિત

x

x

x

x

પ્રથીપતના આવણુશી-આલણુસીના ઉગમસી-ઉગમસીનો વેહરી-વેહરીનો વેહરીસાલ-વેહરીસાલનો બ્યેહોઆસ-જેણે ધઢ કેરટી રાજ કર-તે બ્યેહો(બ્યાહા)આસને પેટ કેસરમકવાણો થઆ-મઢકેરટીમાં-જે દાડે-પાહાસ મકવાણો-મરણુસજાએ પોહોળા-તાહારે-શવ ગતે-જાઅ નહી-તાહારે-કેસર મકવાણે પુણુ-જે પ(પિ)તા-તમારો શીવ કામ મોખ જતો નથી-તાહા રેબ્યાહાસ મકવાણો બોળા-જે કેરકાટથી-નગર તો-સામધજી-તેમાં હુમીર સુમરો-રાજ કરે છે-તેના હુધમલીઆ વછેરા-સવામો-લાવીને-તેરમાને દાઢે-લાટ ચારણુને આપે-તોહો મારો શીવ ગતે જાઅ-તાહારે પોતાના બાઈલિતરીજા

પાંસે સરવે બેઠા હતા-તેહે માંહે એકે જાણુ-બોલા નહી-તેહરે કેહર મક-
વાણુ-અગીઆર વરસની ઉમરના હતા-તેહેણે-પોતાના પ(પિ)તાને હાથે જલ
ગ(ધા)ણુ-XXXXકેસર મકવાણુના હાથમાં સવામણુ લોઢાની સાંગ રહેતી-XXX
સાડા ત્રણ ટાંકની કળાંન-હાથમાં રહેતી-સવા સવા મણુનો બલકો હતો-
તારે કેસર મકવાણુ-ગ(ધ)રડ ગો(ધા)ડા ઉપર ચઢીને ચાલો-

કેવત-ખીજ ઘોડા ચોપગા-ગોરાદર ચાલીસ

ખીજ નર બજે હયા-કેસર પુરા વીસ

તરકસથી તીર કઢ્યો (કાઠિયો) કર ગ્રહી લાલ કળાંન

દો સૂખાં ભેર (ભર) લાકડી-વેધી આવલે બાંણુ

અન્ત-કવત-મકવાંણુ-રાણુંગ^૧-બોહો બાબલ^૨ બરફાલા-

લખવત લુણુંગ^૩-ભા(લલા) બલોઅચ^૪ ભાઈ-

ખતર વટ-રાખણુ ખોડ^૫-જકે પારાકર^૬ જાણુ (ખાંટ)

વીઠોડ^૭ ને હાપેવ^૮-જકે ઝલ રાણુ^૯ વખાંણુ

નવ શાખ નવ ખડમાં-મકવાંણુ-દસમી(મો) મણી

એટલી સાખ ઉજલતાં તતિલક સાખ ઝાલાં તણી.

કેરંટીએ કેસર મકવાંણુ કાંમ આવા-તેહેનો દીકરો હરપાલ મકવાણુ-
ને તે સવાસો સુમરીઆં ચુપ ખડકીને-બલી મુઈ-

વિષયાદિ-આ પવાડામાં નીચેની હકીગત છે:-કેરંટી ગઢના અગીઆર વરસના
કેસર મકવાણુએ મરણપયારીએ પટેલા પોતાના પિતા વ્યાહાસને તેની અતિમ ઇચ્છા
તૃપ્ત કરવા સિંધના સામૈઆ નગરના હમીર સુમરાના સવાસો દુધમલ વછેરા બલાહારે
આણીને બાઠચારણીને તેના તેરમાએ દાનમાં આપવાનું વચન દીધું અને તે તે પ્રમાણે
બાઈબત્રીજઓની આય વગર એકલો ઘોડે ચઢી સામૈયે ગયો અને તેના વછેરા કેરંટી
હાંકી લાવી બાઠચારણીને આપ્યા. પછી તેણે કેટલેક દિવસે ગોર પાસે પોતાની જન્મોત્તરી
મંગાવી આયુધ્ય જ્વેરાણું અને અલ્પાયુધી પોતે હોવાનું જાણતાં ધરને બ્રુણે અન્નણ્યા
વણુ પરાક્રમ કર્યે મરવાને બદલે કોઈ વડા રાજ જોડે બાકરી બાંધી, રણમાં ઝુઝી, નામના
કરી, મરણુ પામવાનો નિશ્ચય કર્યો. આથી તેણે હમીર સુમરાની મેની નદીમાં ચરતી
સાતસે સાંઠણી હાંકી આણી; છતાં સુમરો સામો લઢવા ન આવ્યો. એટલે પાછો દરોરાને
દિને અને મોહોરમ મહીનામાં તેના બાગમાં રમવા આવેલી સવાસો દીકરીઓને રથ
સાથે પકડી લાવ્યો. છતાં સુમરાએ કેરંટીની આસપાસની જગ્યા રણવટવાળી હોવાથી
તેની સામે બાય ભરવા હિરમત ન લીધી. ત્યારે કેસરે એક હજાર વીંધા જમીનમાં જવ
વવરાવી સુમરાના લશ્કરને ખાવા આપવાનું અને સામા આવી લઢવાનું કહેણુ મોકલ્યું.
સુમરો લઢવા આવ્યો અને તેમાં આઠ છોકરા સાથે કેસર મુઝ્યો. હરપાલ તેનો નાનો

છોકરો ફેસરના નવ છોકરામાથી ઝાના વરાની નવ સાખાઓ થઈ, જે અતના કવિતમા ઉપર આપેલી છે

૨ આ પવાડામા ૭ છાંપા અને ૨ દોહરા છે, બાકીનો મલભાગ

વિશેષ-આ ૫ જ ના “ફેસર રાસા”મા આ વિષય ચારણ ગણ સાસણે આથી વિશેષ રસબર કા વમા ચારણી બાધામા વર્ણવેલો છે, તે જુઓ

૨ ઉપરના પવાડાનો સાર “શનમાલ” અને “ગુણશતના શબ્દો-તથા શબ્દશી-ઓની તવારીખોનો સમઢ” જે હવે અમાય છે તેમા પાના ૨૭૧-૪ મા “ફેસર મકવાણાની વાત” રૂપે મકટ થયેલો છે

અં ૪૬-૧-૧૫-હરપાલ મકવાણાની વાત-ઐ ગુ લો -

૫ ૩૮-૪૩

વિષયાદિ-૧ આ વાર્તા કરણવેલાની શાળી કુલાદેને લાગેલા બાબર ભૂતનો વળગાડ કાદનારા અને આ ૪૬-૧-૨૪ વાળા ફેસર મકવાણાના દીકરા હરપાલ મકવાણાની છે. રા નન્દરાકર તુળસરાકરે રોવા “કરણવેલા”ના અર્થથી તે વાચકોને પરિચિત છે, જે કે તેમા આ વાતમાનો સંક્ષિપ્ત પ્રસંગ તેના લેખકે પોતાને અનુચિત લાગ્યાથી ફેરવેલો છે. કાળવા તરીકે આ વાર્તામા નીચેનો પ્રસંગ છે. વરાકરણ માટે કુલાદેએ પોતાના બાપના નગર તલાદેથી બ્રાહ્મણ પાને મનેતુ તેલ મળવ્યુ અને તે તેલ બ્રાહ્મણે માર્ગમા છતાવતી નગરી પાસેના વડ હેઠળ મૂક્યું, તેમા બાબરો ભૂત એ વડમા રહેતો હતો, તેણે મેવેરા ક્યો અને એ તેલનું મર્દન કરતા કુલાદે બાબરાના પલમા સપડાઈ અને બાબરો રાત્રમહેલમા કુલાદેને રોજ કરણવેલાના દેખતા જ તેને ધોડીએ બાધી લોગવતો (આતું જ સિદ્ધરાજ જયસિદના સબવમા થયાનું જમદેવ પરમારની વાતમા વર્ણવેતુ છે) આમાથી હરપાલે તેને ઊડવી બાબરાને વરા ક્યો “કરણવેલા”ના કઠો રા નન્દરાકરે આ પ્રસંગ ફેરવી માધવનો બાઈ કેસવ ભૂત થઈને સાલી કુલાદેને વળગ્યો અને તે વળગાના દોગથી મરવા પડી અને હરપાલે તેને વશ કરી એમ વર્ણવ્યુ છે

વિશેષ-૧ “શનમાલ તવારીખોનો સમઢ” એ પુસ્તકમા પાના ૨૭૪-૨૭૬ મા આ વાર્તા, બાટની બાધા ફેરવેને તેમ જ કુલાદે સાથેના ભૂતના વિદારનો અને બાબરાને વરા કર્યાના પ્રસંગનો સંક્ષેપ માત્ર એક જ નાના વાચ્યમા આપીને મકટ કરેલો છે

૨ આ વાર્તામાના જાળવાજેગ ત્રણ છાંપા નીચે આપ્યા છે -

જામ મસાની તણે જરદ રાવવ બોવાઓ

અગ થજી ઓદીચ-તેણે મંગવ વરતાઓ

પોટો પાટણુ પરણીઓ-જગન કો નાન ન જળી

દુનો દેવ હરપાલ-રીઝિ શકતી થઈ-રાણી

ઈ સજી(સુજી) ઓ સામત-ઈઈત સળ બાગા ટોટ

હ સળ ઓ સામત-અડપડ લીધા રોટ

તું સભુ ઓ સામંત-રૂદર શક્ત ધરે કીધી રાંછી
 તું સભુ ઓ સામંત-અદાર સેહે વેર આંછી
 હરપાલ વડો-ગમરા હથો-દનદન અદકો દાખીએ
 તું આ રે તોલ દેસર તણા અલ સામંત જો ઉઆખીએ
 (અદારસે ગામનું ઝાલાવાટ કહેવાય છે; અલ-છલા-પૃથ્વી)
 પાટડીએ પોહોપાટ-મોહોલ કીધો મધવાંજી
 રાણી ગોખ રહંત-ગત કો શક્ત ન નંજી-
 રાંછી તણા ગન્ગાજ-મેદે છટા મદમાતા
 દુર પંથ દેખઓ(દિખીઆ)-રાજંદર પુત્ર રમંતા
 સે(સો)દો, માંજી, રોખરો લાંબે કર ઝાલી લ(લી)આ
 આપ શક્તી આપરા દુવર સાખ ઝાલા કીઆ.

૩. આમાં ઝાલા વંશ નામ કેમ પશ્યું તે સમન્વયું છે. આ રાતઓના દરોંદી આરણુ ઠાપરીઆ કહેવાય છે, અને તેનું કારણ ચંદ્રિએ 'ઠપલી' મારી હતી તે છે.

અં. ૪૬-૧-૧૬-ટોપીવાળાનાં કવિત (છપ્પા)-૨. રામચંદ્ર-
 ઐ. ગુ. લો.-પૃ. ૪

વિશેષ-૧. જુઓ અં. ૩૦. જુ પાનું ૧૩૮; પ્રસ્તુત પ્રતિમાંના છપ્પાઓ કરતાં એ છપ્પા વિશેષ શુદ્ધ છે.

૨. પ્રસ્તુત પ્રતિમાં નીચે પ્રમાણે નોંધ છે:-

લખીતાંગ મેહેતા નરેતંમ અનોપરાંમ લખાવનાર બારોટ-ઠાલીદાસ પુજના ચાપડા
 ઉપરથી ઉતરાવી છે-રેહેવાસી અમદાવાદ મધે-સાહાપર કોટડી મધ્યે-બાટવાડા માધે-
 બનાવનાર બારોટ રામચંદ-બનાવો છે.

૩. આ નોંધ પ્રસ્તુત કવિતનો કર્તા રામચંદ જણાવે છે, ન્યારે અં. ૩૦ જુ માં કર્તાનું નામ આપેલું નથી.

અં. ૪૬-૧-૧૭-રૂદ્રમાલનાં કવિત-ઐ. ગુ. લો.-પૃ. ૪૫

વિશેષ-જુઓ અં. ૩૦ ત-પાનું ૧૩૯; આ જ પ્રતિ ઉપરથી અં. ૩. ત. વાળી પ્રતિ શુદ્ધ ઉતારેલી છે.

અં. ૪૬-૧-૧૮-ચાડીઆની વાત-ઐ. ગુ. લો.-પૃ.-૪૬-૪૭.

વિશેષ-જુઓ અં. ૩૦-ઠ. આ જ પ્રતિ ઉપરથી અં. ૩૦ ઠ. વાળી વાત ઉતારેલી છે.

અ. ૪૬-૧-૧૯.-આશા લીલની-અમદાવાદની સ્થાપનાની
વાત-ઐ. ગુ. લો.-પૃ. ૪૮.

વિશેષ-જે કે આ ગદ્યવાર્તા છે, પરંતુ અ. ૩૦ લંબાણી પણ વાર્તાનો જ
વિષય આમા સમાવેલો છે, તેથી હજીત માટે જુઓ અ ૩૦ લંબું વિષયાદિ

અ. ૪૬-૧-૨૦-અમદાવાદ શેહેરની લાવણી. મિથ્ર હિં ગુ.
લો.-૨ કિશોરદાસ-(૨. સં. ૧૮૬૮) પૃ. ૪૬-૫૦.

વિશેષ-જુઓ અ. ૩૦ લં. આ જ પ્રતિ ઉપરથી અ ૩૦ ટ વાળો જ
ઉતારેલો છે

અ. ૪૬-૧-૧૧-અમદાવાદના બાર દરવાજા તથા કાકરીયાની
વાત-મિથ્ર હિં. ગુ. લો. ગદ્યપદ્ય.-પૃ. ૫૦-૫૧.

વિશેષ-જુઓ અ ૩૦ અ, આ જ પ્રતિ ઉપરથી એ પ્રતિ ઉતારેલી છે એ
પ્રતિમા પહેલી હાની જે પહેલી પત્તિ ઉતારેલી નથી, તે આ છે-

સા આવમકા બોહત મનેજ સેક ખડુ બસે સરખેજ

અં. ૪૬-૧-૨૨-મહાલક્ષ્મીનો ખ્યાલ-મિથ્ર હિં. ગુ. લો.-
૨. કિશોરદાસ-(૨-સં. ૧૮૬૦)-પૃ. ૫૧-૫૩.

વિશેષ-જુઓ અ ૩૦ છ પાનું ૧૨૭-૮, એ પ્રતિ પ્રસ્તુત પ્રતિ ઉપરથી જ
ઉતારેલી છે

અ. ૪૬-૧-૨૩-સારી નરસી ચીજો-ગુ. ગદ્ય-પૃ ૫૩-૫૪

વિશેષ-જુઓ અ ૩૦ ડ, એ પ્રતિ પ્રસ્તુત પ્રતિ ઉપરથી ઉતારેલી છે તેમા
અહીં આપેલો છેવટનો એક હુલો ઉતારેલો નથી

મોતી મરદ ફરશરામ

(હુલો) આસો ધાવણ ને બાદરવો મોતી આસો રત

વહુ વઢેરો ને દીકરો તે નીપજે ડ (ત્રણ) રત

અ. ૪૬-૧-૨૪-વેળલપુરના અમરસિંહ અને તેના લાઈના
રામડા બે-ઐ. ગુ. લો.-પૃ. ૫૪-૫૬.

વિષયાદિ-અ ૩૫-૧-૩ના શેક હપુરચદના મરણના રાસડાની લટો આ જે
રાસડાઓ રચારેલા છે, આરમની કહીઓમા માત્ર નામફરે કરતા એની એ લીપીઓ
લગભગ મોજુદ રહે છે

આ રાસડાની હાથીગત નીચે પ્રમાણે છે:—

રાસડો ૧ લો—બોલકા પ્રગણાના (વ)ડકા નજીકના વેળસપુર ગામના એક મોટા ગરાશીઆ અમરસિંધને વસંદા સાથે ગરાસ માટે તકરાર થઈ, તેથી વસંદાએ અમર-સિંધના કામદારને હુંટ્યો અને બન્ને વચ્ચે કહ્યો. યતાં લકાઈ થઈ, તેમાં અમર-સિંધ મરાયો.

રાસડો ૨ લો—અમરસિંધ મરાતાં તેના મોટા બાઈએ (નામ નથી આપ્યું) વેર લેવા સામું યુદ્ધ મચાવ્યું, પણ તેમાં તેય મરાયો.

વિશેષ-રચના કાંઈ નવીન નથી; તેમ અર્વાચીન કાલનો એક નાનો પ્રસંગ છે, માત્ર માંદોમાંહેના ગરાસના કહ્યાનાં કેવાં પરિણામ આવતાં તે એ સૂચવે છે.

અં. ૪૬-૧-૨૫-ઝાલાણુ-ઐ. ગુ. લો.-પૃ. ૬

આરંભ—બોલકા પ્રગણાની જમીનનું નાંમ—લાલ-હેવું કહેવાય છે ને તેહેમાં વાઘેલા ગરાશીઆ અશલથી રાજ કરતા હતા—હાલ પણ પુટકલ ગામો એ વાઘેલા નીચે છે—મોળે પુના જેનો કાઈ ચારણ વાઘેલા પાસે માગવા ગયો. તેને વાઘેલાએ કાંઈ થોડુ આપું તેથી વાઘેલા ગરાશીઆની નાલાસની વાઘેલાણુ કરી—તે પછી એ ચારણ ઝાલાવાડમાં લીમડીના કાકાર-હરભમણ ઝાલા પાસે ગયો—તેને એ ઝાલાએ કહુ કે ગઢવા—વાઘેલાણુ દોહો.....પણ એ ઝાલાનાં ગામ ૮૪ તેહેમાં એ હરભમણના પીતરાઈ રહેતા હતા તેથી તેમની નાલાસની ઝાલાણુ હેવે નાંમે કવીના કરી તેમાંથી જેટલાં મહને ઇઆદ છે તેની વીગત પાછલ લખી છે—

૧. કકુડી તો કુલા મરડે વરસાળને વાંદાણુ

હરભમ ઝાલા વીનવું ગુણુ આપડું ઝાલાણુ

(લીમડીમાં કાકારનો કારબારી: વરસાળ મોહોટા હુકમદાર હોતો. તેની હુડી-કકુડી હતી તે લીમડીમાં ફરતી ફરે ને વરસાળની લીમાતથી લોકોને કનડે તથા ઠંડ કરાવે.)

૧ ભોઈકામાં લાઈ ઘણા ને. ચોરે ચોરે કાંણુ ॥ હરભમ

૧ બંધુમાં વોરા ઘણા અને મશીતે મોઢાણુ ॥ હરભમ

૧ અહુવાલમાં હુગ ઘણી ને ધરમાં મોહોટી હાણુ ॥ હરભમ

(અહુવાલમાં ઝાલા ગરાશીઆ બપોરી વખત એક ચોરામાં બધા મોહો ઉપર હુગડું ટાંકીને સુઈ રહે—તેઓને ચોરે જે કાંઈ મહેમાન આવે તેને સુઈ હોઠા પછી અડીણુ ખવરાવવું. ને જે પેહેલો હોઠો તે ખવરાવે. બાકવા વખત થાય તારે મોહો ઉપરથી હુગડું ખસેડીને બુચે કે કાંઈ ભાંડું છે અને લે હોઠો ન હોય તો ફરી હુગડું નાંખીને સુવે. એમ કરતાં જે ઉતાવળો થાય તે હોઠે એટલે પછી બધા જીંઠે.....)

એ લોકોને દીવસે કલાક ૧૧ વાગા પછી તે બાર ઉપર બે વાગા સુધી સુવાણુ પણ કાઈ દીવસે મેઢેમાન દોઅ પાચ વાગા સુધી પણ ઠીકે નહીં)

વિષયાદિ-૧ હકીમત સ્પષ્ટ છે, ૫૫ ૪ જાનાણ ઉતારેલી છે ગરાશીઆઓની પાચમાઠી સાધી અને કેમ થઈ તે આથી સમ નય છે ઉપર કાંસમા દીપરૂપે આપેલી વિગત મૂળમાથી જ ઉતારેલી છે

૨ આવી રીતે રચેલી કાઈ કાંકાર કે કકરાળાની નાલેગીની કવિતાને તેની અવટકને ઉદેશને નામ (વાધેલણ, સોનકણ આદિ) આપવાનો ભાટચારણોનો રીયો હતો આવી કવિતા તેની આગળ તેમ જ તેના બીજા પ્રતિસ્પર્ધીઓની આગળ ગાઈને દરોદી આદિ લોક કાંકાર, ગરાશીઆઓને પાસપા કરતા હતા

અ. ૪૬-૧-૨૬-દીખલ-ગુ. લો.-૫. ૫૮

આરભ-ચવોતરમા-મોજે પીજમા એક રગનાથગર ગોસાઈ મોહોટો નામાકીત હતો તેહેના મઠની જોડે એક ભાટે ઉકરડો નાખો તો તેહેને ગોસાઈએ કહું કે ગમવ-ભાટે કહું કે નહીં ગહાણુ ગોસાઈએ ભાટને ફરી કહું કે, માહાગ બે દીખવ કહેજે પણ ઠીકરડો ગહાવ

૧ વાંકુ બોલી વાજ વધાર-સાહુકારીમા સાદાજ

ગર નામે રગનાથ ગાકુ એક તો દીખવ આ

૧ બાકરોલીથી જાનદ આણા ને ધૂમણે ખાધા ધા ૧૧ ગર૦

(જામ બાકરોલીથી કાંઈ પાસે માગતામા બહાર આણા-ને તે લાવતા-ધૂમણે ચાકી હતો તેને હટાવા વાગા)

૧ (બીબલસ છે, એટલે ઉતાર્યું નથી)

વિષયાદિ-દકીમત સ્પષ્ટ છે, આવા નાલેગીના દીખડો મામડાના ઇતનનો એક પ્રશ્ન્ય બતાવે છે

અ ૪૬-૧-૨૭-ચાદીવાની લાગળા-હિં છો-૨ ફાજલ્લા-સ ૧૮૭૨ ૫ ૬૭-૫૮

આરભ-સવત ૧૮૭૨ ના વર્ષે બાધરવા વદી ૪ ને દીને બારોટ-દરીમગને ગેર મદુખા આલીંગે તે દીને દેવલોક પામાં છ ૧૧ સત ૧૮૭૩ ના વર્ષે અલાડ સુગી ૨ ૧ રોજ સદમાની દેખી ફરી છે ને તેના સાંધા તરીકે(કા)રો જનાવો છે તેવી રીતે સાદાપરમા ભાટવાડામાં સદમાનાની દેખડી ફરી છે તે ડેરાના બાચબામા પેરનાં ડાબી બાણુ આરસપાણુનો કડકામાં લખ્યું છે એ ભાટવા સદુગા મરાણા ને ચાડીઆ મારો તે ૧ લાવળી નીચે લખી ૧

૬૫૬ રાગ લાવણી-

ઓતંમ ફાડીઆ વડા ચાડીઆ માટટીપર જુલમ કીયા

વિશેષ-આ આખી લાવણી ઉપર આપેલા આરમના પ્રસ્તાવ સિવાય અં. ૩૦-ટ-૧ વાળી પ્રતિમાં વિશેષ શુદ્ધ રીતે ઉતારેલી છે “વિષયાદિ” અને “વિશેષ” માટે જુઓ પાનાં ૧૩૪-૧૩૫.

અં. ૪૬-૧-૨૮-ફતેસિંહની લાવણી-દિ. લો.-ર. ગઘુ-પૃ. ૫૮-૫૯

વિશેષ-આરમના પ્રસ્તાવ સાથે આખીયે લાવણી આજ પ્રતિ ઉપરથી અં ૩૦ ટ વાળી પ્રતિમાં ઉતારેલી છે; તેથી તે માટે, તેમ “વિષયાદિ” અને “વિશેષ” માટે જુઓ અં. ૩૦. ટ. પાનાં ૧૩૩-૧૩૪.

અં. ૪૬-૧-૨૯-સેલુકરનો ગરબો-ઝા. ગુ. લો.-
(૨-સં. ૧૯૫૬)-પૃ. ૫૯-૬૨.

વિશેષ-પ્રસ્તુત પ્રતિવાળો અને અં. ૩૦ જ વાળી પ્રતિનો ગરબો એક જ છે, “વિષયાદિ” “અને વિશેષ” માટે જુઓ અં. ૩૦ જ પાનું ૧૨૬.

અં. ૪૬-૧-૩૦-વેણીલાઇનો રાસડો-ગુ. લો.-પૃ. ૬૨-૬૫.

વિશેષ-આ અં. ૩૦ ઝ. વાળી પ્રતિના “આરમ”ના પ્રસ્તાવ સિવાય આખોયે રાસડો પ્રસ્તુત પ્રતિના રાસડાને સર્વ રીતે મળતો છે. “આરંભ”, “વિષયાદિ” અને “વિશેષ” માટે જુઓ અં ૩૦ ઝ. પાનાં ૧૩૦-૧. અં. ૩૫. ૧ ઝ. વાળા રાસડા સાથે અં. ૩૦ ઝ. વાળા રાસડાના જોડણું જ આને પણ મળતાપણું છે, તે માટે જુઓ પાનાં ૧૬૯-૭૦.

અં. ૪૬-૧-૩૧-ફતેસિંહ ગાયકવાડનો ગરબો-ગુ. લો.-
૨. લાવણી-સં. (૧૮૨૩)-પૃ. ૬૫-૬૮.

(અં. ૩૦ ગ માં આ રાસડાનો આરંભલાગ આપ્યો છે તે જુઓ પાનાં ૧૩૧-૨).

અન્ત-શ્રીમંત રાજને બાહાદર કહીને । સહુને કીધો ઝવાર રે

અમદાવાદ લેઇ આપુ તમને । જનરેલ બોલા વાંચુ : નશીબ ૦ પદ ॥

ધોડા તુરડી હાથી મકનો । મોતી તેરો સાથ રે

સાલ જોડ રંગાવો છ આ જોડી અનેને હોય : નશીબ ૦ પદ ॥

હવે પાહુ રાજ બહાર નામ । હમે આવા તમ પાસ રે
 ગુજરાત પાહુ આપુ તમને । રાજો મન વીસવાસ નરીમ ૦ ૫૮ ॥
 જે કીયો હોય વાકા વસમો । તે પલમા લેઈએ આપણુ ૩
 પેરવાને ગાસે છતુ રાધવ મુને થાપો નરીમ ૦ ૫૯ ॥
 જનરેવ કેટે રાજ બાહાદુરને ચાહો વડોદરા સેહેર રે
 રહીઅત નાહી શવ લેઈને તેને લાવો ઘેર નરીમ ૦ ૬૦ ॥
 જનરેસે લશકરમા કાહાવુ ભેર'બુલમ ના કરો ૩
 ફાસી દેઈમુ સાલસતામા વણુ ખુટે મરશો નરીમ ૦ ૬૧ ॥
 ટોપીવાસાને તેડી કરીને રાજ બાહાદર આવે રે
 આથમજે ઊતારો આપો લશકર સધલુ લાવો નરીમ ૦ ૬૨ ॥
 મેજબાની આપી લશકરને સહુને રાજ કીધા રે
 રહીઅત સહુ જોવાને ચાહી મનમા જરા ન ખીવે નરીમ ૦ ૬૩ ॥
 જેજેકાર થયો પુર મધે મુખ સહુ પામા લોક રે
 નર નારી ને બાલક સરવે આવા થોકે થોડ નરીમ ૦ ૬૪ ॥
 ગરબો ગારો મુણુમે કાહાને સદા શકર કરે ચાહ રે
 બોલી ભવાની આશા પુરશે ગણુપતી કરશે સાહે નરીમ ૦ ૬૫ ॥
 વિષયાદિ-ભુએ અ ૩૦ ગ નું "વિષયાદિ" પાનુ ૧૩૨
 વિશેષ-૧ ભુએ અ ૩૦ ગ નું "વિશેષ"

૨ અ ૩૦ ગ વાળી મતિનો રાસડો કડી ૩૧ થી અનુરો છે, સારે પ્રસ્તુત રાસડો
 ૬૫ કડીનો પૂરો છે અને ઉવઠની લીટીથી તેનો કર્તા "ભવાનીરાકર" હોવાનું ગર્ભિત
 સૂચન પણ છે બાકીની કડીઓથી જણાય છે કે સારી સારી ભેટસોગાતોથી, "રાજ
 બાહાદુર" આદિ પદવીથી તેમ ગુજરાતના પ્રદેશો આપવાની લાલચથી તે વેળાના ઇમેજ
 જનરલો કેવી રીતે ગાયકવાડ આદિ રાજાઓને તેમના મુખી રાજાઓના પક્ષમાંથી ફાડી,
 પેતાના પક્ષમાં લેઈ, તેઓની મદદથી પેરવા આદિને તોળી, ગુજરાતમાં તેમ બાધા
 હિન્દુસ્થાનમાં પણ, ઇમેજ અમલ કેમ પ્રવર્તી શક્યા હતા

અ ૪૬-૧-૩૨ સિકાનો રચાલ-હિં લો -૨ રામગોસ્તી-૫૮ ૬૮
 આરમ—

લાવાળી શીખનો ખાત નીચે મુજબ Company's siccas kapara
 સીકા પકાહે જીતકી વનકી તલવારે સવ સીકેમ્દ કરદીળ વહી વલદાર ॥
 અગરેજ ઘાકી તલવાર વઠન ર માઈ । કલસ્તે જીનુકા તલત અલ વાઝાઈ ।

હડ પડા પાંખીમે કાગડઃ દુલ ગડ સાહીઃ સવ સુને પડે તલત હુવી વાઝાઈ ॥
તેરી દીલી આગરા તલત રે તેરા દીલી આગરા તલત લીઆ હસ વલત
તોહે હરવાંન ॥

સવ સીકે રદ કરદીએ ચલી કલદાર ॥ ૧ ॥

દલનકા સીકા અવલઃ વુરાનપુરકાઃ ચંદોરી ચીચોરી ઓ સીકા કોહો કીનકા।
ગતે રાઆકા ટકો એ તીને મીલને મીકાઃ દો રૂપેઈએ ભારકે રૂપેઆઃ સો રંગ
પાટનકાઃ ॥

તેરા નાગપુર ઓર પુના રે તેરા નાગપુર ઓર પુનાઃ પક્ષે સવ સુનાઃ
રગડ હરવાંન ॥

સવ સીકે રદ કરદીએ ચલી કલદાર ॥ ૨ ॥

પછંમકે મીઆંને રાજ ગાઅકવાહુકાઃ જાંહાં સાલમસાઈ વજેસાઈ હે વંકા ।
તેરેવીચ વડોદે મીઆંને વાવાસાઈ હંકાઃ તેરા સુરત સેહેરકા સીકા અવલ રંગકા ॥
તેરા હાલી ઓર કોટેપર રે તેરે હાલી ઓર કોટેપરઃ હમેદ હે વાહારઃ ।

સવ સીકે રદ કર દીએ ચલી કલદાર ॥ ૩ ॥

ઓતરકે યોળે મીઆંને રાજા રહેવેઃ તાંહાં નાનકસાઈ સીકા અદલેસ લાવેઃ
તેરા કાસમેરકા સીકા ફેર ચલાવેઃ ગુરુ મહારાજગીર ઝુસ્તાદ હંદ ચલાવેઃ
એ ચાર કુટકા સીકા તુજે વતલાવે ॥

એ રામગીરજી કહે હીમત મત હારો । સવ સીકે રદ કર દીએ ચલી કલદાર
સીકા પકા હે ઝનકા જીનકી તલવારેઃ સવ સીકે રદ કરદીએ ચલી
કલદારઃ ૪ ॥

વિષયાદિ-૧. આ નાનકડા ખ્યાલમાં દિલ્હીની બાદશાહી વડતાં ઇસ્ત હશીયા
કુંપની સરકારે પોતાનું રાજ્ય થયું એટલે દિલ્હીના શાહી શિક્ષા, દખખાણના મુરાનપુરી,
ચીચોરી, નાગપુરી અને પુનાશાહી શિક્ષા, વડોદરાના ગાયકવાડના બાબાશાહી શિક્ષા,
સાલમશાહી, વજેશાહી, સુરતી, હાલી, કોટેપર અને હતરના કાશ્મીરી આદિ હિન્દુ-
સ્થાનના ‘ચારે ખુણાઓમાંના’ શીક્ષા રદ કર્યા” અને પોતાના કલદાર શિક્ષા ચલાવ્યા, એ
હકીકત વર્ણવી છે. આમાં “રદ કર્યા” એનો અર્થ એટલો જ સમજવાનો છે કે એ બધાં
રાજ્યોમાં તેમ જ વડોદરા આદિનાં ખીન્ન જે સ્થાનોમાં હપરના શિક્ષા તે સમયે વ્યાપા-
રદિને અંગે ચલાણમાં આવતા હતા ત્યાં કુંપનીએ પોતાના શિક્ષા સર્વોપરી ગણાઈ ચલાણમાં
ચલાવવાનું, અને એ બધાંની કિમ્મત કુંપનીના શીક્ષાની કિમ્મતથી હતરતી ગણવાનું કરાવ્યું.
કારણ આખા હિન્દમાં ઇચ્છુ શિક્ષા જ ચલાવવાનું અને ખીન્ન હિન્દી રાજ્યોના શિક્ષાઓનું
ચલાણ લદન રદ કરવાનું ધોરણ વિસ્તૃતપણે તેો લગભગ પા સેકાથી જ પ્રવર્ત્યું છે.

૨ પૃ ૬૩ ૪ છે

વિશેષ-૧ એક ઐનિદ્વાસિક વિગત છે, તેથી ઉપયોગી છે આમા કવિ એક સભ્ય વચ્ચે કહે છે કે “જેની વચ્ચે તેનો શીકો પાકો, બાધીનાના રહે”

૨ પ્રતિની વિધિ ગુજરાતી છે અને બાળના મુખથી બોલ્યા પ્રમાણે ઉતાર્યાથી અચોક્કસ અને અશુદ્ધ છે

અ ૪૬-૧-૩૩ ભરતપુરનો રચાલ-હિં લો -૨ ધરમા વામન-

૫ ૬૮-૭૦

આરંભ—

ભરતપુરના રાજા સાથે લદાઈ થઈને ભગતપુર ગીધુ તેનો ખીયાલ લખે છે નીચે મુજબ —

ટુપડ —ભરતપુરકા ગડ હૈં ચકા ॥ થાળા ચલદેવકા : ॥

કરે રજીતસીંગ રાજ વાહાદુર બેટા સુરજમલકા : ॥ ચોક ' ॥

સાહાવાસ સદગમ તમકુ રજીતસંગ રાજા ।

હી(હિં)દુ પદકી ટેક રાસી ધન તુ મહારાજા ॥

હીંગ ઉપર ચઢા ફીરગી લેંકર સગ ફોજા : ।

નીમરુહરામા દીવાન દાઅસંગ નહીં દીલમે સમજા ॥

ફ(ફી)તુર ફર ફર ફીલા ગમાઆ નહીં રનમે દુજા ।

નીમરુહરામી દીવાન દાઅસંગ જનમકા રોજા ॥

હ(હી)ંગ ઉપર તતુર નાજા દેસો ફગ્ગીકા ।

કરે રજીતસીંગ રાજ વાહાદુર બેટા સુરજમલકા ॥ ૧ ॥

x x x x

દામાજી મહારાજ ચલદેવ તનગ મહા ઝનકુ ।

પેના પીતામર તનકે અપગ આપ ભરતપુરકુ ॥

x x x x

અન્ત—

બોહોત જઢાઈ લઢા ફીરગીસુ રાજા ઠરાઈ ।

ફાઅમ તેરા રાજ રજીતસીંગ મુગદ મરપાઈ ॥

લીસ પ્રમાણે મેજે ફીરગીને રાજાકુ કેહેલાપ ।

ભરતપુરકા ગટ દેસનેકુ જી મરા ચાહાવે ॥

જવ રાજાકુ મેહેર આઈ ફીરંગી વોલવાય : ।

લેઈ હાથમે હતાર ટોપી સલામકુ જાવે : ॥

વોહોત ચાતર કીયા રાજાને પેઠા મસલતમે : ॥ કરે૦ ॥ ૧૨ ॥

વોહોત મીનતી કી રાજાને લીલા ફીરંગીકુ : ।

લઢના હોય તો ઓર લઢ લો નહીં કમી કીસકી : ॥

વારૂત ગોલા માલ ચજીના લે વાકી હમસે : ।

ફીર લલા કે નહીં લહુંગા : કસમ કુપનીકી : ॥

કરો ભજન સદગુરુકા તુકનગીર અતીત કીઆ કેહેના : ।

ધરમા વામન પંથી ગાતે દસનામી ગાંના : ॥

મરતપુરકા ગઢ હે વંકા થાળા વલદેવકા : ।

કરે રંજીતસીંગ રાજ વહાદુર વેટા સુરજમલકા : ॥ ૧૩ ॥

વિષયાદિ-૧. આ લાવણીમાં ઇસ્ક ઇડીયા કુમ્પની સરકારના વખતમાં દિવાન દયાસિંગ શૂલાથી ભરતપુરનો કીલ્લો તોડવાને ઇચ્છે સેનાપતિએ ગુજરાતમાંથી ફ્રેન્ચ લાવીને તેમજ મરાઠાઓને કુમકે બોલાવીને બારે હલ્લો કર્યો ત્યારે મહારાજ રણુજીત-સિંહજી અને તેના સેનાપતિ બલદેવસિંહે ઘોર રણસંગ્રામે મર્યાવી ઇચ્છે સેનાપતિને ફાવવા ન દીધો અને આખરે મસલતથી સમાધાની કરી ઇચ્છે સૈન્ય પાછું સીધાર્યું, એ પ્રસંગ વર્ણવેલો છે.

૨. કુલ ચોક્ક ૧૩ છે. બાષા રસવતી છે.

વિશેષ ૧. ઐતિહાસિક હોઇને ઉપાયોગી છે.

૨. પ્રતિ માટે જુઓ. અં. ૪૬-૧-૧.

અં. ૪૬-૧-૩૪. ગામ ચિતોડના રાજાનું ગીત-

ઐ. ચા. લો.-પૃ. ૭૧-૭૨.

આરંભ-ગીત સપાખર ગામ ચિત્રોડના રાજાનું

કડી વ્યા(બા)જતાં બરમાં પીઠ પીના ગાઉ ધડી કેત

માગા કાલ ધડી દેત પેડા અસમેદ

છંડાલા ત્રજાગાંલા ગાંસડી આસમાંજુ

છાયો ઉપડી વ્યા(બા)જંદાબ્યાં ગાયો આઓ ઉમેદ ॥ ૧ ॥

કેડી ડહા કુણી ઝાટ મોડતો કમંઠા કંધ

પલ્લે રાટ સંધ જયુ વી(બી)છાડતો ભોમિપાટ થંભ

જગા ગૌણ બ્યા(વા)ટ જોડ તોરા તગ થાટ

ત્રોડતો માતગા ઘાટ રોડતો ત્ર-યાટ વાટ

॥ ૨ ॥

બાથરો બ્રજગી મોડ ચીતોડનાથગે બ્ય(બ)ધુ

કાલીચકે હાથગે આરોધ લધા કોધ

દુશારોણુ માથરો કતતગૈ સધાઓ દુઠ

જેઠી પર થરો કના ભારા થરો જોધ

॥ ૩ ॥

અન્ટ-હલે બેલ ચી ચેકે જસૌ લજ્યુ ભુલૌકલકે બકે રૌલ ચૌલ કે બ્રહ્મર કે બેદ

સુર અદ્ર ધદ કે સુત્રીદ્ર બદ લીધા સાથી ઇન્દ્રાનોક ગવ દુન્નેષ દ્રધો ઉમેદ ૨૨ ॥

કોડી સવા જનૈ કાલ નામે ચાઠે હેકે કોડી માહારદ્ર ધૌમન કયુ પ્રામૌ વેહીધી બીચ

નરાયોક વેક આપૌ તુ ઉમેદ બીર બીર એકે તુહી ગૌઆ મરા લોક બીચ ૨૩ ॥

સમપૂરણુ છે

વિષયાદિ-૨ આમા ચીતોડજટ ઉપર જટ રાજ ચટ્ટી આચ્યાથી તેની માથે
ચિતોડનાયના બાઈને થવેલું ચુલ્લ વર્ણવેલું છે

૨ આ ચારણી બાધાનો મથ છે કુલ કડી ૨૩ છે

વિશેષ-આ ગીત બાળબાળ લિપિએ લખેલું છે

અ. ૪૬-૧-૩૫-આગા લીલની દીકરીની લાવણી-મિશ્ર

હિ. ગુ. લો.-૨. હરગોવિંદ ભટ-પૃ. ૭૨-૭૩

આરભ-પાય લાગુ પાય કર જોડી વીનતી કરૂ મે ખડાખડા

મેહેર કરે આપો મુજ વાણી તેત્રીસ કોડમે તુમ બડા

દેવી સેહેરસે આયા પાતસ્યા મુલતાન મેહમદ નામ ધરા

ચૌવાન ચોકમે પીર હે પાટણુ ઉવા બેઠકર રાજ્ય કર્યા

લાગુ ફેજ ફરે પાતસાઈ માર મુલક સખ વપ(સ) કર્યા

જસ પરતાપેસે ડડા દીયા આશા ખાટ ઝોર ગામ આસ્તોડીયા

સાભરમતી ગગાજી વહે ચાંડ ગો(ધો)ડા પાતસામે રાનત

મધ્યાન સમે ગગાપર રહે

અન્ટ-ખોલ્યા આસા ખાટ મુનો રે પાતસા એસી ખાત કઈ નહી હોવે

મારૂ મરૂ લડુ તમ સાથે દુનીઆ સખ નજરે દેખે

પકડી તરૂઆર ખાટ ઉઠા ગામમાં આયા તેઅ ધડી

ખાટ જઈ નારિને પુજા સામતી વાત તેઅ વડી

મારસે ગામ ને મારસે છોકરાં ઢાહો નાશીને ક્યાંહાં જસો।
 કેઈ ફોજ તારે પછવાડે કીયાં સર્ગા લેઈ જસો।
 રૂડી રીત્યે ઘો એ દિકયરી દિકયરી કેરૂં ભાગ્ય ભલ્યું
 પાતસા જમાઈ આપણે ક્યાંહાંથી હાથ જોડીને કહુ ખડું
 સંમળવ્યા નારિયે નરને ભાંજવડ મોકલી છે ખાંટે
 પાતસાકા આગલ જ સખ કહી મગાઈ મીસરી કર ખાંટે
 સૂકરવારે આયા મુહુર્ત તેજ્યા સૈયદ કાજી મુલાં
 ફોજ લેઈ ચડ્યા ખરઘોડે નકા પડ્યા તેજાં ભલાં
 પરજ્યા પાતસા રીઝ યુજસે ખાનપાનમે ખુસ પાયા
 અખ કાયકુ પાટણુ જાવું પટણુ સેહેર સો ઇલાં આયા
 સુણો ઉતપતિ પાતસાકી ભટ હુરગોવિદને આપ કીયા
 કર્મ ફિરા જખ આસાખાંટકા તેજાં દેઈ પાતસાહાકુ લીયા

વિષયાદિ-૧. આમાં સાબરમતીના તીરે આવેલા આશાપલ્લી ગામના લીલ આશા ખાંટની દીકરી તેજબાઈને પાટણુનો પાદશાહ અહમદખાન પરણ્યો. અને તેણે અમદાવાદ શહેર એ ગામને સ્થલે સ્થાપ્યું એ પ્રસંગ વર્ણવેલો છે.

૨. કુલ કડી નોંધેલી નથી. લાવણી નાની છે. હિન્દી-ગુજરાતીનું મિશ્રણ છે, બાપા સાદી છે

વિશેષ-વધુ વિગત માટે જુઓ અં. ૩૦. ૬.

અં. ૪૬-૧-૩૬ જસવંતરાવ સવાઈનો પવાડો-હિ. ઐ. લો.-ર. હરિયાલા-
 પૃ. ૭૩-૭૫

આરંભ-હુલકર. યશવંતરાવ ઇંદોરમાં ને પ્રગણાં ઓલી મહિસર તે હુલકરને ને સાહેબ) લોકાને લઠાઈ થઈ ॥ મંદુ સેહેર લખનોર પાસે છે તાહેથી તેનો પવ(વા)ડો લખો છે:

દ્રુપદ :—સવાઈ જસવંતરા વાહાદુર સવાઈ હંકા વજા દિયા ।

મંદુ સેહેરસે મારા ફીરંગી જ્યા જ્ય(જ)મનાંસે પાર કિયા:॥૧॥ ચોક

મંદુ સેહેરસે કુચ જ્યવ શાહિ ચલી માહા(રા)જ્યકિ ।

જ્યમના નદી આયે ઉતરકર ગાંઠ પહિ ફીરંગીકિ ॥

મુકદરેકા પકડા રસ્તા ભાગી ફોજ ફીરંગીકી ।

ઉજાહ લેહા વાં ચેક નાલા રસવન મોરે પર જુકી ॥

માહારાજના સીપાઈ વડુ ખુન કરી વીને નક્કસોફિ ।
 જ્યાંકર મારે રસનન ગોલે ટોપીયા પાનીમે તિરતિ ॥
 ચોમાસા દિન ચારો ખુન ઘટી વાદલ ઝાયા ।
 છમાછમ હરિ વિજલી ચ્યમકે ફિરગીકા હોસ ગયા ॥
 સનાઈ જસનતગવ વહાદુર ॥ સવાઈ ઢકા વજા દિયા ।
 મદુ સેહેરસે મારા ફીરગી જ્યા જ્યમનાસે પાર કિયા ॥ ૧ ॥

× × × × ×

લીક સાહેબને ચીઠી મેજી જ્યા પોહોચે ફલકતેકુ ।
 સવિ કુપની મિલકર આયા લગે વાચન ચિઠીકુ ॥
 ઘનારસ પગ મારા ફીરગી નહિ ઠિકાનો રહેનેકુ ।
 લીક સાહેબને મળા નહિ કિયા લગે કુપની રોનેકુ ॥
 આયા મિરત્વા નવાપ ચારો સગી પીઢારા સાથ લીયા ।
 સેહેર ફરુકાવાજ ઉપર માહારાજસે ઢગા કીયા ॥ સવાઈ૦ ॥૫॥

અન્ત—લીક સાહેબને છાતી પીટી કલકતા ચાલી હુવા ॥ સનાઈ૦ ॥૬॥
 ભરતપુર મારી લઢાઈ માહારાજને ન્ય(વ)લ દીયા ॥
 હિન્દુસ્થાન પજાન છોડકર લાહોરકા મેદાન લીયા ।
 લાહોરકેના રંજીત રાજા માથ ફોજ દો લાપ્સ લીયા ॥
 માહારાજકુ મિલને ચાતર અમર ઘહેરપર શુક આયા ।
 જ્યન દોનુકા મિલાપ હુવા આપ ફીરગી ઘનરાયા ॥
 લડનેકા નહિ ઠિકાના કલકતા લગા રહા ।
 ફરગીને ધકીલ મેજકર માહારાજાકુ સમજાયા ॥
 હમને હારા તુમને ક્ષીતા જે હુવા સો મળા હુવા ।
 સવાઈ રહેરાવ પ્રસન માહારાજપર હે છાયા ॥
 હરિવાલને ગાઈ લઢાઈ તમામ લશકર ખુશી કીયા ॥ સનાઈ૦ ॥૧૦॥

વિષયાદિ-૧ આ પત્રાકામાં નીચેના પ્રસંગ વર્ણવે છે :-સવાઈ ન્યાપતરાવ
 દોશકરે, હમેશ્વર સરદાર લીકને એક વાર મદુ સહેર આગળથી દુશ્મની દેઠ કાશીની પેલી
 પાર બગાચો અને ખીલ વાર ન્યારે તે બરતપુરને ઘેરા ઘાસવા પાડ્યા આવ્યા ત્યારે
 દોશકરે પાછી તેની સામે આવે ખીલ તેને લાદોર તરફ નસાવ્યો, પણ ત્યાંના રાખી રાખ

રાણનિતસિંહ હોલકરની મદદે ધાર્ઠ આવતાં લીકે કુંપની સરકારના ફરમાનથી પોતાની હાર કબૂલી, હોલકર સાથે સલાહ કીધી

૨ કુલ કરી ૧૦ છે.

વિશેષ-૧. ઐતિહાસિક હોધને ઉપયોગી છે. ધ્યેન્નેએ સખળા રાજ્યો સાથે કેવી રીતે એક બે વાર નમતું મૂકીને નખળા દેશી રાજ્યોને જિત્યા છે તે આવા પવાડાથી જણાઈ આવે છે.

૨. બાળબોધ લિપિએ આ પવાડો લખેલો છે; જો કે અક્ષરોના મરોડ ઘણાખરા માથાંબાંધી ગુજરાતી લિપિના છે.

અં. ૪૬-૧-૩૭ માધવરાવ સવાઈ પેશ્વાનો પવાડો-મ. પૈ. લો.-

૨. હનમંતરાવ-પૃ. ૭૫-૭૬

આરંભ—આ હકીગત જે માધવરાવ સવાઈ પેશ્વાનો પવાડો નીચે મુજબ-

एकांति मलुन मनसुवा वसुन अवध्वांनी केला ।

सिंधीया कारण नीरुप द्यावा मोगलास केला सला ॥

भद्रपत्र शिवदत्त सिधियाने अवरून वुनगा कुच केला ।

पर्वतिस जाउन आलो रावसाहेवाचा मुजराला ॥

पत्र धाडले लेहुन जलदी अमास तुमिह याला ।

श्रीमंतानी दीला चोघडी तेयाचा बोलत्राला ॥

रावसाहेवाच्या माघे भोसल्या कारण नीरुप दिला ।

तुकिज हुलकर आर सरदार पुन्यासि आ शरो ठवल्या : ॥

घालवले सरदार बोलवु तमांम आपल्या लेपपरि ।

एकांयकी लाल हरीवल्या चौदेशा महि अंधारि ॥

श्रीमन्त माहाराज पेश्वे रावसाहेव राजोश्री ।

एकाएकी लाल हरिवल्या चौदेशे महि अंधारि : ॥ ૧ ॥

× × × ×

आदितवारि झाली कहाली रावसाहेवाचा शरिरा : ।

ज्यसे हिराच्ये तेज खरकले नेत्राची चंद्र तीसरा : ॥

कहि भुल पडली चंद्र उतरली हुस नहीसे वावरा : ।

न कले कला तुझी धंनीका आयुषाचा तुटला दोरा ॥

असिज कललां उडि टाकटे नानाईसमते नाजरा ।

फरशंपदिवर पडले पुढे होदाचा काथ होता तीसरा ॥ ૩ ॥

× × × ×

જસમ માઢીચી ભારી સખર નાનાપર ગેલી ચઢત્યા પહારા ॥

દેવપુજા કરતાચ ઉઠજે નહિ પાઘોટયા પોઈ વરી એકાએકી૦ ॥ ૩ ॥

અન્ત—તિન રોજ દુકાન વધ સેહેરા મદી ઔઘ્યાચ્ચી હોતી ।

પુલાપાસુન ચૌક્યા વસતિલ્યા નાનાચી વદોવસિ ॥

વોલ્યા વોલ્યાને ચૌકી વસવિલ્યા રાવતાચી ગત્ત હિંદતી ।

પુન્યા વાહર માળસ નિષતા કાગદાચી ચોઠસિ હોતિ ॥

સ(સ)ગમા વર ગારદ વસવલ્યે ગારદ સેહેરા ચાલતિ ।

પાટા ન પાઠીલ્યા ચૌક્યા સાઢળીચી ઢાગ ફીરતિ ॥

વહાવે દિવસે ફરશુરામ ભાત કિરીયાન્યા સમગે (સગમે) જાતિ ।

ચાર રથ વીલે ચાસિ જરિચે વ્રાહ્મણાસ ઢાના અત્રી ॥

એક લક્ષ સ્પૈયે વાઢલે દિલા અઝાહિ સુધાત હાથી ।

માધવ ગુરુ સન્યાસિ ધન્ય ગુરુ ત્યાચી મતિ ॥

કોણિ આલા નહિ રહ્યા નિરુણ તિહિની ઢાલ મગુન જાતિ ।

કેહે હનવંતરાવ મહણે કોણ યા કરતારાચા હાથ ધરિ ॥

એકાએકી૦ ॥ ૬ ॥

વિષયાદિ-૧ આમાં નીચેના પ્રસંગ વર્ણવેલા છે -નારાયણ પેલાના, પ્રથમ સગીર પણ પછી વધે પૂગેલા પુત્ર, પેલા સવાઈ માધવશાહે નાના ફૂંડનવીસના કારભાર હેઠળ રાજ્ય ચલાવતા પોતાના સિંધીયા, ભોંસળે આદિ મરાઠી સરદારો સાથે મસલત ચલાવી મોગલ બાદશાહ સામે યુદ્ધનો પ્રબંધ કર્યો અને દશરાત્રી સ્વારી કાઢી તેના બીજે દિને મેગએથી ઉતરતા તે ત્રીજે પત્તીએથી પણ ખસતા હેઠા પડ્યો અને થોડાક દિન મરો રહી મરણ પામ્યો, એટલે નગરલોકે શોક કર્યો અને નાના ફૂંડનવીસે પેરવાઈના રક્ષણને પાઠો બદોબસ્ત કરી ફરશુરામ બાઈ દ્વારા સવાઈ માધવશાહની ઉત્તરદિયા કરાવી

૨ પૃષ્ઠ ૬૬ ૬ ૧

વિશેષ-આ પથારો બાળબાળ લિપિએ લખ્યો છે પણ અક્ષરોના મરોડે માયા બાપી ગુજરાતી લિપિના છે તેમ અશુદ્ધ છે

અ. ૪૬-૧-૩૮-માધવરાવ સવાઈની વાર્તા-ગુ.ગ -૫ ૭૬-૭૮

વિષયાદિ-આ વાર્તામાં નીચેના પ્રસંગ વર્ણવેલા છે -પોતાનો પિતા મરતા ના રાયજી પેલા માઢીએ બેરા ત્યારે ઈર્ષ્યાથી અને રાજ્યચેત્રથી તેના કાકા રાયોઆએ મારી કબજે કરવા મટિ પડેલા તેને ૩૬ પગડવાનો મર્થય રચ્યો તેલે સિરમડીના ન માદારને રૂપેઆ આપી " જાતારાવ સવાઈના પત્તા " એવો લેખ લખી ફરમાન આપ્યું

૩૨-૩૩

પરંતુ રાધાબાની વહુએ નારાયણરાવને દાર મરાવવાના હેતુથી પેલા લેખમાં “મરાવા” ને બદલે “મરાવા” લખી લશ્કરીઓને તેના મેહેલે મોકલ્યા, પણ ત્યાંથી જવ બચાવવા નારાયણરાવ નાશીને રાધાબાને ઘેર દોડ્યો અને તેના ખોળામાં માર્યું મૂક્યું. એટલે રાધાબાએ તેને ઉઘાર્યો. પણ આનન્દીબાઈએ તેને ખોળામાંથી હડસેલી ઠાડી મારી નંખાવ્યો. પરંતુ રાજ્યકાર્યકુશલ નાના ફડનવીસે નારાયણરાવની સ્ત્રી સગર્ભા હોવાનું જાહેર કરી રાજ્યગાદી કબજે કરી લીધી. એટલે પોતાને પેશ્વાઈ મળવાનો સમય ન રહેતાં રાધાબા ત્યાંથી દોડી ગુજરાતમાં આવ્યો અને ઇંગ્લેન્ડ સરકાર તથા ગાયકવાડની મદદ મેળવી પુને આવ્યો. પણ નાના ફડનવીસે તેને ફાવવા ન દેતાં હલકો કંદ કર્યો. દરમ્યાન નારાયણરાવના સગીર છોકરા સવાઈ માધવરાવના નામની દુવાઈ ફેરવી, નાના ફડનવીસ પેશ્વાઈનો કારભાર ચલાવતો હતો. સવાઈ માધવરાવે નાના ફડનવીસના પંતમાંથી છટકવા પ્રયત્ન કર્યો પણ ન ફાવ્યો ત્યારે દાદરેથી પડી મરણ પામ્યો.

સવાઈ માધવરાવના મરણ સંબંધમાં ખીજે પણ એવો પ્રસંગ આમાં નોંધેલો છે કે માધવરાવ ધર્માત્મા હતો. એક બ્રાહ્મણ પૈસા મેળવવાને લંગલમાં તપશ્ચર્યા કરતો હતો તેની ઉપર પ્રસન્ન થઇને એક સાધુએ રૂ. ૪ હજારની ચીઠી સવાઈ માધવરાવ ઉપર લખી આપી અને કહાવ્યું કે “તમારો વાચદો પુરો થયો છે અને ધુણી ખાલી બળે છે.” પેલા બ્રાહ્મણે સવાઈ માધવરાવને તે ચીઠી આપી, સાધુ બાવાનો સંદેશો કહ્યો. આ પ્રસંગ પછી જ ત્રીજે દિવસે સવાઈ માધવરાવે મેડીએથી પડતું નાંખ્યું અને મરણ પામ્યો.

વિશેષ-અં. ૪૬-૧-૩૭ વાળા પવાડાની કડી ૩ છમાં સવાઈ માધવરાવનું મૃત્યુ, પ્રસ્તુત પવાડામાં જણાવેલું છે તેના કરતાં જુદા પ્રસંગે, દાદરેથી અચાનક પડી જવાથી થયેલું જણાવેલું છે.

અં. ૪૬-૧-૩૯ વાજીરાવ સવાઈનો પવાડો-મ.-પે.-લો-પૃ. ૭૮-૭૯

આરંભ—

બાજેરાવ સવાઈનો પવાડો લખો છે નીચે મુજબ

કષ્ટિફલ-તપાંતિ કેલે રાજ્ય હોઝન ગેલે શાહુ માહારાજ :

શાહુચા દેળા શ્રીમંતાલા સહજ વાવન પાયગા દેલી ફૌજ ॥
તલશમાન કરિત્યાં મહિ સ્વામિ રાજન નીત્ય પંક્તિચા તાટ રોજ :
કુનતા યંડાતુન આલા ફીરંગ્યા અંગરેજા ॥ ઉતરલે પેશ્વાચ્યા તેજ જી ॥
મુલક ન્યાહાલીલા ચોમુલક તંબુર વાજ ॥ કેલી જ્ઞાડાચી વેરિજ
ફીરંગી યાને ધમકે ઉલાજ્યાની સાત પેઢીચા કેલે રાજ્ય જી ॥
નાના ફરનવેશ તરકવાજ ॥ વરે નાહિ જ્ઞાલે આલા પ્રદેશ સંકષ્ટી ॥
સહ્યાચી વાટ પાહુ કીતી ॥ ગેલે શ્રીમંત સંઘ ઘેડન માજે પતી ।
ગેલે શ્રીમંત સહ્યાચી વાટ પાહુ કીતી ॥ ૧ ॥

अन्त—वापु गोखले आपा साहेजाला सागत होते सरदार ।

नको सोडुन जाउ नागपुर वर झीताला गेला ॥

पुढे सचीत फुटनार ॥ घोडा आपुन खोजमददार ।

धाउला डकीन घेलगाडे म मार डका न टोपी करि मोहुर ॥

पीजराउन हात आला ठेवुन पुसावा साग तुज्ये भडाराच्ये पेंव ।

घावे दुध पीढा याला अनजना घावा पाणी त्याज पीजरात पाजावा ॥

न्याच्या पाहारा त्याला आला होती कीव आपाला मने वाचीव जीव जी

पीजरा घेउन पाहाढ परवनी ॥ सख्याची वाट पाहुन कीती ॥ ६ ॥

विषयाङ्क-१ आ पवाडाभा जीन अने छेप्ता बाछराव पेक्षाचे नाना इंडनचीसने
डेह करी, आपु गोखले, सभासभ भाउ आदिना सेनापतिपदे छेमेले अने ओंसदेना
सरास साने अडाई करी अते तेभा हार पागोरे के मस । वरुंथो छे

२ पुन थोड ॥ छे, सुधी सरीआचे अडकम भडोणर गोप्यो नथी

विशेष-भासभाध विषिमे आ पवाडा सभेदे छे

अ ४६-१-४०-बडोदराना शिवाजी महाराजको ख्याल-ये म लो-र
गगाजी-पृ ८०

आरम्भ—

बडोदराना शिवाजीने ज्याय सजो छे नीचे मुज्ज सजो छे ॥

बडोदा सेहेर गुलज्यार नीमुना वस्ति दीस्ति गुलज्यार ।

सेहेरा घोहोती घाग वगीच्या अमराया हिरवा गार ॥

घागा घाग माहि सवाई मस्तुनागाच्या वाहार ।

त्या मदि घगला थौहुत मजेचा भौताक फोट चोफेर ॥

जागे जागे हे वक्त फुलान्ये चोगरदाये हागेहर ।

जागे जागे येठका एऊन वसले गादिन्ये अधिकार ॥

शीतल छाया या वागाची थौहुत चागली जी ।

नानापरिन्ये पुण्य पत्र लावले जवाई जुई चनेली ॥

अनीक सेवति वसुन तमाइन पाहावी राव माहाराज उभी जौती ।

सेन्या घाग मदि पक्षाची दादी रिच्या रिन्य करि राघुन मैना ॥

अजय सेहेर गुलज्यार बडोदा मदि माहजी ज्यसि पुनना ।

राव राज्येंद्र सवाई भुपति तीये नादे मोतीदाना ॥ १ ॥

अन्न

गमल गर्दवाणि माणि मादमाणि साहायानः ते शान्तिः ।

श्रीं नदीं प्रसन्नं राज्ञा गतं नदीं नदीं नदीं : ॥

नामि नामी ममि मयम मयमि मयमि ।

ननुमात्रं पुण्ड्रिकाक्षी मातृभावि चरुं पीबि ॥

महात्मनीं काल्याणं परमिणि नमो नमो श्रीगणेशाय नमः ।

सुग्रीवो गंगामां रत्नं धीमतामो वैश्वदेवस्य च यः शान्तनामः ॥ २७४८ ॥

ਸਿੱਖਾਂ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ:

[illegible]

பெரிய-புறம், பெரிய, மூல 'ப' என்னும்.

अं. ४६-२-४०-श्री सती सह्यायने गणु-मित्र

गु. वि.-वे. - ५. ८२-८३

[illegible]

ପିତାମହ: ॥ ଧ୍ୟାନ କରୁଥାନ୍ତୁ ଏହି ନମ୍ର ପଦ୍ମରେ ପିତା ଶ୍ରୀମତୀ ॥

पवारों सद्व्यक्त वर्ण। ते पश्यन्ति ॥ १५४ ॥ १५५ ॥ १५६ ॥ १५७ ॥ १५८ ॥ १५९ ॥ १६० ॥

[illegible]

विष्णुः शक्तिः शक्तिः शक्तिः शक्तिः शक्तिः ॥ ३ ॥

मा२ मा२५ ने शांति में विजय दिये हैं

मनुं मनुं मनुं ननु। दत्तं न ननु ननु ॥ ३ ॥

શ્રીમદ્ વેદવિજય સર સ્તોત્ર

જામદા મેદરે જાણીયા વધ વધ હર વાંચે ॥ ૪ ॥

✕

x

पेशवा पेशवा राज्यांय मध्ये राज्य चौकट २५५

५५ : अत्रादि आहार वापिना पुनः

દો દો દુષ્ટ ધાઈયા હાથ; આવીયા સદર અમદાસ માંડે

ચાલીયા ચાણ્ય ગાંધે મંદાક્ય અજ્ઞતા સદ્ગુણે આપે ગાન ॥

શ્રીમત સોહેર ભાગીયુ સોહ કાપની વાર કરે નહીં કાપ
ધધાવિ સોહેરમા કિયો ધધ આનિયા ભાટ બપરે અધ
બયકા દેવ ચોસઠ ભેય હકમે દેવ હિ ગુપ હોય

× × × ×

અણિ રાન કુલ જોસગ આયે અડિયત નમ્ર અમદાજમાય ॥ *
તેહરો પુત્ર હુરિય(અ)દ તોય જશરિ રાતભયો જ ભેય ॥
તહારે ઘેર સદુપલ તેણુ પાવવા સમધ સાચરો વેણુ
હુરિગગ હાય દિધો હુકમ અમતણા લેખ લખિયાછુ યેમ ॥
આપવા રધ સિધ તમને આજ ॥ કરે સધ્ય કવિયાદ કાજ ॥ ૮ ॥

અન્ત—મુઝી તેજ ને છેવ સદુ માહાયે ॥ આવી માનતા દેશ પરદેશ ચાને ॥
સતી માતરિ માનતા સુધ ગાયે ॥ હકમ એકસુ તેહર કામ હોયે ॥
સદુ માતને સમરે મન સાચે ॥ રધુરાજ તે આપશે મન સચે ॥
દુખિયાનુંદુ ખ તેટાળશે માત દેરી ॥ સુધ મનસુ કીછયે સાચ મેવા ॥
સનત તોહોતરો માસ અસાડ મેમે ॥ જયદેવલા કામ કિધુ ભેએ ॥
દિપમાલા દીવા ધણા માત દેરી ॥ તવા કુળ કીધો સદુ માત તેરી ॥
મુ. ખીજ સુમુરતિ યાપ સોયે ॥ હનન હોમ પુત્ર ધણી વીધી હોયે ॥
નિમ્મભોજન માત ચડી બાબાણી ॥ રધુ રાખિયા સદુઅલ દેવરાણી ॥
દુજે દેવલ માત હિંગોલ દેરી ॥ પાના આમળી માત ચોસટ પેખી ॥
જેરાગ મુત તે ભાટ હરિરાગ ભેયે ॥ સર્વ કામ તે તેમણે કિધ ગાયે ॥
ભને ચેનલો કામ તે સુધ કિધો ॥ લખા કારણે તેમણે જસ લીધો ॥
નાણા પુરિયા દેવ સદુઅલ નામે ॥ કરે લપા કોડા તણા માત કામે ॥

વિધયાદિ—૧ આ પવાદામા નીચેનો પ્રસંગ વર્ણવ્યો છે—પેરવા સરકારનું
અમદાવાદમા રાજ્ય આનું હતું ત્યારે આઠીયાઓ આઠીચુગનીથી ગૃહસ્થોની સીમિને શિરે
આગ ચળાવી, પૈસા એકાવી, બારે કનડગત કરતા દલા તેમના ઉત્તમ નામના એક આઠી
યાએ અમદાવાદના સાદબર બાટવાડાની હવિસિધ બાટની સી સદુબાધને શિરે આજ
ચઢાવી ફરજારમા ધસડી જવાનો બેત રચ્યો ત્યારે બાટાએ ત્રાસ કર્યો અને સદુબાધને
જ પેદેરી ભોગમા વધેરી પછી ખીલ મુઝા પછી નગરજનોએ પેરવાની કચેરી આગળ
જઈ કર્યાં કરી અને આઠીયાઓને સિદ્ધા કરાવી સદુબાધને સતી લેખી લોકોએ
માનતા બાધા રાખી અને તેની દેરી ચણાવી

૨ ૨૫ ૬૧ નોંધેરી નથી આમા દુદા, પદ્મરી છદ, બુજગી, કવિત આદિ છે
આ પવાદામા કવિએ પ્રજાદિ દેવો આ સૌર્વકર્મ અને સતીપ્રભાવ જેવા ભૂતલમા
આ યાનું વર્તન અદ્ભુત રસ જમાવવાનો પ્રયાસ કર્યો છે બાસ રસવદી અને
અદ્ભુતવાળો છે

વિશેષ—૧. જીઓ અં. ૩૦-૪-૧ અને અં ૩૦-૪-૨ નો “વિશેષ”.
૨. ખાલખોધ લિપિ છે.

અં. ૪૬-૧-૪૧-અમદાવાદ શેહેરની વંશાવલિ-
ઐ. ગુ. ગ-પૂ. ૮૬-૮૯.

આરંભ-૫આદી આમધ સેહેરની વંશાવલી છે.

શ્રી શમત ૧૪૫૧ ના વરશમાંહાં. એહેમદસા આવા તેમણે શ્રી પાટ-
ણુથી આવીને અમદાવાદ વશાવુ પેહેલી અશાયતે આશારવુ હતુ તેને
મારીને શમત ૧૪૫૮ ના વર્ષશાક સુદ ૫ વાર ગરેજી પુશ નક્ષતર પુશ
દીન ધડી ૧૧ ચડતા પાઓ-તા. વશાવાવુ મુહુરત કર છે તે શાયે એક
લાખ અશવાર તથા ૩૦૩ લાખ પાઆદા. તથા. આઠશેહે હાથી તા. બત-
રીશ હજાર ૭૮ તથા. છેઅશેહે તોપ તથા. સોલ હજાર પોઢીઆ તથા.
સોલશેહે ગાડાં-એટલો શાંમાન શ્રી પાટંણુથી લાવા તા. નાણુ પાંચ કરોડ
લાવીને અમદાવાદ વશાવુ છે. તેમાં ચાર હેમદ. બારે બાવા. શાત હજાર
શૈઅદ. તેણે બાર હજાર મોટા કરાવા તથા છતરીસ મસીત મોટી હાથ
પીસતાલીસ ૪૫ મંનારા બિયા. પથરબંધ—

અન્ત-એહમદશા તા. મેહેમદશાએ વરશ ૪૨-રાજ કર તાં સુધી
કસો કર નહી હતો પછી કુતબદીને (૧૫૦૮) ખેતીનો ભાગ લીધાં રખઅતનો
ભાગ એક પછે શવત ૧૫૬૨ માં મેહેમદ બેગડાને વારે અરાડ કર થઆ
રખઅત હિપર દાંણુ એક... (બે) હલનો ભાગ તણુ ચોથેસરી ચાર ભેટ જેવર
પાંચ ક્રાટવાલ છઅ કાળ શેર શાત મંજિવા વેરો આઠ તોલાઇ નવ ક્રાટલાં
છાપવાનાં દશ નજરાણે અગીઆર પટલાઇ બાર દેશાઇગરી ૧૩ કુવર શુકડી
ચ઼ીદ ગોડા સુખડી પંતર ચાલોવરો શોલ ભરાઈ સતર હાથીવેરો અરાડ
થઆ પછે મેહમદ બેગડાએ અડતાલીસ વરશ રાજ કર પછી શ. ૧૬૧૦ ના
ફાગણુ શુદી ૧૩ ની રાત પોર ગઆ પછે બેરાંમ દીને મેહમદ બેગડાને
મારો ને બિમરાવો પાંતરીશ મારા લુટી લીધા જાટી શરવરખાને મેહમદ
બેગડાને મારો પછે શ. ૧૬૧૦ મમદ ફરરાજ બેઠા તેમને (બે) વરશ ૧૯ રાજ
કર પછે શ. ૧૬૨૯ ના વરશમાં આગરેથી અકબર શાહા ગુજરાત આવા
પછે મદેદર અકબરસાહાની બીકે કછમાં ગઆ શ. ૧૬૪૯ માં જાટે મદા-
ફરને મારો પછે અકબરે વરશ ૫૧ રાજ કર દલીથી સુઆ આવે તે બેસે
શ. ૧૬૬૨ ના કારતગ વદ ૧૪ અકબર મુઓ જાડો થઓ તે સુવો.

૨૧ ૧૬૮૭ પાદશાહો દીની ગચ્છા પછે કાલ પડો બે કરોડ નાણુ દનીથી પાદશાહ શાહજને મોકલુ છે ને રહીઅતને જીવાડી

વિષયાદિ-આમા અમદાવાદની સ્થાપના સવત ૧૪૫૮ માં થઈ ત્યારે કેટકેટલી નતના લોકો કેટકેટલી સંખ્યામા આવી વચ્ચા હતા, કેટલા ધર, મઠ, દેવલો મશીદો, વગેરે બધાયા હતા, કેટલા કાઠ અને નાર લોકો હતા એ આદિ ગણાવી, તે પછી અકબરે બાદશાહી તોડી ત્યાં મુખી કમે કમે ચલ્યા બાદશાહો અને તેમના મોટા પરાક્રમે અને કાર્યો તથા રેયત ઉપર પડેના કરો આદિ વર્ણવ્યા છે

વિશેષ-આ કેટલીક ઐતિહાસિક અગત્યની બાબતોને લીધે ઉપયોગી છે

અ. ૪૬-૧-૪૨-પ્રકીર્ણ હકીમત અને સાલવારી-
 ઐ. ગુ. ગ-૫. ૮૬-૯૧.

વિષયાદિ-આમા પ્રથમ વસ્તુપાલ તેજપાલનાં ધર્માદાય કાર્યો, અને તેમણે બધાવેલાં દેવાલયોની રચના વગેરેની હુકી હકીમત આપી છે તે પછી વિક્રમાન્વિતથી સવત્તરી સ્થાપના ગણાવીને શાસિવાહન (સ ૧૩૦૫ માં ૧૩૫) મુસલમાનોના નખી મુલ (સન ૧૧૫), પારસીઓનું આગમન (સ ૭૩૨), સિદ્ધરાજ જયસિદનો અવસાનકાલ (સ ૧૧૬૯), તુરકોના ગોર-સતપથના મુઠા અલીનું પાટણમા આગમન (સ ૧૧૮૧), બીમદેવનું ધોરી શાહાજીદીનને હાથે મરણ (સ ૧૨૨૯), કરાણી સામા પાટણ ઉપર થવન લશ્કરનો હુકો (સ ૧૪૫૮) આદિ ઘણાક રાજ્યો તેમ જ ઐતિહાસિક પ્રસંગોની સાલવારી અને કેટલાકની વિશિષ્ટ લક્ષણોને હુક માહિતી પણ સાથે આપેલી છે

વિશેષ-આમાની સાલવારીઓ બીજા ઐતિહાસિક લેખો આદિની સાલવારી સાથે મેળવવાની અપેક્ષા નહાય છે

અ. ૪૬-૧-૪૩-સોલંકી રાજ ને બીજના ચરિત્ર-મૂળરાજ
 સોલંકીને ગુજરાતના રાજ્યની પ્રાસિ-ઐ. ગુ. વા.-૫. ૬૦-૬૪

આરભ-પ્રથમ દુકટોડા, મધાવતી નગરી અતરવેષ(ગંગામુના નચ્ચેનો દુઆબ)માં છે તાહાં શોતકી રાજ કરતા તે શોતકી નામે રાજ બીજ થયા તેને બાધઓને કજીઓ થયો તેથી પોતીકા પીતરાઈ બાધ ઓને મારા સાથી જે ગરાસ બાળત ટટો કરો ને બાધઓ મારો તેથી ગોત્ર હતીઆ બેડી તારે બ્રમણોને બોલાવીને પ્રસ્ન પુઠો જે ગોતરહતા બેડી તે સાથી બિતરે ॥ તારે બામબે કહું જે કાથી જાતરા કરો તા દવારકાની જાતરા કરો તો તમારી ગોતરહતીઆનુ પાપ ઉતરે ॥

અન્ત-તારે કાઢે બીજે કહુ-જે લેશુને ત્રોલીઆયુ કરીને ગિજાનો એટલેથી લોલીઆયુ લેશુ ઉછાલશે તે લેશુ ધરધણો (ગીધરીઆ) લેધ જશે એટલે તારૂ કામ થશે તે પરમાજી મુળરાજે ત્રોલીઆયુ-લેશુ ઉછાલુ તે ધરધણો લેધ ગઈ તારે મામાએ કહુ કે ગિજા એટલુ-તારે મુળરાજે કહુ કે મામા લેશુ તો પડવા દો જરે લેશુ પડશે તારે ગાદી ગરખથી ગિજાનો આ પરમાણુ માંમા લાભેજે વીવાદ બોલયુ થઈ તારે તે વખતે મુળરાજે કચેરી વચે બરી કચેરીએ ગાદી પાગે માંમા બોઅણુદેને મારો-દીવશે પાટણુ રાજ મુળરાજે પટાલિશેક થયો ને મુલરાજ ગાદીએ બેઠો ને તે દીવસથી આવડાના ઘેરથી સોલંકીને ઘેર પાટણુ રાજ આવુ

વિષયાદિ-આવાર્તામાં નીચેનો પ્રસંગ વર્ણવ્યો છે:-“ટુંકોડા(ગંગાયમુનાતા સંગમ આગળની દુબાબના પ્રદેશની)માંથી બે સોલંકી રાજબંધુઓ રાજ અને બીજે મરાસની લડાઈમાં પિત્રાઈએને માર્યા તેથી લાગેલી ગોત્રદલાનું પાપ ઉતારવા કાશીની જત્રા કરી અને તે પછી દ્વારકાની જત્રાએ આગ્યા. પાટણુમાં તે વેળા આવડો બોઅણુદે (ગુવનાદિત્ય) રાજ્ય કરતો હતો. તેની ગોડીને એક રાવત પાણી પાવા લેધ જતો હતો ત્યાં આ બે ભગવાં-વશ્ત્રધારી ક્ષત્રિયોને લેધને ગોડી ચમકી. રાવતે સગર્ભા ગોડીને આશુક મારી, એટલે બીજા સોલંકી જે અશ્વવિદ્યામાં નિપુણ હતો તેણે તેને કહુ કે આ ગોડીને દબે જે પંચકલ્યાણી વછેરો અવતરવાનો છે તે તારી આશુકના આધાતથી કાણો અવતરશે. પછી રાવતે આ દક્ષીણત રાજને કહી. તેના પેટમાં પાપ પેઠું અને તેણે કાઈ નિમિત્ત કાઢી આ બે સોલંકી રાજબંધુઓને હુલવાના મનસુબાથી એની શરત તેમની સાથે કરી કે ગોડી સમંધી તમારૂં ભવિષ્ય જો બોટું કરે તો તમારે સર્વસ્વ લગુ દેવું અને જો ખત પડે તો પાટણુનું અર્ધું રાજ્ય મારે તમને આપવું. પછી ચોગ્ય દહાડે ગોડીને ભવિષ્ય પ્રમાણે જ કાણો પંચકલ્યાણી વછેરો અવતર્યો. ગુવનાદિત્યે તેમને વચન પ્રમાણે રાજ્ય ન આપ્યું પણ પોતાની બેન રાજને પરણાવી અને તેથી રાજને મૂળરાજ પુત્ર થયો. મૂળરાજ મોસાળમાં ઉછરતો હતો તે દરમ્યાન રાજ અને બીજા દ્વારકાની જત્રાએ સૌરાષ્ટ્રમાં ગયા. રસ્તામાં કેરોડોટ અને નગર સામૈયું આવતાં ત્યાંના રા લાખા ધૂલાણીએ તેમનો આદરસત્કાર કર્યો. લાખા ધૂલાણીનો રોડો બયથી ચમકતાં હોડો ધગ મૂકતો ન હતો. તેથી તોષોના ધડાકા કરાવી તેની ચમક બીજે હરાડી એટલે લાખાએ રાજને પોતાની બહેન પરણાવી; ત્યાં રાજને બીજા નગર બહાર વાડીમાં રહ્યા. દરમ્યાન સંન્યાસી અતીતોની જમાત વાગતે નગારે ત્યાં હતરી. પોતાને પાદર બીજનાં નગારાં વાગ્યાથી લાખો ચીઠાયો અને તેણે નગારૂં ફોડી નંખાવ્યું. તેથી રાજ ને બીજા તથા લાખા વચે કહુઓ થયો પણ તે વેળા તો બન્ને બાઈ દ્વારકા ગયા. ત્યાંથી ધર્મપુણ્યનાં કાર્ય કરી પાછા ફરતાં રાજ અને બીજે લાખાના ગામની પાદરે પોતાનું નગારૂં વગડાવ્યું અને ટુંકા થયો, તેમાં રાજ-મૂળરાજનો બાપ-મુઓ અને કાકો બીજા પાટણુ આવ્યો પાટણુ-માં મૂળરાજનો મામો તેને ગાદીનો અર્ધો બાંગ રાજ સોલંકી સાથેની શરત પ્રમાણે

આપતો ન હતો મૂળરાજે તે બામ લેવા અત્યવ આગ્રહ કર્યા ત્યારે જીવનાદિત્યે રાજ રાજ લિંબુ આકાશમા ઉડાવી તે હેકુ પડે તેટલો વખતજ ગાદી ઉપર તેને બેસાડવા માંડ્યો. પણ આટલા જ ટૂંક વખતમા બીજાની શાળવણી પ્રમાણે મૂળરાજે ચાવડાની ગાદીના બાયાતોને ગરાસો બક્ષીસ આપી પોતાના પક્ષમા લેવા માગ્યા દમ્ભ્યાન તેણે ગીધડા પાળ્યા આમ છ મહીના વીતતા લોહીઆળું લાંબુ કરી એક દિવસ તેણે ઉછાળ્યું અને ગીધ તે ઉપાડી ગયા એટલે મૂળરાજે મામાને કહ્યું કે લાંબુ હેકુ પડે તો જ હું ગાદીએથી ઉઠુ ત્યા ટો ચલો ને મૂળરાજે મામા જીવનાદિત્યને મારી ગાદી કબજે કરી

વિશેષ—આ વાર્તા ઉત્તરાવીને બાપાદેર સાથે તેમ કવચિત્ કવચિત્ સમેપ સાથે કવીશ્વર દલપતરામે સંશોધન કરી છપાવેલી “જામાળ”મા (પાના ૨૮૦-૭) પ્રકટ થઈ છે એ પુસ્તકમાં આ વાર્તાને મધ્યજે લખેલું જ છે કે “અમદાવાદના બારોટ કાશીદાસના ચોપાળ ઉપરથી” કે જે આજ ચોપડો છે

અ. ૪૬-૧-૪૪-વરહા અને જેતાની વાત-એ. ગુ. વા.-
પૃ. ૬૫-૧૦૧.

આરભ —નાવેલા વરહો તથા જેતો બે બાઈ જેણે કલોલ ગળ કરે તેની વાત મારે વાવેનાનું રાજ પાતસાહે છીનાવી લીધું પછી વાવેવાના વશમા વરહો હતો બે બાઈ થયા તે બારવટે નીસરીયા તે પાટણને પડખે થલમા બીલડી ગઢ તથા સરધાર એવા મામ છે તહા રહીયા તેહમા વરહાજીનું કુટમ બીલડીએ રચ્યું તેથી તેના વશના આજ બીલડીઆ કેવાઅ છે અને જેતાજીનું કુટમ સરધાર રહ્યું તેથી તેહના વશના આજ સરધારા કેવાઅ છે તહા બાઅડી છોકરોને રાખીને એ બે બાઈ અમદાવાદ બારવટે આવતા હતા તેહના બેતા અશનાર આશરે ૧૫૦ હતા તે કોઈ વખત રાત્રીમા તથા કોઈ વખત દહાડે આનીને અમદાવાદમા મામડાં લુગી જતા તથા કોઈ શમે બાન ઝાલી જતા

અન્ત-પડી જેટલા રજપુતો વટર્વાણા તેટલાની નાત ૧ (એક) બધાણી તેહનું નામ મોનેશનામ કહેવાઅ છે પણ આજ શુધી તે હીંદુની જેવો પેર-વેરા રાખે છે ધરમ મુશલમાની રાખે છે તથા તેહમા પણ હીંદુનો ધરમ ઇટલાએક રાખે છે પણ તેહની નાતમાં મરે તેહને તો જરૂર ડાટે છે તથા તેહની આઅડીઆ પણ હીંદુનો વેશ રાખે છે પણ તે નાત મુશલમાન કહે-વાઅ છે અરે તેહની મોરલી રાખે રહી છે તથા તેહના વૈવયા ભાટ તેહની

વંશાવલી વાંચે છે અને વીવામાં કલમો પડે છે પણ હીંદુની રીત થોડીક રાખે છે ગણપતીપુજન કરે છે.

અને તે સમે પાતસાહના ત્રાસથી રાજ માત્ર નાશી ગયા.

૧ તેહમાં જે પકડાયા ને વટલાંણા તેની નાત મોલેશલામ કહેવાઈ.

૨ તથા જે કરગરીને ગરીબપણેથી હીંદુ રચ્યા તે કારડીયા રજપુત કહેવાયા.

૩ તથા જેણે વશટી કરાવીને કરગરીને રચ્યા તે રાજ રચ્યા.

૪ તથા જે નરવા. રચ્યા એટલે રાજનો ખપ ન રાખીને ફક્ત પાત-સાહની જમીન ખેડીને સુજરાણ કરવું એ રીતે રચ્યા તે નાડોત્રા. જાતે કહેવાયા.

તેહમાં જે રાજ રચ્યા તેહને છકારની પદવી રહી તે વખત પર (બાવન) ગામના રાજાને વટલાવા તેહનાં નામ વીગતબંધી.

ગામનાં નામ	રજપુતની જાત	નીશાની ઠેકાણું	તે પછવાડે ગામો
૧ વડહડા	ખારૈયા	ખંભાત પાશં	૩૬
૨ નેપાડ	રાઠોડ	ચડોતર	૨૪) છખાખા વીરી- બાઈ તે વંશના
૩ ખીઓલ	ખીઓલા	દેગામ	૮૪

X

X

X

X

(આ પ્રમાણે આમાં ૨૫ ગામનાં અને તે સાથેના ટપાનાં નામ ગણાવ્યાં છે અને તેમાં આવડા, મકવાણા, રાણા, વાગેલા, ઠાંક, ઝાખા, રાઠોડ, પરમાર, સોલંકી, ડોડીયા, ડાહી, જાદવ અને ખારૈયા રજપુતોની જાતો નોંધેલી છે. લહીયાએ બાવન કોઠા પાડી પર ખાનાંની સંખ્યા મૂકી છે, પણ ૨૫ જ કોઠા લખેલા છે અને ખાંડીના ખાલી રાખેલા છે.)

વિષયાદિ-આ વાર્તામાં નીચેનો પ્રસંગ વર્ણવેલો છે:-અમદાવાદના ખીજ પાદશાહ અહમદશાહના સમયમાં (સને ૧૪૧૦-૧૪૪૨) “વાગેલા વંશના બાહારવટે નીકળેલા બે રાજવંશીઓ વરહા અને જેતા”એ અમદાવાદ અને તેના પ્રદેશ ઉપર હુંટ ચલાવવાને ધંધો આદર્યો. તેમને એક રજપુત ભંડારી અખો મળ્યો તેની શીખવણીથી તેમણે મકરમે ગયેલી પાદશાહની ખીખીઓના ૨૫ પકડ્યા; ખીખીઓએ તેમનો ગરાસ પાછો અપાવાની શરતે મુક્તિ મેળવી. પછી તેમણે પાદશાહને સમજાવી કોચરખપાલડી પાસેની થોડી‘કોઈ’ આગળ રહેલા વરહા અને જેતાને ગરાસ આપવાનું કહી પોતાની પાસે લાવવા વાણીયા મોતીચંદ અને માણેકચંદને મોકલ્યા. સાબરમતી નદીએ આવતાં તેમણે વાણીયાઓને શરમ રહિત રીતે નાહાતી જોઈ, એટલે મોતીચંદ અને માણેકચંદની બાંહધરીમાંથી તેમનો વિશ્વાસ ઉઠ્યો અને તેઓ પાછા વળી પોતાના મુકામે જતા રહ્યા. પછી પાદશાહે એક હમરાવને મોકલ્યા. માર્ગમાં તેમની સાથે આવતાં કેટલીક ખીખીઓ મોંઢે છુરખો નાખી જતી જણાઈ; તે ખીખીઓ આ લોકને જોઈ શરમાઈ ગઈ અને સંતાવાની જગ્યા ન મળતાં એક બે

કુનાર્માં પરી આપી વરદા જેવાને હમરાવની બાદધરીમાં વિશ્વાસ આવ્યો. પછી પાદ સાહે ક્યોલ અને સાહુદના ગામે બન્નેને વહેંચી આપ્યા મેઢાએ કાગોલ-મરિ. પાટ અને નાનાએ સાહુદ-ખારો પાટ તપ્પો તેમજ પોતાની બેન લાલ. પાદસાહેને પર જાવી આપી તેમનો બનેલી બીબોલાનો સામવસિદ તેમની સાથે ચીકાયો અને તેમને મેદેદું માર્યું એથી તેમજ પાદસાહેને સામવસિદની દીકરી પરજુવાને દરોવા પાદસાહ ધોજી લાગવજ નમાવી, સરમાવી દબાવીને સામવસિદને ગામ તેની દીકરીને પરજવા ગયા ત્યાં સામવસિદે દગો ક્યો અને પાદસાહના સૈન્યને માર્યું અને પોતે બદારવટે નીઘ્યો. પછી પાદસાહે તેની સાથે સમાધાન કરી તેને ૮૪ ગામ આપ્યા ખાદ ઉનું દુધ પીતા લાલ. મરી ગઈ પાદસાહ તેના રૂપથી ઘેરો થયો હતો. તેથી તેની ગમગીની અને ઘેલછા સમાવવા ચરોતરના માતરના સત્રસાહજની દીકરીને જોરાવરીથી પરજવા પાદસાહેને કેટલાકે સમજાવ્યા, પાદસાહે સત્રસાહેને દરબારમાં બોલાવ્યા. તે સત્રસાહની સીએ સહુના છત્ર અને ગરાસ બચાવવા પોતાની ઉઠરી શાળીખાને તેના રજુવાસમાં મેઢાલી આપી એટલે સત્રસાહ કંદમાથી છટપેલ. તેણે આ વાત જાણતાં પેટમાં કઠારી બોસી આત્મપાત ક્રોધે પછી શાળીખાએ પોતાના બાઈ એને પોતાને રસોડે નમારવા પાદસાહેને કહ્યું, અને તે સાથે બીજા કેટલાક હિન્દુ રાજપુત રાજાઓને પાદસાહે વરલાખ્યા અને તેઓ મોલેસલામ કહેવાયા.

વિરોધ-આ વાર્તા બાપાફેર સાથે કવીશ્વર દસપતામે સુરોધન કહેલી “રાજમાળા”માં આ જ ચોપડામાંથી ઉતરાઈ છપાયેલી છે, (બુઓ પાના ૩૨૪-૩૪૪), તેમ “રાસમાળા” ભાગ ૧ ભાગ (પાના ૫૭૬-૮૮)માં છપાયેલી છે.

અં. ૪૬-૧-૪૫-ભગવતસિદ્ધનાં કવિત-ગુ.-ઐ. લો. -પૃ. ૧૧૧

આરુલ-પચવીસના આંકનું (અં ૪૬-૧-૪૪ ના કોઠામાંનું) મેઆ ગામના હામર ભગવતસાહ આસરે વરસ ૧૦૦ બિપર થયા તેદના દરબારમાં ખારોદ મોતીલાલ વડોદરાના એક દીવસ જાયવા સાઈ ગયા હતા તેહને અન ખાવા પણ આપીંગ નહી તથા કાઈ દાન પણ આપીંગ નહી એટલે ખારોદે તેહની નીદાનું કવીત કહીંગ

સપાખડું

અલામેવ બાધી પરી મેઆ લગ આરીઓ. વે દુવા પામે નહી રજક વેના. ભગવતસાહ તજા દરબારમાં લાઇઓ. જુખ ને દુખ દો થયા બેયા ૧ કુર દાદા તજો. જેણ મારું કહે તેડે ખાવા તજો. ધલો જ ત્રોટો રાખી-આ રોહજા રૂવે મો રાજમાં મેડીએ બારેઓ રૂવે મોટા(ટો) ૨ શાન વાને કરી વતાવીઓ વાણીએ મીદને નકાગ જુપ મેવો માંડવે જાયો દરી નેવેન ઘી મે-મે, જદા દુગમધ જલધાર જેવો ૩

માંડવે (ડભોઇ પાસે જનદવ) એટલે એ બારોડને છતશંધે સારી પેટું કાંઈ આપીછાં હશે તેથી તેની તારીફ કરી.

વિષયાદિ—હવે આરંભમાં સ્પષ્ટ છે.

વિશેષ—બારોડવાળો ગરાશીઆ અને ઠાકોરો જો તેમને તેઓ બરોબર ભેટ પોપાક ન આપતા તો નિંદા ગાઈ કવી રીતે કૃત્તેત કરતા હતા તેનું આ એક દૃષ્ટાંત છે.

અં. ૪૬-૧-૪૬-આલાવાડના રાજાની રીત અથવા ચંદ્રસિંહજીનું
ચરિત્ર-ગુ. ઐ. વા.-પૃ. ૧૧૧-૧૧૪

વિષયાદિ—આમાં નીચેનો પ્રસંગ વર્ણવ્યો છે:—“સંવત ૧૮૫૨ માં “વઢવાણ તાબાના મેમકા ગામનો હુવાણો આલર(વાલ)ની પોઠો વેચવા લાંબીડીના બાલ પ્રગણના રોઝકા ગામે ગયો. આ ગામના ગરાશીઆ આલાના વેવાઈ યતા. તેમણે મરફરીમાં હુવાણને કહ્યું:—“તારા આલા શા ભાવે વેચાય છે?” એટલે હુવાણે કહ્યું “તમારા બાલીયા ૧૦૦ ને અમારો આલો એક!” એટલે ગરાશીઆઓએ ચીઠાઈ તેની પોઠ ખુચવી લીધી, માર માર્યો અને કાઢી મૂક્યો. ત્યારે હુવાણે વઢવાણ આવી રાજા ચંદ્રસિંહને કૃપાદ કરી. તેણે ૨૦૦૦ સ્વાર સાથે લાંબીડીનું મોરશીયું ગામ હુંડ્યું અને ત્યાંના ઠાકોરોના ધરનાં કાકમાળનાં ગાડાં ભરી વઢવાણુ લાવવા માંડયાં. માર્ગમાં લાંબીડીના ઠાકોર હરબમ ૭૭૦૦ સ્વારો અને ૮૦૦ પાગા સાથે સામો આવ્યો અને ગાયકવાડી સુબા ભગવાનભાઈ પાસેથી ૧૨૦૦૦ સ્વાર અમુક રારતે લીધા. ચંદ્રસિંહને હવે મોત પાસે આવ્યું જણાયું. પણ તેના હમરાવ ગાજયા કાનજીએ સામે મોઢે ભોગાવો હતરી ગાયકવાડી તોપોમાં ખીલા ઠોકવાનું માથે લીધું, અને તેમાં તે કાવ્યો અને મરાઠાઓ તથા હરબમજી નાહા. પછી ચંદ્રસિંહે ગાયકવાડી સુબાને તોપો પાછી લઈ જવા દીધી.

વિશેષ—આ વાર્તા કવીશ્વર દલપતરામવાળી “રત્નમાળ”માં પાને ૩૫૦-૩૫૨ પ્રકટ થઈ છે.

અં. ૪૬-૧-૪૭-પથાભાઈ અને હરબમજીની લડાઈ-
ગુ. ઐ. વા.-પૃ. ૧૧૩-૧૧૫

વિષયાદિ—આમાં વઢવાણના રાજા ચંદ્રસિંહના મરણ પછી સંવત ૧૮૫૨ માં તેના પુત્ર પથાભાઈ સાથે અંક ૪૬-૧-૪૫ માં જણાવેલી બાબતના સંબંધમાં વેર લેવા હરબમજીએ ચઠાઈ કરી; તેમાં બન્ને પક્ષના લસ્કરીઓને વત્તી ઓછી હાનિ થઈ અને તરત તો ઠંટા રમ્યો, એ પ્રસંગ વર્ણવ્યો છે.

વિશેષ—આ આખી વાર્તાનો સંક્ષેપ પાંચ કવિત (ફૂલો) સાથે કવીશ્વર દલપત-રામવાળી “રત્નમાળ”માં પાને ૩૫૩-૪ મે પ્રકટ થયો છે. પ્રસ્તુત પ્રતિમાં ત્રણ કવિત છે, ત્યારે પ્રસિદ્ધ “રત્નમાળ”માં નીચેનું પેઢેલું અને પાંચમું વધારે છે.—

ખાડીમા ખદખદે, વદવાણુ આબુ જાણુ,
ચરયો ચપળ ચર્ધિ આપથી, રજ છે પેથલ ગણુ ॥ ૧ ॥
દાવ વટવાણુઓ વાસરો પાગે સુધ લવાય,
ચાદિ દરલમ સુધીયો, એ પળે નાવે જાય ॥ ૫ ॥

અં. ૪૬-૧-૪૮-હળવદ અને વદવાણુ વચ્ચે બકરીની લડાઈ-ગુ. ઐ. વા.-પૃ. ૧૧૫-૭

વિષયાદિ—આમા નીચેના પ્રસંગ વર્ણવ્યો છે -સરવ ૧૮૬૩ માં વદવાણના
ગામ ખેડૂર્માં ત્રણ ગાઉ ઉપર જ ધાગદાના રાજના ચાણના ગામ ગુજરવેદીથી હંદને
દહાડે બકરી વેચાતી હેવા સીપાર્ધ આવ્યા, તેમણે બકરી ૩ ૧૧ માં ખરીદી પછી
પૈસા આવ્યા વિના બકરી લેઈ તેઓ ગુજરવેદી આવ્યા આથી બંને પક્ષના રાજઓ વચ્ચે
લડાઈ થઈ આખરે ચારો અને બાટાએ પચાતથી ૮૦૧ રામા-ચો તેમા હળવદના
રાજને ૩ ૧ લાખનું, અને લાંબાવાળાને ૩ ૨૫ હજારનું ખર્ચ થયું ત્યારે સુકાવાળા
અને સાયલાવાળાને ૩ ૬૨ ૬૨ હજારનું થયું

વિશેષ—૧ આને લગતી સત્તર કડીની કવિતા જે કે પ્રસ્તુત પ્રતિમા આપી
નથી, પણ આ ૩૫ ૧ આ મા છે તે જોવી, પરંતુ ૩ શ્રુષ્ણા હંદની કડીઓ, ૧ અર્ધ
દોહરા અને રોશરાની કડી અને ૫ કાડીયાવાડી દોહાની કડીઓ લખેલી છે, તેમા
પ્રસંગ વર્ણવ્યો છે, પેહેલી ચારમા વદવાણના રાજા પેથાભાઈની તારીફ છે ત્યારે
પાછલી પાંચ કડીમા હવિસિંધની નિંદા છે

૨ આ આખી વાર્તા (અ ૩૫-૧ આ ની કવિતા સાથે) ઉપર જણાવેલા ‘કવિત’
સાથે કવીચર દસપતરામવાળી “જલમાળ”મા પાને ૩૫૫ થી ૩૬૩ માં આપેલી છે

૩ આ ઉપરાંત પ્રસ્તુત પ્રતિમા વદવાણના પથાભાઈની નિંદાના નીચેના “કવિત”
૬ છે, જે કવીચર દસપતરામની “જલમાળ”મા નથી, કારણ સમભય છે તેમ તેઓ
વદવાણના વતની દોહાને તેમને તે હેવા થોડાં લાગ્યા નહીં હોય

(પથાભાઈની નીંદાનાં ગીત)

કીયા રાગ વેલાપ વદે વગાણે કહણુ વસર ગત મૂર તમેલવાઆ
ગાદીમાં ધણી પડે ચડે ફાળે ગરટ અડી ખમવા દીઆ જેમ આઆ ॥ ૧ ॥
હુવે હોહોહાર જોહો મત્રનાલા દરદ તતકાત અડદ જૂદ નુટા,
અગ ધખાવે ચખાં દર્તા અટાલા, જાટાતા ગારડી જેજ જુટા ॥ ૨ ॥
ચોનરી વદાહી વીર મુર્માં ચહે ધાર હુટો ચહે ધાગધાગ
દસીગ રાલ ગુવવાડરા થોલ દે લાત રોલી ગર વોમ લાગા ॥ ૩ ॥

લડથડે હેકદમ મગ લાલીએ ઝીક ઘોડા તણી પડે ઝડેઆં :
 ઓ અદાહર ઓ અમહર નશંદર જોગંદર અડારા આકમી મુદ્ર જોગેન્દ્ર અડેઆજ
 ધમે પડે યોલ હીલો બગાંલા ધમશ ખેયરાં ગત જી વહે ખાલા,
 વેરશી હંદરરા ફંદ દેખી વકા : ચંદ ભુલી ગયો વીર ચાલા. ॥ ૫ ॥
 પાંચ ઘટમાં માંતરામાંહી રચા પડા, સાંભલો અભો ઝલવદન શુકે,
 ગામ અશાણુ તણ હેક પકડી ગઠી, મઠી વઢવાણુરી ન નકો મુકે ॥ ૬ ॥

અં. ૪૬-૧-૪૯-ગોહિલોની વાત-ગુ. ઐ. વા.-પૃ. ૧૧૭-૧૨૫

આરંભ-ગોઅલોની વાત. પાંડુના અરજીણુ સુત અભેવન સુત પરક-
 શન (પરિક્ષિત) શુત જનમેજય સુત સહસરાણુન સુત શતનીક શુત શત-
 કરમ શુત ગૌતમ શુત નાગવાહન શુત નરવાહન શુત શાલીવાહન જેનો શક
 ચાલે છે તે તેહના દીકરા ૪ ગેમલજી ૧ શદેવસ ૨ રીશાણુ ૩ શામસુંદર ૪

તે શાલીવાહનની પેદાશ કાશીપુરીમાં થઈ તાંહાં એક બરામણુ હતો
 તેહને દીકરા ૪ તથા દીકરી હતી તે રૂપવંતી હતી તેહનું સગપણુ કરવા
 માંડીજી તારે આધર્મ કચ્ચું જે મારે પરણવું નથી પછી મોટાં વરત કરવા
 માંડીઆં એમ વરશ ૧૩ ની થઈ એક શમે એ કુંડા ગંગામાં નાવા પરા-
 ડીએ જતી હતી તે રાત્રીની અખર પડી નહી તે સમે આશોપાલવના ઝાડ
 હેઠે નાગ ત્રશંગ નામે જિભેા હતો તે શમે પુનમનો ચંદ માથે આવો હતો
 અને આઈ ગંગામાં નાવા જિતરી તે નાગની નજરેં આવી તેહનું રૂપ જોઈને
 નાગ વીહવલ થઈને મનુશનું શરીર ધારીને તાંહાં આવો તે આઈ પાસે વરા-
 તર હતું નહી તે વખત દરશદીપુતર (દષ્ટિપાત) ગરબ રચો તારે કચ્ચું જે હું
 પાતાલનો નાગ છું આઈ કહે જે હું કુંવારી છું અને આ કલંકથી મારે
 મરવું પડશે તમને હતીઆ આપીશ નાગે કચ્ચું જે સરવે પ્રથવીનું રાજ કરે
 એવો તારે પુત્ર થશે અને તારે દુખ પડે તારે મુને ધ્યાદ કરજે.

x x x

ગોઅલ ઝાંઝજી મારવાડમાં ખેડગઢમાં રાજ કરીજી તેહને દીકરા ૮
 થયા ૧ શેકજી ૨ સોનંગજી ૩ દેપાલજી ૪ દુદોજી ૫ હનુંજી ૬ માંન-
 શંગજી ૭ રાણોજી ૮ વીહોજી

એ રીતે આઠ દીકરા સહીત તહાં રાજ કરતા હતા તહાં દલીનો
 પાતસા અકબરશા નવ લાખ ઘોડાની ફોજ લેને લડવા શાહ આવો તે સાથે
 વરશ ૧ સુધી લડાઈ કરી તેહમાં ચાર હજાર રજપુત કામ આવીઆ

અન્ત-અને જશવતસંધ્ય વીધા વાળનો દીકરો પેહેલો મરાઓ હતો તે વરસાદ દે મુછડાલનો જમાઈ થાતો તેહનો દીકરો નયુછ વરસ ૧૬ ની ઊમરમા હતો તે પોતાનો બાણેજ જાણીને વરસાદ દેએ ઊગારી લીધો અને એહના ૧૫૦ અસવારમાથી ૭૫ મરાઓ પછુ અરજણુજને દુદાજને વરસાદ દેને સરીરે ધા વાગા પછુ કુસલ રચા તે નયુછને લેને પાછા વલા તે વખત અરજણુજને પુછુ જે વરસાગજની પાસે એ કાણુ છે તારે કચુ જે એ તો બાણેજ છે તારે કચુ જે કાકો સાપોલીચુ સાથે રાખી રચા દેખાઅ છે તે વાત શાંભવીને વરસાદજાએ તરવારથી બાણેજનું માયુ કાપી નાંખુ પછી તે દલગીરીથી પોતાના હાથના કાંડા જે કાપીઆ અને પછી કાશીની જાતરા સાડ ચાલા ને ત્રીજી મળલે ગુજરી ગયા

વિષયાદિ-આ વાર્તામા નીચેનો પ્રસંગ વર્ણવ્યો છે-ગોહિલ ઝાંઝજ અકબર બાદશાહ સાથે લડતા મુઆ અને મારવાડનો ખેડમદ બાગ્યો એટલે તેનો મોટા પુત્ર સેનકજ કુજદેવ મોરલીધરની મૂર્તિ સાથે ગાડા નેડાવી ગુજરાતમા આવ્યો અને કાડી આવાડમા પચાજ દેશમા તેના ગાડાનું પેંડુ નીકળી પચું એટલે દેવની આજ્ઞાથી લ્યા મુખમ નાખ્યો અને નવલખો પ્રાસાદ કરાવી મુરલીધર દેવ તેમા પધરાની સેનકપુર વસાવ્યુ તેના બીજા બાઈઓએ પછુ ન્હા ન્હા ગામ આસપાસ દૂર તેમ નજીકમા વસાવ્યા તેમના વરાજેની દીકરીઓ અને બેનો મારવાડમા કનેજના રાજરજ વાડા સાથે તેમ જુનામદ આદિના રાજઓ સાથે પરણી હતી એમાં એમને કેટલાક ગામની ચોરાશીઓ મળી તેમના વરાજા મોખડાજાએ બાવનગર પાસે શીહોર વસાવ્યુ એ વરાજા વીહોજાએ શીહોર રમવા જતા એક કોળી કાકોરની સ્વરૂપવતી દીકરી ભેઈ અને તેની સાથે લગ્ન કીધા તેના વરાજા હાથા અને બાયા મકવાણાઓ ચોરગ જેબના લશ્કરે સોમનાથનું (મભાસ પાટણવાળું) દેહેર તોડી મૂર્તિ અમદાવાદ લઈ જવાનું મથન કરતા ૨૫૦૦ કોળીઓ સાથે મુઆ તે જગ્યા ધારાતીર્ય કહેવાય છે તેના વરાજા ખસીઆ કાકોરના વરાજ બીજા ખસીઆને દશવી દામાજ ગાયકવાડ વડોદરે લઈ ગયા અને દામાજની માએ તેને કેટલાક વખત પછી ખુશી થતા છોડા-ચો તેના વરાજા વાલ વીધોજાને અડીસાના અરજણુજ જેડે કામ કામ લડાકાઓ થઈ તે વીધો વાલે મુએ અને તેનો દીકરા, જે પોતાનો બાણેજ થતો હતો તેને અરજણુજના મહેવાથી ધરાવજાએ માર્ગે પછુ બાણેજની હત્યા કર્યાના પાપનો પથાતાપ થતા પોતાના જે કાડા કાપી કાશીની જાત્રાએ જવા નીકળ્યા અને તે કાશીએ જતા મર્ણુ પામ્યા

વિશેષ-આ વાર્તામાં શ' મડવિકના વારાથી તે પેરવાઈ પછીના સમય પર્યતના કાડીઆવાડના કેટલાક નાના રાજ્યો સળધી ઉપયોગી માહિતી સમાવેલી છે આ વાર્તા છપાયેલી જણાતી નથી કવીંધરે સરોધન કરી છપાવેલી "રતમાવ"મા ગોહિલોની વાત છે પછુ તે બીજા જ છે, જે કે તે ગોહિલોના મૂળ પુરૂષ સેનકજથી પ્રસ્તુત વાર્તાની પેઠે ગર થાય છે, અને કોક પ્રસંગ જન્મેમા સમાન પછુ

અં. ૪૬-૧-૫૦-કાલીનો કોટ-ગુ. ઐ. વા. પૃ. ૧૨૬-૭

વિષયાદિ—આમાં અમદાવાદથી અડાલજના રસ્તા ઉપર આવેલા કાલી ગામ આગળના પુરાણા કિલ્લા સંબંધી હકીગત છે. પેશ્વાના હાકિમ સેલુકર (સન ૧૮૦૦)ના વખતનો સીપાઈ સૈયદ રહેસુ ને ત્યાં યાજ્ઞમાં રહેતો હતો તેણે એ લખાવી છે: અમદાવાદ વસાયા પછી સો વર્ષે પાતશાહના અમીર અહમદશા, જેણે હિન્દુઓનાં રાજસ્થાનો કબજ કરી આવત કિલ્લા બંધાવ્યા હતા તેણે કાલીનો કોટ બંધાવ્યો હતો. તેને માર ગુરન હતા, ૪ અસલી કુવા હતા; આ કિલ્લાને તાબે ૨૭ ગામ હતાં; અમદાવાદ પેશ્વાએ લેતાં મુસલમાની લશ્કર આ કિલ્લામાં બરાચું એટલે પેશ્વાએ તોપોના ગોળા છોડી આ કિલ્લાનો સદંતર નાશ કર્યો. આ જ અહમદશાએ રાણપુરનો કિલ્લો ગોમા અને માદર એ બે નદીઓના વચલા પ્રદેશમાં બાંધ્યો હતો.

વિશેષ—આવા નાના નાના કોટની મળતી હકીગતો એકઠી થતાં ગુજરાતનો શૃંગલાબદ્ધ ઇતિહાસ લખવામાં ખૂટતી ઉપયોગી ઐતિહાસિક વિગતોની સાંકળો પૂરી થાય એમ છે.

અં. ૪૬-૧-૫૧-કેશર અથવા મરતોલી માતા—

ગુ. લો. વા-પૃ. ૧૨૭-૮

આરંભ—અડાલજમાં બારોટ ઝવેર બાહાદર શંગ બિમર વરશ કપની છે તેહની કહેલી વાત નીચે લખી છે.

અડાલજમાં કેસરખાઈ માતાની જન્મગા છે તેહની માનતા ઘણી આલે છે એ માતાની બપજ પેહેલી પાટણ પાસે મરતોલી ગામ તહાંના ભીલની બાઅડી નામે કેશરખાઈ હતી તે કોઈ દેવીના અવતાર જેવી હતી તેહના ગુનામાં કોઈ માંણસ આવે તે માણસને સરાપ આપે તેથી મરી જાત. એટલે એ ગામના લોકોએ એહને ડાકણ ઠરાવી.

અન્ત—એ આંખે તથા લેંખે તહાં માતાનું થાનક કરીજી પછી મરતોલીએ અડાલજનો ભરવાડ જેઠા ગચ્છો હતો તેના શરીરમાં રહીને માતા આંહી આવીયા તથા મરતોલીએ પણ થાનક છે પછી તે જેઠા પાશેથી રૂપાંબાઈ નાગર ખરામણને ઘેર સંવત ૧૮૭૨ માં આવાં તેહની બનાવેલી જગા હાલ છે ને ઘણા ગામોમાં કેસરખાઈ માતાના જીવા છે તે ઘણું કરીને તો જીવા જાતે ભરવાડ તથા ભીલ છે અને મુલ ગામના નામથી મરતોલી માતા એ હવે નામે પણ કહેવાય છે.

વિષયાદિ—આમાં નીચેની હકીગત છે:—ભીલની બાઈડી કેસરખાઈ પોતાને પજવનારને શાપ દેતી અને તે મરી જતો એથી ગામ લોકે તેને ડાકણ ઠરાવી અને તેના છાન્ના પાસે બળ્બેવાર મારવા પ્રયત્નો કર્યા; પણ તે છવી અને બીજી વારનાં

માર વેળા જગલમાં જાડ હેઠળ બોંયમાં સમાઈ ગઈ પછી થોડોક સમય વીતતા દુકાળ થયો અને એક બરવાડ પોતાના બે છોકરા-આબો અને લેબો-સાથે તે જાડ હેઠળ પરદેશ જતા લોકો અને દુકાળની પીડાનો માર્યો ત્યાં જ છોકરાને ઉધતા ને ઉધતા છોડીને જ ચાલતો થયો. એટલે પેલી લીલડી કેસરે બોંયમાંથી નીકળી પાંચ વર્ષ પર્યંત તેમનું સાલનપાનન કર્યું અને બરવાડ સુકાળ પડતા પાછો આવ્યો ત્યારે છોકરાને જીવતા દેખ્યા આથી તેણે ત્યાં કેસર માતાનું સ્થાનક કીધું.

વિશેષ—ગુજરાતમાં કેવી રીતે, કેટલીક દેવીઓના સ્થાનક સ્થપાયા છે તે સબધમાં આની વાર્તા માર્ગદર્શક થાય એમ છે.

અં. ૪૬-૧-૫૨-કલોલની વાત-ગુ. ઐ. વા.-પૃ. ૧૨૮-૯

આરભ-મેહેતાજી શીવરામની કહેલી વાત

કલોલથી ઈશાન તરફ દેશ ૧ ઉપર તેરશા નામે સેર હતું તહા અશલી હનુમાન હજી છે તેનું નામ તેરશીયા કહેવાય છે અને તહા નસતીનું નીશાન પણ જણાય છે તે ગામ બાગીને કલોલ વશુ તે કલોલ નામનું કારણ કે એક કલો એટલે નામે જોગી પ્રથમ અહીં રહેતો હતો તેહને પાગે વસતી વધતી થઈ તારે તે જોગી (રાવલીઓ) નામથી કલોલ નામ થયું—

અનત-અશલ આ માતમાં વસતી બીલોની હતી તથા થોડી વશતી હતી તેથી જગલ ડહાર જેવો લાગતો ડહાર એટલે જીજડ લખ્યકર તેથી તે જમીનનું નામ ડહાર હતું તેહમાં વશતી થઈ તાહારે ગુજરાતમાં ડહાવ દેશ કહેવાયો તેહનું તખત કવિલમાં હતું તાહાના રાજની રાખેલી રાણી નામે રૂડબાઈ તેણે અડાલજની વાવ કરાવી તેહના પથર લાવતા દર ગાડેથી ૧ પથર લેઈને તે રાણીની છોકરીએ ગામ છત્રાલાની વાવ કરાવી એમ લોકો કહે છે તે છોકરીનું નામ જાહેર નથી—

માલવામાં નરરીહુ પર પાટણ હતું તહાના વાણીઆ નરસીંહપરાના ધર ૭૦૦ પરાતીજમાં આવા તહાથી કલોલમાં ધર ૪૦૦ આવતા સવત ૧૩૦૦ ની સાલમાં આવા તેહમાં હાલ ધર ૪૦ છે

કલોલમાં વસતી ૨૦૦૦ ધરની આસરે કહેવાય છે નકી ધર ૧૫૦૦ છે ૫૦૦ શીપાઇના, ૨૦૦ વાણીઆ, ૬૦ તરગાલા, ૧૦૦ ભાટના, ૫૦ બરામણ, ૨૦ હજમ, ૧૦ સોનીના ધર, ૩૦ સુતારના ધર, ૧૦ દરજીના, ૧૦૦ કણીનીના, ૫૦ ઢેઢીઆના, ૭૦ કોલીના, ૨૫ રાવલીઆ, ૨૦ ચારણના, ૪૦ ગધેરવોના, ૩૦ કુશારના, ૪૦ પેંગરાના, ૧૫૦ પરચુ-૧૫૦૦

વિષયાદિ-આમાં કલોલ ક્યારે અને કોના નામથી વસ્તુ તે સંબંધી હકીકત છે. આમાં જણાવેલું છે કે આ ગામ અસલી હોવાનું પ્રાચીન કપિલેશ્વર મદાદવના સ્થાનકથી સમજાય છે; આ ગામ વસ્તુ (આશરે સંવત ૧૩૦૦) ત્યારે વાવેલાનું રાજ્ય હતું, સોલંકીના રાજમાં વસ્તુ નથી. તેનો સંવત સહિત લેખ વ્યાસ રણછોડ લેખતાને ઘેર છે. આ કલોલની રાણી રડાંબાઈએ (સં. ૧૫૫૫ માં) અડાલજની વાવ દર્શાવી; આ ગામના 'વરહો' અને 'જેતા'એ અમદાવાદના બાદશાહને પોતાની જેન 'લીલા' પરજીવી હતી; ત્યાં મશીદ છે તે 'કાલીના કોટ'(લુઓ અં. ૪૬-૧-૫૦)ના વખતની હોવાનું અનુમાન થાય છે; ગામને કિલ્લો નથી. વગેરે.

વિશેષ-ઉપયોગી સ્થાનિક માહિતી માટે પ્રસિદ્ધ યવા યોગ્ય છે.

અં. ૪૬-૧-૫૩ કુંડુલોપાખ્યાન-ગુ. પુ. ગ. સાર-
(અધ્યાય ૧૪)-પૃ. ૧૩૦-૧૩૪

આરંભ-સ્કંદ પુરાણમાં કુંડુલોપાખ્યાન અધ્યાય ૧૪

અ ૧

સૌરાષ્ટ્ર દેશમાં પાપાપનોદ નામનું વન તેમાં એક સમે કાઈ પારધી શીકાર કરતો હતો તહાં પાંચ રૂશી કણ્વ ૧ ગાલવ ૨ ઔતિથ્ય ૩ આંગી-રસ ૪ બાહુસ્પલ ૫ તેઓ જતા હતા તેઓને પશુ જાણીને એ પારધી મારવા આવ્યો. પણ નજદીક જતે દઆવાન થયો અને બહુ હંડની વખત હતી તે હંડથી રૂશીઓને પીડાતા જાણીને અગતી વીગેરે લાવીને તેઓની હંડ મટાડી. પછી તેણે પુછું જે મારા સા પુણ્યથી તમારાં દરશન થયાં. તેઓએ કહું કે પૂર્વ જનમે ધણો લોભી વાંણીઓ નામે કડવો તું હતો. તારે એક સમે કાઈ યોગી તારે ગેર આવ્યા. તેની પૂજા તે કીધી અને પુછું જે કીયા વ્રતથી મહાપાપ મટે. પછી તેણે કહીજે જે કાંસાષ્ટ્રમી શીવનું વ્રત જે લાદરવા વદ ૮ તે દહાડે ગાયના મૂત્રથી પછી પાણીથી નાહીને ધંતુરાના પુલથી શીવ પુજા કરવી.

×

×

×

અ. ૩

તે માંધાતાએ (પૂર્વ જન્મના વાણીઆ કડવાએ) ખાંમણની વ્રતીઓ બંધ કરી તારે ખામણોએ પાંચાલ દેશમાં જૈને કણ્વ રૂશીની પાસે પોતાનું દુખ કહીજે તેણે પોતાના શિષ્ય ગાલવને મોકલી રાજને કેહેવરાવ્યું જે તારો પેહેલો જન્મ સંભાર. તું શાથી રાજ્ય પામ્યો છું. પછી તેને પેહેલો જન્મ સાંભરો. અને એ રાજ પાંચલ દેશમાં રૂશીનાં દરશન સાર સેના સહીત આવ્યો. તેને પાંચાલમાં ખામણોને ગામ વસાવી આપવાનું રૂશીએ કહીજે.

પછી ગાલવને મોકલી ૧૮૦૦૦ આમણોને તહા તેડાવ્યા અને એજ વખતમા સોરઠના વાણીઆઓ ૩૬૦૦૦ તહા જત્રાએ આવ્યા હતા તેઓને પણ તેજ વખત તેડાવીને તહા કુંડુલ ગામ વસાવીને તહા રાખ્યા

અન્ત-(અધ્યાય ૧૪ મે) જરે દ્રૌપદીએ સહીત પાડવો વનવાસ નીસરા સારે તાલ પર્વતમા આવીને ઢટવાક સ્વિસ રહા હતા અને તહા રહીને શ્રી કૃષ્ણની વીનતી કીધી તારે શ્રી કૃષ્ણે આવીને કહીજી કે મત્સ્ય દેશનો રાજા વીરાટ નામિ જે તે ધર્મવાલો છે તહા તમે જૈને સુખે વસો પછી કાપિલ-સ્થાનમા તીર્થ યાત્રા કરીને વૈરાટપુરમા ગયા

આ મહાત્મ્ય જે સાલલશે તેને દીકરો ધન જે ઇછા હશે તે મલશે અને રાજા તથા ચોર વીગેરનો લખ તેને ઉપજશે નહીં એમા સશય નથી

સોનું ધન ગામ વજ વીગેરે આ વાચનારને જે આપને તે અક્ષય ફલ પામશે

વિષયાદિ-આમા પાચાલ દેશમા માધાતાએ (પૂર્વ જન્મમા એક દોસી વાણીઆએ) સાપથી મુકા થતા કણ્વની પ્રેરણાથી કુંડલ ગામ વસાવ્યું, ગાલવા નામે બ્રાહ્મણો અને વાણીયાઓને લા વસાવ્યા અને એ સ્થળે તીર્થ સ્થાપ્યું, એ પ્રસંગ વર્ણવેલો છે આના ચૌદ અધ્યાય છે, તેનો સાર માત્ર આમા આપેલો છે ૧ લા અધ્યાયમા કડવો વાણીઆ કણ્વદિના સાપાનુગ્રહથી માધાતા રૂપે અવતરવાનું વર્ણન પામ્યો તે, ૨ લમા મુલનાથને પેટે મધાતાનો જન્મ થયો તે, ૩ લમા માધાતાએ કુંડલ (કણ્વલય) ગામ વસાવ્યું તે, ૪ થામા કુંડલ ગામની સીમા અને બ્રહ્મકુડાદિ તીર્થસ્થાનોનું નિર્માણ, ૫ મામા કંડોલીઆ બ્રાહ્મણુ(ગાલવા કાલવા, કપોલા પણ નામ પડ્યા તે)ની તથા પ્રાચીન વાણીયાઓની હતપતિ, ૬ થામા એ વનનું પાપનેદ નામ શી રીતે પડ્યું તે, ૭ મામા તે તીર્થમા ચારણને કણ્વ ઋષિની પ્રેરણાથી તપ કરતા શિવે આપેલું વરદાન, ૮ મામા સ્વયંભૂ દેવ અને દેવીની સ્થાપના, ૯ મામા કાશીની જ્ઞાનવાપી જેવી સત્યવાપી, શિવમુખી ગંગા આદિની સ્થાપના, ૧૦ મામા દેવીઓનું નિર્માણ, ૧૧ મામા એક નિત્યા બ્રાહ્મણીની કથા, ૧૨ મામા રામચંદ્રનું રાવણહલાના પાપના નિવારણુએ કુંડલમા સ્નાન, ૧૩ મામા કુંડુલા પુત્ર સાવળી શા(સા)જપુરી, જનલિ ઋષિનું સોરઠના ચૌલકચવરી રાજની કન્યા સાથે સ્વયંવરથી ઇત્ર, તાલ દેવના હનનથી તે સ્થળનું તાલજિરિ નામ વિગેરે, તથા ૧૪ મામા દુકાળથી ઉગ્ગડ થયેલા એ ગામની સુકાળમા પુન સ્થાપના, પાડવોનો નિવાસ આદિ, વર્ણવેલા છે

વિરોધ-૨૩-પુરાણુદિમાથી આમ વિવિધ ગામ સ્થપાયાના દેવાલોના તારણો કઠાવાય તો તેથી ઉપયોગી માહિતી મળે એમ છે આ આખ્યાન ઉતારતા લઠીઆએ ભૂલથી ૧૩૦ મા પાનાનો આક બેવડો નાખ્યાથી કુલ પાના ૧૩૦-૪ ને બદલે ૧૩૦-૫ થવા લેઇએ છે

અં. ૪૬-૧-૫૪-કાનાજીનાં કવિત-ગુ. ઐ. ક.-પૃ. ૧૩૪

આરંભ-કવીત ભૂપતસંધના આપ કાનાજીનાં

સંયશે તે થાશે સરપ. ધરતી ઊપર ધેગ.

તેમાં આતર શંધ. કરી નવાલી કાનડા. ૧

પાટીએ પોશાલ સહિ. નરપત ભણીઆ નનો

છત્રપતી સંશાર દેદો. કલમે લખો કાનડા. ૨

તે ખાગે નારણુ તણા. લીધી ધર લંકાલ

ચક બાધી ચર્ગિયા(વા)લ. તને કરે સલામું કાનડા. ૩

લાપશીર્ગી વાલા લંધર. દીના દેતરોજ

લાખે લાંચે ના. કરોડું જમતાં કાનડા. ૪

વિષયાદિ-અં. ૪૬-૧-૫૬ વાળા કાનાજી સંબંધી આ ચાર કવિતો છે, પણ
ત્યાં આપેલી હકીકતમાં નહીં આપતાં અહીં છતાં હતારેલાં છે.

વિશેષ-૧. આ ઉપરાંત એક નીચેનો છટો દૂદો છે—

કોન પાપસે અવતરે ખડે બાપકે પૂત.

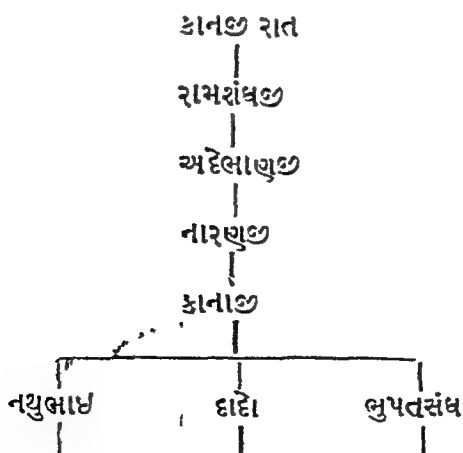
માગણુ માગે પામરી ધરમાં ન મિલે સુ(સુ)ત.

૨. આના પછીના ૧૩૫ મા પાના ઉપર ભુપતસંધનાં ૭ કવિતો હતારેલાં છે,
પણ એ કવિતો પાછાં ભુપતસંધની વાર્તા(નુઓ અં. ૪૬-૧-૫૬)માં આવતાં હોવાથી
તેની વિગતવાર નોંધ અહીં લીધી નથી.

અં. ૪૬-૧-૫૫-લંકોડાના ઠાકોરની વંશાવલિ-ગુ. ઐ.

વંશવૃક્ષ-પૃ. ૧૩૬-૭.

આરંભ-લંકોડાના ઠાકોરડાની વંશાવલિ મે. ગુલાબચંદના કહાથી લખી.

વિષયાદિ-આમા બકોડાના ઠાકોરની કાનજી રાતથી ચીદેક પેટી સુનીની વશા
વલિનું વજ્ર હવારેક છે હરેકની સાખા (વચન) પાદડાના આકાર કાઢી તેમા નામ
લખ્યા છે અને એ પાદડામાથી પાંદું લીધી દોરી ફાંક કાઢી, તેના કણના ૩૫ પાદડાના
આકારમા તેના વચનના નામ લખ્યા છે

અં. ૪૬-૧-૫૬ સુવાળના ઠાકોર કાનાજીની હકીગત-

ગુ. ઐ. વા.-૫. ૧૩૭-૧૪૩

આરભ-દેતરોજના ખારોટ હીર વીરશય સુવાલીઆના દસોદી તેણે
તથા ગામેતી સખલસઘજીએ લખાવેલી વાત સોવકીનું રાજ દુકટોડેથી
પાટણ આવુ પગી કાવરીએ થયુ તહાથી એક પાખીજી લુણાવાડે ગયુ
અને એકને દેતરોજના (કાંઝના) ઠાનીની દીકરી સાથે સમઘ થયો
તેથી તેના વશ કાલીની નાતમા બધ્યો તે કષ્ટ વખતમા તથા કાણુ તે અમને
માલમ નથી પછી તેના વશમા કાનાજી રાત થયા તેને સુવાલીરા ગામે
હતા તેથી સુવાલ પરગણું કહેવાયુ તથા સુવાલીઆ કાલી કહેવાયા એ
કાનાજી રાતને અકબરશાએ નોખત ચૌપદાર અમદાગીરી વગેરે આપા હતા
અને પ્રથમ એ પોતાને રાજ કહેવરાવતા હતા તેને સમોવડીઆએ રાત
(એટલે હજમ) કહેવા માડા પણ અકબરની ફાજ સાથે કાનાજીએ ખૂબ
લડાઈ કરી અને (રાતનો કીતાબ) પોતે કથુન રાખ્યો અને તેની સાથે
લડવાની દીમત અકબરનો ઉમરાવ કાંઈ રાખી સકતો ન હોતો
તેના દોહો

મુગનાણી કહે મુગલને તું કાનડ દેશ મ જા

છાડ અકબરી આકરી તું કાંઈ તું ખા ૧

અનુ

હણી કરતી બકોર સોર ગરી સાદ આગે દોહી, બણી ખાત શુણી સાચી અવલે સમાલ
આગરે કહા તો જડે ઝાગરો કાનરો આજે, કાનરો ઝાગરો દુલે દુઓ દુને કાન ૧
જમ જળા લહે બડા ત્રબાલા ધરાવે જોર, શુટાલા વધોયો કાલા નાંદાણી સતાબ
પેમાલા કરા ધોઆ શુણો સાદ કહે મલ, નેલલા ધલલા સોતા મારેઆ નવાબ ૨
મારકાદ હયામ મેજે ફારા જોરકા મડે ધુમાડે નવલી ધયા કાટે ચમા ધાણ
ગવાડે સીધુવા રાજ નમાડે ત્રવેકા ગદા બલડે બાપરી ગાદી દરો અરેબાલ ૩
એ આંખી સાદશ સદા ધરેણો કાનરો આજે, ધરા સાદતણી સરે મટે નહીં ધાદ
વાદ વાદ દુધ એતો જમરાવ આજે વાતા, સાદશ રસલા પાડે કાનો પાદશાદ ૪

વિષયાદિ-૧ આ, સુવાળના કાળી ઠાકોર અને સોનગી વચનના રામની કોલણ
રખીથી થયેલા ઠાકોરના વચન કાનાજીએ મોગલ બાદશાહ અકબર તથા સાદજીનાં

નનાં લશ્કરો સામે લડાઈઓ લડી પરાક્રમે કરેલાં તેની વાર્તા છે. આ વાર્તામાં નીચેના પ્રસંગો છે:- ૧ અકબરનાં લશ્કરોને સતામણી, ૨ કાનાજની પ્રથમની દરિદ્રાવસ્થા અને માતાજીનું વરદાન, ૩ બહુચરાજીનું મૂલ સ્થાનક દેતરોજ, ૪ કાનાજના ત્રણ દીકરાને રાજ્યની વહેંચણી, ૫ કાનાજએ ઔરંગઝેબના મોટા બાઈ દારાશાહને આપેલો આશ્રય અને આનંદમળાના મારથી, તેની કર્ઝા હુંગર અને દંડોસણમાં સંતાકુડીની લડાઈ અને ૫ વાયડા બ્રાહ્મણ અને વાયડા વાણીયાને આશ્રય.

૨. પ્રસ્તુત પ્રતિમાં આ પ્રસંગો ઉપર જણાવેલા ક્રમે આપેલા છે, પણ તે સમયના ક્રમને અનુસરતા નથી પરંતુ આડાઅવળી લખાયા છે. તેમજ અકબરશાહના વખતના કાનાજ રાત તે બાદશાહ ઔરંગઝેબના બાઈ દારાશાહને આશ્રય આપનારા કાનાજ હોઈ ન થકે. વાર્તા લખનારને જ આ અનુગ્રહ લાગ્યાથી તેણે એવી ટીપ કરી છે કે “આગળ લખેલા કાનાજ અને આ કાનાજની વાતોમાં ઉલટપુલટ થાવ્ય છે તેથી બરોબર હકીકત માલમ પડતી નથી.” (જુઓ પાનું ૧૪૦) દારાશાહને આશ્રય આપનાર કાનાજ સંવત ૧૭૭૬ માં હોવાનું બંકોડાના પાદરના શિવાલયની છત્રીના લેખથી સમજાય છે. એટલે બે કાનાજ થયેલા; તેમાંનો પહેલો અકબરશાહના વખતમાં અને બીજો (અદેબાણ કાનાજ) ઔરંગઝેબના સમયનો.

૩. હાલનાં બહુચરાજી માતાનું મૂલ સ્થાનક દેતરોજ, ચુંવાળના મધ્ય ભાગના ગામમાં હવું એમ આમાં જણાવેલું છે. વાર્તા લખાવનારે તેની પુષ્ટિમાં પણ એમ જણાવેલું છે કે “બહુચરાજીના બંજ વહુબ બટે પણ ‘ચુંવાળના ચોકની’ એમ ગાયું છે.”

વિશેષ-૧. આવી ઐતિહાસિક હકીકત મોગલ બાદશાહોના સમયમાં શુન્દરાતમાં કેવી રીતે કાળીઓ, જતો (મુસલમાનની જત), સિંધીઓ, આરબો, મરાઠાઓ વગેરે મુલકો દબાવી દબાવીને ત્રાસ મચાવતા અને તેમને લાંધી મારી કાઢવા વખતોવખત મોગલોઈ સુખાઓ અને પેશ્વાઈ સેનાપતિઓ સાથે લડાઈઓ લડી હુટો ચલાવતા તેના ખ્યાલ આપે છે.

૨ કવીશ્વર દલપતરામે સંશોધન કરી પ્રકટ કરાવેલા “રત્નમાલ”ના પુસ્તકમાં આ વાર્તાના પ્રસંગો સમયના અનુક્રમે (પાનાં ૪૨૭-૩૭) તારવી આપેલા છે; પરંતુ મૂલનાં કવિતો આદિમાં કેટલાક મનસ્વી સુધારાઓ કરેલા જણાય છે.

અં. ૪૬-૧-૫૭-ભૂપતસિંહની વાર્તા વગેરે-ગુ. ઐ. વા.-

પૃ. ૧૪૩-૪૬

વિષયાદિ-આમાં (અં. ૩૬-૧-૫૪ વાળા) કાનાજ રાતના ત્રીજા દીકરા ભૂપત-સિંહ(રાંધ)નાં કહીના મહારાવ સામેના બહારવટાનાં તેમજ તેને ખરી વખતે અને ગોહડના કાઠીને મદદ આપ્યાનાં પરાક્રમે વર્ણવેલાં છે. પ્રસંગ દુક્રમા આમ છે:-

૧. ભૂપતશંઘે પોતાના બાઈ દાદાજી અને તેના દીકરાને મારી તેમનો ગરાસ પડાવી લીધો અને બંકોડામાં તખ્ત રાખ્યું. તેણે કહીવાળા મહારાવનાં ત્રણ ગામ દબાવ્યાં હતાં.

તે મહારાણે પાછા માગતાં ભૂપતસિંહે બહારવટું ખેડ્યું અને ૨૦૦૦ માણસોની કુમકથી મહારાણેને ધણે માર માર્યો. ભૂપતસિંહ એટલે બલે શૂરવીર હતો કે મહારાણેને પુત્ર અવતરતા તેની તરફથી સુક લેવાને એક છાકરી બનવા જતાં વેરાએ તેને કહ્યું કે સુક તો ભૂપતસિંહની મા ખાઈ ગઈ, આથી તે વેરાને મહારાણે કહ્યો ત્યારે ભૂપતસિંહે તેને એની છુકસાની બરી આપી મહારાણેને અંગેજ સરકાર સાથે (સને ૧૮૦૧) ટેટા થતા ઝીંજવાડેથી મહારાણે તેને બોલાવી પોતાના કુટુંબકબીલો તેને સોંપ્યા. તેણે ગોઠક કાઢીને જુનાગઢના નવાબની ફોજ સાથે રક્ષણ કરી ધાધલપુરને કિલ્લો ટકાવ્યો હતો. એણે અગણેતરા કાળમાં ધણા ટાકીએને જીવાડ્યા હતા.

૨ ભૂપતસિંહે હલવડવાળાના બાઈ મેંચાણના ગરાશીઆની દીકરી ઝાલી બાઈ મરાણી અને તે સગપણથી તેણે તેનો ગરાસ બચાવ્યો. તે બકાકાની આસપાસના સો સો ગાઢ ફરતે છુટ કરતો, અને મોટા મોટા રાજાઓને કાયર કરતો, પણ ‘અન્નાળી અને અધારી’ બારો બાકાણે જમાડતો, ગરીબ લોકોને સદામત આપતો, તીર્થ વાસીઓને સતોષતો, તેને માટે કહેવાય છે કે

દેવરાજ દનીઆમાંજ દખણી કરતા ડોળ
વધીને કાઠો વોલ, બાંધાની અણીએ ભૂપતા

તે સવત ૧૮૭૦ મહર્ષ પામ્યો. તેની વહુ મૂલીબાઈએ પોતાના જેઠ દાદાજીના બે દીકરાને હતક લીધા. તેના વચનો ઉભો દેવતરાધ રામાજીની રખાતથી જન્મ્યાથી તેનો ભાગ કાળી નાખવાની તકનીક થયેલી અને તે ખવાસ ગણાયથી કાકરાઓએ તેને પોતાની દીકરી પરણાવી નહિ.

વિશેષ-૧ આ વાર્તાનો કેટલોક ભાગ કબીર દલપતરામે સરોધન કરી પ્રસિદ્ધ કરેલી “રામભાળ”માં પાને ૪૩૮-૪૪૨ પ્રકટ થયો છે અને બીજા ફરાવાળો ભાગ પડતો મૂકેલો છે. એમાં મહારાણે સાથેના સમામના આક “કવિત” (દાહા) ભૂપતસિંહના પ્રકટ થયેલાં છે, પરંતુ ધાધલપુરના કિલ્લાના રક્ષણનું નીચેનું ગીત પ્રકટ થયેલું નથી -

ખરો ખેડ ખવડા તણી બેલ માતી ખરી લાખ લાખા હવા મેલ લાટો	
ભેરવર રાગ્યથી ભીરન હૂંધ જદી આવીએ ભૂપતો તદે આડો	૧
ખેધ ખરા યાજુરા લેધ માતા ખરા ધરાપર ધમધમે જણુ મૂલે	
ભીર ગોઠક તણી તાણવા મહા બડ કમર કર આવીએ કાન દૂલે	૨
દેમરા કુચરા નરા ચાલતા દસમ. વસમ ગત સીંધુવા રાગ વાગે	
ઝીકતો આબસર ટેક દે ઝીલીએ ખેલીએ પ્રજા બીચ ખામે	૩
અલગારો ખેલીએ નાટ હર લીકરો. હલે હધ પાણુ ધમચાણુ દાખે	
બાહર્ય ધરાવે અઓ ધર ભૂપતો, રાવ કાઠા તણી ધરા રાખે	૪

૨ આ વાર્તાનો સંક્ષેપ “રામભાળ”માં ભાગ બીજાના પાના ૧૩૪, ૩૫૫ પ્રકટ થયેલો છે.

૩. આ પ્રકરણ પૂરું થતાં નીચે પ્રમાણે લખેલું છે:—

“આ દેશમાં દેટલાંએક વરશ મરાઠાઓએ લુકમ ચલાવ્યો તથા દેટલાં-
એક વરશ સીધી તથા જત લોટાએ લુલમ લુટકાટ વગેરે કરાં. દેટલાંએક
વરશ દોલીઓએ લુલમ કરો. હવે ઇંગ્લેન્ડ સરકાર થયા તેની યોત્સીનું કવીત.

ધકડે ગએ તીકડે ગએ ગએ લેણસે જન

દોલી લાઈનું બેઠું ગચું હવે થયા ગુડમેન ॥ ૧ ॥

અં. ૪૬-૧-૫૮-ખડુચરાણનો લેખ-અં. ગુ. લે-પૃ. ૧૫૦

આરંભ—શ્રી વર્દિચરાયે: નમ: । સ જયતિ ॥ સંવત ૧૯૩૮ વર્ષે શાકે
૧૭૦૫ પ્રવર્તમાને ॥ વૈશાખ માસે કૃષ્ણ પક્ષે દર(શ)મ્યાં રવિ વાસરે તદિને
રાજધિરાજ શ્રીમંત દમસિદ્ધસુત સેનાખાસખેલ શ્રી કૃતેદસિદ્ધરાવ તસ્માનુજ
શ્રીમંત માનાજીરાવ ગાયકવાડે શ્રી ખડિચરાણની આજ્ઞાથી નવીન મંડપ
સિદ્ધ કરાવ્યો છે તે મંડપની પ્રતિષ્ઠા કરવા માટે શ્રીમંતે પોતાના આશ્રિત
ધરના બ્રાહ્મણ નથુભટ તથા બ્રાહ્મણ સઠોદરા હરિભાઈ પાઠક વગેરેને મોક-
લીને પ્રતિષ્ઠા કરાવી છે મંડપના કારિગર પાટણના દાર ચક્ર યાદવ તથા દાર
જગજીવન ભૂલા તથા હુઆર એ મંડપના કામ ઉપર બ્રાહ્મણ શ્રીમાલિ
બ્યાસ અંબારામ વિજેરામ: શ્રીવડોદરાનાએ મંડપ પરિપૂર્ણ અશ્વિન સુદિ
૧૦ તિથી રવિવાસરે તદિને પૂર્ણ થયો છે તસ્ય દ્રવ્ય રૂપેઆ : ૬૫૨૫ થયા છે:।
લિખિતં ॥ જ્ઞેશી: મનસારામ જ્ઞેઠા: બ્રાહ્મણ પુરુષો: શ્રીરસ્તુ:

વિષયાદિ-ઉપલા આરંભમાં જ વિગત રૂપે છે.

અં. ૪૬-૧-૫૮-રાજપુત છત્રીસ કુલીની ગાદીઓ-

અં. ગુ. ક.-પૃ. ૧૫૧-૨

વિશેષ-૧ હું ને ૨ હું કવિત (છપો) અં. ૨૩-૬. વાળાં પહેલાં બે કવિતને
ચોડાંક પાઠાંતરો બાદ મળતાં છે; ત્રીજું ગઢવાળું કવિત અં. ૨૩-ગ. વાળાને મળતું
છે. છેલ્લું કવિત નીચે પ્રમાણે છે:-

મનોરગટ સામત હુવો. હુવો અજમેર સમસૂર.

પોગલગઢ ગજમાલ હુવો. હુવો ભોજસો જલંધર.

આલ્યપાલ્ય અરખત હુવો. હુવો હાંસ પારકર

નવે કોટ કરડા થકી, થર પરમારે લહી થપીએ:

ભાઈઆં ધર ઉપરે, ગઢ ભુજવા વેચી કીએ: ॥

અં. ૪૬-૧-૬૦-૨૧ ખેંગારની વાર્તા-ઐ. ગુ. વા-પૃ. ૧૫૩-૧૬૩

વિશેષ-આ વાર્તા કઈક બાધાફેર સાથે કવીશ્વર દલપતરામે સરોધેવી "રત્નમાળ"માં પાના ૨૫૨-૨૭૦ માં પ્રકટ થયેલી છે. "રાસમાળા"ના બાધાવરના ભાગ ૧ લામાં પાના ૨૧૮ થી ૨૭૦ માં આ વાર્તા પ્રકાશનતરે (મૂળ ગુજરાતીનું ઇમેલ અને ઇમેલનું ગુજરાતી બાધાવર, એટલે કે ધણા ફેરફાર સાથે) પ્રકટ થયેલી છે. દુહાઓની બાધાનું પણ કવચિત્ નવીન સરકરજી આ બંનેમાં થયેલું છે.

અં. ૪૬-૧-૬૧-કરણસાગરની વાર્તા-ઐ. ગુ. વા-પૃ. ૧૬૪-૧૬૫

વિષયાદિ-આમાં કરણસાગર નામનો મોટા સરોવરની અને એ નામના પ્રાચીન ગામની નીચે જણાવેલી હકીકત કુદમાં આપેલી છે, મૂળ ગામ હર્વ ત્યારે તેમાં બાવન માટે 'કલખીઓ'ના અને ૮૦૦ (પર) હતા, તેના હાલ ત્રણ પરા થઈ ગયા છે. અકબરના સમયમાં તે આબાદ હર્વ, એમ ટાડરમલની ફેરીસ્ત'થી અને મહેમંદાવાદની મરજહના લેખથી જણાય છે. આ તલાવમાં રૂપેશુ નદી વાળેલી હતી, પણ સ. ૧૮૭૦ માં તેની પશ્ચિમની પાળ કોદીને નદી નિસર્યાથી તળાવમાં પાણી રહેતું નથી, અને નદી ઝીંકુ વાડાના રક્ષર્માં ભય છે.

વિશેષ-આ હકીકત લખાવનાર વિષે જણાવવામાં આવે છે કે તેનું નામ કરણ સાગરના કાકરડા જહાજ રામા છે. તેઓ ફેલવાડાના કાકરડા જેઓ અસલ કાલરીના ખાટ રજપૂત હતા તેમના પૂર્વજ કાલીની દીકરીને પરણ્યાથી વટવ્યા હતા, તેથી તેઓ કાળી મકનાલા કટાસણના બાધાત ગણાય છે, તેમના વહીવટમાં ધોળકામાં છે.

અં. ૪૬-૧-૬૨-મુજપુરની હકીકત-ઐ. ગુ. વા-પૃ. ૧૬૫-૧૬૬

આરભ-હ આચારજ રાયચદજ દલમજ ગામ મુજપુરની પોશાલના શુર

છપ્પઅ માલવ ધરપતી મુજ, ભોગ ભોગવે વિશાલહ

નાહદત નરદત, અતી પોટો પ્રતિપાલહ

ભોજરાજ સંધલ, હણ્યો તે પુત્ર રાજહ કારણ

તે હલા ઉતારવા, આળ્યો ક્ષેત્ર ધરમારણ

પરમાર વશ પ્રથવી તે અમલ છત્ર ધરો રાય ભોજ સર

વાશિઓ મુજે મુજપર સવત તણ મકલતર

૧ સંધલભાષના દીકરો મુજે તેને મારી નાખવાનો હુકમ કરો હતો

તે પાપ છુટવા કોટેશ્વરની જાત્રા કરવા આવો તારે મુજપુર ગામ વસાવું

૪ ૩ ૦ ૧
વૈ(વેદ)તેજનમસચન્દ્રમિતેવ્દે કાર્તિકે સિતતિથૌ શુક્રવારે ।

મૂલ્દેવતૃપતિતિસ્કેન પ્રામદાનમિતિ પદ્ધિતેમ્ય ॥

માંડલમાં જોશી દેવશંકર શીવશંકરે લખાવેા પુરાણી હરગોવીંદના ભાઈ. મુજપુરને પાદર છારીઅું તલાવ છે તેના ખોટ નીચે માણસનાં હાડકાં ડાટાં હોઅ તે ખીજે દહાડે જોઈએ તેા જોવામાં આવતાં નથી માટી જેવી માટી થૈ જાઅ છે. લોટશ્વર મહાદેવ છે તહાં અસલના વખતનો કુંડ છે તેની ઇમારત મોઢેરાના કુંડથી સરસ છે.

વિષયાદિ-આ ધારાનગરના મુંજે ધર્મારપ્પમાં (મોઢેરા પાસે) મુંજપુર સં. ૧૦૦૩ માં વસાવ્યું (ઉપર છપયમાં સંવત ત્રણ છકલંતર' લખ્યું છે તેમાં ભૂલ છે) તેના ઉલ્લેખ છે તથા શ્લોકમાં જ આ ગામ મૂલરાજે સંવત ૧૦૨૪ માં પંડિતોને દાનમાં દીધાનો ઉલ્લેખ છે.

અં. ૪૬-૧-૬૩-હમીરખાં પીરની વાર્તા-ઐ. ગુ. વા.-

પૃ. ૧૬૬-૭

વિષયાદિ-આ વાતનો સાર નીચે પ્રમાણે છે: રાણપુરના ચાણુદાર આજમખાનના ભાઈ હમીરખાનની સલાહથી અલાહિતા રાજ કાઠી હુલુવીર ખાતરે જસદણના કાઠી ખુમાણની વહુ ઘોડે ચઢીને પોતાને ઘેર આવી તેને ઘણીઆણી કરી રાખી. આથી ખુમાણે અલાહ ઉપર 'ફિરો' (ચઢાઈ-કુંટ) કર્યો. આજમખાન રાણપુરનો ક્રીલ્લો કરાવતો હતો તેથી તે સ્વતંત્ર થવાની દેહરાતથી પાદશાહે તે ક્રીલ્લો અધુરો રખાવી તેને અમદાવાદ પાછો ખેલાવ્યો. હમીરખાન અલાહિતા કાઠીની મદદે ધાયો, પણ ખોટાદની દક્ષિણે પાંચ ગાઉ ઉપર 'હગામડીયે' ધવાયો. તેના લોહી નીગળતા દેહને ખાટલે ઘાલી રાણપુર લાવ્યા ત્યાં તે મુવો. તેની કબર રાણપુરમાં તેમ જ હગામડીયે રાણપુરને રસ્તે માર્ગમાં ન્યાં ન્યાં લોહી પડ્યું હતું ત્યાં ત્યાં પણ કબરો ઉભી કરી. પછી અલાહવાળા કાઠીએ જસદણ ઉપર 'ફિરો' કર્યો પણ તેમાં 'હુલુવીર ખાતર' 'કામ આવ્યો.'

અં. ૪૬-૧-૬૪-ખોટાદના કાઠીની વંશાવલિ-

ઐ. ગુ. હ. -પૃ. ૧૬૭

વિષયાદિ-આ વંશાવલિ વિંછીઆના ગોદડ ખાતરથી શરૂ થાય છે અને તેના ચાર પુત્રમાંના મોટા ભોડા ખાતરનો વંશવેલો (તેમનાં ગામડાં સાથે) આપેલો છે. હાલ 'દાહો અને ગોદડ જીવતા છે' એમ જણાવેલું છે.

અં. ૪૬-૧-૬૫-કાલરી ગામ-ઐ. ગુ. હ. -પૃ. ૧૬૮

આરંભ-કાલરી ગામ. સોલંકી તેજમાલ કાલરીઆએ કાલરી ગામ વસાવું. તથા તલાવનો એક કાંઠો બંધાવો. કાલરીના દરવાજા ઉપર લેખ છે તેમાં તે પોલ ચણાવાનું વરસ સં. ૧૮૧૧ લખ્યું છે.

વિષયાદિ-આરંભથી સ્પષ્ટ છે.

